

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
ORTADOĞU ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ

ORTADOĞU SOSYOLOJİSİ VE ANTROPOLOJİSİ
ANABİLİM DALI

LÜBNAN'DA TOPLUM YAPISININ DEVLET
YÖNETİMİNE ETKİSİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

AZAD KEVSER

İSTANBUL, 2008

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
ORTADOĞU ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ

ORTADOĞU SOSYOLOJİSİ VE ANTROPOLOJİSİ
ANABİLİM DALI

LÜBNAN'DA TOPLUMSAL YAPININ DEVLET
YÖNETİMİNE ETKİSİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

AZAD KEVSER

Danışman: YRD. DOÇ. ŞEBNEM GÜLFİDAN

İSTANBUL, 2008

ÖZET

LÜBNAN'DA TOPLUMSAL YAPININ DEVLET YÖNETİMİNE ETKİSİ

Bu tez Lübnan'da toplumsal yapının devlet yönetimine etkisini konu almaktadır. Lübnan, Ortadoğu'da farklı mezhebik toplulukların bir arada yaşamlarını sürdürdüğü ülkelerden biridir. Bu ülkenin diğer bölge ülkelerinden farkı toplulukların devlet yönetimini kendi mezhebik kimlikleri doğrultusunda paylaşmış olmalarıdır. Bununla birlikte söz konusu toplulukların bu iktidar paylaşımını aralarında yazılı ve yazısız anlaşmalarla gerçekleştirmelerine rağmen belli tarihsel dönemlerde kendi aralarında iktidar mücadelesine girişmişler ve bu yüzden ülke birçok siyasi krizle karşı karşıya kalmıştır. Ancak bu krizlerden topluluklar uzlaşarak çıkmış ve bu uzlaşma süreçleri de farklı krizlere zemin hazırlamıştır. Özellikle ülkedeki nüfusun bir mezhebik grup lehine arttığı belli tarihsel dönemlerde bu durum güç ve iktidar mücadelesinin kaynağı olmuş ve çoğunluğu oluşturan topluluklar azınlıkta olup iktidarı elinde tutan topluluklarla mücadele etmişlerdir. Bu durum da toplum–devlet ilişkilerini tüm tarihsel dönemlerde yoğun bir şekilde etkilemiştir. Çalışmada ülkenin toplumsal yapısının anlaşılabilmesi için ilk olarak ülkeye has kurumsal yapılar ve mezhebik topluluklar tanıtılmıştır. Toplumsal yapının devlet yönetimine etkisi ise Osmanlı Lübnan'ından günümüze kadar geniş bir tarihsel süreç içinde ele alınmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Toplum-devlet ilişkileri, uzlaşma, çatışma, ortaklaşmacı sistem, etnisite, çokkültürlülük, mezhebik topluluklar, zuama, emir, mutasarrıf, Müslüman, Hıristiyan, Marunî, Grek Ortodoks, Grek Katolik, Dürzî, Sünni, Şii.

SUMMARY

**INFLUENCE OF SOCIAL STRUCTURE ON STATE GOVERNMENT IN
LEBANON**

This thesis is dwelling on the influence of the social structure on the state government in Lebanon. Lebanon is one of the countries, in which communities from various sects coexist. The difference of this country from the other countries of the region is that, various peoples of the country have been sharing the state government as per their sectarian identities. On the other hand, despite of a power sharing based upon formal, and informal agreements, there occurred power struggles among the said communities, exposing the country to numerous political crises in certain historical periods. However, the said communities walked out these crises with consensus, and such consensus periods paved the way for different crises. Especially throughout certain historical periods, in which a particular sectarian community outweighed the overall population of the country, such a condition set the stage for the power struggle, and the communities comprising the majority fought against the communities holding the power, despite their minority within the overall population. Such a state of affairs overwhelmed the society-state relationships throughout all historical periods. In this study, initially the institutional structures and sectarian communities unique to the country have been described, for a further understanding of the social structure of the country. The influence of the social structure on the state government then has been taken into consideration within a vast historical period, such as from Ottoman Lebanon to modern Lebanon.

Keywords: Social-state relationships, consensus, conflict, consociational system, ethnicity, multiculturalism, sectarian communities, feoffees, amir, tenant, Muslim, Christian, Maronite, Greek Orthodox, Greek Catholic, Durzi, Sunnite, Shiite.

TABLO LİSTESİ

TABLO 1. Mezheplere Göre Lübnan Nüfusunun Karşılaştırmalı Dağılımı

TABLO 2. Osmanlı Devleti, Büyük Lübnan ve Büyük Lübnan Devletinde Mezheplerin Nüfus Sayılarının Karşılaştırmalı Görünümü

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iv
SUMMARY	v
TABLO LİSTESİ	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
ÖNSÖZ	xi
GİRİŞ	1
1. BÖLÜM: KAVRAMSAL ÇERÇEVE	4
1.1. Etnisite	4
1.2. Çok Kültürlülük	6
1.3. Consociational [Ortaklaşmacı] Sistem.....	7
1.3.1. Lübnan'da Ortaklaşmacı Model [Confessionalism].....	13
1.3.2. Zaimlik Kurumu [Zuama]	16
2. BÖLÜM: LÜBNAN'IN TOPLUMSAL YAPISI.....	20
2.1. Lübnan'ın Çok Mezhepli Yapısı	20
2.1.1. Hıristiyan Topluluklar	21
2.1.1.1. Marunîler	21
2.1.1.2. Grek Ortodokslar ve Grek Katolikler [Melkitler]	25
2.1.1.3. Ermeni Ortodokslar ve Ermeni Katolikler	29
2.1.1.4. Diğer Hıristiyan Topluluklar	30
2.1.2. Müslüman Topluluklar	30
2.1.2.1. Sünniler.....	31
2.1.2.2. Şiiiler	36
2.1.2.3. Dürzîler	42
2.1.2.4. Diğer Müslüman Topluluklar	51
3. BÖLÜM: LÜBNAN TARİHİ	53
3.1. Fenikelilerden Osmanlı İmparatorluğuna Lübnan.....	53
3.2. Osmanlı Dönemi ya da Cebel – i Lübnan [1516 – 1918]	55
3.3. Fransız Manda Yönetimi Dönemi ya da Grand Liban [1920 – 1943]	66
3.4. Kuruluş Süreci ya da Bağımsız Lübnan [1943 – 1958]	71
3.4.1. Şahap Dönemi [1958–1964].....	78
3.4.2. Helu Dönemi [1964–1970].....	81
3.4.3. Franjiye Dönemi [1970–1976].....	88
3.4.4. Sarkis Dönemi [1976–1982].....	98
3.4.5. Cemayel Dönemi [1982–1988]	104
3.4.6. Taif Antlaşması: Çatışmadan Kalıcı Barışa	105

3.4.7. Taif Antlaşması Sonrası Lübnan: Pax Syriana Dönemi	107
3.4.8. Pax Syriana'nın Sonu	112
3.4.9. 2006 Arap-İsrail Savaşı: Mağlubu Olmayan Bir Savaş	113
3.4.10. Günümüzde Lübnan: Yeni Bir İç Savaşa Doğru Uygun Adım Marş	115
4. BÖLÜM: OSMANLILAR DÖNEMİNDE TOPLUM-DEVLET İLİŞKİLERİ	117
4.1. Emirlik Döneminde Toplum-Devlet İlişkileri	117
4.2. İki Kaymakamlık Döneminde Toplum-Devlet İlişkileri	130
4.3. Mutasarrıflık Döneminde Toplum-Devlet İlişkileri	140
5. BÖLÜM: MODERN LÜBNAN'DA TOPLUM-DEVLET İLİŞKİLERİ	154
5.1. Mandater Rejim Dönemi	154
5.2. 1943-1958 Dönemi: Toplum-Devlet İlişkilerinde Birinci İstikrar Dönemi	162
5.3. 1958-1975 Dönemi: Toplum - Devlet İlişkilerinde İkinci İstikrar Dönemi	166
5.4. 1975-1990 İç Savaş Dönemi: Devletin Yok Oluşu	168
5.5. Taif Antlaşmasından Günümüze: İkinci Cumhuriyetin Kuruluşu	174
SONUÇ	190
TABLolar	196
KAYNAKÇA	199

ÖNSÖZ

Bu çalışmada Lübnan'da toplumsal yapının devlet yönetimine etkisi yanstillmaya çalışılacaktır. Tarihsel süreç içinde çatışma ve uzlaşma durumlarıyla sürekli bir şekilde karşı karşıya kalan ülke son günlerde İsrail askeri harekâtı ve bunun sonrasındaki bir dizi politik gelişme ile dünya gündeminin ilk sırasında tekrar yer almıştır. Özellikle Soğuk Savaş döneminde kilit rol oynayan ülke Büyük Ortadoğu Projesi gibi küresel ölçekteki bir projenin hayata geçirilmeye çalışıldığı Yeni Dünya Düzeni içinde de öneminden bir şey kaybetmediğini dünya kamuoyuna göstermiştir. Toplumsal yapısındaki heterojenliği ve bu heterojenliğin sürekliliğini sağlayan dinsel toplulukların çatışmaları da toplum–devlet ilişkilerini derinden etkilemiş aynı zamanda bu çatışmalar tarihin her döneminde bir uluslararası bir krize dönüşmüştür. Tarihsel düzlem içinde bu mütevazı çalışmamızda ülkenin toplumsal yapısını ve bu toplumsal yapının karmaşık ilişkiler ağı içinde devlet yönetimine etkisini dile getirmek amaçlanmıştır.

Bu çalışmanın yürütülmesi sırasındaki uyarıları ve yapıcı yaklaşımlarından dolayı hocam ve tez danışmanım Yard. Doç. Şebnem Gülfidan'a; eğitim hayatım boyunca üzerimde emeği geçen değerli hocalarıma ve her türlü özveriyi göstererek çalışmamı sağlıklı bir şekilde tamamlama olanağı sağlayan aileme; sağlamış değerli katkılarıyla çalışmanın tıkanmasını önleyen arkadaşlarım Tolga Kaplan, Volga Hüseyin Sorgu ve Kemal Sarısözen'e; ellerindeki kaynaklarla çalışmamın sağlıklı bir şekilde yürütmesini olanaklı kılan İSAM ve Boğaziçi Üniversitesi Kütüphaneleri çalışanlarına teşekkür ederim. Ayrıca şu an aramızda olamayan ve İSAM kütüphanesine kendi kitaplarını bağışlayarak çalışmamın büyük bölümünü dayandırdığım kitap koleksiyonun sahibi Arap Dünyası'nın önemli düşünürü ve tarihçisi Albert Hourani'ye de teşekkürü bir borç bilirim.

Çalışmada var olan tüm kusur ve eksiklerin tek sorumlusu ise tabii ki yalnızca bana aittir.

GİRİŞ:

Dünya’da politik karışıklıkların, savaşlar ve düşük yoğunluklu çatışmaların en fazla meydana geldiği yer olarak kabul edilen Ortadoğu’da tüm bu gerilim ve şiddet eylemleri bölgenin birçok kesiminde patlak vermektedir. Devletlerarası savaşlar, ulusötesi askeri müdahaleler, bölgedeki ve bölgeye sınırı olan devletlerin sınır ötesi askeri operasyonları, ayrılıkçı örgütlerin faaliyetleri, farklı politik odakların ülke içindeki çatışmaları, despotik yönetimlerin ve köktendinci hareketlerin eylemleri tüm bu şiddet ve kargaşa ortamını yaratan olay dizileri olarak halen etkisini sürdürmektedir. Temelde çatışmalara bölgede var olan enerji kaynaklarına egemen olma çabası kaynaklık etse de toplumlarda var olan farklı kültür yapıları bu egemenlik süreçlerinde anahtar işlevi görerek bu yöndeki politikaları tetiklemiş ya da bu küresel temelli politikaları engelleyerek toplulukları peşinden sürükleyen bir parametre olarak ortaya çıkmıştır.

Ortadoğu’da kimlik kavramı geçmişten günümüze salt ırk veya soy bağı ile ilişkilendirilmeyip aynı zamanda dinsel biçimlerde de ortaya çıkmış ve bir dinsel inanış içindeki farklı mezhebik kalıplara da indirgenmiştir. Hatta bu mezhebik kalıplar Lübnan, Irak gibi kimi yerlerde dinsel farklılıklardan daha da ağır basmakta ve bu gibi ülkelerde toplulukların birbirleri ile ilişkilerini ve bu toplulukların devlet mekanizması ile ilişkilerini daha da karmaşık hale getirmektedir. Özellikle imparatorluklar döneminde kimi etnik/dini hatta mezhebik örüntüler iktidar ile örtüşerek kendi varlığının dışındaki farklı etnik/mezhebik topluluklara karşı asimilasyon, baskı ve kimi zaman da şiddet ve katliamlara varan uygulamalar gerçekleştirmişlerdir.

Soğuk Savaş süreci 1989 yılında SSCB’nin dağılmasıyla sonlanmış ve iki kutuplu Dünya’dan tek kutuplu Dünya’ya geçilmiştir. Bu durumun sonucunda Amerika Birleşik Devletleri Dünya’da küresel hegemonik güç olarak ortaya çıkmıştır. Bu yeni dönemde ABD ulusötesi askeri ve politik güç olarak küresel politik projelerle kendi varlığını tüm Dünya’ya kabul ettirmeye çalışmış ve Ortadoğu, Balkanlar, Kafkasya, Latin Amerika ve Uzak Asya gibi bölgelerde kendine karşıt politik yapıları devre dışı bırakma veya zayıflatma stratejilerini uygulamaya koymuştur. Bu bakımdan Yeni

Dünya Düzeni 1989 yılında Berlin Duvarı'nın yıkılmasıyla ortaya çıkmışsada ilk olarak 1991 yılında Irak'ın Kuveyt'i işgaliyle patlak veren Körfez Krizi sonucunda ABD Başbakanı George Bush tarafından ilan edilmiştir.¹

Körfez Krizi'nin Yeni Dünya Düzeni'nin miladı olarak adlandırıldığı bu süreç 11 Eylül 2001 saldırıları sonrası uluslararası terör kavramı çerçevesinde Amerika Birleşik Devletleri ve İngiltere'nin öncülük ettiği ve ayrıca Çek Cumhuriyeti, Danimarka, İspanya, Portekiz, Macaristan, İtalya gibi çoğu Avrupa ülkesinin desteklediği yeni bir saldırı dalgasını tetiklemiştir. Önce Afganistan sonra da Irak, ABD/İngiltere koalisyonu tarafından işgal edilmiştir.² Irak işgali ile birlikte oluşan ABD askeri varlığı şer eksenini çerçevesinde tanımladığı Suriye ve İran gibi bölge ülkelerini tehdit eder hale gelmiş ve kısaca ABD, Ortadoğu'da Yeni Dünya Düzeni'nin bir görünümü olan Büyük Ortadoğu Projesini yürürlüğe koymuştur. ABD, Irak'ın dışındaki Lübnan'a ve Filistin Özerk Yönetimine müttefiki İsrail'in saldırıları ile bu planı hayata geçirmede kararlılığını hala göstermektedir. Çalışmamızda bölgedeki tüm bu olaylar dizisinden payını alan Lübnan konu alınmıştır.

Lübnan Başbakanı Hariri suikastı ile başlayan cinayetler zinciri sonrasında ülkedeki 29 yıllık Suriye askeri varlığının sonlanması ve akabinde İsrail'in ülkedeki Hizbullah'a yönelik hedefler kapsamında askeri-sivil birçok noktayı vurarak geniş çaplı bir askeri harekât başlatması, ülkenin 1975-1990 yılları arasında gerçekleşen iç savaştan sonra tekrar Dünya'nın gündemine oturmasına neden olmuştur. Bu kargaşa ortamı farklı dinsel toplulukların etkin olduğu Lübnan'da, güçlü bölgesel aktörlerin gerek diplomatik gerekse askeri güçlerini ülkedeki dinamiklerle birlikte kullandıkları bir arenaya dönüştürmüştür. Sonuçta ülkenin karşı karşıya kaldığı iç ve dış politik gerilimler de toplum-devlet ilişkilerine yansımış ve ülkenin bütünlüğü açısından bir dizi olumsuzluk baş göstererek toplum kesimleri bir kez daha farklı kamplara ayrılmıştır. Bu çalışmada günümüz Lübnan'ında yaşanan bu tür olayların esasında çok eski tarihsel kökene sahip olduğu gösterilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda çatışma ve uzlaşma

¹ Gordana Yovanovich, "Giriş Bölümü", der. Gordana Yovanovich, *The New World Order: Corporate Agenda and Parallel Reality*, Montreal & Kingston, McGill – Queens University Press, 2003, s. 3.

² Jose Maria Aznar, Jose-Manuel Durao Barroso, Silvio Berlusconi, Tony Blair, Vaclav Havel, Peter Medgyessy, Leszek Miller, and Anders Fogh Rasmussen, "Birleşik Devletlerin Desteğinde Avrupalı Liderler...", *Wall Street Journal*, January 30, 2003. Aktaran. Nora Bensahel, *The Counterterror Coalitions: Cooperation With Europe, Nato, European Union*, Santa Monica – Pittsburgh, RAND, 2003, s. 19.

süreçlerine katkıda bulunan geleneksel kurumlara, dış politik güçlere ve modern dönem ile birlikte ortaya çıkan ortaklaşmacı[consociational] sisteme değinilecektir.

Çalışmamızın ilk bölümünde siyaset bilimi ve sosyolojide ortak kullanılan heterojen topluluklar ile ilgili kavramlar incelenmiştir. Bu kavramlardan en önemlisi de dünyada birçok ülkenin benimsediği ayrıca Lübnan'a özgü en önemli kavramlardan biri olan "Consociational" sistemdir. Lübnan da topluluklar arası ilişkilerin biricik düzenleyicisi olan bu sisteme çalışmamızın birinci bölümünde geniş bir yer ayrılmıştır. İkinci bölümde, ülkenin sosyal ve politik yapısı yansıtılmış ve bu bağlamda farklı etnik ve dini gruplar tanıtılmıştır. Üçüncü bölümde ise ülkedeki toplum – devlet ilişkilerinin sunulmasında yardımcı olması bakımından Osmanlı imparatorluğundan günümüze kadarki tarihsel süreç alt başlıklar şeklinde ele alınmıştır. Dördüncü ve beşinci bölümlerde ise toplum – devlet ilişkileri ele alınmıştır. Dördüncü bölümde Osmanlılar dönemindeki toplum – devlet ilişkileri ve beşinci bölümde ülkenin bağımsızlığından günümüze kadar olan zaman aralığında toplum – devlet ilişkileri irdelenmiştir.

1. BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Bu bölümde Lübnan'ın kendine özgü sosyal ve siyasi yapısının daha iyi anlaşılmasında yardımcı olacak etnisite, çokkültürlülük, ortaklaşmacılık ve Lübnan'ın kendine özgü bir liderlik kurumu zuama [politik patronlar] kavramları sırasıyla ele alınacaktır.

1.1. Etnisite:

Kimlik ve etnisite kavramı, ortak kullanılan çok boyutlu ve muğlâk bir kavramdır. Etnisite tüm diğer coğrafyalarda olduğu gibi Ortadoğu'da da çıkar çatışmaları, bağımsızlık mücadeleleri ve ulusal demokratik haklar çerçevesinde politik bakımdan önemli bir ögedir. Bu bağlamda etnik grup şu şekilde tanımlanabilir:

“Ortak soy inancı, paylaşılan deneyimler ve kültürel özellikler üzerinde temellenmiş farklı ve sürekli bir kolektif kimliği paylaşan insanlardır.”³

Ancak etnisite üzerinde kendiliğindenci tanımların tam tersi bir şekilde yapılan açıklamalarda vardır. İrlanda Ulusal Üniversitesi'nde Sosyoloji ve Siyaset Bilimler bölümünde okutman olarak dersler veren Siniša Malešević, etnik kimliği oluşturan en önemli etkenin salt etnik grubun öz varlığı olmadığını belirtmiştir. Malešević'e göre bir etnik grubun diğer bilinen etnik kimlikler ile ilişkisinde önemlidir. Malešević aşağıdaki açıklamasında, etnisite tanımına daha çevresel bir boyut katmaktadır:

“Etnisite bir şey veya özel bir grubun kolektif bir varlığı değildir. O, sosyal aktörlerin kendilerini algıladığı ve kültürel yönden ayrı topluluklar olarak diğerleri tarafından algılandığı sosyal bir ilişkidir.”⁴

Kimlik kavramı içinde tanımlanabilecek mezhepçilik kavramı ise en temel anlamıyla politikayı dini doğrultuda algılayan bir anlayıştır. Ancak bu durum herhangi bir mezhebin üyelerinin dindar olduğu anlamına gelmemektedir. Avishai Margalit'in

³ T. R. Gurr, *People versus states: Minorities at risk in the new century*, Washington D.C, United States Institute of Peace Press, 2000, ss. 3 – 5.

⁴ Siniša Malešević, *The Sociology of Ethnicity*, London, SAGE Publications, 2004, s. 4.

belirttiği gibi mezhepçilik davranış şekli ve bilinç durumudur. Bu bilinç durumu uzlaşmacı değildir. Mezhepçiliğin bu uzlaşmaz doğası herhangi bir uzlaşma çabasını da ahlaki anlamda aykırı bulur.⁵ Dinsel bir yapı içinde farklı tanımlara ve ritüellere sahip olan mezhepçilik bu özelliği ile bir toplumsal kimlik olarak öne çıkmaktadır. Bu bağlamda Amerikalı sosyal bilimci Donald Horowitz, etnik çatışma kavramını öne çıkarmaktadır. Horowitz'e göre doğuştan kaynaklanan grup kimlikleri üzerinde temellenen tüm çatışmalar etnik olarak tanımlanmaktadır. Bu kategoriye, ırk, dil, din, kabile veya sosyal sınıflar girmektedir. Kısaca etnisite kavramı salt soy, ırk ve dil gibi etkenlerin dışında dinsel kimlikleri de kapsamaktadır.⁶

Bazı teorisyenler ulus – devletlerin kendi bünyelerindeki farklı etnik ya da kültürel kimliklere destek vermesinden kaçınmaları gerektiğini savunmaktadır. Bu bağlamda dar bir çerçeve olarak nitelendirdikleri “etnik kimlik” kavramından üstün olan yurttaşlık kavramına önem verirler. Çünkü etnik grupların en önemli amaçlarından biri var oldukları topluluk içinde kendilerine özgü etno – ulusal kültür ve kimlik yönünde daha fazla hak elde etmektir. Topluluk içinde etnik – dini – mezhebik farklar gözetmeyen devlet ise kendi vatandaşlarının etno – kültürel kimliklerine tarafsız bir tutum takınarak yurttaşlık kavramını sadece demokrasi ve adaletin kesin ilkelerine uyulması ile sınırlar. Böylece etnik grupların kendi öz varlıkları ile ilgili talepleri devletin yadsınması da olası gerilimleri önleyecektir.⁷

İmparatorluklardan ulus devletlere doğru işleyen tarihsel süreçte Ortadoğu'daki hükümetler kendi toplulukları ile kurduğu ilişkilerde çatışma, asimilasyon ve sindirme gibi yöntemlerin yanı sıra bir arada yaşama yollarını da aramaya çalışmıştır. Bunun en önemli nedeni ülkedeki toplulukların heterojen olması ve devlet mekanizmasında kimi zaman bu toplulukların üyelerinin de yer almasıydı. Bu bağlamda topluluklar ve iktidar mekanizmaları arasında uyumlu bir sosyal ve politik iklimin yaratılması yolunda kimi inanç ve etnik grupların özerk yapıları tanınmış ve hatta devletler kimi bölgelerde bu gruplara yönetsel statüye kadar varan ayrıcalıklar tanıyarak kendi toprak bütünlüklerini korumaya çalışmıştır. Bu bağlamda çok kültürlülük denen bu politik

⁵ Avishai Margalit, “Sectarianism”, *Dissent*, cilt. 55, no. 1, 2008, s. 39.

⁶ Donald Horowitz, *Ethnic Groups in Conflict*. Berkeley, University of California Press, 1984, ss. 41 – 54.

⁷ Will Kymlicka, “Modernity and National Identity”, der: Shlomo Ben – Ami, – Yoav Peled – Alberto Spektorowski, *Ethnic Challenges to the Modern Nation State*, London, Mcmillan Press, 2000, ss. 12 – 13.

durum bir ülkede kültürel yapı önceden özerk ve daha büyük bir devlete dâhil olduğunda ortaya çıkabilir.⁸

1.2. Çok Kültürlülük:

Politik bilimci Andrew Heywood çok kültürlülüğün tasvir edici ve normatif olmak üzere iki yönünün olduğunu belirtir. İngiliz sosyal bilimciye göre çok kültürlülüğün tasvir edici yönü, bir toplum içindeki yükselen farklı kolektif kültürel grupların varlığını ifade etmesidir. Normatif yönü ise, bu farklı kültürel kimliklerin geniş toplum kesimlerinde “saygı ve kabul görmesi” ve pozitif anlamda onay içermesidir.⁹ Devlet ise böyle bir toplumsal yapı içinde uzlaşmacı ve çatı örgütlenmesi biçiminde belirir. Her bir kültürel dokuya karşı yansızdır. Çok kültürlülük konusunda İsrail toplumunun günümüzdeki görünümü üzerinde detaylı bir çalışma yapan İsraili sosyologlar Elizer Ben – Rafael ve Yochanan Peres, çok kültürlülüğün topluluklar arasında gerçekleşme şeklini şu şekilde dile getirmişlerdir:

“Çeşitli sosyokültürel grupların az çok bir arada oluşu ya da varlığı çoğulculuk düşüncesi ile açıklanabilir. Ancak kavram önsel bir şekilde belirli, net ve katı tanımlarla karakterize edilemez. Çünkü ayrımlar herhangi bir şeydir, fakat sabit ve değişmezdir. Onlar, kapsamlı bir koşullar dizisi araya girdiğinde güç alanlarını tanımlarlar. Bu koşullar dizisi politika oyunun kuralları, her tarafın değerli nitelikleri, uyuşma, belirli çıkarlar, grupların kültürel yönelimi ve benzer etkilerdir. Çoğulculuk, sosyo – kültürel gruplar kalıcı ve meşru olarak kabul edilmiş ve belirli çıkarları sosyal düzenin hukuki örgütlenmesinde gömülü ise çok kültürlülük olur. Böylece, diğer şeyler arasında, liderler seçmenleri adına hareket edebilir ve seslerini yükseltebilir ve gruplar ulusal politikanın normatif ve kurumsal düzenlemeler ile güçlenmesinde pay sahibi olur. Kısaca, çok kültürlülük ‘tanınmış çoğulculuk’ anlamına gelir.”¹⁰

Batılı sosyal bilimcilerin bazıları ise kendi toplulukları ile ilgili olarak yapmış oldukları değerlendirmelerde devletin çok kültürlülüğü oluşturan farklı etnik – dini ve diğer kültürel topluluklara bakışındaki yadsıyıcı tutumun ortadan kalkmasını ve devletin sadece farklılıklara yönelik bir olumlu söylem geliştirmesini dile getirirler. Bu

⁸ Kymlicka, *Multicultural Citizenship: A liberal theory of minority rights*, Oxford, Oxford University Press, 1995.

⁹ Andrew Heywood, *Siyaset*, Ankara, Adres yayınları, 2007, s. 173.

¹⁰ Elizer Ben-Rafael ve Yochanan Peres, *Is Israel One? Religion, Nationalism, and Multiculturalism Confounded*, Leiden, Brill, 2005, s. 4.

bağlamda Amerikalı sosyal bilimci Paul Edward Gottfried devletin çok kültürlü yapılara bakışını şöyle yansıtır:

“Devlet bir kez çoğunluk nüfusu ile benzeşmiş yaşam tarzından ötürü farklılıkları yüceltir. O, kültürel tanımı ve politik hakları iptal ederken, arzu edilen farklılıkları kişileştiren topluluklara ödüller dağıtır. Onurlandırılıyor olan farklılıklar, sadece yabancı kültürlerin geniş bir sahasını içermez fakat önemle muhtemelen daha çok, alternatif yaşam tarzlarının vitrinidir.”¹¹

Gottfried, farklı kültürel topluluklar üzerinde temellenen devletin yönetsel özelliğinin de değişeceğini savunmuş ve ona göre devletin “yönetici” özelliği dönüşerek “iyileştirici” [therapeutic] bir hal almıştır. İyileştirici devlet çok kültürlü toplumun inşasını yüklenir ve kamusal nesne olarak davranan yurttaşlarıyla çeşitliliğe kefildir. Gottfried’in tanımladığı çok kültürlü toplumsal yapı genel olarak tüm farklılıkları içerir. Artık herhangi bir ayırımın diğerinden üstünlüğü bulunmamaktadır.¹² Sonuç olarak çok kültürlülük anlamsal bölünmelere uğramış ve bu bağlamda da “azınlık söyleminden post – kolonyalizmin eleştirisine gay ve lezbiyen çalışmalarından Chicano [Meksikalı] edebiyatına” kadar çağdaş kültür eleştirisini karakterize eden dağınık beklenmedik toplumsal olayları tarif etmek için en çok saldırılan ifade haline gelmiştir.¹³

1.3. Consociational [Ortaklaşmacı] Sistem:

Farklı etnik gruplardan oluşan çoğulcu toplumlarda demokratik süreçleri inceleyen Hollandalı siyaset bilimci Arend Lijphart, “consociational” [ortaklaşmacı] demokrasileri geniş kapsamlı bir ortak yönetim çerçevesinde, çoğulcu toplumun belli başlı öğelerinin [mezhebik grupların, etnik grupların] siyasi önderleri aracılığıyla birbirleriyle yaptığı işbirliği olarak tanımlar.¹⁴ Ortaklaşmacı sistem dünyanın birçok coğrafyasında farklı kültürel özellikleri bulunan devletlerin uygulamış olduğu rejim biçimlerinden biridir. Sözcük bu haliyle ilk olarak Amerikalı sosyal bilimci David Apter’in *The Political Kingdom in Uganda: A Study in Bureaucratic Nationalism* adlı

¹¹ Paul Edward Gottfried, *Multiculturalism and the Politics of Guilt Toward a Secular Theocracy*, Columbia, University of Missouri Press, 2002, s. 14

¹² Ibid, ss. 14 – 15.

¹³ Homi Bhabha, “Culture’s in Between”, der: David Bennett, *Multicultural States*, London, Routledge, 2001, s. 31.

¹⁴ Arend Lijphart, *Democracy in Plural Societies: A Comparative Exploration*, New Haven, Yale University Press, 1977, s. 25.

çalışmasında kullanılmıştır.¹⁵ Ancak Apter'in kullanımından önce, consociation sözcüğünün kökeni, "consociatio" sözcüğü olup, XVII. yy'ın ilk yıllarında zayıf ülkelerde yeni politikaların geliştirilmesi bağlamında Alman Kalvinist felsefeci ve teolog Johannes Althusius (1557–1639) tarafından kullanılmıştır.¹⁶ Bu bağlamda Althusius ile birlikte siyasi terminolojiye giren kavram en son şeklini çoğulcu toplumlar üzerine çalışmalar yapan sosyal bilimci Arent Lijphart ile almıştır.

Keskin çizgilerle bölünmüş topluluklarda ortaklaşmacı demokrasilerin başarılı olmaları için devlet mekanizması dört temel konuda sağlıklı bir işleyişi yürürlüğe koyması gerekmektedir. Bunlar sırasıyla, geniş çaplı bir uzlaşma, parçalı otonomi, üst temsil ya da temsilde eşitlik ve azınlıklara tanınacak veto hakkıdır.¹⁷ Bu bağlamda Belçika, Burma, Çin, Kolombiya, Hollanda, Tanzanya consociational rejimlere örnek olarak verilmiştir.¹⁸ Özellikle sistemde önemli olan öğeler: temsilci olarak nitelendirilen elitlerin kolektif çabaları ve parçalı kültürlerin olası merkezkaç eğilimlerini önlemektir.¹⁹ Heywood bu mutabakatçı çoğulcu modellerin bir takım özelliklere sahip olduğunu ileri sürer. Bunlar, koalisyon hükümeti, yürütme ile meclis arasında kuvvetler ayrılığı, etkin bir çift meclisli sistem, çok parti sistemi, nisbi temsil, federalizm veya yetki devri ve yazılı bir anayasa ve bir haklar bildirgesidir.²⁰ Ljphart ile aynı zaman diliminde ortaklaşmacı demokrasi üzerine çalışmalar yapan Amerikalı siyaset bilimci Eric A. Nordlinger, altı düzenleme ile böyle bir demokratik sisteme ulaşılabileceğini belirtmiştir. Bunlar sırasıyla: istikrarlı koalisyon, ölçülülük ilkesi, etnik ve dini grupların politik vasıflarını kaldırma, karşılıklı veto hakkı, uzlaşma ve daha zayıf olana daha güçlü tarafından verilecek ayrıcalıklardır.²¹

¹⁵ David Upter, *Political Kingdom in Uganda: a Study in Bureaucratic Nationalism*, Princeton – New Jersey, Princeton University Press, 1961, ss. 24–25.

¹⁶ Hans Daalder, "On Building Consociational Nations: The Cases of Netherlands and Switzerland", *International Social Science Journal*, cilt. 23, no. 2, 1971, s. 355.

¹⁷ Daniel P. Sullivan, "The Missing Pillars: A Look At the Failure of Peace in Brundi Through the Lens of Arent Lijphart's Theory of Consociational Democracy", *Journal of Modern African Studies*, cilt. 43, no: 1, 2005, s. 75.

¹⁸ Ibid, s. 21. Elazar Lübnan ile İsrail'i ayın kategori içinde yorumlamış rağmen her iki ülkenin kendi iç ve dış politik sorunlarından ötürü bu ülkelerdeki rejimin sağlıklı bir şekilde işlemediğini ifade etmiştir.

¹⁹ Arent Lijphart, "Cultural Diversity and Theories of Political Integration", *Canadian Journal of Political Science*, no: 4, 1971, s. 9.

²⁰ Heywood, *age*, s. 46.

²¹ Eric A. Nordlinger, *Conflict Regulation in Divided Societys*, Harvard Center for International Affairs, Occasional Papers, no. 29, 1972.

Lijphart'ın şekillendirdiği teori kendi içinde farklı yorumlamalar ile karşı karşıya kalmış ve bu bağlamda ortaklaşmacı demokrasiye karşı farklı eleştiriler ortaya çıkmıştır. Bunlardan siyaset felsefeci Brian Barry (d. 1936), Lijphart'ın teorisini kusurlu bulanlardan biridir. Barry, Lijpart'ın teorisinde elit karteller tarafından yönetmek dışında parçalı topluluklarda siyasal istikrar olasılığını yapılandırmayı düşünmemesini eleştirmiş ve bu bağlamda başarılı ortaklaşmacı demokrasi örneklerinin Lijphart'ın teorisini tam olarak karşılamadığını belirtmiştir. Özellikle İsviçre ve Avusturya gibi ülkeler bu tanıma uymamakta ve Belçika ile Hollanda gibi ülkelerdeki rejim bu teoriyi tam olarak desteklemekten yoksundur. Sonuç olarak ortaklaşmacı demokrasi Barry'e göre kabul edilen diğer sistemlerden daha fazla şüpheli özellikler taşıyan bir yönetsel sistemdir.²²

Lijphart'ın sisteminde elitlere bir başka eleştiri ise Hollandalı siyaset bilimci M. P. C. M. Van Schendelen (d. 1944) tarafından getirilmiştir. Schendelen bu eleştiriye Hollanda üzerinden yapmış ve Lijphart'ın kullanmış olduğu verilerin seçici olduğunu ifade etmiştir.²³ Schendelen Hollanda'daki rejimde topluluklar arası uzlaşmada elitler, Lijphart'ın istediği gibi el altından anlaşmalar yâda zirve diplomasisi ile toplumsal uzlaşmayı sağlamadıkları bu uzlaşma eylemini seçim sisteminin sağladığını ve elitlerin bu yönde teşvik edildiğini dile getirmiştir.²⁴ Ortaklaşmacı demokrasi teorisine bir başka eleştiri toplum ve bu toplum içinde farklılık gösteren alt topluluklar ile ilgilidir. İsveçli siyaset bilimci Jurg Steiner'in Amerikalı sosyal bilimci Robert Dorff ile birlikte yönelttiği eleştiri üç nokta üzerinde temellenmiştir. Bunlardan ilki bir toplumdaki alt kültürlerin o toplumda farklılaştığı düşüncesi net değildir. Bundan dolayı ortaklaşmacı demokrasinin bir rejim olarak uygulanması karmaşık bir sorundur. İkinci sorun ise, bir ülkenin karar alma süreci rekabetçi ya da ortaklaşmacı ögelere dayanıyorsa açık bir biçimde özdeşleme belirli değildir. Üçüncü olarak ortak karar alma mekanizması topluluklar arasında düşmanlıkların düzeyine ilişkindir ve bu yüzden ortaklaşmacı karar yapma mekanizması topluluklar arasında düşmanlık düzeyinin düşük oluşu ile

²² Brian Barry, "Political Accommodation and Consociational Democracy", *British Journal of Political Science*, no: 5, 1975, s. 481.

²³ M.P. C.M. Van Schendelen, "The Views of Arend Lijphart and Collected Criticisms," *Acta Politica*, no: 19, 1984, s. 48.

²⁴ Ibid, ss. 37 – 38.

bağıntılıdır.²⁵ Ayrıca sitemde karar yapma mekanizması çok yavaştır. Bununla birlikte yenilik yapma kapasitesi engellenir. Elitler arası işbirliği de, liderlerin herhangi bir kayda değer yeniliği iktidarda engellemesi aynı elitler devam ettirmeye çalışır. Bu faktörler de en sonunda tarafları şiddete götüren olayların patlak vermesine götüren boş uğraşlardır.²⁶

Amerikalı politik bilimci Ian Lustick ise Macar matematikçi ve bilim felsefecisi Imre Lakatos'un "değerlendirme araştırma programı ölçütünü" kullanmış ve Lijphart'ın ortaklaşmacı demokrasi teorisini de bir araştırma programı olarak görmüştür. Lakatos'a göre bir araştırma programının ilerlemesi için iki yol vardır: birincisi test ederek rafine edilmesinden dolayı yeni deneysel içerik sunma ve iddiaların kanıtlar ile desteklenmesi aracılığıyla; ikincisi ise akademi içinde yâda dışında belli bir araştırma programının takipçilerinin mobilize kaynakları kullanarak [ekonomik, unvan ve kurumsal] kendi yetileri aracılığıyla programlarının önceden kestirilen başarısızlığına yâda açıklamalara aldırılmayarak programlarının başarısı ve devamlılığını sağlamaktır.²⁷ Bu bağlamda Lustick Lijphart'ın teorisinin Lakatos'un belirtmiş olduğu ikinci yol üzerinden ilerlediğini iddia eder. Bu bağlamda da "Lijphart'ın çoğunluğu politik şekilde gereğinden fazla ortaya çıkan mücadelesi, teorisinin bilimsel durumuna aldırılmayarak (neredeyse) geçerli olduğu teorisini [consociationalism] doğrulamaktır. Çünkü teorisi "onun değerli gördüğü sona hizmet eder."²⁸

Horowitz ise ortaklaşmacı sistemi daha geniş bir alanda inceler. Bu bağlamda teorinin geçerliliğini Avrupa'daki modellerden Afrika ve Asya'daki modellere kadar uzanan bir yelpazede karşılaştırmalar yaparak değerlendirir. Teori genel hatları ile Horowitz'in bakış açısına uygun değildir. Çünkü Avrupa ülkelerinde düşmanlıklar Avrupalı olmayan ülkelerde olduğu gibi topluluklar arasındaki kadar güçlü değildir.²⁹ Ayrıca teorinin neden sonuç ilişkilerini de sorgular. Bu bağlamda cevabını aradığı soru Avrupa'da ılımlı ve akışkan ayrımlar ortaklaşmacı sisteme izin verir mi? yâ da ortaklaşmacı düzenlemeler bu ılımlı ve akışkan ayrımlara öncülük edebilir mi? Bunların

²⁵ Jurg Steiner ve Robert Dorff, *A Theory of Political Decision Modes: Intraparty Decision Making in Switzerland*, Chapel Hill, University of North Carolina Press, 1980, ss. 5-6 ve 16.

²⁶ Ibid, s. 19.

²⁷ Ian Lustick, "Lijphart, Lakatos, and Consociationalism," *World Politics* 50, no.1, 1997, s. 89.

²⁸ Ibid, s. 111.

²⁹ Donald L. Horowitz, *Ethnic Groups in Conflict*, Berkeley, University of California Press, 1985, s. 572.

yanı sıra teoride bir takım eksiklikleri dile getirmiştir. Özellikle teorinin karar alma mekanizması, liderlerin seçme özgürlüğüne sahip olduklarını kabul ederek liderlerin üzerindeki baskıyı yok saymış ve liderlerin hareket etme zorunlulukları dâhilinde teşvik edici yapıya özen göstermemiştir.³⁰

İrlandalı sosyal bilimciler John McGarry ile Brendan O’Leary ise ortaklaşmacı teoriye yönelttikleri eleştirilerden biri Lijphart’ın dış faktörler yerine ortaklaşmacı sistemin ortaya çıkmasında sadece iç faktörler üzerine odaklanmasıdır. Bu noktada Lijphart, rejimin meydana gelmesinde dış faktörlerin önemi üzerinde durmamıştır. “Onun teorisi aşırı derece sistem içi değişkenlere dayalıdır. Devletleri ve bölgeleri dışsal faktörlerden arınmış olarak kabul eder.”³¹ Bu bağlamda ortaklaşmacı teorinin açıklayıcı ve kuralcı gücü Kuzey İrlanda ve Lübnan gibi ülkeleri incelerken iç faktörlerle sınırlı kalmıştır.³²

Hollandalı politik bilimci Hans Daalder, ortaklaşmacı sistemin elitlerin maksatlı çabaları tarafından kültürel parçalanmanın istikrarsızlığına ve hareketsizliğine karşı oluşturulduğu düşüncesini eleştirmiştir. Daalder, Hollanda ve İsviçre çalışmalarından sonra bu ülkelerin ortaklaşmacı sistem var olmadan uzun zaman önce politik uzlaşmaya ve çoğulcu geleneğe sahip olduğunu keşfetmiştir. Ortaklaşmacı demokrasi politik bölünme tehlikesine kaşı koymak için elit niyetinin bir sonucu olmasından daha ziyade bu iki ülkede çoğulcu politik organizasyonunun en yeni biçimine barışçı geçişi kolaylaştırmış daha evvelki uzlaşma pratiklerinden meydana gelmiştir.³³

Lijphart, Avrupalı ve Amerikalı birçok sosyal bilimcinin öne sürdüğü eleştirilerin tamamına olmazsa da bir bölümüne 1977 yılında kaleme almış olduğu *Democracy in Plural Society* adlı kitabında ve bir dizi makale ile cevap vermeye çalışmıştır. Bu bağlamda Lustick ortaklaşmacı teorinin bilimselliği hakkındaki eleştirisi çerçevesinde teorinin anahtar kavramlarından biri olan “güç paylaşımı” kavramının ölçülmesi ve tanımlanmasının çok güç olduğunu iddia etmiştir. Lijphart ise bu konu

³⁰ Ibid, ss. 571 – 572.

³¹ John McGarry ve Brendan O’Leary, *The Northern Ireland Conflict: Consociational Engagements*, Oxford, Oxford University Press, 2004, s. 4.

³² Ibid, s. 155.

³³ Daalder, agm, ss. 367 – 368.

ilgili olarak teorisinde önemli yer tutan kavramların kesin bir ölçümünün yapılamayacağını kabul etmek zorunda kalmış olmasına rağmen kavramların esnek olabileceğini öne sürmüş ve ortaklaşmacı demokrasinin temel karakteri doğuştan esneyebilmesi, büyük sayıda farklı kurumsal şekiller alabilmesidir” ifadesini kullanmıştır. Bu bağlamda güç paylaşımı kavramına değişik coğrafyalardan örnekler vermiştir. Örneklemi de farklılaşarak ortaya çıkan güç paylaşımı biçimleridir. Güney Afrika ve Malezya gibi ülkelerdeki etnik partilerin büyük koalisyonu; Belçika’da Flemenkler ve Fransız sözcülerinin önceden belirlenmiş oranlar çerçevesinde eşit katılımı; Hindistan’da Kongre Partisi kabinesinde farklı dil gruplarına, eyaletlere ve bölgelere orantılı olarak dağıtılan bakanlıklar; İsviçre’de dini gruplar, dil grupları ve politik partiler ile kurulmuş yasama meclisi ve Lübnan’da devlet iktidarının farklı dini gruplar çerçevesinde dağıtılması bu güç paylaşımı kavramının farklı yansımalarıdır.³⁴ Bununla birlikte Horowitz ise böyle bir rejim tipinin taraflar arasında uzlaşma kültürü ile bir sonuca varamayacağını çünkü farklı toplulukların arasında uzlaşmayı teşvik edici öğelerden yoksun olduğunu iddia etmiştir. Ona göre seçimler bir uzlaşma süreci meydana getirebilirdi. Ancak bu durum seçimler için bir bütünleşme modeli üretmeyecekti. Sonuç olarak Horowitz’e göre bütünleşme ve uzlaşma analitik olarak ayrı anlamlar taşımaktaydı.³⁵ Lijphart ise Horowitz’in bu eleştirilerini kabul etmekle birlikte teorisine kavramların uzun ve kısa vadede yönelimlerini dikkate alarak şu anlamları yüklemeye çalışmıştır: Bütünleşme arzusu, uzlaşma ihtiyacını beraberinde getirir.³⁶ İhtiyaçların yaşamın gidişatını belirlediğini savunan Lijphart teorisinde bütünleşme hedefinde bir araç olarak gördüğü uzlaşma farklı iki kavram olarak oturmuş ve topluluklar ile onun önderleri için böyle bir zeminin tercih edilebileceğini şu cümleler ile dile getirmiştir:

“Demokratik huzurlu bir arada varoluş, hem demokratik olmayan barışa hem de parçasal [topluluklar arası] çatışmalar ile bölünmüş istikrarsız bir demokrasiye büyük çapta tercih edilir.”³⁷

³⁴ Arent Lijphart, “The Wave of Power Sharing Democracy” der. Andrew Reynolds, *The Architecture of Democracy*, Oxford, Oxford University Press, 2002, s. 46.

³⁵ Horowitz, *age*, s. 171 – 175.

³⁶ Lijphart, “The Wave of Power Sharing...”, s. 43.

³⁷ Lijphart, *Democracy in Plural Societies*, s. 49.

1.3.1. Lübnan’da Ortaklaşmacı Model [Confessionalism]:

Kıta Avrupa’sındaki kimi ülkelerin kendi heterojen toplum yapıları üzerinde temellenen demokratik consociation uygulamalarını genel hatlarıyla inceleyen Lijphart, bununla yetinmeyip Kıta Avrupa’sı dışındaki birçok devleti de kendi inceleme sahasına katmıştır. Amerikalı sosyal bilimci Michael Hudson, ortaklaşmacı demokrasi rejimi ile ilgili iki Batılı bilim adamı Lijphart’ın ve Nordlinger’in bilimsel çalışmaları öncelikle Avrupa politik yaşamı ile ilgili olduğunu belirtmiş ancak çalışmaların bölgesel odaklı olmaktan ziyade çözümleyici yönelimler içeren bölgeler arası karşılaştırmalı niteliği, Lübnan’a da dikkat etmelerine neden olduğunu dile getirmiştir.³⁸ Ancak mevcut gerilimler ve toplum içinde karşı karşıya kalınan konjonktürel bölünmeler ülkede uzun soluklu ideal bir ortaklaşmacı demokratik yapının oluşmasını engellemiştir. Hudson, Lijphart ve Nordlinger’in ideal bir ortaklaşmacı sistem için şart koştukları ilkeler ışığında ülkedeki toplulukların davranışlarını incelemiştir. Örneğin ortaklaşmacı demokrasinin en önemli sacayaklarından biri olan “geniş tabanlı uzlaşma” ilkesine Lübnan’daki kamuoyunun büyük bir kesimi ya kayıtsız kalmış ya da düşmanlıkla karşılaşmıştır.³⁹ Böylece büyük uzlaşma çerçevesinde gelişen “ılımlı ulusçuluk” [Lübnanlılık] kavramı da yara almıştır. Ülke Hıristiyanları’nın 1920’li yıllarda gelişen ve 1970’lerde doruk noktaya ulaşan ve Falanjistler tarafından temsil edilen önemli bir kesimin Lübnanizm’i son derece aşırı olmuş ve ülke Müslümanları’nın büyük çoğunluğu Lübnanizm’i ise Araplık kimliğinin gölgesinde kalmıştır. Hudson, Lübnan’da Nordlinger’in “çatışma pratiklerini düzenleme” uygulamasının da giderek uygulanamaz olduğunu çıkarsamıştır. Ülke elitleri ortaklaşmacı uygulamaların çoğunu yerine getirmiş olsalar da tüm çabalar yetersiz kalmış ya da yarı başarı sağlanmıştır. Örneğin etnik–dini cemaatlerin politik vasıflarını kaldırma ve güçlü tarafından daha zayıf unsurlara yönelik ayrıcalıklar tanınması konularında istenilen düzeye ulaşamamıştır.⁴⁰ Sistemin en büyük zorluğu gelişen bir toplum için bir model olarak tavsiye edildiğinde sosyal hareketlilikle serbest bırakılmış sosyal ve politik güçlerin uzlaşması için çok statik bir nitelikte olmasıdır. Eski Çekoslovakya doğumlu politik bilimci Karl Wolfgang Deutsch göre sosyal hareketlilik yâda modernizasyon emekçilerin

³⁸ Michael Hudson, “Lebanese Crisis: The Limits of Consociation Democracy”, *Journal of Palestine Studies*, cilt. 5, no. 3/4, 1976, s. 111.

³⁹ Örneğin ülkenin kuzey kesiminde Suriye’den koparılan çoğunluğu Sünni topluluklar.

⁴⁰ Hudson, agm, s. 113.

politikleşmesini, yeni ideolojilerin ortaya çıkışını, elitler arası çatışmaların artışı, elitlerin etkinlik alanlarının genişlemesini ve politik arenanın büyümesini üretmiştir.⁴¹ Bu bağlamda ülkenin 1920'lerden 1940'ların ilk yıllarına kadarki süreç bu sosyal hareketliliğin örneklerini barındırmıştır. Bunlar, Suriye Birliğini savunan Arap milliyetçi hareketler [Suriye Ulusal Partisinin eylemleri], emekçi kesimler içinde komünist etkinliğin artması ve Avrupa merkezli faşist hareketleri örnek alan politik oluşumlar [Falanjist Ketaib, Sünni Najida hareketleri ve Suriye Ulusal Partisi], gibi örgütlenmelerdir.

Ortaklaşmacılık kavramının yerine "Confession" kavramı da sosyal bilimcilerin heterojen toplulukların oluşturdukları rejim biçimlerini tarif ederken kullandıkları bir terimdir. İngilizce karşılığı itiraf veya günah çıkarmanın yanı sıra mezheplerin birbirini kabulüne, eşit temsiline ve nispi temsil sistemini benimseyen politikaya dayanan bu terim kimi yazarlar tarafından Lübnan'ın toplumsal yapısını tanımlarken kullanılmaktadır.⁴² Modern Lübnan'ın mezhebik karakterli tüm formlarının bir arada temsil edildiği bu sistem⁴³, Fransa'nın ülkeyi işgal altına tuttuğu dönemde, ulusal birlik ruhunun yaratılmasının imkânsız olduğu bir dönemde 1926 yılında ilan edilmiş ve Lübnan Anayasa'sında ülkedeki mezhebik toplulukların varlığını göz önüne alınarak oluşturulmuştur. Confessional sistemin sembolü olan 1926 Anayasası iki ilkeyi barındırmaktaydı. Bunlardan ilki tüm Lübnan yurttaşlarının yasalar önünde eşit olup aynı hak ve sorumluluklara sahip olması ayrıca tüm Lübnanlıların hiçbir fark gözetilmeksizin eşit şekilde devlet görevlerine kabul edilmesi idi. İkinci ise tüm mezhebik topluluklar geçici bir süre ile bakanlıklara ve devlet görevlerinde bulunabilmekteydi.⁴⁴

Bununla birlikte Anayasal süreçte eşit hak ve sorumluluklar tanınmış olsa da anayasal bağlamlarının dışında topluluklar arasında yapılan antlaşmalar ile yapılan kimi

⁴¹ Karl Wolfgang Deutsch, "Social Mobilization and Political Development", *American Political Science Review*, cilt. 55, no. 3, 1961, ss. 493 – 514.

⁴² Bkz. Irene L. Gendzier, *Notes From Minefield: United State Intervention in Lebanon and The Middle East 1945 – 1958*, New York, Columbia University Press, 2006. Naomi John Weinberger, *Syrian Intervention in Lebanon*, New York – Oxford, Oxford University Press, 1986.

⁴³ Filistinli sosyal bilimci Odeh'in, çalışmasında bu sözcüğün yerine **İkrar** sözcüğü kullanılmıştır. İkrar sözcüğü çeşitli mezheplerin kendi nüfuslarına göre temsil edildikleri bir yönetim şekli anlamına gelmektedir. Bkz. B. J. Odeh, *Lübnan'da İç Savaş*, İstanbul, Belge Yayınları, 1986, s. 99.

⁴⁴ Albert Hourani, *Minorities in The Arab World*, London•New York•Toronto, Oxford University Press, 1947, s. 70.

değişiklikler devlet görevlerine katılım süreçlerini yeniden düzenlenmiştir. Böylece Cumhurbaşkanlığı görevi daima Hıristiyanların elinde olurken; Başbakanlık Sünni Müslümanların ve diğer bakanlıklarda diğer mezhebik gruplar arasında dağıtılmıştır. Ancak Fransızlar ülkenin politik organizasyonun yeniden yapılandırılarken oluşturdukları yeni politik mekanizmanın işletilmesini de kendilerine bağımlı kılmışlardır. Bunun en önemli nedeni farklı mezhebik grupların arasında bir birlik düşüncesinin yaratılmasındaki zorluklardı. Bu bağlamda Lübnan asıllı İngiliz tarihçi Albert Hourani (1915–1993), genel hatları ile dış politik gücün gerekliliği ile açıklamıştı:

“Lübnan Cumhuriyeti gibi fikirlerde ve yapıda böyle derinlemesine bölünmüş bir devlet birleştirici bir ulusal ruh olmaksızın en azından şimdiki biçimiyle, ülkeyi yakından kontrol eden ve içişlerine sürekli müdahale eden bir dış güç olmadığı sürece, varlığını sürdürmeye devam edemez.”⁴⁵

Hourani'nin “belli bir politik iradenin müdahalesi ile rejimin sürekliliği” “Manda rejimi” döneminde ve sonrasında farklı güçler tarafından ülke üzerinde devam ettirilmiş ve ülke birçok askeri, politik gerilimle karşı karşıya kalmasına rağmen Lübnan Devleti olarak yaşamaya devam ettirmektedir. Ancak ülkenin yaşamış olduğu en kanlı iç savaş olan 1975–1990 yılları arasında çatışan tarafların farklı istekleri “federal bir consociational” sistemi geçerli bir politik alternatif olarak ortaya çıkarmıştır. Amerikalı politik bilimci Richard Hrair Dekmejian ikinci senaryo olarak yorumladığı bu durumun iki koşulda gerçekleşeceğini ifade etmiştir. Bunlar sırasıyla şunlardır: (1) Dış çevrenin uzlaşması ve (2) federal bir birlik kavramı çevresinde ülke elitlerinin yeniden uzlaşması. Ancak bu çabalarda başarısız olmuş ve dış aktörler – Suriye, Irak, Suudi Arabistan, İsrail ve iki süper güç federasyon formülü üzerinde fikir birliğine varamamışlardır. Bu bağlamda düzenlenen alternatif senaryo da başarısızlıkla sonuçlanmıştır.⁴⁶ Lijphart, kendi tanımına paralel olarak Lübnan'da çoğulcu [consociation] demokratik rejimin temelini 1943 yılında yazılı olmayan “Ulusal Pakt” uzlaşısıyla Hıristiyan ve Müslüman topluluklarının işbirliği ile atılması ile başladığını ve bu sistemin 1975 yılında patlak veren ölümcül iç savaşa kadar devam ettiğini ifade

⁴⁵ Ibid, s. 69.

⁴⁶ Richard Hrair Dekmejian, “ Consociational Democracy in Crisis: Case of Lebanon”, *Comparative Politics*, Cilt. 10, no. 2, 1978, s. 263.

etmiştir.⁴⁷ Bu durumda ülkedeki parlamenter sistem, Manda rejiminin başlangıcından günümüze kadar Hourani'nin "dayatmacı" birliktelik ile "uzlaşmacı" birliktelik arasında varlığını sürdürmektedir. Bu bağlamda Fransa ile başlayan kısa süreli Amerikan çıkarması ile devam edip 29 yıllık Suriye işgali devam eden müdahaleler Hourani'nin Lübnan'ın bütünlüğünün dayatmacı dış güçlere bağlı oluşuna dair düşünceleri doğrulamıştır. Özellikle uzlaşma süreçlerinde politil liderlerin sivil hakların geliştirilmesinde yetersiz kalışlarını ve bu durumun en trajik sonucu 1975 – 1990 yılları arasında patlak veren kanlı iç savaşın "consociational" yapı üzerinde doğurduğu sonuçları Arap sosyal bilimci Nezh Ayubi şu değerlendirmelerle belirtmiştir:

"Lübnan'ın 'cemaatsel (consociational) demokrasisi şüphesiz geçmişten gelen bazı noksanlıklar taşımakta ki bunların başında siyasi partilerin etkinliklerine getirilen sınırlama ve vatandaşlık kavramının gelişmesinin önündeki engeller gelmekte (Mesela, herhangi bir tarikata mensup olmayanlar oy kullanamaz). Esasında bu mevcut durumu koruma temelli muhafazakâr bir sistemdir. Fakat çoğu kişi bu sistemi 16 yıllık iç savaştan sonra daha iyi bir alternatif; bazıları da bu sistemi paramparça olmuş Lübnan'ın yeniden yapılanması doğrultusundaki tek seçenek olarak görmektedir."⁴⁸

1.3.2. Zaim'lik Kurumu [Zuama]:

Lübnan toplumsal yapısının önemli özelliklerinden biri olan **zaim**'lik, gücünü ekonomik ve politik etkinliklerden alan sosyal prestiji yüksek bir kurumdur. Bir terim olarak Türkçe'ye "politik patronlar" olarak çevrilirken Lübnan ile ilgili yapılan sosyolojik, ekonomik ve politik çalışmalarda daha çok çoğul şekli olan **zuama** kelimesi kullanılmaktadır. Zuama kurumu, Osmanlı imparatorluğunun ülkeye egemen olduğu süreçte ortaya çıkmıştır. Sözcüğün kökeni de Osmanlı toprak sistemi olarak bilinen "zeamet" sözcüğünden gelmektedir.⁴⁹ Osmanlı sosyo – ekonomik sisteminden türeyen bu kurum, Modern Lübnan Devleti'nde de etkinliğini sürdürmüş ve ülkenin içinde bulunduğu politik krizlerde ve görece istikrar dönemlerinde önemli roller oynamıştır. Bu bağlamda Zuama'lık kurumunun modern Lübnan Devleti'nde önemli olduğunu Arnold Hottinger "Lübnan'da Tarihsel Perspektifte Zuama" adlı çalışmasında modern Lübnan

⁴⁷ Albert Hourani, *Minorities in The Arab World*, s. 148.

⁴⁸ Nezh Ayubi, *Over-Stating The Arab State: Politics and Society in the Middle East*, London – New York, I. B Tauris Publishers, 1995, s. 397.

⁴⁹ Arnold Hottinger, "Zu'ama in Historical Perspective", Der: Leonard Binder, *Politics in Lebanon*, New York•London•Sydney, s. 87.

parlamentosunun büyük çoğunluğunun zuama'lardan oluştuğunu ve bu durumda onu Lübnan demokrasisi için önemli bir etken kıldığını ifade etmiştir. Ayrıca onlar nitelik bakımından farklılıklar gösterebilmektedirler. Kimi zaim geleneksel bir tutum takınırken kimisi daha modern bir tutum alabilir ve nicelik bakımından da farklılık göstererek küçük veya büyük topluluklara liderlik edebilirler.⁵⁰ Sonuçta bu özellikleri ile “zuama” ülkede modern dönem öncesi var olan “feodal ayrıcalıklarını” günümüz Lübnan'ına da taşıyabilmiştir.⁵¹

Winslow, ülkenin sosyo – politik yapısı ile ilgili çalışma yapan teorisyenlerin – politik bilimciler – arasında ülkenin demokratik gelişimi çerçevesinde geleneksel bir figür mü? Yoksa modern “feodal lordlar” mı? Oldukları konusunda derin anlaşmazlıklar olduğunu ileri sürer. Ancak politik bilimciler bu kurumun feodal toplumsal yapıdan miras kalan özellikleri ile ülkenin politik sisteminin demokratik organları olarak anlamlandırmış ve ülkenin çoğulcu toplumsal yapısı ile anayasal sistemde “Lübnanlılık” kimliğinin bir alt kategorisi [subnational] olarak tanımlamıştır.⁵²

Winslow zuama'lık kurumunu yüzeysel bir şekilde sınıflamış ve 3'e ayırmıştır. Bunlar sırasıyla: geleneksel, politik ve örgütseldir. Yapmış olduğu bu sınıflamalara örnekler de vermiştir. Winslow'un kendi sınıflamasına göre geleneksel zuamaya Arslanlar'ı, Canpolatlar'ı, Asadlar'ı ve Himadalar'ı; politik olan gruba Eddeler'i, Huriler'i, Sulhlar'ı ve Karamiler'i; örgütsel gruplara ise Falanjistler'i, Najda'yı, Komünist Partiyi, Suriye Ulusal Partisi'ni, Amal'ı, Hizbullah'ı ve Lübnan Güçleri'ni örnek göstermiştir.⁵³ Bu sınıflama şekli bir bakıma parlamenter sistemde politika yapan zuama'nın bir parti etiketiyle politika yaptığını da göstermektedir.⁵⁴ Ancak bu siyasi partiler kişilere endeksli bir nitelikte olup temelde kişilerin sultası ve onların takipçilerinden oluşmaktadır.⁵⁵ Winslow, bu çerçevede politik süreçlerde rol oynayan Zuama'nın görev ve sorumluluklarını şu şekilde ifade etmektedir:

⁵⁰ Ibid, s. 85

⁵¹ Hottinger, “Zu'ama and Lebanon Crisis of 1958”, *Middle East Journal*, cilt. 15, 1961, ss. 127 – 140

⁵² Charles Winslow, *Lebanon: War&Politics In A Fragmented Society*, Routledge, London and New York: 1996 s. 87.

⁵³ Ibid.

⁵⁴ Hottinger, “Zu'ama in Historical Perspective”, s. 85.

⁵⁵ Hottinger, “Zu'ama and Lebanon Crisis of 1958”, s. 139. Hottinger bu duruma örnek olarak Anayasal Blok'un lideri Bişara Huri ve yandaşlarını; Ulusal Liberal Parti'nin lideri Şamun ve onun adamlarını;

“Kendi organizasyonu kontrol ederek silahlandırır ve politik pozisyonunu güçlü tutmak için onu kullanır. Seçim süreçlerinde kurduğu patronaj ilişkileri kendisinin seçimine karşılık devlet hizmetlerini doğrudan vererek kendi etki alanını genişletir. Güç pazarlanmaktadır. Örgütü seçim bölgesinde politik çalışmaları kontrol etmeye çalışır ve ülkede içinde bulunduğu mezhebik topluluğun sınırları dışında başvuranlara politik çalışma yapmaz.”⁵⁶

Winslow ve Hottinger’in açıklamalarından yola çıkarak zuamaların politik yapı içinde iki önemli rolü bulunmaktadır. Bunlardan birincisi – Winslow’un söylemiyle – kurduğu patronaj ilişkileri topluluğunun mal ve hizmetlerden yararlanmasını sağlayan aracılık rolleri; ikinci olarak –Hottinger’in söylemiyle– parlamenter sistem içinde ve kurulan hükümetlerde bulunmalarından dolayı mal ve hizmetlerin gerçekleştiricileri olarak yaptırım gücünü ellerinde bulundurmalarıdır. Her ne kadar ülkenin bağımsızlık süreci ile birlikte kendilerini modern süreçlere adapte etmeyi başaramışlarsa da bu kurumun modern Lübnan toplumunda belirli sorunları olmaktadır. Bu sorunlar, Zaim’in politik ve kişisel hedeflerini belirleyen politik zorunluluklar ile Lübnan halkının politik istekleri arasında sık görülen çatışmalara ilişkindir. Bu durumda bağımsızlık sonrası süreçte ülkede liderlik ve egemenlik arasındaki bağı etkilemektedir. Ayrıca Zuama’nın etkin olduğu bölge ile devletin merkezi otoritesi arasındaki çatışmalar, feodal dönemde olduğu gibi modern Lübnan Devlet’inde ortaya çıkan önemli bir sorundur.⁵⁷ Ancak kitleler ile bu tip sorunları olmalarına rağmen sürekli olarak kendi güçlerini pekiştirmişlerdir. Bu bağlamda Lübnan eski dışişleri bakanlarından Elie Salem zuamaların topluluklar içindeki pozisyonunu şu cümlelerle açıklık getirmiştir:

“Kader anında yerel liderler ve kurumlaşmış aileler, merkezi devletten de büyük kontrole sahiptir. Her dini ve etnik grup kendi güç piramidi ve güç kaynağı vardı. O [zuama] gizli antlaşması ve hatta pazarlık yapması gerektiği bu piramitlerdir.”⁵⁸

Hourani ise Zuama’yı 3 kategoriye ayırmıştır. Bunlar: feodal, popülist ve şehir patronlarıdır. Bu sınıflamada “Feodal Zaim – Zuama –” geniş arazilere sahip geleneksel

İlerici Sosyalist Parti Lideri Kemal Canpolat ve onun Dürzî takipçilerini ve Edde’nin Ulusal Blok hareketini örnek olarak vermiştir.

⁵⁶ Winslow, age, ss. 87 – 88.

⁵⁷ Wade R. Gorla, *Sovereignty and Leadership in Lebanon 1943 – 1976*, London, İthaca Press, 1985, ss. 11.

⁵⁸ Edward Haley-Lewis Snider, *Lebanon in Crisis: Participants and Issues*, Syracuse, Syracuse University Press, 1979, s. 12.

liderlik yâda dini liderlik formunda ortaya çıkmıştır. Bu tip Zuama, Akkar Sünniler’inde, Bekaa’da yaşayan Şiiiler’de ve Güney Lübnan’daki Şiiiler’de ve Dürzîler’de görülmektedir. Bu tip zuamaya örnek olarak Dürzî Kemal Canpolat ve Şii Kemal Asad gösterilmiştir. İkinci tip olarak ortaya çıkan “Popülist Zuama” ise küçük gayrimenkul sahiplerinin yaygın olduğu bölgelerde bir taraftan politik grupların –aileler, kabileler, vb...– desteğini ve korumasını alarak onlarla patronaj ilişkiler kuran diğer taraftan da buldukları topluluklara belirli bir ideoloji ve eylem programı sunan kişilerdir. Bunlar ise çoğunlukla ülkenin kuzey bölümünde Hıristiyan bölgelerinde karşılaşılmaktadır. Örnek olarak Pierre Gemayel, Süleyman Frangieh ve Raymond Edde gösterilebilir. Üçüncü tip ise sahil kentlerinde görülen şehir patronlarıdır. Bu tip yerleşimlerde yaşayan toplulukların liderleri bu Zuama tipine örnektir. Bu tip Zuama, ideolojik formları ve patronaj ilişkileri kullanarak kent emekçilerine kendi liderliklerini benimsetmiştir. Ayrıca Zuama kendi topluluklarında belli bir kesimi silahlandırarak kriz süreçlerinde şiddet de kullanabilmektedirler. Genel olarak bu liderlik örneği Sünni Müslüman topluluklarında görülmüştür. Bu tipe örnek başlıca Zaimler, Saib Salam, Reşit Karami, Abdullah Yafi, İbrahim Kulaylat ve Faruk Mukaddam’dır.⁵⁹ Ayrıca, Zuama, krizlerle sürekli sarsılan bir politik ortamda kendi egemenlik alanında belli bir eylem tarzı geliştirmiş ve bu durumda toplulukların geleceği üzerinde önemli bir etkide bulunmuştur. Hourani bu durumu şu şekilde ifade etmiştir:

“Büyük şeyler kadar küçük şeyler üzerinde gücü elinde tutan bir lider, kazanılmış hakların dışına çıkabilir ve topluluklar, gruplar ve aileler üzerinde geçerli olacak zor ve kaçınılmaz kararlar vermeye mecbur kalabilir.”⁶⁰

Özellikle Lijphart’ın heterojen toplulukların bir arada varlığını sağlayacak üst –uzlaşma kurumu olarak nitelendirdiği elitlerin karşılığı olan zuamalar, toplum kesimlerinde kendilerine bağlı geniş kesimler yaratmaları kriz dönemlerinde büyük rol üstlenmelerine neden olmuştur. Zuamalar bu özellikleri ile salt iç politik düzlemde değil dış politik düzlemde kurdukları ilişkiler antlaşmalar ile ülke gidişatı üzerinde büyük rol oynamışlar ve bu bağlamda dış politik çevrenin iç politik süreçlere müdahale kanalları da haline gelmişlerdir.

⁵⁹ Hourani, *The Emergence of the Modern Middle East*, London, Mcmillan, 1981, ss. 172 – 173

⁶⁰ Hourani, “Lebanon: Development of a Politic Society” der: Leonard Binder, *Politics in Lebanon*, New York•London•Sydney, John Willey&Sons, 1966, s. 29

2. BÖLÜM

LÜBNAN'IN TOPLUMSAL YAPISI

Lübnan, Ortadoğu'daki diğer ülkelere göre sosyal ve politik yapısı çok farklı bir ülkedir. Tarihsel süreç içinde bu farklılıklar nedeniyle ülke, birçok şiddetli çatışmaya ve politik krize sahne olmuştur. Bu politik krizlerin oluşmasındaki en önemli etken olan çok mezhepli yapı çalışmamızın bu bölümünde ele alınacaktır.

2.1. Lübnan'ın Çok Mezhepli Yapısı:

Lübnan'ın en önemli temel dinamiği çok mezhepli bir yapıya sahip olmasıdır. Yaklaşık 3 milyonun üzerinde bir nüfusa sahip ülkede başlıca mezhepler sırasıyla şunlardır: Şii Müslümanlar, Marunîler, Sünni Müslümanlar, Grek Ortodokslar ve Grek Katolikler, Ermeni Ortodokslar ve Katolikler, Dürzîler, Diğer Hıristiyan topluluklardır.⁶¹ [Bakınız Tablo –1].

Ülkenin siyasi tarihinde çok önemli bir iç dinamik olarak ortaya çıkan bu mezhebik topluluklar birbirinden farklı özellikleri ve kurmuş oldukları farklı ilişki biçimleri ile çalışmamızın bu bölümünde tanıtılmaya çalışılacaktır. Ülkenin politik gidişatında etkinliklerini salt iç potansiyellerinden almayan bu topluluklar gerektiğinde dış politik güçlerle kurdukları ilişkilerle de birbirleri ile rekabet halinde üstün güç olmaya çalışmaktadırlar. Odeh, Lübnan ile ilgili çalışma yapan kimi tarihçilerin Hıristiyan – Müslüman ayrımını kullandığını ve bunun yanlışlığını ileri sürmektedir. Filistinli sosyal bilimciye göre temelde böyle bir ayrım bazı Lübnanlı aydınların yarattığı bir mitten öteye gitmemektedir.⁶² Ancak çalışmamızın bu bölümünde Lübnan

⁶¹ Daniel Bates – Amal Rassam, *Peoples and Culture of the Middleeast*, New Jersey, Prentice Hall, 2001, s. 107.

⁶² Odeh, age, 39–60. Özellikle Kemal Salibi ve J. P Entelis gibi yazarlar böyle bir tanımlamanın oluşumunda başı çekmektedirler. Onlara göre Müslümanların ülke içindeki etkinlikleri radikal refleksler olarak tanımlanmış ve Lübnanizm kavramına aykırı bir hal almıştır. Bu bağlamda Entelis Hıristiyanları ülkenin modernleşme sürecine uyum sağlayan elemanlar olarak tanımlamıştır. Bakınız. Entelis, *Pluralism and Party Transformation in Lebanon: Al – Kataib, 1936 – 1970*, Leiden, E. J. Brill, 1974, s. 8. Odeh, Kemal Salibi'nin Müslüman – Hıristiyan kategorisini kullanarak Lübnanlıları tek boyutlu bir hale getirmekle suçlayarak şöyle der: Ya Müslüman ya Hıristiyan. Odeh, age, s. 51. Bununla birlikte Odeh, *Salibi'nin Crossroads to Civil War: Lebanon 1958 – 1976* adlı çalışmasında bu Müslüman–Hıristiyan ayrımını içeren bir sürü ifade olduğunu sürmektedir. Bakınız. Salibi, *Crossroads to Civil War: Lebanon 1958 –1976*, New York, Caravan Books, 1976.

topluluklarını daha iyi bir şekilde tanımlamada Hıristiyan – Müslüman mezhepler kategorisini kullanacağız.

2.1.1. Hıristiyan Mezhebik Topluluklar:

Ortadoğu’da en geniş Hıristiyan topluluklarını bünyesinde barındıran Lübnan, kendi yönetsel mekanizmasında Hıristiyanların söz sahibi olduğu tek ülke durumundadır. Tarihsel anlamda Batı Hıristiyanları için çok önemli bir yere sahip olan ülke, doğudaki Müslüman coğrafyasına karşı duyulan düşmanlığın yanında Batılı seyyahlar tarafından bir Hıristiyan adası olarak tanımlanmıştır. Örneğin İngiliz şair, romancı ve oyun yazarı James Elroy Flecker Lübnan’ın çoğunluğu Hıristiyan olan yapısını bir Tanrısal bir lütuf olarak görmüştür.⁶³

2.1.1.1. Marunîler:

Lübnan’ın en kalabalık Hıristiyan topluluğu olarak tanımlanan Marunîler, antik dönemde günümüz Türkiye’inde yaşayan Saint John Maroun’un takipçileridir. 5. yy’da Bizans baskılarından dolayı Anadolu’yu terk ederek Kuzey Lübnan dağlarına yerleşen Marunîler daha sonra da bütün Lübnan’a dağılmışlardır.⁶⁴ Hıristiyan Ortodoks Kilise’sine mensup olan bu topluluk daha sonraki dönemlerde Haçlı akınları ile karşı karşıya kalan bölgede Haçlı ordularının lojistik ihtiyaçlarını karşılamış ve bu bağlamda Roma ilk resmi ilişkiler 1182 yılında kurulmuştur.⁶⁵ Bu dönemde bölgede kurulan Trablus Haçlı Kontluğu’nun yerli unsurları olarak Frenklerin koruması altına girmişlerdir.⁶⁶ Bu gelişme topluluğun Katolik Fransisken misyonerleri ile ilişki kurmasına neden olmuş ve Ortodoks Doğu Kiliselerine mensup olan bu topluluk misyonerlerin Katolikleştirme faaliyetleri ile karşı karşıya kalmıştır.⁶⁷

Haçlıların bölgeyi XIII. yy sonlarında terk etmesinden sonra bölgeye hâkim olan Memluklular döneminde, Marunîler’in Vatikan ile doğrudan ilişkileri kesilmiştir.⁶⁸

⁶³ Rana Kabbani, *Avrupa’nın Doğu İmajı*, İstanbul, Bağlam Yayınları, 1993, s. 21.

⁶⁴ Bates – Rassam, *age*, s. 99.

⁶⁵ As’ad AbuKhalil, “The Society and Enviroment”, der. Thomas Collelo, *Lebanon: A Country Study*, Headquarters Department of Army, Washington: 1989, s. 66.

⁶⁶ Ramazan Işık, “Marunîleri Memlukler Döneminde Fransisken Misyoner Rahiplerin Katolikleştirme Faaliyetleri”, Sivas, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: IX/1, 2005, s. 204.

⁶⁷ Hourani, *Syria and Lebanon: A Political Essay*, Beirut, Lebanon Bookshop, 1968, s. 23.

⁶⁸ Işık, *agm*, s. 205.

Buna rağmen Haçlı seferleri ile bölgede bulunan Fransisken misyonerlerin kurduğu “Fransiscan Custodia Terrae Sanctae” adlı örgüt aracılığıyla Marunîlerin Vatikan ile bağlantıları sürmüştür. Bu durum Marunîlerin Roma Kilisesi ile birleşme sürecine çok önemli katkılar sağlamıştır.⁶⁹ Bu sürecin oluşmasını sağlayan en önemli olay 1439 yılında gerçekleşen Floransa Konsili’dir. Özellikle Papa IV. Eugene’nin Doğu kiliselerini gerçek imana [Katolikliğe] döndürme girişiminde misyonerlik faaliyetlerini kullanma politikasıyla Marunîler ile beraber Keldaniler, Jacobitler ve Suriye Katolikleri Roma ile Memlukulular tarafından kesilen ilişkilerini yeniden geliştirmeye başlamışlardır.⁷⁰ Haçlı seferleri ile filizlenip sonraki dönemlerde “Uniatism” olarak adlandırılan Doğu Kiliselerini Katolik Kilisesi’ne eklemleme politikası Marunîlerin “Uniate Kilisesi’ne” katılmasını sağlamış ve Roma ile Marunî Kilisesi arasındaki ilişkiler güçlenmiş ve uzun süreli bir hale gelmiştir.⁷¹

Memluk hâkimiyetinin son bulması ile birlikte 1516 yılından itibaren Lübnan’da hâkimiyet kuran Osmanlılar Fransa ile yaptıkları “1535 Antlaşması” ile Fransızlara kendi topraklarında ekonomik ayrıcalıklar [kapitülasyonlar] tanımıştır. Ayrıca bu antlaşmayla Fransa, Levant Hıristiyanlarını kendi koruması altına almıştır. Memlukulular döneminde kesintiye uğrayan Fransisken, Jesuit ve diğer Katolikler’in faaliyetlerinde tekrar artış görülmüştür.⁷² Daha sonraki yıllarda Papa Gregorius XIII tarafından 1584 yılında Roma’da Marunî Koleji kurulmuştur.⁷³ Bu Kolej, Vatikan ve Doğu Hıristiyanlar’ı arasında önemli bir bağlantı noktası olmuş ve kısa sürede Roma’ya gelen doğulu öğrenciler, ağırlıklı Latin teolojisi ve dini ritüeller üzerine yoğunlaşmışlardır.⁷⁴ Bunun dışında birçok Marunî öğrenci, tarih, linguistik, kütüphanecilik gibi alanlarda eğitim görmüşlerdir.⁷⁵

Osmanlılar döneminde Marunîler, Lübnan’da diğer topluluklara göre nüfus, ekonomik ve politik alanda gittikçe güçlenmeye başlamıştır. Topluluk bu zaman diliminde, ticari açıdan çok değerli olan ipek üretimi için Dürzî toprak sahiplerinin

⁶⁹ Ibid, s. 208

⁷⁰ Kemal Salibi, *Maronite Historians of Lebanon*, Beirut – Paris, Naufal Group, 1991, s. 154

⁷¹ Kenneth Cragg, *The Arab Christian: History in The Middle East*, London, Mowbray, 1992, ss. 124& 204 – 233

⁷² Hourani, age, s. 26

⁷³ Cragg, age, s. 216

⁷⁴ Charles A. Frazee, *Catholics&Sultans: The Church and Ottoman Empire 1453 – 1923*, Bristol, Cambridge University Press, 1983, s. 138

⁷⁵ Cragg, age, s. 216

gereken işgücünü karşılamıştır.⁷⁶ Özellikle doğu ile batı arasındaki ticaret yolunda önemli bir durak olan Lübnan'daki ipek üretiminin gelişkinlik düzeyi, bu sektörün ürünlerini Avrupa'ya ithal etmesiyle dünya ekonomisiyle bütünleşmesine neden olmuş ve ülke yabancı yatırımları kendine çekmeye başarmıştır.⁷⁷ XIX yy' da ipek bölgenin gelişiminde ve ekonomik hayatında temel bir üretim maddesi haline gelmiştir.⁷⁸ Bu durumdan Marunîler uzun dönemde ekonomik olarak olumlu etkilenmişlerdir.⁷⁹

Osmanlılar döneminde Marunîlerin ticari ilişkilerdeki etkinliği ve bu bağlamda Avrupa ile ilişkileri onların sosyal ve politik alanda büyük bir gelişim göstermesine neden olmuştur. Ancak bu dönemde gerçekleşen Mısır'ın işgaliyle bu zamana kadar Dürzîlerle kurdukları kurulan iyi ilişkiler kanlı çatışmalara dönüşmüştür. Birinci Dünya Savaşı'na kadarki süreçte bölgede büyük göç hareketleri yaşanmış ve büyük çoğunluğu Hıristiyan olan yüz binlerce insan bölgeden ayrılmak zorunda kalmıştır.⁸⁰

Marunî topluluğu için bir başka önemli gelişme ise Fransız devriminin etkisiyle Osmanlı coğrafyasındaki ulusçu hareketlerin doğrultusunda oluşan Marunî milliyetçiliğidir. XIX yy'ın ikinci yarısında Fransa ve Marunî kilisesi desteğiyle gelişen bu hareket, bölgenin sosyal, siyasi ve ekonomik gelişiminin Marunî varlığı ile gerçekleşeceğini öne sürmüş bölgede Hıristiyan Lübnan Devleti kurmayı amaçlamıştır.⁸¹ Bu amaçla kilise destekli Yusuf Karam Osmanlı otoritesine karşı isyan etmiş ve isyan Osmanlılar tarafından bastırılmıştır.⁸² Birinci Dünya Savaşı'ndan sonraki dönemde ise Osmanlılar savaşan taraf olarak yenilgiye uğramış ve bölgedeki 400 yıllık varlığı sona ermiştir. Ülke, Fransızların Suriye ve Lübnan'ı işgali ile birlikte yeni bir döneme girerken Fransızların "Büyük Lübnan Devleti" projesi adı altında Lübnan'ı Suriye'den koparmaları, Marunî topluluk içinde "Hıristiyan Lübnan Devleti"

⁷⁶ Kemal Salibi, *A House Of Many Mansions: The History of Lebanon Reconsidered*, London, I.B.Tauris, 1988, ss. 104–105.

⁷⁷ Odeh, age, s. 75.

⁷⁸ Leila Tarazi Fawaz, *Merchants and Migrants in Nineteenth Century Beirut*, Cambridge Massachusetts, 1983, s. 63.

⁷⁹ Salibi, *A House Of Many Mansions*, s. 164.

⁸⁰ Charles Issawi, "Historical Background of Lebanese Emigration: 1800 – 1914", Der: Albert Hourani & Nadim Shehadi, *The Lebanese in the World: A Century of Emigration*, London, Centre for Lebanese Studies and I.B.Tauris, 1992, s. 31. Göç süreçlerine Lübnan dışında, Suriyelilerin sayıları da dâhil edilmiştir.

⁸¹ Meir Zamir, *The Formation of Modern Lebanon*, Ithaca and London, Cornell University Press, 1988, ss. 4–7.

⁸² Ibid, s. 10.

beklentisini doğurmuştur. Ancak Suriye sınırları içinde yer alan Sidon, Tyre, Hasbaya, Marjayoun yerleşimleri “Büyük Lübnan Devleti” sınırlarına dâhil edilince bu beklentileri gerçekleştirilmemiştir.⁸³ Zira Sünnilerin yoğun olarak yaşadıkları bu yerleşim birimlerinin katılımıyla Marunîler eski sınırlar içinde toplam nüfusun yaklaşık % 58’lik oranını oluştururken yeni “Büyük Lübnan Devleti” sınırları içinde bu oran yaklaşık % 32 civarına düşmüştür.⁸⁴ Topluluk kendisini ülke içindeki diğer topluluklar gibi mezhebik açıdan tanımlamasına rağmen hala devam eden ulusçu hareketlerin etkisiyle Araplık kimliğini yadsıyarak yerine Fenikelilik kimliğini öne sürmüştür. Bu tanımlamadaki vurgu Marunîliğin, salt bir dini – mezhebik bir kimlik değil aynı zamanda etnik bir kimlik olduğuydu. Kirsten Schulze’nin “ari” bir Lübnanlılık olarak tanımladığı bu kimliği topluluk içindeki Sedir Muhafızları” adlı siyasi hareket şu şekilde ifade etmiştir:

“Lübnan ulusu Fenike uygarlığının mirasçısıdır. Lübnan coğrafyasıyla, kültürüyle ve özüyle kendi içinde bir kimliktir. O bütünleştirilemez, özümsemez ve bölünemez. Lübnan ulusu Arap, Suriyeli veya başka herhangi bir sıfatla bir tutulamaz.”⁸⁵

Ülkede daha sonraki yıllarda da etnik bir Maruni kimliği Hıristiyan bir Lübnan Devleti kurma amacının temeli olmuş ve bu amaca uygun olarak 1975 – 76 iç savaş sürecinde bu politik akımın temsilcisi Falanjistler İsrail desteğiyle, kendi kontrol ettikleri bölgelerdeki Müslümanları sürme politikası izlemişlerdir.⁸⁶ Özellikle 1980’li yıllarda ülkede Suriye’nin ve İsrail’in askeri varlık göstermesi topluluk içinde temel ayrımlara neden olmuştur. Özellikle topluluk içinde her iki askeri gücün karşısında olanlar ya da bu yabancı askeri güçlerden yararlananlar arasındaki iktidar savaşı topluluk içindeki ayrışmaları tetikleyen en önemli faktör olmuştur. Bu durum topluluk içi bölünmelere neden olmuş ve Maruniler’in ülkedeki politik gücünü daha da zayıflatmıştır.

Topluluğun ülkede niceliksel olarak zayıflamasındaki en önemli etken XIX. yy ile başlayan ve XX. yy ile birlikte şiddetlenen göç hareketleridir. Sürekli artış gösteren

⁸³ Ibid, s. 73

⁸⁴ Ibid, s. 98

⁸⁵ Kirsten E Schulze, Martin Stokes, Clom Campbell, *Ortadoğu’da Azınlıklar*, Totem Yayıncılık, İstanbul, 2006 agm, s. 225

⁸⁶ Coban, Helena Coban, *The Making of Modern Lebanon*, Hutchinson Publishers Company, London: 1985, s. 131

göç hareketlerinin ilki olan 1898 – 1914 yılları arasındaki hareketlerde yaklaşık 100.000 kişi göç etmiş ve bu sayı 1975–1990 yılları arasında gerçekleşen iç savaş sürecinde iki kat fazla artış göstererek 274.000 kişinin ülkeden ayrılmasına neden olmuştur.⁸⁷ Uzun tarihi boyunca içinden geçmiş olduğu iç karışıklık ve bölünmüşlükler silsilesi günümüzde Marunî cemaatinin Lübnan’da politik varlığını tehdit edecek boyutlara turmandırıştır. 1975’deki iç savaşın başlangıcından itibaren, Falanjistlerin ve bu partinin askeri gücü olan Lübnan Güçleri’nin önderliğinde Marunîler, Taif antlaşması sonrası ülkede politik, ekonomik ve askeri olarak kendilerinin dibe vurmuşluğuna tanık olmuşlardır. Bu duruma gelinmesinin sebeplerini Boston Suffolk Üniversitesi Tarih bölümünde baş okutman olarak çalışan ve aynı zamanda Irak Araştırmaları ve Belgeleme Projesi (IRDP) sorumlusu olan Robert George Rabil şu şekilde açıklamaktadır:

“a) Liderliğin cemaate ve daha geniş çapta ülkenin bütününe hitap edebilecek ulusal bir politik platform formüle etmekteki başarısızlığı; b) liderliğin ülkenin problemlerinin kaynağını dış etmenlere bağlayan ve bir kez bu etmenler ortadan kaldırıldığı vakit cemaatin politik koşullarında da kayda değer bir iyileşmenin yaşanacağı inancı; c) liderliğin cemaat içi karışıklıkların bastırılmasında fiziki şiddete başvurmaya meyilli oluşu ve d) liderliğin partinin geçmiş sicilini tetkik etmeye ve yeniden değerlendirmeye tabi tutmaya ve geçmiş hatalardan ders çıkartmaya yönelik isteksizliğinin – cemaat içindeki problemlerden daima başkalarını sorumlu tutmak – sonucunda partinin politik bir taban hareketi olarak varlığını sürdürebilmeyi neredeyse imkânsız kılmış olmasıdır.”⁸⁸

Sonuç olarak ülkede Marunî topluluk, 2000’li yıllarda tekrar başlayan gerilimli politik süreçte, ellerinde tutmaya çalıştıkları siyasal iktidarın daha çok tartışıldığı ve topluluğun politik bölünmüşlüğünün üst düzeye çıktığı bir şekilde girmiş ve bu bağlamda ülkede topluluğun geleceği gün geçtikçe daha belirsiz bir hal almaya başlamıştır.⁸⁹

2.1.1.2. Grek Ortodokslar ve Grek Katolikler [Melkitler]:

Hıristiyan topluluklar arasında ülkede nüfus bakımından Marunîlerden sonra ikinci büyük Mezhep olan Grek Ortodokslar, Doğu Ortodoks Kilisesine bağlı olup

⁸⁷ Michael Humphrey, “Lebanese Identities: Between Cities, Nations and Trans - Nations”, *Arab Studies Quarterly*, Cilt: 26, 2004, s. 35. Ayrıca bu göç hareketleri için bakınız Tablo 2.

⁸⁸ Robert G. Rabil, The Maronites and Syrian Withdrawal: From “Isolationist” To Traitors”, *Middle East Policy*, Cilt. VIII, No.3, 200, s. 31

⁸⁹ Ibid, s. 40

Bizans dini ritüellerini kullanan özerk bir Hıristiyan topluluktur. Batı Kilisesinden 5. yy’ da başlayan Hıristiyanlığın doğası ilgili ayrışma 4 Doğu Patrikliğinin Batı Patrikliğini terk etmesiyle sonuçlanmış ve 1096 yılında da Ortodoks ve Katolik ayrışması meydana gelmiştir.⁹⁰ Hıristiyan Dünya içindeki bu temel ayrışma daha sonraki süreçlerde iki mezhep arasında çatışmaları da beraberinde getirmiştir. Hıristiyan – Müslüman çatışması olarak görülen Haçlı seferleri sürecinde ise Ortodoksluk bölgede kan kaybetmiş ve Katolikler, ilk önceleri Grek Ortodoks ritüellerini benimseyen ancak Grek olmayan Marunîlerle kurmuş oldukları ilişkilerle bu topluluğu Katolikleştirme yönünde ilk adımı atmıştır.⁹¹

Lübnan’da tarihsel olarak Grek Ortodokslar Lübnan Hıristiyanları grubu içinde yer almalarına rağmen politik alanda salt bu Hıristiyan kimliği içinde hareket etmemişler ve ülkedeki baskın Marunî etkinliğine karşı farklı bir politik çizgi izlemişlerdir. Osmanlılar döneminde yaşanan 1841 iç savaşı sonucunda Dürzîler ve Marunîler arasında oluşturulan iki kaymakamlık sisteminde, Grek Ortodoksların destekçisi Rusya, 20.500 civarında Grek Ortodoks nüfusuna dayanarak üçüncü bir kaymakamlığın bu topluluk için yaratılması gerektiğini savunmuştur.⁹² Ayrıca iki kaymakamlık döneminde Avusturya ve Fransa’nın teşvikiyle görevlendirilen Hıristiyan kaymakamlık Hıristiyan topluluklar arasında, özellikle de Marunîler ile Grek Ortodokslar arasında, mezhebik çatışmaları körükleyen bir politika izlemiştir.⁹³

Marunî topluluğun tersine Araplar ile daha yakın bir ilişki içinde bulunan Grek Ortodokslar bölgede gelişen Arap Milliyetçiliği’ne karşı Marunîler gibi olumsuz bir şekilde yaklaşmamışlar; aksine, bu yönde gelişen politik hareketleri desteklemişlerdir. Bu bağlamda Arap Milliyetçiliği paralelinde politika yürüten Suriye Sosyal Ulusal Partisi’nin kuruculuğunu ve liderliğini doktor ve ayrıca gazeteci olan Grek Ortodoks Antun Halil Sa’ada 1932 yılından 1949 yılına kadar yapmıştır. Lübnan’da faaliyet gösteren, Lübnan’da faaliyet gösteren Parti Suriye Milliyetçiliğini ve Lübnan’ın Suriye’ye katılımını savunan seküler bir çizgide etkinlik göstermiştir.⁹⁴ Partinin Pan –

⁹⁰ AbuKhalil, agm, s. 67

⁹¹ Cragg, age, s. 100

⁹² Samir Khalaf, *Lebanon’s Predicament*, New York, Columbia University Press, 1987, s. 61

⁹³ Ibid, s. 68

⁹⁴ Daniel Pipes, *Greater Syria: History of An Ambition*, New York, Oxford University Press, 1990, ss. 40–43.

Suriye ideolojisi, tek bir devletin sınırları içinde hem Grek Ortodokslara hem de diğer Hıristiyanlara eşit söz hakkı vaat etmiştir.⁹⁵

Fransız işgali ile yapılandırılan Lübnan'daki baskın Marunî hegemonyaya karşı Grek Ortodokslar, Sünni orijinli Arap milliyetçi hareketlere sempati duymuşlar ve bu şekilde Marunî hegemonyasına karşı tepki göstermişlerdir.⁹⁶ Ancak Fransa Grek Ortodoks topluluğunu Marunî-Müslüman çatışması çerçevesinde bir denge unsuru olarak da kullanmış ve özellikle ülkedeki ilk Cumhurbaşkanlığı krizinde Grek Ortodoks avukat Charles Dabbas'ı seçerek krizi sonlandırmıştır. Müslümanlar bu seçimi olumlu karşılarken Marunî Kilisesi Cumhurbaşkanı'nın bir Marunî olması gerektiğini ileri sürerek bu seçime karşı çıkmıştır.⁹⁷ Günümüzde Lübnan'da Grek Ortodoks Topluluğu 210.000 civarında nüfusu ile nüfusun % 6'sını oluşturmaktadır [Bakınız Tablo 1]. Ülkenin güneyinde Şuf dağlarında ve kuzeyde Tripoli yakınlarında yaşamlarını sürdürmektedirler. Ayrıca yüksek eğitilmiş ve finans alanında birikimli olan bu topluluk üyeleri Lübnan Hıristiyanları ve Arap Dünyası arasında hala köprü görevi üstlenmektedirler.⁹⁸

Lübnan'da Grek orijinli, bir başka mezhebik grup ise ülkenin Marunîlerden sonraki ikinci büyük "Uniate" topluluğu olan Grek Katoliklerdir. "Grek Katolik" tanımlaması Romalıların Katolikleştirme faaliyetlerinde kullandıkları bir sıfat değildir. Bu unvan Osmanlılara bağlı Halep Patriği VI. Cyril' in [1724 – 1759]kendi topluluğunu 1743 yılında millet sistemi içinde tanınmasıyla ve bir yıl sonra VI. Cyril'in Papa XIV. Benedict'den "Pallium'u", yani Başpiskoposluk Unvanını, almasıyla oluşmuş ve Grek Katolik sıfatı ayrı bir "Uniate" topluluk olarak bölgede yerini almıştır.⁹⁹

Grek Katoliklerin, Grek Katolik Kilisesi'nin başı olarak Papa'yı tanımış olmaları, daha sonraları kendileri gibi "Uniate" bir topluluk olan Marunîler'le ittifak kurmalarına neden olmuştur.¹⁰⁰ Bu ittifakın oluşmasında en önemli etken ise birçok

⁹⁵ Ibid, s. 42

⁹⁶ Ibid, s. 61.

⁹⁷ Meir Zamir, *Lebanon's Quest: The Road to Statehood 1926 – 1939*, London – New York, I.B. Tauris, 2000, s. 44.

⁹⁸ AbuKhalil, agm, s. 69.

⁹⁹ Cragg, age, s. 126.

¹⁰⁰ John Robert Cvangros, *Politics of Modernization in Lebanon*, Wyoming University, 1964, s. 11. [Basılmamış Yüksek Lisans Tezi]

“Grek Katolik” ailenin Suriye’den göç edip Lübnan’a yerleşmesidir. Lübnanlı tarihçi Kemal Salibi, *The Modern History of Lebanon* [Modern Lübnan Tarihi] adlı eserinde bu topluluğun Lübnan’a göç etmesi ve inanç ve kültür bakımından kendilerine yakın olan Marunîler ile kaynaşmaları sonucunda ülkedeki Katolik nüfus ve buna paralel da olarak Marunîlerin ülkedeki politik etkinliğinin arttığını belirtmiştir.¹⁰¹ Ticaret ve bankacılık alanında faaliyet yürüten bu topluluğun üyelerinin ülkedeki etkinliğini Salibi, *1958 Krizinden Beri Lübnan* adlı makalesinde şu şekilde ifade etmektedir:

“1958 yılından önce Grek Katolik üst sınıfları ayrıcalıklı bir konuma sahipti. Devlet adamı seçim süreçlerinde bu kişilerin seçilmesi ve seçilmiş kişilerin düşürülmesi bağlamında etkinlikleri kesin bir gerçektir.”¹⁰²

Topluluk, Lübnan’da iç savaş ortamının kendisini hissettirdiği dönemde Marunî topluluğu ile geleneksel birlikteliğini korumuş ve iç savaş sürecinde Grek Katolikler kendi nüfusunun 3/2’sinin yaşadığı Zahle yerleşiminde Lübnan Ulusal Hareketi ile Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ) arasındaki ittifaka karşı Hıristiyan Ketaib ve Ulusal Liberal Parti koalisyonunu desteklemişlerdir. Lübnan’da geri kalan çoğu Grek Katolik ise Falanjist Ketaib veya Ulusal Liberal Parti güçlerine sempati duymuştur.¹⁰³ 1970’lerin sonlarında, Grek Katolik Binbaşı Saad Haddad Lübnan ordusundan ayrılarak Hür Lübnan Ordusunu kurmuş ve Lübnan’ın güneyinde İsrail ordusu ile birlikte Filistinli gerillalara karşı ortak hareket etmiştir.¹⁰⁴ Günümüzde bu topluluk kırsal yerleşim yerlerinden dağılarak Beyrut, Zahle ve Sidon gibi merkezi yerleşimlerde yoğun olarak yaşamaktadır. Diğer topluluklara göre daha yüksek eğitim seviyesine sahip olan topluluk üyeleri Araplık ve Grek Katolik kimliklerini sahiplenmektedirler. Ayrıca hala Batı ile Arap Dünyası arasında bu kimliklerini kullanarak politik bir denge kurmaya çalışmaktadırlar.¹⁰⁵

¹⁰¹ Salibi, *The Modern History of Lebanon*, New York, Praeger, 1965, s. 12.

¹⁰² Salibi, “Lebanon Since The Crisis Of 1958”, *World Today*, Cilt: XVII, 1961, s. 35.

¹⁰³ Gorla, age, s. 227.

¹⁰⁴ Coban, age, ss. 159 – 162&167&175

¹⁰⁵ AbuKhalil, agm, s. 68.

2.1.1.3. Ermeni Ortodokslar ve Ermeni Katolikler:

Ermeni Kilisesi III yy. da kurulmuş ve IV yy. da kendi kendini idare eden ulusal bir kilise olarak şekillenmiştir.¹⁰⁶ MS. 451 yılında gerçekleştirilen Kalkedon Konsili'nde İsa'nın bedeninde Hıristiyanlığın beşeri ve tanrısal olarak iki doğası bulunduğu onaylanmıştır. Öte yandan Ermeni [Gregoryan] Kilisesi, Hıristiyanlığın tek kutsal doğası [Tanrısal özellik] olduğuna inanan Monofizitizm'i benimsemiştir.¹⁰⁷

Lübnan'ın ikinci büyük Ortodoks topluluğu olarak çoğunlukla Beyrut'un Burj Hamud bölgesi, Bekaa Vadisi ve Anjar gibi kuzey banliyölerinde yaşamaktadır.¹⁰⁸ I. Dünya savaşından sonra bir kısmı Anadolu'dan [Günümüz Türkiye'si] Lübnan'a sığınan¹⁰⁹ Ermeniler, 1920'li yıllarda Lübnan toplumu ile entegrasyon sorunuyla karşı karşıya kalmıştır. Bu bağlamda topluluk üyeleri ne ülkede dini – mezhebik bir grup olarak tanınabilmiş ne de mezhepler arası politikada söz sahibi olabilmıştır.¹¹⁰ Fransız Manda Rejimi, topluluğun var olan sorunlarına karşı harekete geçmiş ve 1939 yılında ilk olarak ülkede yaşayan tüm topluluk üyelerini Lübnan vatandaşlığına kabul etmiştir.¹¹¹ Bununla birlikte 1940'lı yıllarda bu topluluk ülkenin politik hayatında mezhebik bir topluluk olarak tanınmış ve mecliste sandalyeye sahip olmuşlardır.¹¹² Bu süreçte topluluk adına faaliyet yürüten en geniş katılımlı politik hareket Taşnak Partisidir. Bu hareket, Huri'nin Anayasal Blok Hareketi ile işbirliği yapmıştır.¹¹³

Ülkenin geçirmiş olduğu iç savaş sürecinde Hıristiyan güçlere karşı savaşmayan Taşnak Partisi, bu güçlerle seçim döneminde ilişkilerini elverişli hale sokmuştur.¹¹⁴ Kısaca, Ermeniler iç savaş sürecinde kendi aralarında meydana gelen birkaç çatışma dışında bu savaşta yer almamıştır.¹¹⁵ Sonuç olarak, Ermeniler ülkenin

¹⁰⁶ Ibid, s. 69.

¹⁰⁷ Ibid, ss. 69–70

¹⁰⁸ Ibid, ss. 70

¹⁰⁹ AbuKhalil, agm, s. 70

¹¹⁰ Nikola Bagrad Schahgaldian, *The Political Integration of An Immigrant Community Into A Composite Society: The Armenians in Lebanon 1920-1974*, Columbia University, 1979, s. 152 [Basılmamış Doktora Tezi]

¹¹¹ Bates – Rassam, age, s. 102.

¹¹² Schahgaldian, age, s. 152.

¹¹³ Ibid, s. 183.

¹¹⁴ Gorla, age, s. 227.

¹¹⁵ Winslow, age, s. 323.

“Fransız Mandater Rejimi” ile birlikte başlayan ve bağımsızlık süreci ile devam eden uyum sürecini aşarak ülkenin sosyal ve ekonomik hayatına dâhil olmuşlardır.¹¹⁶

Ülkede Ermeni Ortodoks Kilisesi orijinli olan Ermeni Katolikler ise, Osmanlı İmparatorluğu zamanında, 1740 yılında “Uniate” kilisesi halini almıştır.¹¹⁷ Ancak İmparatorluk tarafından ilk zamanlar tanınmayan bu topluluk, 1830 yılında Fransa’nın yardımıyla millet sistemi içinde mezhebik bir grup olarak yer almıştır.¹¹⁸ Ermeni Katolikler bu zaman diliminde Ermeni Ortodokslar tarafından baskı görmüşlerdir.¹¹⁹ Bununla birlikte yönetsel yapı içinde fazla bir varlık göstermeseler de mutassarıflık döneminde bu topluluğun üyesi olan Ohannes Kuyumcuyan Paşa 1912 – 1915 yılları arasında bölgenin genel valisi olarak görev yapmıştır.¹²⁰ Lünan’ın bağımsızlığından sonra Ermeni Ortodoks topluluğu gibi parlamenter sistemde temsil hakkı kazanmış ve günümüzde Lübnan parlamentosunda 1 milletvekili ile temsil edilmektedir.¹²¹

2.1.1.4. Diğer Hıristiyan Topluluklar:

Lübnan’da nüfus bakımından sayıları az olan Hıristiyan topluluklar da vardır. Bunlar sırasıyla, ayrışma sonucu Nesturi Kilisesi’nden kopan Asurîler; tek bir bedende iki yaradılış görüşüne karşı Tanrısal olan ile insani olanın iki ayrı bedende meydana geldiğini savunan ve bağımsız kilise doktrinini benimseyen Nesturiler; XIX. yy’ da ve XX. yy’ da Amerikalı ve İngiliz misyonerlik faaliyetleri sonucu din değiştirme yoluyla oluşturulan Protestanlar; adını Jacob Baradeus’dan alan ve tek bir kutsal varlık olduğunu savunan Suriye Ortodoksları olarak da adlandırılan Jacobitler’dir.¹²²

2.1.2. Müslüman Mezhebik Topluluklar:

Ülkede zaman içinde sayıları artan Müslüman topluluklar, yönetime katılım ve nüfusları oranında temsil edilmek için daha fazla hak talep etmektedirler. Bu durum

¹¹⁶ Topluluğun üyeleri özellikle el zanaatları alanında yetkinleşmişlerdir.

¹¹⁷ Cragg, age, s. 123.

¹¹⁸ Ibid, s. 127.

¹¹⁹ Salibi, *A House Many Mansions: The History of Reconsidered*, s. 147.

¹²⁰ Winslow, age, s. 312.

¹²¹ http://en.wikipedia.org/wiki/Parliament_of_Lebanon#Allocation_of_seats. Ayrıca bakınız Baaklini, age, 147.

¹²² AbuKhalil, agm, ss. 69 – 70.

Müslümanları, Hıristiyan [özellikle Marunî] topluluklarla belli dönemlerde ayrışmalara ve gerilimlere sürüklemiş ve ülkeyi politik anlamda içinden kolay çıkamadığı ve etkileri günümüzde de devam eden bir iç savaş sürecine sokmuştur. Ayrıca bölgenin sosyal politik koşulları Lübnan'ın Müslüman topluluklarını da kendi içlerinde çatışmalara sürüklenmiş ve onların bölünmelerine neden olmuştur. Bu durum günümüze de taşınmıştır. Bu bağlamda ülkede yaşayan Müslüman toplulukları çalışmamızın bu bölümünde genel özellikleri ile tanıtmaya çalışacağız.

2.1.2.1. Sünniler:

Müslüman gruplar içinde Sünniler, Allah tarafından gönderildiğine inandıkları Müslüman inancının biricik ifadesi kutsal kitap Kuran'a [Kuran- ı Kerim] ve buna ilave olarak İslam Peygamberi'nin hadislerine inanırlar. Bununla birlikte Sünniler değişik mezhebik yapılarda ve dinlerde görülen Tanrı ve kendi aralarında aracı olabilecek bir ruhban sınıfı kabul etmezler.¹²³ Müslüman Sünni inancı kendi içinde Hanefî, Şafi, Hanbelî ve Maliki olarak dört kola ayrılmıştır. Bu dört alt Sünni kolundan Hanefilik kolu, eskiden Osmanlı imparatorluğu tarafından yönetilen bölgede (Türkiye, Irak, Suriye, Lübnan ve Mısır'ın alt kesimleri) diğer alt kollardan önce yerleşmiş bir alt mezhebik inanıştır.¹²⁴ Sünni-Hanefî kökenli Osmanlı İmparatorluğu'nun bölgeyi ele geçirmesiyle birlikte, burada varlığını sürdüren Sünni topluluklar imparatorluk tarafından desteklenmiştir. Daha sonra bölgede hâkim olan Dürzî Şihab hanedanlığı da Sünniliği benimsemiştir.¹²⁵ Bu hanedanlığın ilk dönemlerinde Sünni inancının yönetici elit tarafından benimsenmesinin sebebi, Osmanlıların millet sistemi içerisinde Sünnilerin sosyal ve kültürel özellikleri bakımından diğer topluluklara göre üstün oluşu ve bu özellikleri nedeniyle de önder bir pozisyonda konumlanışlarıdır.¹²⁶ Beyrut ve

¹²³ Ibid, s. 61. Sünni Müslümanlar için literatürde kimi yazarlar Ortodoks Müslümanlar tanımını kullanmaktadırlar. Bakınız. Fauzan Saleh, *Modern Trends in Islamic Theological Discourse in 20TH Century Indonesia: A Critical Survey*, Leiden-Boston-Köln, Brill, 2001, s. 61; Lucy Carroll, "The Muslim Family Laws Ordinance, 1961: provisions and procedures-a reference paper for current research", *Contributions to Indian Sociology*, vol. 13, 1979, ss.117 – 143.

¹²⁴ Bates – Rassam, age, s. 53.

¹²⁵ Salibi, *A House Many Mansions: The History of Reconsidered*, s. 15.

¹²⁶ Ussama Makdisi, *The Culture of Sectarianism: Community, History and Violence in Nineteenth - Century Ottoman Lebanon*, Berkeley - Los Angeles - London, University of California Press, 2000, s. 11.

ülkenin sahil kesimlerinde yaşayan topluluk üyeleri, geçimini sürdürmek için liman işçiliği yapmaktadır. Ülkenin diğer kesimlerinde ise ticaretle uğraşmaktadırlar.¹²⁷

Osmanlı imparatorluğunun son dönemlerinde ağırlıklı olarak Sünni entelektüel çevrenin başını çektiği Arap milliyetçileri, I. Dünya savaşı sırasında Osmanlı yönetimine karşı bağımsızlık mücadelesine girişmiş ve bu durum Beyrut'ta sempatiyle karşılanmıştır.¹²⁸ Ancak bölgede Hıristiyan ve Müslüman birçok kişiyi etkisi altına alan bu politik hareket, Fransa'nın Suriye'yi işgali ile bastırılmıştır. Başka bir deyişle, "Büyük Suriye"nin, Suriye, Lübnan ve Filistin olarak üç parçaya bölünmesinden sonra oluşan Lübnan'da 23 yıl sürecek olan "Fransız Manda Rejimi" kurulmuştur. Mandater rejimin ilk ve sonraki dönemlerinde Sünni Müslüman topluluğunu etkileyen iki gelişme yaşanmıştır. Bu gelişmelerden ilki ve en önemlisi - özellikle ülkeyi manda rejiminden sonraki süreçlerde de etkileyecek olanı - eskiden Suriye toprakları içindeki bazı yerleşim birimlerinin yeni oluşturulan Lübnan Devleti'nin içine dâhil edilmesidir.¹²⁹ Yeni katılan yerleşim yerlerinin çoğunda Sünni Müslüman topluluğun yaşaması ülkenin nüfusunu etkilemiştir. Osmanlı devleti döneminde Sünniler, Lübnan'da yaşayan toplulukların yaklaşık % 4'lük kesimini oluştururken yeni kurulan ülkede % 500'lük bir artışla % 20 civarına yükselmiştir. [Bkz. Tablo 2] İkinci gelişme ise, Fransız ve İslam geleneklerinin etkisiyle Sünni topluluğa bir dini liderlik kurumu oluşturulmak istenmiş ve bu bağlamda Manda Rejimi tarafından Sünni topluluğu kontrol etme amacıyla Yüksek İslam Konseyi kurulmuştur. Bu konseyin yönetimine yüksek dereceli bir müftü başkanlık etmiş ve Fransızlar tarafından bu konseyin alt birimleri olarak yerel vakıf örgütlenmeleri kurulmuştur.¹³⁰ Konsey varlığını 1980'li yılların ortalarına kadar sürdürmüştür.¹³¹

1920'li yıllarda Şerif Hanedanlığının "Büyük Suriye Devleti" kurma girişimi başarısızlıkla sonuçlanıp Arap Milliyetçi hareketi Fransız güçlerince bastırılınca, ülkedeki Sünni Müslümanlar Fransa'ya karşı bir tutum almışlar ve 1930'lu yılların ortalarında da Suriye destekli Arap Milliyetçiliği ülke içinde yükselen bir politik hareket

¹²⁷ Michael Johnson, *Class&Client in Beirut: The Sunni Muslim Community and the Lebanese State*, Ithaca Press, London&Atlantic Highlands: 1986, ss. 12 – 13.

¹²⁸ Salibi, age, s. 48.

¹²⁹ Johnson, age, s. 23.

¹³⁰ AbuKhalil, agm, s. 61.

¹³¹ Ibid, s. 61.

haline gelmiştir. Suriye yanlısı gelişen bu ikinci dalga ulusçu hareket 1935 yılında ülke içindeki Suriye yanlısı radikallerin etkisiyle gelişen taksi sürücülerinin greviyle patlak vermiştir. Taksi sürücülerinin taleplerinin “Yüksek Komiserlik” tarafından dikkate alınmasına rağmen çatışmalar baş göstermiş ve kontrolü ele alan “Yüksek Komiserlik” Suriye yanlısı Sünni lider Riyad Sulh’u Suriye’nin Cezire Bölgesi’ne sürgüne göndermiştir.¹³² Bununla birlikte Suriye yanlısı Arap milliyetçi hareket, ülke içinde (özellikle gençler arasında) gerek Sünnilerin ve gerekse ülkede önemli bir güç olan Marunîlerin farklı politik oluşumlara yönelmesine neden olmuş ve 1930’lu yıllarda Avrupa’da oluşan faşist milis örgütlenmeleri model olarak alınarak farklı politik odaklar oluşturulmuştur. Sünni topluluk içinde kurulan bu hareketler sırasıyla, 1932 yılında gizli olarak kurulan ve ülkede önemli bir güç olan Suriye Halk Partisi olarak da bilinen Suriye Milliyetçi Sosyal Parti (al-hizb as-suri al-qawmi) ve genç Sünnilerin ülkede Marunî Falanjist “Ketaib” partisine karşı paramiliter bir hareket olarak kurdukları Yardımcılar (Najda)’dır.¹³³

Ağırlıklı olarak solcular, komünistler ve Suriye Milliyetçi Sosyal Partisi’nin yer aldığı 1935 Grevi, Lübnan’daki Sünni liderlerin kendi toplumları üzerindeki etkinlik sorununu gün yüzüne çıkarmıştır. Riyad Sulh gibi radikal Suriye yanlısı ulusçuların Kongre sürecine dâhil olması, alt gelir grubuna mensup Müslüman toplulukların sınıfsal taleplerinin önüne geçememiş ve Suriye tarafından da desteklenen Müslüman topluluklar, Büyük Lübnan Devleti’ne karşı 1936 yılı Kasım ayında ayaklanmışlardır. Bu durumun sonucunda Müslüman liderlerin, Lübnan’a ve Manda Rejimi’ne karşı olduklarını vurgulamaları ve ayaklanmanın nedeni olarak bunu ileri sürmeleri Müslüman kitlenin aşırılıklarının en azından artmamasına ve durumun kötüleşmemesine neden olmuştur.¹³⁴

1936 yılında Suriye yanlısı gerçekleşen isyan hareketinin düzenleyicisi Suriye Ulusal Partisi, bağımsızlık sürecinden sonra da faaliyetlerini sürdürmüştür. Suriye’deki anayasal rejimi deviren Albay Hüsnü el-Zaim’in askeri hareketinin hemen sonrasında bu olaydan cesaretlenen ayrılıkçı parti, ülkede darbe girişiminde bulunmuş ancak başarısız girişim partinin başkanı Antun Sadeh’in ölümüne neden olmuştur. Bununla

¹³² Johnson, age, ss. 24 – 25.

¹³³ Ibid, s. 24.

¹³⁴ Ibid, s. 25.

birlikte partinin diğer altı üyesi daha sonra idam edilmiş ve birçok Parti üyesi de mahkûm edilmiştir.¹³⁵ Suriye Milliyetçi Sosyal Partisi, Sadeh'in öldürülmesinin ve bazı parti üyelerinin idamının faturasını 1930'lu yıllarda aşırı milliyetçi olan, ancak bu eğiliminden vazgeçerek 1940 ve 1950'li yıllarda Lübnan Başbakanı olan Riyad Sulh'a çıkarmış ve Lübnan Başbakanı 1952 yılında Ürdün'de bir Parti üyesinin gerçekleştirdiği silahlı saldırı sonucu hayatını kaybetmiştir.¹³⁶

Suikastın hemen ardından, 1952 yılında Mısır'da gerçekleşen "Hür Subaylar Darbesi" ve darbenin mimarı Albay Nasır'ın Süveyş Kanalı'nın millileştirilmesi sürecinde elde ettiği diplomatik başarı ile 1958 yılında Arap Sosyalist Diriliş Partisi'nin (BAAS) Irak'ta yönetimi ele geçirmesi ve tüm bu gelişmelerin sonucunda Mısır, Suriye ve Irak'ın aralarında yaptıkları antlaşmayla 1958 yılında Birleşik Arap Cumhuriyeti'ni (BAC) kurmaları, Lübnan'da Pan-Arabizm düşüncesinin gitgide Sünni Müslümanlar arasında yayılmasına neden olmuş ve ülkede üçüncü dalga Arap Milliyetçiliği dönemi başlamıştır. Lübnan'da Pan-Arabizm etkisiyle 1958 krizi patlak vermiş ve bu kriz sürecinde Sünni Müslümanların çoğunlukta olduğu Nasır yanlısı güçler ile Cumhurbaşkanı Şamun taraftarları arasında çatışmalar baş göstermiştir. Bu olaylar Şamun'un Eisenhower doktrini çerçevesinde ABD'den yardım istemesiyle sonuçlanmıştır.¹³⁷ Nasır'ın Pan-Arabizm hareketinin Lübnan Müslümanları arasında kabul görme nedenini liderlik sorunu ile ilişkilendiren Acar bu konuda şunları belirtmiştir:

"Esasen Riyad Sulh'un ölümünden sonra lidersiz kalan Müslümanlar, idaredeki eski yerlerini ve avantajlarını koruyamamış ve ülkede Hıristiyanların egemenliğinin artmasına mani olamamışlardı."¹³⁸

1958 krizinin sona ermesi ve ardından Cumhurbaşkanı Fuad Şahap dönemindeki istikrarlı süreçte Lübnan Müslümanları liderlerinden dönemin Başbakanı Refik Karami'nin, Pan-Arabizm fikrini benimseyip yayması sonucu, Şahap devlet kademelerinde bir dizi uygulamaya gitmiş ve önemli yerlere Müslümanların getirerek

¹³⁵ Kemal Salibi, *The Modern History of Lebanon*, s. 193.

¹³⁶ Ibid, ss. 194 – 195.

¹³⁷ Coban, ss. 87 – 89.

¹³⁸ Acar, age, s. 36.

ülkedeki mezhebik gruplar arasında gerilimleri azalmıştır. Bu süreç Cumhurbaşkanı Charles Helou döneminde de devam etmiştir.¹³⁹

Lübnan'da Sünni Müslümanlar için önemli olan bir özellik de, devlet dışı işleyen ve bir sivil toplum örgütü olarak faaliyet yürüten Makassed (Amaç) adlı kuruluştur. 1878 yılında kurulan bu hayırsever örgüt ülkedeki Sünni Müslümanların ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde örgütlenmiştir. Kuruluşunun ilk dönemlerinde fakir Sünni ailelerin çocuklarının eğitimlerini sağlamayı amaç edinmiş ve yıllar geçtikçe aktivitelerini genişletmiştir. Bu aktiviteler sırasıyla şunlardır: Beyrut Müslümanlarının cenaze işlerini gerçekleştirmek; öksüz Müslüman çocuklara finansal destek ve yer sağlayıp onları izlemek; yaşlı Müslümanlar için huzurevleri açmak; kolejler kurmak ve diğer hayırsever etkinlikler.¹⁴⁰

Makassed bir sivil toplum kuruluşu olarak Lübnan'ın çok mezhepli topluluk sistemiyle ilgili faaliyette bulunmuştur. Bu bağlamda kuruluş, Sünni topluluğun ruhani liderliğiyle yakından bağlantısı kurmuş ve üyeleri yönetim kademelerinde hizmet etmişlerdir. 1918'den 1931 yılına kadar Beyrut müftüsü topluluğun başkanı olmuş ve 1931 yılından sonra en azından kâğıt üzerinde başkanlığı elinde tutarak onursal başkan sıfatıyla sembolik bir konumda kalmıştır. 1950'li yıllarda Şamun rejimine karşı Nasır yanlısı hareket içinde önemli bir rol oynamış ve 1958 krizinde solcu ulusal hareket ile yakın işbirliğine girmiştir.¹⁴¹

1961 yılında BAC'ın dağılması ve 1967 Arap-İsrail Savaşı'nda Mısır'ın yenilgisi, bölgede Nasır yanlısı hareketleri zayıflatmıştır. Bu süreçte Lübnan'ın güneyinde etkin olan FKÖ'nün İsrail için oluşturduğu tehdit, ülkeyi İsrail saldırılarıyla karşı karşıya bırakmıştır. Bu süreçte Sünni topluluklar genel olarak Filistin hareketini desteklemiş ve ayrıca bu toplulukların liderleri İsrail'in saldırı tehdidinden rahatsız olan Hıristiyan [çoğunluğu Marunî] kesim ile Filistinliler arasında arabuluculuk görevi üstlenmiştir. Örneğin iç savaş sürecinde Sünni Başbakan Refik Karami, Saib Selam, Hasan Halid ve Lübnan müftüsü, Filistinli ve Müslüman milislerle Hıristiyan milisler arasında sert çatışmalar sonrasında ülkenin olası bir bölünme tehlikesiyle karşı karşıya

¹³⁹ Ibid, ss. 38 – 39.

¹⁴⁰ Johnson, age, s. 46.

¹⁴¹ Ibid, ss. 46 – 47.

kalmasını önlemek için iki taraf arasında temaslarını yoğunlaştırarak krizin çözülmesi için politik diyalog başlatmaya çalışmışlardır.¹⁴²

Sonuç olarak, Lübnan'da Sünniler etkin devlet kademelerinde yer almalarına rağmen Fransız Manda Rejimi sürecinden itibaren ülkede Lübnanlılık kimliği çerçevesinde bir toplum bilinci geliştirememiş ve periyodik dönemlerde ortaya çıkan Arap milliyetçiliğinin etkisinde kalmışlardır.¹⁴³ Bu durumun oluşmasında en önemli etken ise Suriye'den koparılıp Lübnan'a dâhil edilen Sünni yerleşim alanında yaşayan kitlelerin ülkede yaşayan Sünnilerin büyük çoğunluğunu oluşturmaları ve bu mezhebik topluluğun büyük bölümünün kendilerini Lübnan ile özdeşleştirmeyip hala kendilerini Suriye'nin bir parçası olarak görmeleridir. Bu bağlamda ülkede 1976 yılında başlayıp 2005 yılında sona eren Suriye işgalinin de kitle üzerindeki etkisi bu düşüncenin pekiştirilmesinde rol oynamıştır.

2.1.2.2. Şiiler:

Şiiler günümüzde Lübnan halkları içinde en kalabalık topluluk olarak karşımıza çıkmaktadır. [Bkz. Tablo 1]. İslam Dini'nin tarihsel sürecinde Sünniliğe karşı gerçekleşen ayrışmanın bir kesiti olan Şiilik, tanım olarak taraftar veya yardımcı anlamına gelmektedir.¹⁴⁴ Bu inanış, İslam Dini'nin Peygamberi Muhammed'den sonra Halife Ali'nin ve onun soyundan gelenlerin Halifelikte [imamet] hakkı olduğunu öne süren dini bir doktrindir.¹⁴⁵ İslam tarihinde Emeviler'in politik iktidarı ellerine aldığı dönemde ortaya çıkan İslam tarihinin bu en keskin ayrışması salt iktidar sorunundan kaynaklanmamıştır. Emevi hanedanlığı tarafından Peygamber soyundan gelen Hüseyin'in Muharrem ayı olarak bilinen Ekim 680 tarihinde öldürülmesiyle birlikte Şii kelimesi Halife Ali'nin tarafını tutanlar, Hüseyin'in intikamını almak ve Halife Ali'nin soyunun haklarını aramak anlamında kullanılmıştır.¹⁴⁶

Sünnilik ve Şiilik arasında var olan iktidar mücadelesinden Sünniler galip çıkmalarına rağmen bu durumu kabullenemeyen Şiiler, Şia'nın [Şii] iktidar mücadelesinde Sünnilere karşı, Hasan'ın ve Hüseyin'in İslam Peygamberi'nin torunu

¹⁴² Marius Deeb, *The Lebanese Civil War*, New York, Praeger, 1980, s. 15.

¹⁴³ Johnson, age, s. 212.

¹⁴⁴ Ethem Ruhi Fırlalı, *Çağımızda İtikadi İslam Mezhepleri*, Ankara, Selçuk Yayınları, 1990, s. 118.

¹⁴⁵ Ibid, s. 118.

¹⁴⁶ Ibid, s. 118.

olduğunu ve bu yüzden Peygamber soyundan gelenlerin Halifelik hakkı olduğunun bir delili olarak savunmuşlar ve bu savı ayetlere ve hadislere dayandırmışlardır.¹⁴⁷ Kurumsal olarak Sünnilik doktrinine göre çok farklı özellikler taşıyan Şiilik inancında imamlık kurumuna özel bir anlam yüklenmiştir.¹⁴⁸ Sünniler’de imamların görevi Cuma günleri camilerde gerçekleştirilen ibadete [namaz] liderlik etmek iken, Şiilik mezhebine ait imamlık kurumu daha geniş kitlelere hitap eden ve İslam hükümleri çerçevesinde doğru hükümleri bulma çabası içinde [ictihad] olan ve bu yönüyle de kural koyucu [müctehid], yani İslam Dini’nin kutsal kitabı Kuran’dan hüküm çıkarmaya gücü olan, kişi sıfatını almıştır.¹⁴⁹

Şiilik geleneğinde imamlık kurumunun bir diğer özelliği de genel olarak imamlık sıfatının babadan oğula geçmesidir. Ancak 8. yy’da İmam Cafer–i Sadık, ilk önce ardılı olarak İsmail’i göstermiş ancak daha sonra kararını değiştirmiş ve daha genç olan oğlu Musa el–Kazım’ı ilan etmiştir. İsmail’in babasından önce ölmesi, bu seçime karşı herhangi bir tepki doğmamasına neden olmuş, ancak daha sonraki süreçlerde İsmail’in soyundan gelenler Musa el–Kazım imamlığını tanımayarak Şiilik içinde İsmaililik denen farklı bir Şii imamlık kurumunu oluşturmuşlardır. Musa el–Kazım’ın daha sonraki takipçileri 12 İmamlar olarak adlandırılmışlardır. Bunlardan 12. İmam olan El Mahdi el Muntazar çocukken ortadan kaybolduğu ve ölmediğine inanıldığı için “mehdi” olarak nitelendirilmiştir. Bu bağlamda Şiiler, mehdinin geri döneceğini ve onun dönüşü ile birlikte altın çağı yaşanacağına inanmaktadırlar.¹⁵⁰

Dünya’da İran, Irak, Azerbaycan, Yemen, Bahreyn, Katar, Türkmenistan gibi ülkelerde yaygın olan Şii nüfusu ayrıca Suudi Arabistan nüfusunun %15’ini, Pakistan’ın %25’ini ve Afganistan %27’sini oluşturmaktadır.¹⁵¹ Bu bağlamda Şii nüfusunun önemli bir kesimi de Lübnan’da bulunmaktadır. Günümüzde Lübnan’da gün geçtikçe artan Şii nüfusu, kendi tabanına dayanan politik yapılarla [AMAL ve Hizbullah] ülkenin geleceğini belirlemekte ve Ortadoğu bölgesinde kurmuş olduğu ittifaklar [İran ve Suriye] ile kendisine düşman olan güçlere karşı [İsrail] mücadele etmektedir.

¹⁴⁷ Abdülhakîm Gölpinarlı, *Tarih Boyunca İslam Mezhepleri: Şiilik*, İstanbul, Der Yayınları, 1979, s. 32.

¹⁴⁸ Bates – Rassam, age, s. 62.

¹⁴⁹ Gölpinarlı, age, s. 29.

¹⁵⁰ AbuKhalil, agm, s. 62.

¹⁵¹ <http://tr.wikipedia.org/wiki/%C5%9Eiilik>, tarafından sağlanmıştır.

Günümüzde ülkenin güney kesiminde yaşayan Şii nüfus Osmanlılar döneminde ülkenin kuzeyinde Kısravan'da yaşamıştır. Lübnan Emirliği, ilk dönemlerinde politik rakipleri Matavillahları¹⁵² bu bölgeden zor kullanılarak göç ettirilmiş ve Harik'in deyişiyle bu bölgeye emirliğin "yasal süreçlerine uyumlu olan" Marunîler yerleştirilmiştir.¹⁵³ XX. yy'ın ikinci çeyreğine kadar politik olarak herhangi bir varlık gösteremeyen Şiiler, ülkede bu zaman dilimine kadar salt Araplık kimliği içinde politik bir duruş sergilemişlerdir. Bölgede seküler Arap milliyetçiliği çizgisinde, özellikle de 1930'lu yıllarda ülkenin Suriye'ye katılımı için yapılan mücadelede, diğer Müslüman gruplarla birlikte hareket etmişlerdir.¹⁵⁴ Ayrıca, mandater rejim sürecinde ülkede belirlenen yetki paylaşımında Meclis başkanlığı görevini bu topluluğa mensup kişiler üstlenmiş ve günümüzde hala bu görevi sürdürmektedirler.

Ülke politikasına 1970'li yıllar ile birlikte etkin bir şekilde adım atan Şiiler, o dönemde ülkenin en kalabalık ve en yoksul halk kesimlerini oluşturmaktaydı. Körfez ülkeleri ve Batı Afrika ülkelerine periyodik olarak göç eden Şiiler, daha sonraları gittikleri bu ülkelerden zenginleşmiş olarak dönmüşlerdir. Böylece sosyo-ekonomik statüsü yüksek bir Şii sınıfı ve bununla birlikte kendi orta sınıfını oluşturmuşlardır.¹⁵⁵ Ülke içinde diğer dini gruplara göre daha kalabalık olmaları Şiileri politik süreçte diğer gruplarla eşit şekilde devlet kademelerinde temsil edilme talebinde bulunmaya sevk etmiştir.¹⁵⁶ Bu bağlamda Şii'ler, 1970'li yıllarda oluşan kargaşa ortamında kendi milis güçlerini oluşturmuşlardır. Bu topluluğun en önemli örgütlenmesi Musa el-Sadr tarafından kurulan AMAL hareketi [Af waj el-Mukavemet al-Lüb naniyeh] dir. Bu hareket Şiiler'in ülke içinde yaşadığı sosyal sorunlarla uğraşarak topluluk içinde destek kazanmaya çalışmıştır.¹⁵⁷ 1978 yılında yine kendisinin kurmuş olduğu Yüksek Şii Konseyi Başkanı olan Sadr, Libya'ya yapmış olduğu gezi sonrası kaybolmuş ve yerine avukat Hüseyin el-Husuni geçmiştir. 1984 yılındaki Emel seçimlerinde ise önceleri Arap Sosyalist Diriliş Partisi'nin (BAAS) bir üyesi olan Nebih Berri bu hareketin

¹⁵² Lübnan Şiileri. Bakınız. Winslow, age, s. 13.

¹⁵³ F. İliya Harik, , *Politics and Change in a Traditional Society*, Princeton University Pres, New Jersey, 1968, s. 23.

¹⁵⁴ Johnson, age, s. 25.

¹⁵⁵ Ibid, s. 7.

¹⁵⁶ Augustus Richard Norton, *Amal And The Shi'a: Struggle for the Soul of Lebanon*, Austin, University of Texas Press, 1987, s. 7.

¹⁵⁷ Atacan, agm, s. 297.

başkanlığına getirilmiştir.¹⁵⁸ AMAL, ülkede bu dönemde diğer örgütlenmelerde görülmeyen bir özelliğiyle öne çıkmış ve hareket içinde liderlik dini ve laik olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Bu bağlamda hareketin içinde dini liderliği Müftü Muhammed Mehdi Şemsettin yaparken laik liderliği ise Nebih Berri yapmıştır.¹⁵⁹ Özellikle iki başlı liderlik örgüt içinde çatışmalara neden olmuş ve bu çatışmadan Berri galip çıkmıştır. Mehdi Şemseddin liderlik ısrarını sürdürmüş ve Berri ile mücadelede farklı bir strateji izlemiştir. Bu stratejide Şemsettin ülkede mevcut mezhebik toplulukların liderlik kurumlarının dini olarak ifade edilmesinden yola çıkarak “İslami Pozisyon” tanımlamasını tartışmaya açmış ve liderlik kurumunu dini çerçeveler içinde ortaya koymuştur.¹⁶⁰ Bu bağlamda Sunni Müftü Hasan Halid, Saib Selam ve Selim El-Hoss, Dürzî Şeyh Halim Takiyyittin’in liderliklerini örnek gösterilmiştir. Berri ve Şemseddin arasında Şii hareketin meşru liderlik mücadelesi devam ederken gerçekleşen İsrail işgali, AMAL’ın Şiiler üzerindeki kontrolünü pekiştirmesini sağlamıştır.¹⁶¹ Şiiler’in sorunlarının barışçı yönden çözülmesini savunan Berri’nin hareket içindeki etkinliğini artırması ve ABD’ye yakınlığı AMAL hareketinin bölünmesine neden olmuş ve Huseyin Musavi İslami AMAL’ı kurmuştur.¹⁶² Daha sonraki süreçte Musavi’nin İslami AMAL ile Hizbullah arasındaki ilişkilerin ayrıntıları bilinmemekle birlikte Musavi’nin örgütü Hizbullah örgütüne dâhil olmuştur.¹⁶³

Hizbullah’ın ortaya çıkışı 1982 yılında başlayan ve kısa süreli bir geri çekilme süreci hariç tam 18 yıl süren İsrail işgali sırasında kendini göstermiştir. Özellikle Filistin askeri gücünün ülkenin güneyinde yaşayan halka yaşatmış olduğu sorunları kendileri için avantaj olarak gören İsrail, Londra Büyükelçisi Shlomo Argov’a yönelik saldırıya misilleme olarak 4 Haziran 1982 yılında “Celil’in Güvenliği” adlı bir askeri operasyon başlatmıştır. İsrail, o zamanlar AMAL hareketine bağlı İslami Direniş grupları ve Filistin askeri gücü ile savaşmak durumunda kalmıştır. Birbirini takip eden bu gelişmeler yaşanırken İsrail’e karşı İslami Direniş grupları oluşmaya devam etmiş ve bu gruplardan Hizbullah Sur

¹⁵⁸ Norton, age, s. 91.

¹⁵⁹ Ibid, s. 92.

¹⁶⁰ Ibid, s. 93.

¹⁶¹ Ibid.

¹⁶² Atacan, agm, s. 297.

¹⁶³ Norton, age, s. 102.

kentinde İsrail Ordu Karargâhına ilk intihar eylemini gerçekleştirmiştir.¹⁶⁴ İsrail 17 Mayıs 1983'te imzalanan Antlaşma ile kuzey sınırlarının güvenliği konusunda kazanımlar elde etmiş ve antlaşmanın yürürlüğe girmesi için ülkede Çokuluslu Güç konuşlanmıştır.¹⁶⁵ Özellikle antlaşmanın gerçekleşmesinde aracı olan bu güce karşı İslami Cihad örgütü eş zamanlı düzenlemiş olduğu iki intihar eylemi sonucunda 241 Amerikan ve 58 Fransız askeri yaşamını kaybetmiş ve bu ağır kayıplar üzerine Çokuluslu güç bölgeden ayrılmak zorunda kalmıştır.¹⁶⁶ Ayrıca bu gelişmenin öncesinde Cumhurbaşkanı Beşir Cemayel'in 1982 yılında öldürülmesi 17 Mayıs Antlaşmasının yürürlüğe girmesini imkânsızlaştırmış ve antlaşma ilga edilmiştir. Buna ek olarak İsrail'e karşı İslami Direniş, Ulusal Hareket ve AMAL eylemleri artış göstermiş ve tüm bu olayların sonucunda İsrail 1985 yılında ülkenin güneyinden kendi birliklerini geri çekmiştir. İslami Direniş'in başarı olarak nitelendirdiği bu gelişme sorunların "İslami Çözüm" perspektifine uygun bir şekilde çözüleceği inancını pekiştirmiştir. Bu bağlamda "İslami Direniş" 16 Şubat 1985 yılında yayınlanan açık mektupla "İslami Çözüm" doğrultusunda partileşmiş ve Hizbullah adını almıştır.¹⁶⁷ AMAL örgütü içindeki dinci-laik çekişmesi artık farklı siyasal yapılar çerçevesinde tekrar ortaya çıkmıştır. İki hareket arasında aynı bölgede baş gösteren politik rekabet 1988 yılına kadar çatışmalara neden olmuş ve çatışmalarda Hizbullah, AMAL hareketine üstün gelerek Güney Lübnan'ın tamamını kendi kontrolü altına almıştır.¹⁶⁸

Hizbullah'ın Lübnan'ın güneyindeki üstünlüğünün ve periyodik olarak gerçekleşen İsrail saldırılarına karşı dayanım gücünün en önemli nedenlerinden biri bölgesel güçler ile yapmış olduğu işbirliğidir. Örgüt Suriye ve İran ile kurmuş olduğu ilişkilerle ülkede askeri ve politik bakımdan çok güçlenmiştir. İşbirliği yaptığı diğer bir ülke de İran'dır. 1979 yılındaki Molla Devrimi ile birlikte kurulan ve Şii İslam doktrinini benimseyen İran'daki teokratik düzen, Irak, Suudi Arabistan ve Lübnan gibi bölgedeki Şii toplulukların yoğun yaşadığı ülkelere, kendisi ile olan kültürel bağlarını, bölgesel yakınlığını ve bu ülkelerle kurmuş olduğu derin tarihsel ilişkileri

¹⁶⁴ Naim Qassem, *Hizbullah: The Story from Within*, London, SAQI, 2005, s. 89.

¹⁶⁵ *Ibid*, s. 92

¹⁶⁶ *Ibid*, s. 93.

¹⁶⁷ *Ibid*, s. 98

¹⁶⁸ *Ibid*, s. 102.

kullanarak nüfuz etmeye çalışmış ve kendisinden sonra olabilecek ikinci bir Şii eğilimli İslami devletin kurulması için çabalamıştır.¹⁶⁹

İran'ın Lübnan'ın güney bölgesinde Şii İslami bir devletin kurulmasını desteklemesinin başlıca nedenleri sırasıyla şunlardır: Lübnan'ın içinde bulunduğu istikrarsız durum, bölgedeki Şii yaşam alanının bağımsız bir devlet kurma girişimine uygunluğu ve bölgenin İsrail hedeflerine yakınlığıdır. Bu bağlamda İran, Hizbullah'ın kuruluş sürecinde katalizör görevi üstlenmiş ve harekete para veya silah yardımı yapmıştır. Sonuç olarak, İran Hizbullah'ı bir kaldıraç vazifesi görerek onu hatırı sayılır bir derece desteklemiş ve örgütün Şii topluluk üzerinde inşa ettiği etkileyici sosyal ağa katkıda bulunmuştur.¹⁷⁰ Ancak örgüt her ne kadar İran desteğini arkasına alarak ülkede lojistik bakımdan güçlense de, İran ile ilişkilerini temellendirirken bu ülke ile mevcut ittifakın bölgesel boyutuna, yani tüm Ortadoğu coğrafyasına yönelik kısımlarına, göndermede bulunmaktadır. Başka bir deyişle, Hizbullah Lübnan'ın kendine has koşulları içinde politikalar geliştirmesini savunmaktadır. Yıllarca harekette Genel Sekreter yardımcılığı görevi yapmış Naim Kasım bu durumu şu şekilde ifade etmektedir:

“Hizbullah İran İslam Cumhuriyeti'nin desteğini alırken, Lübnan Cumhuriyeti de bu desteği almaktadır. Bu İran'ın Hizbullah'ın izlediği siyasetin doğruluğuna, cihat ve direniş hakkına inancından kaynaklandığı gibi... Hizbullah'ın İran İslam Devleti'nin takip ettiği metodun ve bölge haritasında meydana getirdiği değişimin sıhhatine dair varolan kanaatiyle uyumludur. Çünkü Hizbullah'a göre bu devletin takip ettiği siyaset, bölgenin Batı bağımlılığından kurtularak bağımsızlığa doğru yol almasını sağlamış... İran'ın Velayet-i Fakih'in emirlerine bağlılığı, bu devletle Hizbullah'ın bölge meselelerine ve özgürlükçü hedeflerine yaklaşımı arasında ortak paydaların oluşmasını kolaylaştırmıştır. Fakat İran İslam Devleti'nin işlerinin idare tarzıyla Hizbullah'ın işlerinin idare tarzı arasında herhangi bir ilişki söz konusu değildir. Çünkü buldukları mevkiye bağlı olarak her ikisinin de farklı hususiyetleri ve tamamen farklı idareleri vardır. Velayet-i Fakih'in ümmetin geneline yönelik emirlerine gösterdikleri bağlılığın oluşturduğu ortak noktalar ve kesişme alanları bunun istisnasıdır.”¹⁷¹

¹⁶⁹ Muhammed Zigby, *Bullets to Ballots: The Lebanonization of Hizbullah*, Montreal, McGill University, 2000, ss. 31 – 33 [Basılmamış Yüksek Lisans Tezi].

¹⁷⁰ Ibid, 37.

¹⁷¹ Qassem, *age*, s. 66.

Bütün bu gelişmeler ile birlikte 1991 Körfez Krizi sonrası gerçekleştirilen Ortadoğu Barış süreci hareketin gidişatında çok önemli etkilerde bulunmuştur. Barış görüşmeleri sürecinde ülkede gücünü ve meşru varlığını yitirme tehlikesi ile karşı karşıya kalmış ve bu bağlamda örgüt ideolojisini ve politikalarını sorgulamaya başlamıştır. Bu durum sonucunda örgüt “İslami Devlet” projesinden vazgeçmiş, Suriye’nin İsrail ile barış yapabileceğini kabul etmiş, Lübnan politik yaşamına dâhil olmuş ve bu bağlamda sosyal ve ekonomik politikalar geliştirmeye başlamıştır.¹⁷² Bununla birlikte örgüt Lübnanlaşma olarak adlandırılan bu süreçte 1992 seçimlerinde 128 sandalyeli parlamento 8 sandalye kazanmış,¹⁷³ 1996 seçimlerinde iki sandalye kaybederek 6 milletvekili ile parlamentoya girmiştir.¹⁷⁴ Suriye’nin 2005 yılında çekilmesi ile birlikte gerçekleştirilen seçimlerde ise örgüt 14 milletvekili çıkarmıştır.¹⁷⁵

Şii topluluğu içinde yapmış olduğu faaliyetlerle sempati kazanan örgüt, destekçilerinden Suriye’nin 2005 yılında Lübnan’dan geri çekilmesinden sonra İsrail saldırısıyla karşı karşıya kalmış ve 32 günlük bu savaşın sonucunda Suriye desteğine bağlı kalmaksızın oluşan yeni dengeler çerçevesinde etkinliğini sürdüreceğini göstermiştir. Sonuç olarak yüzyıllar boyunca arka planda kalan Şii toplumu bundan sonraki süreçlerde gerek nüfus açısından diğer topluluklardan üstünlüğü, gerekse AMAL ve Hizbullah gibi güçlü askeri/politik örgütleri ülkenin geleceğini belirlemede başrolü oynayacağı görülmektedir.

2.1.2.3. Dürzîler:

Lübnan Dürzîlerinin kökeni esas olarak Şiilik mezhebinin İsmailiye koluna dayanmaktadır.¹⁷⁶ İsmaililik, Şiilik doktrinindeki 12 imam düşüncesi içinde 7. İmanın tayini ile ilgili tartışmalarda bir grup Şii’nin İsmail’in 7. İmam olduğunu kabul etmesi çerçevesinde oluşmuş ve ileriki dönemlerde ayrı dinsel inanışları ve

¹⁷² Altunışık, *age*, ss. 7 – 8.

¹⁷³ Zigby, *age*, s. 53.

¹⁷⁴ *Ibid*, s. 61.

¹⁷⁵ http://en.wikipedia.org/wiki/Lebanese_general_elections_2005 sağlanmıştır.

¹⁷⁶ Y. Lev, “Aspect of The Egyptian Society in The Fatimid Period: Wise Fools and Critics of The Powerful”, der. U. Vereulen and J.Van Steenberg, *Orientalia Lovaniensia Analecta*, Leuven, Uitgeverij Peeters, 2001, s.2.

felsefi öğretileri de birbiriyle kaynaştırarak ayrı bir mezhebik okul haline gelmiştir.¹⁷⁷ Yaklaşık 300 yıl boyunca Kuzey Afrika’da hüküm süren Fatımiler [909 – 1171] daha sonraki süreçlerde Suriye üzerinde kontrolü sağlamış ve günümüz Lübnan’ını da hâkimiyetleri altına almışlardır.¹⁷⁸ Dürzîlik Fatımi halifelerinden el-Hâkim bin Emrullah el-Mansur bin el-Aziz Billâh ve veziri Hamza bin Ali bin Ahmet tarafından kurulmuştur. El-Hâkim Allah adına kendisini yönetici ilan etmiş ve veziri Hamza’yı imam olarak atamıştır. Allah’ın yüceliğini [ulûhiyet] taşıdığını iddia eden el-Hâkim kurmuş olduğu mezhebi yetki verdiği dâiler aracılığıyla yaymaya çalışmış ve mezhebin hareket merkezi Kahire olmasına rağmen, Kuzey Filistin’e, Şam civarı yerleşimlere, Suriye’nin kuzeyi ile kuzeydoğusu ile Lübnan’a ve Anti Lübnan sıra dağlarına kadar yayılmıştır.¹⁷⁹ El-Hâkim’in bir dağda kaybolması,¹⁸⁰ kıyamet gününde dünya’ya geri döneceği inancı ve imam olarak tayin ettiği Hamza’nın Kahire’de gizlendiği yerden ayrılarak el-Hâkim ile birlikte “Çin’in sulak topraklarına yolculuk yaptığı”¹⁸¹ inancı, diğer dinlerde olduğu gibi bu dinsel öğretiyi de “mesianik” bir forma büründürmüştür. Özellikle farklı dinsel yönetimler altında yaşamaları, inançlarının dış dünya kapalı bir hal almasına neden olmuş ve bu durum onların gerçek inançlarını saklamaya [takkiye] yöneltmiştir.

Dürzîlik, temel olarak Allah’ın bir(leştirici) olduğunu savunan Tevhit inancına sahip monoteist bir inanıştır.¹⁸² Dürzî teolojisi birçok özelliğe sahiptir. Bunlar sırasıyla bilgilerin sezgi yoluyla elde edilebileceğini savunan gnostizm ve bilginin belli bir zümre veya odaktan idrak edebilecek kişilere eğitim yoluyla aktarılabilineceğini savunan ezoterizmdir. Üçüncü olarak da, bu teoloji Philon tarafından geliştirilen Musevilik ve Yunan felsefesinin bir birleşimi olan daha

¹⁷⁷ Eklektik bir inanış olarak ortaya çıkan Şiiliğin bu alt mezhebik kolu sırasıyla Plotinus, Pythagoras, Aristo, Gnostizm ve Maniheizm gibi felsefi düşünceler ile Yahudilik, Hristiyanlık ve diğer Doğu inanışlarından etkilenmiştir. AbuKhalil, agm, s. 63.

¹⁷⁸ Salibi, *A House Many Mansions: The History of Reconsidered*, s. 7.

¹⁷⁹ Najib Alamuddin, *The Flying Sheikh*, Londra, Quartet Books, 1987, s. 1.

¹⁸⁰ El Hâkim’in kayboluşu ile ilgili birçok teori üretilir ve bu teorilerden en çok kabul edileni ise toplumda ahlaksız davranışlarla itham edilen Sitt el – Mulk’un, kız kardeşi ile işbirliği yaparak Hâkimi öldürmüş olmasıdır. Bkz. Robert Brenton Betts, *The Druze*, New Haven ve London, Yale University Press, 1988, s. 11.

¹⁸¹ Nejla M. Abu – İzzeddin, *The Druzes: A New Study of Their History, Faith, Society*, Leiden, E.J. Brill, 1984, s. 107.

¹⁸² Betts, *age*, s. 13.

sonraları Hıristiyanlık, İslam dinlerinde kendisini gösteren Yeni – Plâtoncu¹⁸³ düşünceden etkilenmiştir. Bu teolojik düşünceye göre çoğunluk "Tanrısal ilke"yi arınmış biçimiyle kavrayamaz. Bu yüzden de Tanrı buyruklarını içeren "vahiy", insan biçiminde gönderilen tanrısal düşünce ve davranış olarak tanımlanır.¹⁸⁴

Dürzîlik Hâkim tarafından imam olarak atanan Hamza bin Ali tarafından dört temel ilkeye dayanmaktadır. Bunlar sırasıyla, Hâkim'i Allah bilmek ve onu hem Allah hem de insan olarak kabul etmek [Lâhut – Nasut]¹⁸⁵; Kaim el-Zaman olarak bilinen Hamza bin Ali'nin, Allah-Hâkim tarafından yaratılan ilk cevher olmasına, Allah'ın elçisi sıfatını taşımasına, evrende var olan tüm yaratıkların ondan türediğine, imamların imamı olarak ceza verici ve ödüllendirici olduğuna inanmak [Akl-i Külli]¹⁸⁶; tanrısal emirleri yayan ve öğretenlerin Hudud olduğuna ve Hamza'nın hududun başı olduğuna inanmaktır.¹⁸⁷ Hamza ile birlikte sayıları beşe ulaşan Hududlar'a "Vezir" de denilir. Hamza'dan sonra gelen dört hudud yaratıkların en onurlularıdır, evlenmezler ve her türlü günahahtan uzaktırlar. Bunlar dışında Hudud olarak sayılan üç grup daha vardır. Bunlar sırasıyla, "Dailer", "Mezunlar" ve "Mukassirler"dir.¹⁸⁸

Dürzî inancında Hudud kavramı beş Tanrısal ilkeyi temsil etmektedir. İlk ilke Hamza Bin Ali tarafından temsil edilen "evrensel akıl"dir. İsmail bin Muhammed ile sembolize edilen ikinci ilke ise "evrensel ruh"tur [Nefs] ve dışıl özellik taşır. Bunların ikisinden türeyen ve Muhammed bin Vehb'te simgelenen "söz"dür [Logos]. Bu evrensel ve sözden oluşan ilke aynı zamanda Selame bin Abdullah'ta kişilik kazanan sağ kanat [el-Cenahu'l-Eymen] ya da "yöntem"dir. Sağ kanat'tan aynı biçimde meydana gelen ve Bahaeddin Muktena'da kişilikleşen sol kanat [el-Cenahu'l-Yesar] ya da "izleyen" beşinci ilkedir. Bu ilkeler Dürzîler için sembolik bir özelliği olan 5 köşeli yıldızda cisimleşmiş ve bu yıldızın her bir köşesi ayrı renkte olup her bir renk 5 ayrı hududu ve onun niteliklerini ifade etmektedir.¹⁸⁹

¹⁸³ Philip K. Hitti, *Origins of The Druze People ve Religion*, New York, Columbia University Press, 1928, s. 41.

¹⁸⁴ Betts, *age*, s. 19.

¹⁸⁵ Kais M. Firro, *A History of The Druzes*, Leiden, E.J. Brill, 1992, s. 11.

¹⁸⁶ Betts, *age*, s. 21.

¹⁸⁷ Firro, *age*, s. 11.

¹⁸⁸ <http://www.hermetics.org/Druziler.html> sağlanmıştır.

¹⁸⁹ <http://www.hermetics.org/Druziler.html> sağlanmıştır.

Buna ilaveten Vasiyetlere uyma adı altında hâsıl olarak da bilinen temel ilkeler sırasıyla şunlardır: Diline sahip olma, kardeşini koruma, yaşlıya saygı gösterme, kendinden başka insanlara yardım etme ve vatani korumaktır.¹⁹⁰

Dürzîlik terminolojik olarak kökeni birçok tarihçi tarafından farklı şekilde tanımlanmıştır. Tarihçi Philip Hitti, Dürzîlik inancının doğuşunun ve yayılmasının ilk olarak Yahya ibn-Sa'id al Antaki'nin *Ta'rih* adlı çalışmasında geçtiğini ve bu çalışmayı takiben bir başka Hıristiyan tarihçi Jurjus al-Maki'nin *Ta'rih el-Müslimîn* eserinde de Dürzîlik teriminin kullanıldığını ifade etmiştir. Bununla birlikte topluluğun kökeni hakkında her iki tarihçinin çalışmasında herhangi bir bilgi ile karşılaşmamıştır. Haçlı seferleri döneminde, Haçlı yönetimleri onlara Suriye'nin Hıristiyan olmayan halkı anlamına gelen "Sarraceni" ismini vermiştir.¹⁹¹ Bununla birlikte Hamza'nın iki müridinden biri olan Muhammed al-Darazi, Dürzîlik inancının beşiği olarak bilinen Lübnan'ın güneyinde yeni bir din tesis etmek istemiş ve bu bağlamda bu inanca mensup topluluğa Darazi'nin isminden kaynaklandığı sanılan "Dürzî" ismi verilmiştir.¹⁹² Bununla birlikte Hitti, Dürzîlerin kökenini Persliler ve Kürtler ile ilişkilendirmiş ve bu bağlantılara dikkat çekmiştir.¹⁹³ Amerikalı coğrafyacı John Green'in *Halep'ten Şam'a Bir Seyahat* adlı çalışmasında Dürzî tanımı farklı bir şekilde vurgulanmıştır. Green, çalışmasında Dürzî isminin Haçlılar döneminde burada yaşayan Kont Dreux'dan geldiği düşüncesini bazı söylencelere dayanarak şu şekilde yansıtmaktadır:

"Bazı yazarlar Haçlı Seferleri döneminde Kont Dreux Selahaddin Eyyübi tarafından bozguna uğratıldığını askerleri ile dağlara kaçtığını sonrada buralara yerleştiğini ve Dreux öldükten sonra da askerlerinin şeflerini anısını yaşatmak için Dürzî adını aldıklarını varsayarlar."¹⁹⁴

Dürzî topluluğun kökenleri ile ilgili varsayılan tüm bu hipotezler içinde en güçlü olanı onların Tanukhiler ile bağlantılarıdır.¹⁹⁵ Arap Yarımadası orijinli olan bu klanlar ve kabilelerden oluşan eski topluluk ilk olarak Arabistan yarımadasının iç

¹⁹⁰ <http://tr.wikipedia.org/wiki/Dürzilik> sağlanmıştır.

¹⁹¹ Hitti, *age*, s. 12.

¹⁹² Betts, *age*, s. 10.

¹⁹³ Hitti, *age*, ss. 18 – 23.

¹⁹⁴ John Green, *A Journey from Aleppo to Damascus: With a Description of Those Two Capital Cities and The Neighbouring Parts of Syria, to Which Added an Account of the Maronites Inhabiting Mount Libanus*, London, W. Mears, 1736, s. 14 aktaran Betts, *age*, s. 25.

¹⁹⁵ Firro, *age*, s. 25.

bölgelerine göç etmiş ve İ.S. 2. ve 3. yy da Batı kesimlerine ve Orta Fırat havzasına hareket etmiş yarı göçebe bir özellik taşımaktaydı.¹⁹⁶ Topluluk sonraki dönemlerde Fırat havzası üzerinde kalıcı yerleşik bir yaşama geçmiş ve Suriye'nin değişik bölgelerine bir kabile federasyonu şeklinde yayılmıştır.¹⁹⁷ Ancak Tanukhiler hakkında Dürzî kutsal kitabındaki Tanukhi amirlerine yazılan 50 uzun mektuptan başka hiçbir şey bilinmemekte olup bu topluluğun tarihinin kaydedilişi Haçlılar döneminde Eyyübiler'in Garp Bölgesi Emiri'ne kendi egemenliğini tanıması için bir bildiri gönderdiği 1147 yılında başlamıştır. Sâlih Ibn Yahya [öl. 1435] ve Hamza Ibn Sibât [öl. 1520] adlı iki Dürzî tarihçinin yazılarında Tanukhiler 1147 yılında "Buhtur" adıyla geçmektedir.¹⁹⁸

Bu zaman diliminde Şam'da kurulmuş olan Sünnî İslam Devleti Eyyübiler ile Haçlılar arasındaki savaşta Haçlı ordusu Sidon'dan Shuf bölgesinin tamamını kapsayan bölgeyi kontrolleri altına almış ve Eyyübiler'in yanında yer alan Buhturlar örgütledikleri yerel direnişle Haçlılar'ın Beyrut'tan Garp Bölgesi tepelerine sızmalarını engellemişlerdir. Bu yararlılıklarına karşılık olarak da Eyyübiler Buhturları Garp Emiri olarak tanımış ve Garp bölgesini İкта¹⁹⁹ olarak vermiştir. Ancak Ibn Yahya'nın ve Ibn Sibât'ın kaleme aldıkları çalışmalarında Buhturlar Garp'ta asla egemenlik kuramamışlar ve sadece önde gelen bir Dürzî aile olarak tanınmışlardır. Buhturlar emir olarak tanınmış oldukları 1147 yılından itibaren de Eyyübiler ile yakın bir politik ilişki sürdürmüşler ve onlara bağlılıklarını sunmuşlardır.²⁰⁰ Ancak bu bağlılık Mısır'da kurulan Memluklar'ın Eyyübiler üzerinde egemenlik öne sürmesi ile sarsılmış ve Buhturlar, Memluklar ve Eyyübiler arasındaki bölgesel çekişmede Memlukları desteklemişlerdir. Bu durumu Eyyübiler, 1256 yılında, Buhturlar üzerine düzenledikleri sefer ile onlara ait bazı köyleri yağmalayarak cezalandırmışlardır.²⁰¹

¹⁹⁶ <http://www.britannica.com/eb/article-9071213/Tanukh>'den sağlanmıştır.

¹⁹⁷ Abu – İzzeddin, *age*, s. 142 – 146.

¹⁹⁸ Firro, *age*, s. 25.

¹⁹⁹ Kökeni Roma İmparatorluğuna dayanan ve Halifeler döneminden itibaren başlayarak İslam imparatorlukları döneminde de uygulanan bir vergi tahsil etme şeklidir. Bu uygulama özellikle İslam imparatorluklarında vergi ödeyen kişilere tahsis edilen topraktan devletin hazine gelirlerini karşılaması geri kalan gelirinde tahsis edilen kişiye bırakılması esasına dayanır. Bakınız. Coşkun Can Aktan, "Bir Vergi Tahsili Usulü Olarak İкта Sitemi", *Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı*, sayı: 44, 1986, s. 166. Bu sistem Selçuklular döneminde ise Devlet için faaliyet yürüten kumandan, asker ve sivil görevliler gibi üst düzey bürokratlara maaş karşılığı verilmiş toprak parçasıdır. Ayrıca bakınız. Osman Turan, "İқта", *İslam Ansiklopedisi*, c. 5/2, s. 949.

²⁰⁰ Salibi, *A House Many Mansions: The History of Reconsidered*, ss. 120 – 121.

²⁰¹ *Ibid*, s. 121.

Memluklar'ın döneminde kuzeyden gelen Moğol saldırısına karşı tıpkı Haçlılar ile Eyyübiler arasında kaldıkları gibi bu kez de Moğollar ve Memluklar arasında kalan Buhturlar, farklı bir strateji uygulamışlar ve askerlerini iki ordu arasında dağıtmaya karar vermişlerdir. Lübnanlı tarihçi Salibi "Memluklar'ın, Moğolları Taberiye gölü yakınlarında bozguna uğratarak zafere ulaştığı 1260 yılındaki Ayn Calut savaşında, her iki orduda Buhturlu savaşçıların usta okçular olarak bulunduğunu" ifade etmiştir.²⁰² Bu savaştan sonra Buhtur hanedanlığı Memluklar'ın hizmetine girmiş ancak Memluklar Buhturlar'a karşı duyduğu güvensizlik zamanla Buhtur önderlerini mahkûm etmeye ve Eyyübiler döneminde kendilerine verilen iktalarını geri almaya kadar varmıştır. Memluklar tarafından 1291 yılında, Haçlılardan Suriye'nin sahil şeridinin tamamen alınarak Haçlı hâkimiyetine son vermesi Buhturlar'a karşı sürdürülen baskı politikasının son bulmasına neden olmuş ve Buhturlar tekrar Memluklar'ın hizmetine alınmıştır.²⁰³ Ancak Frenk egemenliğinin son bulması Memluk Sultanlarının dikkatlerini hizipçi olarak adlandırdıkları Suriye'deki diğer Müslüman mezheplere yönelmiş ve Memluklar Kisravan'da yaşayan Dürzîler'i feci bir bozguna uğratarak görünüşte Sünni İslam mezhebine uymaya zorlamıştır.²⁰⁴ Bütün bunlara rağmen Buhturlar, Memluk himayesinde Beyrut Limanı'nda baharat ticaretinden pay alarak gittikçe zenginleşmiştir.²⁰⁵

1516 yılında Osmanlılar, Memluklar'ın Suriye'deki egemenliğine son vererek ortadan kaldırmış ve akabinde Memluklar'ın destekçisi Buhturlar'ı ortadan kaldırarak, Mani hanedanlığını Dürzî yerleşim alanları üzerinde emirlikle ödüllendirmiştir.²⁰⁶ Salibi, Mani tarihi ile ilgili 15. yy'dan önce hiçbir şey bilinmediğini ifade etmiştir. Ona göre hanedanlık bu zaman diliminden önce Baruk ve Dayr el-Kaymar yerleşimlerinde önemli köyleri ellerinde bulunduran yerel bir beylik ya da yerel bir mukaddamdı. Ancak Osmanlı-Memluk savaşında tarafsız kalmaları onların tarih sahnesine çıkmalarını sağlamıştır. Maniler 16. yy'ın büyük bir bölümünde Şuf bölgesinde mukaddam olarak kalmış ve bu zaman diliminde farklı klanlar halinde yaşayan Dürzî topluluklarını kendi

²⁰² Ibid, s. 122.

²⁰³ Ibid, s. 122.

²⁰⁴ Hitti, *age*, s. 6.

²⁰⁵ Salibi, *A House Many Mansions: The History of Reconsidered*, s. 122.

²⁰⁶ Ibid, ss. 123 – 124.

liderlikleri altında birleştirmeyi başarmışlardır.²⁰⁷ Bununla birlikte eskiden Memluk rejimini destekleyen yerel gruplar eski rejimi tekrar getirebilmek için başarısız girişimlerde bulunmuşlardır. Osmanlılar ancak 1586 yılında gerçekleştirilen Ayn-Şavfar savaşı ile Dürzî isyanlarına son vererek bölgedeki kontrolü tam olarak sağlayabilmiştir.²⁰⁸

Dürzî topluluklarının ayrılıkçı faaliyetlerini bastırmakta başarı olan Osmanlılar bu kez de Safevi tehlikesi ile karşı karşıya kalmış ve Safeviler, Osmanlılar'a karşı mücadelelerinde Lübnan'daki Şii yerel politik dinamikleri kullanmaya çalışmıştır. Bu durumda Osmanlılar ise daha önce çatışmış oldukları Maniler ile işbirliği yaparak 1590 yılında Osmanlılara karşı isyan eden Mukaddam Kormaz'ın oğlu Fakir el-Din Mani II'ye 1598 yılında gerçekleşen Osmanlı-Safevi savaşında Cebel Amil'de yaşayan Şii topluluklarını doğrudan kontrol etme yetkisi vermiştir.²⁰⁹ Tarihte günümüz Lübnan'ın kurucusu olarak geçen II. Fakir el-Din Mani, Lübnan'da kendi egemenliğini sağlamak için girişimlerde bulunmuştur. Hitti, *Tarihte Yakındoğu* adlı eserinde Mani II'nin bu amacı gerçekleştirmesinde üç aşamalı bir politika belirlemiştir. Bunlar sırasıyla, Lübnan'ı toprak bakımından daha da genişletmek, ülkeyi İstanbul'a bağlayan zinciri koparmak ve ülkeyi aydınlanma ve ilerleme üzerine inşa etmektir.²¹⁰ Bununla birlikte, ülkenin kapılarını Batıya açan Dürzî emir, kendi desteğinde Fransızlar barınma yerleri inşa etmiş ve Floransa konsolosluğunun ve Hristiyan misyonerlerin ülkeye girmesine de izin vermiştir.²¹¹ Mani II'nin 50 yıl süren Emirlik dönemi için Salibi, "böyle bir yönetici figürüne Osmanlı Dünyasında rastlamanın çok zor olduğu" ifadesini kullanmıştır.²¹²

II. Mani'nin ölümünden hemen sonra Dürzî aileleri arasında şiddetli iktidar kavgaları başlamış ve bu çatışmalar Yemeni ve Kaysi olarak adlandırılan iki ayrı hareketin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Maniler Kaysi tarafındayken, iktidarı ele geçirmek isteyen Alam al-Din ise Yemeni hareketinin lideri olmuştur. 1697 yılında son Mani emirinin ölmesinin ardından ortaya çıkan erkek vasi sorunu devlet işlerinde ileri

²⁰⁷ Ibid, s. 124.

²⁰⁸ Hitti, *age*, s. 6.

²⁰⁹ Salibi, *A House Many Mansions: The History of Reconsidered*, s. 126.

²¹⁰ Philip Hitti, *The Near East in History: A 5000 -Year Story*, New York, Mcmillan, 1961, s. 451. Aktaran Betts, *age*, s. 72.

²¹¹ Hitti, *Origins of The Druze People ve Religion*, s. 7.

²¹² Salibi, *A House Many Mansions: The History of Reconsidered*, s. 127.

gelen Dürzîler ve Dürzî şeyhlerinin katıldığı bir toplantıda çözümlenmiştir. Toplantıda Şihap ailesinin bir üyesi olan Beşir, emirliğin varisi olarak seçilmiştir. Bu seçimin hemen sonrasında Şihab'ın otoritesini kabul etmeyerek ayaklanan Alam al-Din'in Yemeni güçleri ancak Haydar Şihab tarafından 1711 yılında bozguna uğratılmış ve Dürzî topluluk içindeki iktidar mücadelesini Şihablar ve onların Kaysi hareketi kazanmıştır.²¹³ Böylece 1667 ile 1841 arasında ülkede egemen olacak Şihab emirliği dönemi başlamıştır. Bu dönemde en dikkat çekici olan durum ise Dürzî kökenli yeni Emir'in Dürzîlik inancını terk etmiş olmasıdır. Örneğin ülkede Maniler'den sonra Emirlik payesi verilen I. Şahap, Sünniliğe geçmiş ancak bu durum Dürzî bölgesini kontrolünü ve Dürzîler ile kurmuş olduğu feodal ilişkilerini [akrabalık ilişkileri, evlilik] olumsuz yönde etkilememiştir.²¹⁴ Bununla birlikte yine II. Beşir, bir Hıristiyan olarak 1788 yılında Emirliğin başına geçmiştir.²¹⁵ Tüm bu gelişmeler topluluğun sosyal ekonomik ve politik anlamda kan kaybetmesine ve Marunîler sosyal, ekonomik ve politik alanda ülkede daha da güçlenmesine neden olmuştur.

XIX. yy. da ise topluluğun gücü daha da zayıflamıştır. Topluluk bu zaman diliminde rekabet halinde olduğu Marunî topluluğun Fransa ile çok eski tarihlere dayanan ittifakına karşılık olarak ülkede kendi sosyal ve politik pozisyonunu korumak için İngilizler ile işbirliği yapmış ve Osmanlılar'ın desteğini almıştır. 1841 ve 1860 yıllarında yaşanan kanlı çatışmalar ülkede binlerce insanın ölümüne sebep olmuştur. Bu çatışmaların sonunda mutasarrıflık sistemi yürürlüğe girmiş ve Lübnanlı olmayan Hıristiyan Katolik bir vali ve 12 üyeli bir komite tarafından yönetilecek bu yeni yönetimde komiteye 4 Dürzî üye bulunması kararlaştırılmıştır.²¹⁶ Böylece bu yeni yönetim biçiminde Dürzî topluluğu ülkede 300 yıllık süreç içinde gitgide eriyen liderlik rolünü tamamen kaybetmiş ve politik güçleri ülke tarihinde asla kendileri gibi etkin olmayan diğer mezhebik toplulukların seviyesine indirilmiştir.²¹⁷

XX. yy.'ın başlarında Dürzîler, bölgede Osmanlı imparatorluğunun tarih sahnesinden çekilmesi ile birlikte İngiliz ve Fransız etkinlik alanına doğrudan girmiştir. Tarihte gizli ve Ortadoğu'nun İngiltere ile Fransa arasında paylaşımını içeren bir

²¹³ Betts, *age*, s. 75.

²¹⁴ Salibi, *The Modern History Lebanon*, s. 4.

²¹⁵ *Ibid*, s. 17.

²¹⁶ Betts, *age*, ss. 78 – 80.

²¹⁷ Firro, *age*, s. 126.

antlaşma olarak da bilinen 1916 yılındaki Sykes–Picot antlaşması imzalanmış ve daha sonra 1920 yılında San Remo Konferansı düzenlenmiştir. Topluluğun bu zaman diliminde umut ettiği durum bu paylaşım sürecinde kendi yaşam alanlarının önceki yüzyılda bölgede kendilerini destekleyen İngiltere’nin nüfus alanına dâhil olmasıydı. Ancak çok az bir Dürzî yerleşim alanı İngilizlerin elinde kalmış ve topluluğun çoğunlukta olduğu yerleşim yerlerinin büyük bir bölümü bu paylaşım sürecinde Fransızların eline geçmiştir.²¹⁸ 1920’li yıllar ile birlikte bölgede Fransızlar egemenliklerini sağlamak için bölgede zamanın Şam manda yöneticisi General Catroux, yerel Dürzî şefleri arasında etkinlik kurarak Fransız egemenliğini topluluk üzerinde sağlamaya çalışmıştır.²¹⁹ Bu bağlamda önemli Dürzî ailelerinden Atrashlara yaklaşan Manda yönetimi bu stratejisinin sonucunda Salim el–Atrash’ı Cebel el–Dürz’ün yöneticisi olmasını sağlamıştır. Bununla birlikte Atrash üzerinde bir denetim sağlamak için de Dürzî ileri gelenlerinden oluşacak bir Meclis oluşturulmuştur. Böylece Atrashlar manda yönetiminin istemediği bir kişi seçtiklerinde Fransız yönetimi bu konuda veto hakkını kullanabilecekti. Ancak manda rejiminin dış müdahaleyi onaylayan tavrına karşı Dürzîlerin göstermiş olduğu tepkiler ve taraflar arasındaki sert tartışmalar 1921 yılında imzalanan Fransa–Dürzî antlaşması ile sonuçlanmıştır.²²⁰ Bununla birlikte 1925 - 1927 yılları arasında meydana gelen Dürzî isyanları Fransız manda rejimine karşı salt bir Dürzî ayaklanmasından öte Suriye’deki değişik dini toplulukların (örneğin, Hıristiyan ve Müslümanlar), sosyal sınıfların ve aydınların bir araya geldiği bir politik hareketin temellenmesine neden olmuştur.²²¹ Ayrıca Dürzî topluluğunun kendi kaderini belirleme hakkı çerçevesinde ayaklanmaları daha sonraki süreçlerde onların Arap Milliyetçi hareketi içine eklemlenmeleri sonucunu doğurmuştur. Bu bağlamda İsrail’in eski Amerikan büyükelçisi ve tarihçi Itamar Rabinovich bu durumu Dürzîlerin, Suriye ve Arap Siyasal hareketine “başarılı bir şekilde asimile edilmesi” şeklinde yorumlamış ve bu durumdan Arap Milliyetçilerinin kazançlı çıktıklarını ifade etmiştir.²²²

²¹⁸ Betts, *age*, s. 85.

²¹⁹ Firro, *age*, s. 258.

²²⁰ Philip S. Khoury, *Syria and French Mandate: The Politics of Arab Nationalism 1920–1945*, New Jersey, Princeton University Press, 1987, s. 153.

²²¹ *Ibid*, s. 166.

²²² Rabinovich, “The Compact Minorities and Syrian State 1918–1945”, *Journal of Contemporary History*, Cilt. 14, 1979, ss. 701 –702.

Fransız Manda rejiminin düzenlemeleri ile ortaya çıkan yeni sosyal ve siyasal yapı içinde etkinliklerini oldukça kaybedip iki baskın mezhebik grup olan Marunîler ve Sünnilerin arkasında kalan Lübnan Dürzîleri, Yeni Lübnan Devleti içinde politik etkinliklerini gitgide kaybetmişlerdir. Bu bağlamda emirlik, çift kaymakamlık dönemlerimde önemli yönetsel görevlerde bulunan Dürzî yöneticiler bağımsızlık sürecinden sonra salt Sünni Başbakanlar'ın kurduğu kabinelerde bir ya da iki bakanla temsil edilecek bir politik yetkiye sahip olmuştur.²²³ Ülkede bağımsızlık sürecinden sonra Dürzî topluluğu arasında Arslan ve Canpolat ailelerinin temsil etmiş olduğu iki politik akım oluşmuştur. Bu akımlardan Arslanlar, Lübnan'ın geleneksel politik yapısına adapte olmak gerektiğini savunurken, Canpolatlar Batı Kültürünü ve onun araçlarını benimsemiş ve bu bağlamda Kemal Canpolat 1948 yılında kurduğu İlerici Sosyalist Parti ile Dürzîlerin 1860 iç savaşı sürecinde kaybettiği ülkenin politik tarihindeki etkin rolünü tekrar üstlenmek istemiştir. Partinin askeri ve politik gücü arasındaki ilişki 1975 yılında patlak veren iç savaşta diğer Müslüman sol gruplarla oluşturulan ulusal koalisyonda önemli bir pozisyon almasına neden olmuştur.²²⁴ Etkin politik kişiliği ile ülkedeki sol birleşik güçlerin lideri durumunda olan Canpolat, Suriye sınırında bir silahlı saldırı sonucu hayatını kaybetmiş ve yerine oğlu Velid Canpolat gelmiştir. Günümüzde hala Lübnan'ın politik hayatının ve Dürzî toplumunun önemli liderlerinden biri olan Canpolat halen Dürzî topluluğu adına mücadelesini sürdürmektedir.

2.1.2.4. Diğer Müslüman Mezhepler:

Lübnan'da Sünni, Şii ve Dürzî Müslüman toplulukların yanında nüfus bakımından daha az olan Müslüman topluluklar da vardır. Bunlar, İsmaililer ve Aleviler'dir. 1980'lerin sonlarında sadece birkaç İsmail'inin kaldığı ülkede bu Şiilik kolundan türeyen bu mezhebik hareket Şii imamlık sürecinin 7. Peygamberinin İsmail olduğuna inandıklarından kendilerine İsmaili denilmektedir. Ortadoğu'da çok geniş bir coğrafyada yaşayan topluluk kendi içinde Mustali ve Nizari olarak bilinen 2 gruba ayrılmaktadır. Değişik dinsel inanışlardan etkilenen İsmaililik, Müslümanlar'ın birliğini ilke olarak edinmişlerdir.²²⁵ Tarihte bölgedeki diğer topluluklardan izole bir

²²³ Betts, *age*, s. 92.

²²⁴ Firro, *age*, ss. 359 – 360.

²²⁵ AbuKhalil, *agm*, s. 63.

şekilde yaşamlarını sürdüren Aleviler ise Sünni toplumuna kapalı olmuşlar ve İslam toplumlarından görmüş oldukları baskılardan dolayı Bizanslılar ve Haçlılar ile ilişkiler kurmuşlardır.²²⁶ Bölgede Nusayri olarak da bilinen Aleviler için en önemli gelişme yaklaşık 15 yıl süren iç savaş sürecinden sonra gerçekleşmiş ve imzalanan Taif anlaşması ile ülkenin parlamenter sisteminde iki milletvekili ile temsil edilme hakkını elde etmişlerdir.²²⁷

²²⁶ Ibid, s. 64.

²²⁷ http://en.wikipedia.org/wiki/Parliament_of_Lebanon.

3. BÖLÜM

LÜBNAN TARİHİ

Lübnan’da toplum devlet – ilişkilerinin karmaşık yapısını anlamaya çalışmak birçok sosyal bilimcinin ülkenin tarihini incelemesini gerektirmiştir. Topluluklar arası ilişkilerin çok eski tarihlere dayanması ve geçmiş rol oynayan siyasi önderlerin ardıllarının günümüzde de ülkenin yazgısını belirlemekte olması bu ilişkilerin tarihsel arka planını incelemeyi zorunlu kılmaktadır. Bu bağlamda Lübnan tarihi Osmanlı Lübnan’ı ve Lübnan Devleti dönemleri olarak iki bölümde incelenecektir. Lübnan devletinin kuruluş sürecinden sonraki dönemleri ise ülkede görev alan Devlet Başkanları’nın görev yaptığı zaman aralıklarıyla yansıtılmaya çalışılacaktır: Bunlarda: Kuruluş, Şihab, Helu, Franjiye, Sarkis, Gemayel dönemleridir.

3.1. Fenikelilerden Osmanlı İmparatorluğuna Lübnan:

Günümüzde siyasi karışıklıklarla karşı karşıya kalan Lübnan, tarihin ilk devirlerinde insanlığın geleceğine yön veren, yazı dilinin oluşmasını sağlayan ve alfabeyi icad eden Fenikeliler’in yaşadığı bir coğrafyaydı. Tarih kitaplarında tüccar ve denizci bir halk olarak nitelendirilen Fenikeliler kendilerini Fenikeli olarak tanımlamamışlardır. Bu konu ile ilgili tarihçiler yaptıkları çalışmalarda burada yaşayan halkların kendilerini Kenani ve yaşadıkları bölgeyi Kenan olarak adlandırdıklarını ifade etmişlerdir. İbrani dilinde Kenan kelimesinin ikinci anlamı tüccar olarak geçmektedir. Ancak araştırmacılar, Fenike isminin, onların dışarıya satmış olduğu bölgeye özgü kırmızımsı mor kumaştan, yani “phoinikes” kelimesinden türetilbileceğini ifade etmektedirler.²²⁸

Fenikeliler’in tüccar ve denizci bir halk olmaları onları kendi coğrafyaları dışında Akdeniz sahil şeritlerinde koloniler kurup zenginleşmelerini sağlamıştır.²²⁹ Bu denizci halkın başlıca ihraç maddeleri şunlardır: sedir ve çam keresteleri; günümüz Lübnan’ın kurulduğu Tsor, Gebal, Beerot kolonilerinde yapılan ince keten,

²²⁸ Sabatino Moscati, *The World of The Phoenicians*, London, Weidenfeld and Nicolson, 1968, s. 3.

²²⁹ Afaf Sabeh McGowan, “Historical Setting”, Der: Thomas Collelo, *Lebanon: A Country Study*, Washington, 1989, s. 3.

nakış işleri, şarap, metal eşya, cam, sırlı seramik, tuz ve kurutulmuş balık. Bu ihraç maddelerini kurdukları uzak kolonilere satmak için gelişmiş deniz filoları kurmuşlardır. Başlıca kolonileri ise, Doğu kolonileri, Kiton [Kıbrıs], Golgoi, İdalion, Tamassos, Marion, Lapethos [Ege Adaları], Thasos, Kythera, Melos, Thera, Itanos [Girit], Utica [Kuzey Afrika]; Batı kolonileri, Malta, Gozo, Pantellerla, Sicilya, Sardunya, İspanya olarak sıralanabilir.²³⁰ Fenikeliler'in kurmuş olduğu bu ticari organizasyon daha sonra kurulacak olan Kartaca ve Roma İmparatorlukları'nın oluşumunu sağlamış ve imparatorluklar bu ticari merkezler [koloniler] üzerinden kendilerini politik, askeri ve ekonomik olarak şekillendirmişlerdir.

Fenikeliler'in bin yıllık Akdeniz sahil şerhindeki hâkimiyetleri ve giderek bu süreçler içersinde zenginleşmeleri bölgede kurulmuş olan Asur Krallığı'nın da dikkatini çekmiş ve Asurlular kimi zaman vergiye bağlayarak kimi zamanda topraklarını işgal ederek Fenikeliler üzerinde hâkimiyet kurmaya çalışmışlardır.²³¹ M.Ö. 538 yılında Pers hâkimiyetine giren Fenike, M.Ö. 64 yılında Roma İmparatorluğu'nun Suriye eyaletine bağlanmış ve Roma döneminde bölge üzerindeki yerleşimler imparatorluğun ticareti için çok önemli alanlar haline gelmiştir.²³² Büyük Roma İmparatorluğu'nun ikiye bölünmesiyle Bizans İmparatorluğu'nun [M.Ö. 300 – 700] kontrolüne geçen bölgede, özellikle de Beyrut'ta, ipek ticareti cam endüstrisi ve ticareti gelişmiş ve bölge M.S. 551 yılındaki büyük bir depremle sarsılmıştır.²³³ Daha sonraki süreçlerde Lübnan Bizans'ı [Libanius] İslam dinin yayılması karşısında tutunamamış ve İslam ordularının saldırılarına fazla dayanmayarak 634 yılında, İslam tarihinde 4 Halife devri olarak bilinen dönemde 2. Halife Ömer ile yapılan Ayn Dara Savaşı'yla İslam İmparatorluğu'nun hâkimiyetine girmiştir.²³⁴

Günümüz Lübnan'ı bu zaman diliminden itibaren Şam Eyaleti'nin bir parçası olarak varlığını 1918 yılına kadar sürdürmüştür.²³⁵ Müslüman egemenliği sonrasında, Papa II. Urban vaazlarıyla bölgeye yapılan ve yüzyıllarca süren Haçlı Seferleri Lübnan'ı da etkilemiş ve Beyrut, Sur, Sayda gibi şehirlerin üzerinde Kudüs

²³⁰ Moscati, *age*, ss. 143 – 319.

²³¹ McGowan, *agm*, s. 4.

²³² Winslow, *age*, s. 7.

²³³ Nina Jidejian, *Beirut: Through The Ages*, Beirut, Dar el – Mashreq Publishers, 1973, ss. 70 – 77.

²³⁴ John Bagot Glubb, *The Great Arab Conquests*, London, Hodder and Stoughton, 1963, ss. 123 – 136.

²³⁵ Salibi, *A House Of Many Mansions*, s. 6.

Latin Krallığı kurulmuştur.²³⁶ Haçlılar'ın bölgeyi terk etmesiyle birlikte XIII. yy.'ın sonlarına doğru daha önce Haçlılar ile işbirliği içinde olan Marunî ve Dürzî Beylikleri'nin isyanlarını bastıran Memlûklüler bölgenin yeni hâkimi durumuna gelmişlerdir.²³⁷ 1516 yılında Merc-i Dabık Savaşıyla ise Osmanlılar Memlûk Hâkimiyeti'ne son vererek kendi hâkimiyetini kurmuştur.²³⁸

3.2. Osmanlı Dönemi ya da Cebel-i Lübnan [1516 – 1918]:

Osmanlılar 1516 yılında yapmış oldukları Merc-i Dabık savaşı ile Memlûk Hâkimiyeti'ne Mısır, Suriye ve Lübnan'da son vermiş ve bu savaşla birlikte Suriye ve Lübnan'da 400 yıllık Osmanlı Hâkimiyet'i başlamıştır.²³⁹ XX. yy'ın ilk dönemlerine kadar Suriye coğrafyası'nın bir parçası olarak tanımlanan Lübnan'da, Osmanlılar, daha önce de bu bölgeye hâkim olan ancak Memlûkler tarafından son verilen Türkmen kökenli Sünni, Asaflar Beyliği'ni [1516 – 1593], destekleyerek onların Kısrahan'da yeniden hâkim olmalarını sağlamıştır.²⁴⁰ Daha sonraki süreçlerde Asaflar'ın kontrol ettiği bu alanda güneydeki Mani hanedenalığı'nın desteklediği yerel isyanların sonucunda Kısrahan bölgesi II. Fakir-al Din tarafından, 1593 yılında güneyde kurulmuş olan Cebel-Dürüz Emirliği'ne dâhil olmuştur.²⁴¹ Kısrahan Bölgesi'nin güneyde kurulan emirliğe dâhil olmasıyla "Lübnan Dağı" olarak adlandırılan emirlik meydana gelmiştir.²⁴²

Osmanlılar ilk olarak, elde ettikleri bu yeni topraklarda idari bir yapılanmaya girişmişler ve günümüz Lübnan'ını Sidon-Beyrut adı altında zaman içinde Şam ve Tripoli eyaletleri arasında el değiştiren bir sancak haline getirmişlerdir. Bu alan, İklim-el-Harnub Bölgesi'nde Kasrahan, Matn, Cürd, Garb, Suf, komşu dağ nahiyelerini, bununla birlikte Sidon'un güneyini, Zahrani Vadisini, Junieh Kasabası'nın kuzeyini ve El-Muameleteyn geçidinden yaklaşık 60 km uzanan kıyı şeridini içine almaktadır.²⁴³

²³⁶ Jidejian, *age*, s. 82.

²³⁷ Winslow, *age*, ss. 11-13.

²³⁸ Salibi, *A House Of Many Mansions*, s. 9 – 10.

²³⁹ Zamir, *The Formation of Modern Lebanon*, s. 1.

²⁴⁰ Kemal Salibi, *A House Of Many Mansions*, s. 14.

²⁴¹ İbid, s. 15.

²⁴² Harik, *age*, s. 28.

²⁴³ Bununla birlikte 20. yy başlarında Sidon -Beyrut Sancağı Beyrut Vilayeti adı altında düzenlenmiştir. Osmanlılar Hâkimiyeti altında bu son şekillenişte Beyrut Vilayeti; Sayda, Sur, Merc-i Uyun, Merc-i Cedide adları altında 4 kazadan; Şakif, Ciba, Şumar, Tebneyn, Kana, Mareke, Merc-i Uyun Merkez, Huneyn, Hulna adı altında 9 nahiyeden ve 253 köyden oluşmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bakınız. Binbaşı

Osmanlı egemenliği öncesinde etnik ve dini toplulukların coğrafi dağılımı ise şu şekildedir: Sünni Müslümanlar, İklım-el-Harnub yerleşim alanındaki dağ nahiyelerinde, Sidon ve Beyrut kasabalarında; Dürzler ise Şuf, Garp, Matn ve Cürd nahiyelerinde yaşamaktaydı. Kisravan’da uzun süre Şii Müslümanlar yaşamakta olup Tripoli Bölgesi’nden gelen Marunîler, Mani Hanedanlığı zamanında, bu alana yerleştirilmiştir. Dürzî ve Marunî yerleşim alanlarının sınırı Beyrut Nehiri’dir.²⁴⁴

Osmanlıların Lübnan’ı idari anlamda düzenlemeleri 400 yıl boyunca sürmüştür. Bu bağlamda, Lübnan diğer adı ile Sidon-Beyrut Sancağı’nda emirlik, iki kaymakamlı ve mutasarrıflık sistemleri sırasıyla uygulanmıştır.²⁴⁵ Bunlardan ilki olan emirlik sistemi Osmanlı İmparatoru Yavuz Sultan Selim’in Lübnan’ı ele geçirilmesinde kendisine destek veren Maanoğulları Hanedanı Emir Fakir-al Din-al Mani’yi ödüllendirmesi sonucunda ortaya çıkmıştır. Büyük güç kazanan Maanoğulları Hanedanı Osmanlıların daha önce bölgede desteklemiş olduğu Asaflar Beyliği olmak üzere güney Lübnan’daki diğer beyleri ve feodal hanedanlıkları hâkimiyet altına alarak Cebel el-Duruz Emirliği’ni kurmuştur. Bu dönemde Osmanlı İmparatorluğu emirliği bir vergi mültezimi olarak görmüş ve Fakir-al Din-al Mani’ye “dağın sultanı” unvanını vererek Emirliğin içişlerine karışmamışlardır.²⁴⁶

Maanoğulları Hanedanlığı döneminde emirlik kuzeye ve güneye doğru genişlemiş ve kuzeydeki Türkmen Beyleri ile Maanoğulları Hanedanlığı arasında sert çatışmalar yaşanmıştır.²⁴⁷ 1593 yılında, II. Fakir-al Din zamanında ise Kasravan’da kurulmuş olan Asaf Beyliği’ne son verilmiş ve esas olarak bir Şii yaşam alanı olan bu yerleşim bölgesine Marunîler yerleşmiştir.²⁴⁸ Bu uygulamayla emirliğin ilk dönemlerinde Dürzî Maanoğulları Hanedanlığı kuzeyde Kisravan’daki toprak ağalarının işgücü ihtiyacını karşılamayı ve onların tarımsal üretimini bunun sonucunda da gelirlerini artırmayı amaçlamışlardır.²⁴⁹ Böylece Kasravan’da ve daha sonraları

Nasrullah, Kolağası M. Rüştü, Mülazım Eşref, *Osmanlı Atlası*, Haz. Rahmi Tekin, Yaşar Baş, İstanbul, Osmanlı Araştırmaları Vakfı, 2003, s. 94

²⁴⁴ Abdülrahim, Ebu Hüseyin, *The View From İstanbul: Otoman Lebanon and Druze Emirate*, Londra, I.B Tauris Publishers, 2001, ss. 11 – 12

²⁴⁵ C. İrfan Acar, *Lübnan Bunalımı ve Filistin Sorunu*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1989, ss. 7 – 23.

²⁴⁶ Salibi, *The Modern History of Lebanon*, ss. 5 – 7.

²⁴⁷ Harik, *age*, s. 28.

²⁴⁸ Salibi, *A House Of Many Mansions*, ss. 14 – 15.

²⁴⁹ Odeh, *age*, s. 63.

yerleştirildikleri Cübeyl, el-Batrün ve Jabbat Bsharri yerleşim alanlarında yaşayan ve o zamana kadar fazla bir varlık gösteremeyen Marunî mezhebine mensup kişilere siyasi ve ekonomik statüler vermişlerdir. Bu bağlamda belirli bir alanda vergi toplama hakkı tanıyan mukata statüsü II. Fakir-el Din'in Marunî kökenli danışmanı Ebu Nadir el-Hazin'e verilmiştir. Teoride Osmanlı toprak rejimine bağlı olan bu konumdaki Mukatalar mîri [devlet] arazilerden sorumluydu.²⁵⁰ XVI. ve XVII. yy' da bu bölgede en kalabalık mezhep olan Marunîler Dürzîler ile kurdukları yakın ilişkiler sayesinde daha bölge üzerinde etkinliklerini artırmışlardır.

II. Fakir-el Din'in genişleme siyaseti daha sonraki dönemlerde Osmanlı merkezi otoritesini rahatsız etmiştir. Bunun sonucunda da Maanoğulları hanedanlığı Osmanlı güçleri karşısında bölgede tutunamayarak çöküş dönemine girmiş ve kısa bir süre sonra hanedanlık bölgede son bulmuştur.²⁵¹ Maanoğulları Hanedanlığının son bulmasından sonra bölgede Dürzîler arasında iktidar mücadelesinden dolayı Yemanit ve Kaysit hareketleri adı altında iki hareket ortaya çıkmıştır.²⁵² Dürzî topluluğundaki politik bölünmede kullanılan bu ayrımlar müslümanlığın ilk dönemlerinde Arap kökenli toplulukların çoğunda kullanılan adlardı.²⁵³ Yerleşim durumlarının yönsel tanımlanmasından oluşmuş olan bu adlara göre Suriye ve diğer Arap toplulukların yaşadığı yerlerde güneye yerleşen kabilelere Yemenit kuzeye yerleşenlere ise Kaysit denilmekteydi.²⁵⁴ Emirlikte de bu şekildeki yerleşim düzeniyle adlandırılan her iki hareket bir dağ devleti için mücadele etmiş ve Yemenit hareketi Osmanlılarca desteklenirken Kaysit hareketi mevcut Osmanlı Valisine güvenmeyerek bölgede daha fazla otonomi istemekteydi. Kaysit hareketin lideri Amir Haydar Şihab Yemenit hareketine 1711 yılında son vermiş ve emirlik Şihab ailesine geçmiştir.²⁵⁵

XVI. – XVII. yy' da ise Maruniler'in bölgede güçlendiği Dürzîler ise kendi aralarında iktidar mücadeleleri nedeniyle gerek ekonomik gerek politik olarak Emirlik'te gitgide zayıfladığı görülmektedir. Bölgede Marunîlerin sosyo – ekonomik olarak güçlenmesine, Dürzîlerin ise zayıflamasına neden olan olaylar şu şekilde

²⁵⁰ Richard Van Leuven, *Notables & Clergy in Mount Lebanon: The Khazin Sheiks & the Maronite Church 1736 – 1840*, E.J Brill, Leiden, 1994, ss. 71 – 87.

²⁵¹ Harik, *age*, s. 29.

²⁵² Acar, *age*, s. 7.

²⁵³ Coban, *age*, s. 40.

²⁵⁴ Salibi, *The Modern History of Lebanon*, ss. 5 – 7.

²⁵⁵ Harik, *age*, ss. 30 – 31.

sıralanabilir: Dürzî ailelerinden olan Şahap ve Abullam ailelerinin kendi içlerindeki kopmaları ve bir kısmının Hıristiyanlığı benimsemesi; Marunîlerin Ortadoğu ile Avrupa arasındaki ipek ticaretinin Lübnan bölümünü ellerinde tutmaları ve Suriye’den gelmiş olan birçok Grek Katolik ailenin inaniş olarak kendilerine yakın gördükleri Marunîler ile kaynaşmaları’dır. Bu olaylar sonucunda da 1788 yılında Hıristiyan kimliği ile Beşir Şahap Lübnan emirliğine atanmış ülkedeki Marunîler siyasal etkinlik bakımından bu atama ile en güçlü bir konuma gelmişlerdir.²⁵⁶ Bütün bu etkenlerin yanında Marunî Kilisesi de ekonomik süreçlere dâhil olarak gitgide zenginleşmiş ve Marunî topluluk üzerindeki etkinliğini artırarak topluluk üzerinde politik bir baskı aracı haline gelmiştir.²⁵⁷ Daha sonra Marunî kilisesi bu etkisini Dürzî yerleşim alanlarında yaşayan Marunîler üzerinde kullanmaya başlamış ve bu bölgelerde yaşayan Marunîlerin Dürzî Şeflerinin hukuklarını tanımamaları isteyen bildiri yayınlamıştır.²⁵⁸ Yine bir başka uygulamada Marunî toprak ağaları Marunî Topluluğunu diğer yerleşim alanlarından kendi topraklarına doğru göçe yönelttiklerinde bu politikayı kiliseyi kullanarak yapmışlardır.²⁵⁹

Şahap Hanedanlığı otoritesini 1832 yılında gerçekleşen Mısır işgaline kadar başarı ile sürdürmüş ve Osmanlılar’a karşı Mısır ile ittifak kurmuştur. Mısır güçlerinin Osmanlı güçlerine karşı elde ettiği askeri başarılar Şahaplar’a büyük bir saygınlık kazandırmasına rağmen uzun vadede Şahaplar’ın Lübnan’daki hâkimiyetini ciddi şekilde tehlikeye atmıştır. Mısır işgali ile birlikte ülkede bu işgalden rahatsız olan Dürzî şefleri ile Şahap’ın arası gittikçe açılmıştır.²⁶⁰

Şahaplar ve Dürzî Şefleri arasındaki gerilim, Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa’nın oğlu İbrahim Paşa’nın ordusunu güçlendirmek için Dürzî gençlerinin bir kısmını kendi ordusuna almak istemesiyle birlikte tırmanmış ve Dürzîlerin ayaklanmasına neden olmuştur. Ayaklanma tüm ülkedeki Dürzî güçlerini harekete geçirerek bütün ülkeye yayılmıştır. Dürzî isyanını bastıramayan İbrahim Paşa, Beşir Şahap’tan bir Hıristiyan ordusunu Dürzîlerin üzerine göndermesini istemiştir. Ülke tarihinde hiç çatışmamış olan Dürzîler ve Marunîler arasında ilk defa sıcak bir çatışmayı başlatacak bu durum Şahap

²⁵⁶ Acar, *age*, ss. 8–9

²⁵⁷ Odeh, *age*, ss. 64–67

²⁵⁸ Harik, *age*, s. 271

²⁵⁹ Odeh, *age*, s. 65

²⁶⁰ Harik, *age*, s. 34

Hanedanlığı'nın otoritesini zayıflatacağından dolayı II. Beşir Şahap'ı zor durumda bırakmıştır. Ancak II. Beşir Şahap İbrahim Paşa'ya karşı gelebilecek durumda olmadığından ordusunu onun komutasına göndermiştir. Mısırlılar'dan ve Lübnanlı Hıristiyanlarından oluşan ordu, harekete geçmiş ve 1838 yılında Dürzîler, İbrahim Paşa'nın komutasındaki orduya yenilerek teslim olmuşlardır. Dürzîler ve İbrahim Paşa arasındaki çatışmadan faydalanmak isteyen Osmanlılar, Suriye'ye bir ordu göndermiştir. Ancak 1839 yılında Nizip'te yapılan savaşta Osmanlılar, Mısırlılar'a yenilmiştir. Bu yenilgiden sonra bölgede çıkarı olan Avrupalı güçler harekete geçmişlerdir. İngiltere zayıf bir Osmanlı İmparatorluğu'nun bölgede hâkim olmasını kendi çıkarları açısından uygun gördüğü için Dürzîleri desteklerken, Fransa Mehmet Ali Paşa'yı bu bağlamda da Lübnan'daki Hıristiyan–Marunî nüfusunu desteklemiştir. Lübnan sorununda Fransa'yla ters düşmesiyle İngiltere kendi donanmalarını göndermiştir. Uluslararası bu karışıklığa ek olarak Lübnan'ın iç siyasi yapısında da yeni gelişmeler ortaya çıkmıştır. Mehmet Ali Paşa'nın ülkede tüm eli silah tutan Lübnanlıları silahsızlandırma emri çatışma halinde olan Dürzîler ile Hıristiyanların birlikte hareket etmelerini sağlamıştır. Buna ilaveten Mehmet Ali Paşa'nın uygulamaya koyduğu zorunlu askerlik hizmeti ve yüksek vergilere karşı Sünni, Şii ve Dürzîler ile Hıristiyanlar birleşerek silahlı bir mücadele başlatmışlardır. Ülkede tüm gruplar bu isyana kısa sürede katılmıştır. Emir Beşir isyanı bastıramayınca ve İbrahim Paşa'dan yardım istemiştir. İbrahim Paşa çok çetin bir mücadeleden sonra isyanı batırmıştır.²⁶¹

İbrahim Paşa'nın bu zaferi fazla sürmemiş isyanı destekleyen Osmanlı İmparatorluğu, İngiliz ve Avusturya güçlerinden oluşan bir deniz filosunu, 8500 asker ile birlikte Beyrut açıklarına göndermiştir. Mısırlıların İngiltere ile yapmış olduğu Londra sözleşmelerine uymasını isteyen İngilizlerin isteğini İbrahim Paşa kabul etmemiş ve İngilizlerin komutasını yaptığı müttefik donanma güçleri sahil şeridini top atışına tutarak şehre çıkartma yapmışlardır. İbrahim Paşa'nın kuvvetleri bu saldırılar karşısında geri çekilmiş ve Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'dan müttefikler ile diplomatik olarak anlaşmasını istemiştir.²⁶² Lübnan'da var olan Mısır işgali ve sonrasında gelişen olaylar dizisi ile oluşan sonuçlarını Lübnanlı tarihçi İliya F. Harik şu şekilde özetlemiştir:

²⁶¹ Acar, *age*, s. 11.

²⁶² *Ibid*, ss. 11 – 12.

“Mısır işgali ve sonrasında gelişen olaylar Lübnan’da Şahap Hanedanlığının durumunu tehlikeye atmakla kalmamış bununla birlikte Lübnan sorununu da uluslararası bir sorun haline gelmesine neden olmuştur. Lübnan, bundan böyle Avrupa’nın hasta adamının ganimetleri için birbirleri ile çekişen Avrupalı güçler için bir sorun olmuştur.”²⁶³

Mısır güçlerinin yenilgisi ile Lübnan’da II. Beşir dönemi son bulmuş ve Osmanlılar 1840 yılında III. Beşir’i emir olarak Lübnan’a atamışlardır. Bu süreçte ülkenin iç dinamikleri değişmiş, daha önce II. Beşir’e karşı birlikte hareket eden Müslüman ve Hıristiyan topluluklar değişen dengeler sonucunda tekrar karşı karşıya gelerek ülkede yeni politik çatışmalara zemin hazırlamışlardır. Lübnan’ın yeni iç politik biçimlenmesinde sosyal ve ekonomik olarak II. Beşir döneminde elde etmiş oldukları kazanımlar ile Hıristiyanlar daha güçlü bir durumda olup Hıristiyan topluluklara göre malları ve toprakları ellerinden alınan Dürzîler daha zayıf durumda kalmışlardır. Bu durumda Dürzîlerin Hıristiyan topluluklara bakışını olumsuz bir şekilde etkilemiştir. Bilinçli olarak önceki yönetimlerce oluşturulan sosyal ve ekonomik dengesizliği çözmek için bölgede etkisi bulunan İngiltere ve Osmanlı İmparatorluğu, Lübnan’da bulunan her topluluktan seçilmiş 12 kişilik bir konsey kurulmasını ve hukuki sorunlarından bu konsey ile çözülmesini önermiştir. Ancak bu öneri Dürzîler tarafından kabul edilmemiştir. Bu durumun sonucunda da nüfuslu bir Marunî Patrik olan Yusuf Hubaysh, bir bildiri yayınlayarak Dürzî bölgelerinde yaşayan Marunîlerin Dürzî feodal beylerinin hukuki kurallarına uymamalarını istemiştir. Bu durum Dürzîleri öfkelenmiştir ve ülkeyi iç savaş ortamına sokmuştur.²⁶⁴ 1841 yılında meydana gelen iç savaşın sonucunda çok sayıda insan hayatını kaybetmiştir. 1841 İç Savaşı’nda Dürzîler Hıristiyan ordularını yenmeyi başarmış hatta Emir’in sarayını kuşatarak Emir III. Beşir’i esir almışlardır. Avrupalı güçlerin baskıları sonucu duruma müdahale eden Osmanlılar, 1842 yılında Şahap Emirliğine son verdiğini açıklamıştır. Şahapların yerine Kırım Savaşında hükümette ve askeri alanda göstermiş olduğu başarılarla sivrilmiş aynı zamanda da Sultan Abdülmecit’in özel hocası olan, Ömer Paşa atanmıştır.²⁶⁵

Emirlik döneminin son bulması ile birlikte ülkenin yönetsel olarak yeniden yapılanması söz konusu olmuştur. Çözüm olarak sunulan çeşitli görüşler arasında

²⁶³ Yazar hasta adam tanımlamasıyla Osmanlı İmparatorluğu’nu kastetmiştir. Harik, *age*, s. 35

²⁶⁴ Acar, C. İrfan, *age*, s. 12.

²⁶⁵ J. F. Scheltema, *The Lebanon in Turmoil: Syria and the Powers in 1860*, New Haven, Yale Oriental Series, 1920, s. 21

Avusturya Prensi Kont Metternich'in önerdiği iki kaymakamlık sistemi adı verilen ülkenin iki idari bölgeye ayrılacak biçimde düzenlenmesi kabul edilmiştir. Yeni idari düzenlemeyi Acar şöyle açıklamıştır:

“Bu formüle göre dağlık Lübnan iki idari bölgeye ayrılacak, kuzeydeki Marunî bölgede Marunî bir kaymakam, güneyde ise Dürzî bir kaymakam idareden sorumlu olacaktı. Bu şekilde bir düzenleme ile Lübnan'da Dürzî ve Marunî toplulukların yetkileri eşit bir biçimde hukuki temele dayandırılıyordu.”²⁶⁶

Bu yeni idari yapılanma Lübnan'daki topluluklarca benimsenmemiştir. Özellikle problemi mekânsal anlamda ortaya koyan Harik yeni idari yapılanmanın Lübnan'daki Marunî ve Dürzî topluluklar açısından yol açtığı olumsuz durumu şu şekilde değerlendirmiştir:

“İdari düzenlemede problem Lübnanlıların ülkelerinin bölünmesine gerçekten razı olmayışlarıydı. Dürzî ve Hıristiyan toplulukların her ikisinin karma olarak yaşadığı eski Dürzî Emirliğinden beri Dürzî idaresi altında çok sayıda Marunî'nin varlığından dolayı bu idari bölünmeye karşı direniş özellikle sert oldu.”²⁶⁷

Lübnan'da Hıristiyanlar ve Müslümanlar arasında Mısır işgali sonrası ortaya çıkan problemlerin yanı sıra her iki topluluk kendi içinde de politik ayrışmalara uğramıştır. Bu durum Hıristiyanlarda daha belirgin bir hal almış ve kendilerini önemli bir mezhep olarak addeden ve Marunîlerin elinde adaletsizliğe ve haksız davranışlara maruz kalan Grek Ortodokslar da üçüncü bir kaymakamlık talep etmişlerdir.²⁶⁸ Bu bağlamda tüm Hıristiyanların kaymakamı olarak kendisini tanımlayan Marunî kökenli Osmanlı yöneticisi Haydar Abullam Marunîleri Grek Ortodokslara karşı kıskırtmıştır.²⁶⁹ Ancak Abullam'ı Osmanlı İmparatorluğu sadece Marunîlerin kaymakamı olarak yorumlamış ve her iki idari bölgede yaşayan azınlıktaki diğer toplulukların haklarını korumak için kaymakamın yetkisi altında bir azınlık temsilcisi görevlendirmiştir. Bütün bu önlemlere rağmen oluşan kuşku ve güvensizlik, iç politik ortamı yumuşatmamış aksine topluluklar sürekli çatışma halinde ülkeyi siyasi bunalımlara sürüklemiştir.²⁷⁰

²⁶⁶ Ibid, s. 14.

²⁶⁷ Harik, *age*, s. 35.

²⁶⁸ Acar, *age*, s. 14.

²⁶⁹ Salibi, *age*, s. 82.

²⁷⁰ Ibid, s. 15.

Bu güvensizlik ortamının sonucunda da 1860 yılında Dürzîler ve Hıristiyanlar arasında iç savaş çıkmıştır.²⁷¹ Dört Dürzî'nin Hıristiyanlarca katledilmesi ile başlayan iç savaşta Hıristiyanlar sayıca üstün olmalarına rağmen Dürzîlerin karşısında varlık gösterememişlerdir. Lübnan'da meydana gelen bu iç savaşın en önemli sonuçlarından biri de çatışmaların salt Lübnan ile sınırlı kalmamış olmasıdır. Örneğin Şam'da bu iç savaş sürecinde Müslümanlar Hıristiyan mahallelerini yakıp yıkmışlar ve ele geçirilen birçok Hıristiyan'ı da öldürmüşlerdir.²⁷² Bir yıl süren bu iç savaş sonucunda Osmanlılar ve Avrupalı güçler tekrar yeni bir idari düzenleme yoluna giderek ülkedeki iç karışıklığı çözme girişiminde bulunmuşlardır.²⁷³ Avrupalı güçlerin de onaylamış olduğu Mutasarrıflık denilen bu idari düzeni Acar şu şekilde aktarmaktadır:

“Bu antlaşmaya göre Lübnan kendi içinde Beyrut, Sayda, Trablusşam ve Bekaa olmak üzere 4 bölgeye ayrılıyordu. Lübnan, imzacı devletlerin rızası alınmak suretiyle Osmanlı İmparatorluğunun atayacağı ve “Mutasarrıf ” adı verilen Osmanlı vatandaşı bir Hıristiyan – Katolik tarafından yönetilecekti. Mutasarrıfın altında yine din esasına dayalı 4 Marunî, 3 Dürzî, 2 Grek Ortodoks, 1 Grek Katolik, 1 Sünni ve 1 Şii'den oluşacak 12 kişilik bir konsey olacaktı. Lübnan idari yönden de 7 kaymakamlığa, onun altında ilçeler ve nihayet köylere bölünüyordu. Her köy kendisini yönetecek bir köy şeyhi seçecek, bu şeyhler de 12 kişilik konseyin seçiminde oy kullanacaktı. Yine antlaşmaya göre feodal hakların ortadan kaldırılması öngörülüyor ve her ferdin kanun önünde eşit olduğu belirtiliyordu.”²⁷⁴

Lübnan'da oluşan idari süreçler içerisinde en sağlıklı gelişmelerin yaşandığı Mutasarrıflık döneminde ülke ekonomik, sosyal ve kültürel anlamda oldukça belirgin bir aşama kat etmiştir. Mezhepler ve etnik gruplar arasındaki ilişkilerde belirli bir yumuşama ve iyileşme gerçekleşmiştir. Ayrıca Avrupa ve Amerika ile ilişkiler bu dönemde artan göçler nedeniyle daha da artmış ve bu durum ülkede ekonomik bir hareketliliğin oluşmasını sağlamıştır.²⁷⁵

Mutasarrıflık düzenin Lübnan toplumu için en önemli sonucu Lübnan coğrafyasında yaşayan etnik ve farklı mezhepsel toplulukların dolaylı olarak demokratik

²⁷¹ Harik, *age*, s. 35

²⁷² Haluk Ülman, *1860- 1861 Suriye Buhranı Osmanlı Diplomasisinden Bir Örnek Olay*, Ankara, Sevinç Matbaası, 1966, s. 37.

²⁷³ Harik, *age*, ss. 35 – 36

²⁷⁴ Acar, *age*, s. 18.

²⁷⁵ *Ibid*, s. 19.

bir şekilde temsilini sağlaması olmuştur.²⁷⁶ Mutasarrıflık sisteminin diğer idari düzenlemelerden daha demokratik olduğunu savunan yazarlara karşı kimi yazarlarda bu sistemin mezhebik örtü altında sınıf sömürsünü meşrulaştırdığını iddia etmektedirler. Bu yazarlardan Odeh, Mutasarrıflık sisteminin dini ilişkileri 53 yıl boyunca istikrar içinde tuttuğunu belirtmesine rağmen sistemin uzun vadede yaratacağı olumsuz sonuçları şu şekilde ifade etmiştir:

“Mutasarrıflık sistemi açıktan ve doğrudan sınıf çizgileri temelinde oluşturacak yerde, mezheplere dayanan temsil şeklini ve gerek Lübnan’a gerekse genelde bölgeye yabancı müdahalesini meşrulaştırdı.”²⁷⁷

Mutasarrıflık sisteminde daha önceki idari sistemden miras kalan olumsuzluklar (örneğin, mezhepler arası çatışmalar) sıcak çatışmalara fazla olanak verilmeyecek şekilde sistemin işleyiş sürecinde de kendini göstermiştir. Özellikle daha önceki idari süreçte ekonomik ve sosyal bakımdan zarar gören Dürzîler bu idari sistem ile birlikte Osmanlı İmparatorluğu ve ülkeyi yöneten mutasarrıflar ile iyi ilişkiler kurmuşlardır. Marunîler’in mutasarrıflar ile ilişkileri ise iyi olmamakla birlikte onlar bu dönemde daha çok geleneksel koruyucusu Fransa’nın desteği ile Marunî milliyetçiliği olgusunu ülke Hıristiyanları içinde geliştirmeye başlamışlardır.²⁷⁸ Fransız devriminden sonra, Osmanlı Avrupası’nda filizlenen ulusçu hareketler, Ortadoğu coğrafyasında yaşayan Hıristiyanlar arasında daha çok benimsenmiş ve bu bağlamda da Hıristiyan nüfusun oldukça yoğun olduğu Lübnan’da daha fazla sempatiyle karşılanmıştır. Bunun en önemli nedeni de Lübnan’ın Avrupa ile ekonomik, sosyal ve kültürel etkileşimin diğer Osmanlı Ortadoğu’su eyaletlerine göre daha fazla olması ve bu bağlamda da Lübnan’ın Batı’nın ideolojik argümanlarından daha çok etkilenmesidir.²⁷⁹

Marunî milliyetçiliği ve bu amaç doğrultusunda kurulacak Marunî devleti Fransa’nın kendi Ortadoğu politikası çerçevesinde önemli bir yer oluşturmaktadır. Fransa’nın Marunîler’in geleneksel koruyucusu olması ve bölge üzerinde başta İngiltere olmak üzere diğer Avrupalı devletler ile hegemonik bir mücadeleye girmesi, kurulacak bir Hıristiyan Marunî devletini gerekli hale getiren başlıca etkidir. Mutasarrıflık

²⁷⁶ Baaklini, Abdo, *Legislative and Politics Development: Lebanon 1842-1972*, Durham North Carolina Duke University Press, 1976, s. 57.

²⁷⁷ Odeh, *age*, s.81.

²⁷⁸ Acar, *age*, s. 19.

²⁷⁹ *Ibid*, s. 20.

dönemindeki istikrarlı sürece rağmen Fransa bu politikasını gerçekleştirmek için Kilise aracılığıyla, Marunî lider Yusuf Kerem’i zamanın Osmanlı valisi Davut Paşa’ya karşı ayaklandırmış ancak Fransa’nın bu kışkırtma hareketi başarısız olmuştur.²⁸⁰ Davut Paşa ülkede otoritesini sağlamış ve 1867 yılında Kerem ülkesinden Cezayir’e sürülerek cezalandırılmış ve sürgünü 1889 yılında ölümüne kadar sürmüştür.²⁸¹

Mutasarrıflık idaresinde Lübnan, tarihindeki en uzun barış dönemi yaşamıştır. Bu süreçte ülkede yeni bir politik akım filizlenmiştir. Bu akım ileriki dönemlerde Lübnan’ın kendi coğrafyası dışında bütün Ortadoğu coğrafyasını derinden etkileyecek olan Arap milliyetçiliğidir. Yine bu dönemde en önemli politik hareketlenme ülkenin elit kesimlerinde meydana gelmiş ve bu bağlamda ülkedeki elitler Müslüman–Hıristiyan işbirliği söylemini kullanmaya başlamışlardır. Pan–İslamizm düşüncesinden ayrı olarak gelişen ve ağırlıklı olarak Hıristiyan Arapların daha çok sahiplendiği Arap Milliyetçiliği, Suriye’de ve Lübnan’da tüm Müslümanları ve Hıristiyanları bir araya getirilmesiyle mevcut Osmanlı İmparatorluğuna karşı koyması düşüncesi olarak ortaya konulmuştur.²⁸² Nazif el–Yazıcı ve Butros el–Bostani’nin başını çektiği Hıristiyan aydınlar Arapça’nın önemine değinerek Arap dilini günlük hayatta kabul edip onu yazı dilinde kullananları o kültürü benimseyenler olarak ifade etmişler ve Arap ulusçuluğunu bu bağlamda temellendirmişlerdir.²⁸³ Bunların yanı sıra bir başka Lübnanlı Hıristiyan Necip Azmi 1905 yılında Paris’te yayımlanmış olan *Le reveil de la nation arabe dans l’asie turque*²⁸⁴ adlı yapıtında Osmanlı İmparatorluğunun Arap Ulusuna karşı tarihsel süreçteki uygulamalarını sert bir şekilde eleştirerek şu ifadeleri kullanmıştır:

“Herkes, her an, Arap kelimesinin Türkler’in ve yabancıların dilinde ne kadar hor görülen ve aşağılayıcı bir kelime olarak kullanıldığının farkındadır. Orta Asya’dan gelen barbarların bizleri nasıl bir cahillige ve sefaletle ittiği herkes tarafından bilinmektedir. Dünyanın en zengin ve güzel topraklarına sahip ülkemiz, kurak bir çöl haline geldi. Bağımsız olduğumuz dönemde bilimi, edebiyatı ve güzel sanatları yadık. Dünyanın en önemli medeniyetlerini kurduk. Fakat Ertuğrul’un soyundan gelenler (Osmanlı

²⁸⁰ Odeh, *age*, s. 80.

²⁸¹ Malcolm H Keer, *Lebanon in the Last Years of Feudalism, 1840 – 1860: A Contemporary Account by Antun Dahir el’ Hakiki and Other Documents*, Beyrut, Catholic Press,1959, s. 30.

²⁸² Acar, *age*, s. 20.

²⁸³ Hourani, *Çağdaş Arap Düşüncesi*, İstanbul, İnsan Yayınları, 1994, s. 113&117.

²⁸⁴ Asya Türkleri içinde Arap Ulusunun uyanışı.

hanedanlığının kurucusu) zorbalıkla halifeliği ellerine geçirdikten sonra bizleri zavallılaştırarak sömürdüler.”²⁸⁵

Ancak II. Abdülhamit’in Pan-İslamizm düşüncesini politika olarak benimsemesi ve Ortadoğu’da Müslümanlar ile kurmuş olduğu ilişkiler, Ortadoğu’da Hıristiyanlar’ın geliştirmiş olduğu Arap milliyetçiliği fikrinin Müslümanlar tarafından benimsenmemesine neden olmuştur.²⁸⁶ Ancak daha sonraki süreçlerde Lübnan’da Hıristiyan bir Marunî Devleti projesini kendi çıkarlarına uygun gören Fransa, bu stratejisinden sonra Büyük Suriye Projesi çerçevesinde Ortadoğu politikasını oluşturmuştur. Beyrut Vilayetinde 1912 yılında Beyrut Reform Komitesinin oluşmasında önyak olmuştur. Bu komitenin içinde 42 Müslüman, 40 Hıristiyan ve 2 Yahudi üye bulunmaktaydı. Bu komitenin esas amacı Osmanlı Devleti içinde daha fazla siyasi otonomi talep etmektir. Ancak reform komitesi başarılı olamamış ve dağılmıştır.²⁸⁷ Fransa bu süreçten sonra yine aynı tarihte Paris’te Arap Milliyetçi Örgütlerin katılmış olduğu Arap Milli Kongresi’nin toplanmasına ön ayak olmuştur.²⁸⁸ 1914 yılında ise tüm Avrupa’yı ve Osmanlı Coğrafyasını etkisi altına alan I. Dünya savaşı başladıktan sonra Fransa, Suriye ve Lübnan coğrafyasındaki siyasi yapıları daha fazla etkilemek için 1917 yılında Suriye Merkez Komitesi’nin kurulmasına katkıda bulunmuştur.²⁸⁹ 4 yıl süren ve milyonlarca insanın hayatını kaybettiği bu savaşta Lübnan’ın o zamanki durumunu Odeh, şu şekilde ifade etmektedir:

“Birinci Dünya Savaşı Lübnan’ı çeşitli ekonomik ve toplumsal bozulmalara uğratmıştı. Kıyı bölgelerde yeni oluşan ticari sınıflar kurtarılmayı bekliyorlardı. Marunî ticari sınıfı Fransız müdahalesini beklerken, toplumun diğer kesimleri Arapların bağımsızlığına kavuşacağını umuyorlardı.”²⁹⁰

I. Dünya Savaşı sürecinde, Arap toplumunda, İngiltere ve Fransa’nın desteklediği Suriye, Lübnan ve Filistin bölgelerinin birleşmesi sonucu oluşacak bir Arap Devleti’nin kuruluşu beklenirken süreç tam tersi bir gelişme göstermiş ve bu bölge İngiltere ile Fransa arasında paylaşılmıştır.²⁹¹ Suriye Merkez Komitesi adlı Arap

²⁸⁵ Aktaran Alain Gresh – Dominique Vidal, Ortadoğu: *Mezopotamya’dan Körfez Savaşı’na*, İstanbul, Alan Yayıncılık, 1991, s. 60.

²⁸⁶ Acar, *age*, s. 21.

²⁸⁷ John. P Spagnolo, *France & Ottoman Lebanon 1861- 1914*, London, Ithaca Press, 1977, ss. 294–295.

²⁸⁸ Bessam Tibi, *Arap Milliyetçiliği*, İstanbul, Yöneliş Yayınları, 1998, s. 149.

²⁸⁹ Odeh, *age*, s. 82.

²⁹⁰ Ibid, s. 82.

²⁹¹ Ibid.

Hükümeti, Suriye ve Lübnan'ı Osmanlılar'ın Suriye'den çekilişinden (1918) Fransız Mandası altında Büyük Suriye Devleti'nin [Lübnan'ın da dâhil olduğu] ilan edilmesine (1920) kadar idare edebilmiştir.²⁹²

3.3. Fransız Manda Yönetimi Dönemi ya da Grand Liban [1920 - 1943]:

Büyük Suriye deklarasyonunun 1920 yılında ilan edilmesi ile 400 yıllık Osmanlı hâkimiyeti Suriye ve Lübnan'da son bulmuştur.²⁹³ Aynı yılın Nisan ayında düzenlenen San Remo Konferansı'nda Fransa'nın Suriye üzerinde hak sahibi olduğuna dair karar çıkmış ve Fransa bu süreçten hemen önce Büyük Suriye üzerinde kendi krallığını ilan eden Kral Faysal'ın kendi kontrolünü kabul etmesini istemiştir. Ancak Faysal'ın Fransız şartlarını kabul ettiğine dair belgelerin Fransız Genelkurmayı'na geç ulaşması sonucu Fransız birlikleri Şam'a ilerleyerek Osmanlılara karşı desteklediği Arap Suriye Merkezi Hükümetini 24 Temmuz 1920 yılında Maisaloun Savaşı'nda yenilgiye uğratarak Kral Faysal'ı sürgüne göndermiş ve Suriye'yi resmen işgal etmiştir. Fransa aldığı bu işgal kararı ile gelişebilecek milliyetçi reaksiyonları önlemeyi amaçlamıştır.²⁹⁴ Fransa idari olarak Büyük Suriye Devletini kendi manda yönetimi altında Büyük Lübnan, Halep, Lazkiye ve Şam olmak üzere dört idari parçaya bölmüştür.²⁹⁵ Aynı yılın Eylül ayında ise Büyük Lübnan devleti kurulmuştur. Bu durumun en önemli sonucu ise Lübnan devletine katılan bölgelerdeki nüfusun çoğunluğunu Müslümanların oluşturmasıdır. Eski Lübnan'a katılan bu yeni bölgelerdeki Müslüman nüfusun katılımı ile Marunî nüfusu genel nüfusun % 30'una kadar inmiştir.²⁹⁶ Bu durum "Hıristiyan Lübnan Devleti" adı altında Ortadoğu'da gelişen milliyetçilik hareketleri doğrultusunda kendi tarihsel amaçlarını gerçekleştirmeye çalışan Marunî Milliyetçilerinin düşüncesine ters görünse de Lübnan'ın kendi ulusal ekonomisini kurması bağlamında daha geniş bir ekonomik pazara hâkim olması bakımından önemlidir.²⁹⁷ 1926 yılında ise Lübnan Cumhuriyeti ilan edilip Anayasa kabul edilmiştir.²⁹⁸ Bu Anayasa'da Lübnan

²⁹² Engin Akarlı, *The Long Peace: Ottoman Lebanon 1861 – 1920*, London • New York, I.B. Tauris & Co. Ltd, 1993, s. 101.

²⁹³ As'ad AbuKhalil, *Historical Dictionary of Lebanon*, London, The Scarecrow Press Inc, 1998, ss. 17 – 21.

²⁹⁴ Odeh, *age*, s. 84.

²⁹⁵ Adid Davişa, *Arap Milliyetçiliği: Zaferden Umutsuzluğa*, Literatür Yayıncılık, İstanbul: 2004, s. 38.

²⁹⁶ Odeh, *age*, s. 84.

²⁹⁷ Schulze, *age*, s. 224.

²⁹⁸ AbuKhalil, *agm*, ss. 17 – 21.

Cumhuriyetinin idari organlarının ve yasama organlarının şekillenmesini Acar şu şekilde ifade etmiştir:

“Anayasada, Cumhurbaşkanlığı ve yasama organları Lübnan gibi küçük ülke için fazla karmaşık düzenlenmişti. 4 yıllığına seçilen bir temsilciler meclisi 6 yıllığına seçilen ve 7 üyesi Cumhurbaşkanınca atanan 16 kişilik bir senato, yasama organları olarak öngörülüyordu. İki yasama organının fazla bulunması üzerine 1927 yılında ilk kez anayasada bir değişiklik yapılarak Senato ortadan kaldırıldı. 1929 yılında Cumhurbaşkanlığı süresi 6 yıla çıkarıldı ve Anayasal hükümle aynı kişinin bir defadan fazla göreve seçilememesi karara bağlandı.”²⁹⁹

Lübnan’ın toprak bakımından genişlemesi ile birlikte ülkede Şii ve Sünni Müslümanların katılımı farklı siyasi sorunları da beraberinde getirmiş ve “Yeni Lübnan Devleti’nde” devletin önemli kademelerinde Hıristiyanların yer alması ve Hıristiyan yöneticilerinin Fransız Manda yönetimi ile işbirliği içinde olması Müslümanlarca pek hoş karşılanmamış ve onlarda Suriye’ye bağlanma düşüncesini doğurmuştur. Bu düşünce kısa zamanda Dürzîler’in ve Müslüman grupların dışındaki Grek Ortodokslar tarafından da sempatiyle karşılanmıştır.³⁰⁰

Anayasanın kabulünden sonraki idari süreçte Müslümanlar ile Marunîler arasında temsil konusunda kriz patlak vermiştir. Fransızlar, bu sorununun aşılması yönünde Grek Ortodoks Charles Dabbas’ı Cumhurbaşkanlığı’na aday göstermişlerdir. Fransızlar bu politik manevra ile Hıristiyan kimliği ile Marunîleri, Marunî olmayan kimliği ile Müslümanları tatmin etmeye çalışmıştır.³⁰¹ 1926 Cumhurbaşkanlığı seçimini kazanan Dabbas’ın daha sonra her iki grubun uzlaşmasıyla Cumhurbaşkanlığı süresi ikinci bir üç yıl daha uzatılmıştır.³⁰² Buna ilaveten Müslümanların temsil sorunu ile ilgili sıkıntılarını gidermek amacıyla Meclis Başkanlığına Dabbas’ın desteğiyle 1926–1932 yılları arasında Şii Müslüman Muhammed el-Cisr getirilmiştir.³⁰³

Başbakanlık görevini ise 1927 – 1929 yılları arasında Şeyh Bishara Huri ve 1929–1932 yılları arasında Emille Edde yürütmüştür. Ancak Edde ve Huri başbakanlık görevlerini sırasıyla yürütmelerine rağmen Lübnan iç politikasında birbirlerine karşı

²⁹⁹ Acar, *age*, s. 26.

³⁰⁰ *Ibid*, ss. 26 – 27.

³⁰¹ *Ibid*, s. 27.

³⁰² Baaklini, *age*, s. 81.

³⁰³ Acar, *age*, s. 28.

nüfus mücadelesi içinde olmuşlardır. Edde Fransız yanlısı bir politika izleyip, Lübnan'ı Hıristiyan bir devlet olarak tanımlamış ve Müslüman karşıtı bir tutum izlemiştir. Huri ise Müslüman ve Dürzî gruplar ile işbirliğini yapmayı, ortak noktalarda birleşmeyi ve Lübnan'ın tarihsel, sosyal ve kültürel yapısı gereği çevresindeki Arap ülkelerinden soyutlanamayacağını savunmuştur. Huri'nin politik görüşleri önce Hıristiyanlar, arasında daha sonra Müslümanlar arasında kısa zamanda etkisini göstermiştir. Bu bağlamda Müslüman topluluklar Büyük Suriye Devleti merkezli Arap Milliyetçiliği tezini savunmalarına rağmen Hıristiyanlar ile işbirliğini de kabul etmişlerdir.³⁰⁴ 1932 yılında Edde'nin "Ulusal Blok" hareketiyle Huri'nin "Anayasal Blok" hareketi arasındaki politik rekabet gittikçe şiddetlenmiş ve daha önce başbakanlık yapmış her iki Hıristiyan lider Cumhurbaşkanlığına aday olmuştur. Ancak daha sonra her iki lider adaylıktan çekilince Meclis Başkanı Muhammed el-Cisr Cumhurbaşkanlığı'na aday olmuştur. Fransızlar bu politik gelişmelerden rahatsızlık duymuş ve Fransız Yüksek Komiseri 1932 yılında ilk olarak Anayasayı askıya aldığını ve Lübnan Meclisi'ni feshettiğini açıklamıştır. Bu durum Huri taraftarlarınca tepkiyle karşılanmış Dabbas Fransızların isteği ile yürüttüğü Cumhurbaşkanlığı görevini 1933 yılında bırakmıştır. Dabbas'ın yerine Habib Paşa getirilmiştir.³⁰⁵ 1934 yılında ise Yüksek Komiserlik Anayasa'yı tekrar yürürlüğe koyup yeni bir Meclis'in seçileceğini duyurmuştur. Bir yıl sonra Cumhurbaşkanlığı seçiminin yapılacağını ilan etmiştir. Bu açıklamanın hemen akabinde de Edde ve Huri Cumhurbaşkanlığı seçimi için mücadele etmeye başlamışlar ve 1935 yılında gerçekleştirilen seçimi Edde bir oy farkla kazanmıştır.³⁰⁶

Edde ilk iş olarak Protestan Eyüp Tabit'i kendisinden sonra en önemli ikinci adam olarak atamıştır.³⁰⁷ Müslüman karşıtı tutumundan dolayı Başbakanlık bünyesinde hizmet eden Sünni politikacıları da uzaklaştırmıştır. Sünniler ve diğer Müslüman Gruplar bu hareketi tepkiyle karşılamışlar ve içlerinden bazıları Suriye ile birleşme yanlısı olan büyük bir bağımsızlık hareketi düşüncesini sürdürmüşlerdir.³⁰⁸

³⁰⁴ Ibid, ss. 27 – 28.

³⁰⁵ Ibid, s. 28.

³⁰⁶ Ibid, s. 29.

³⁰⁷ Winslow, *age*, s. 67.

³⁰⁸ Helena Coban, *The Making of Modern Lebanon*, Hutchinson Publishers Company, London: 1985, s. 65.

1936 yılında Huri yeni bir siyasal hareket başlatmıştır. Muhalefet grubu oluşturarak Anayasanın tam olarak yürürlüğe girmesini ve manda rejiminin kaldırılması için Fransa ile doğrudan görüşmeler yapılmasını talep etti. Lübnan'daki bu hareket Suriye'de de çok taraftar buldu.³⁰⁹ Suriye yanlısı bağımsızlık hareketi 1932 yılında kurulan ve başkanlığını Grek-Ortodoks Antun Sada'nın yaptığı Suriye Miliyetçi Toplumsal Partisi'ni ön plana çıkarmıştır. Ancak partinin değişik dini ve mezhebik grupların bulunduğu bir yapıya sahip olması ve çeşitli görüş ayrılıklarının zamanla oluşması partinin etkisini azaltmış ve parti kısa süre sonra etkisiz hale gelmiştir.³¹⁰ Öte yandan Suriye yanlısı Arap Milliyetçilerine karşı bir reaksiyon olarak Başkanlığını Pierre Cemayel'in yaptığı Falanjist Ketaib Partisi kurulmuştur.³¹¹ 1936 yılında Suriye ile birleşme yanlısı bağımsızlık hareketi başarısızlığa uğramıştır. Ancak Fransa'da sol eğilimli Halk Cephesi'nin aynı yıl iktidara gelmesi ile birlikte Suriye'deki hükümet ile yapılan görüşmeler sonucu Fransız manda rejiminin aşamalı olarak kaldırılması yönünde bir anlaşmanın yapılması ve Suriye bağımsızlığına kavuşturmuştur. Fransa'daki sol hükümet benzer bir anlaşma için Edde Hükümeti ile görüşmeleri başlatmış ve Eylül ayında her iki taraf Fransa'nın Lübnan'ın bağımsızlığını ve egemenliğinin tanıyacağı anlaşma üzerinde görüş birliğine varmıştır.³¹² Bu anlaşmada her iki ülke Fransa'ya özel ekonomik ve siyasi imtiyazlar verilmesi ve askeri alanda ortak hareket edilmesi konularında antlaşmışlardır. Bunlara ek olarak, ülkedeki tüm mezheplerin gerek yönetimde ve gerekse devlet mekanizmasında eşit şekilde temsilinin garanti edildiği bir ilke üzerinde ortak karar almışlardır.³¹³

1937 yılında Fransa ile Lübnan arasında yapılan anlaşma uyarınca Edde daha önce uzaklaştırmış olduğu Sünni Müslümanları devlet yönetimine tekrar çağırmıştır. Bu durum Lübnan Cumhuriyeti yaşamında önemli bir örnek oluşturmuştur.³¹⁴ Edde'nin, Sünni Abdab'ı Başbakanlığa ataması, günümüzde halen devam eden Cumhurbaşkanı'nın Marunî, Başbakan'ın ise Sünniler'den olması geleneğini kurumsallaştırmıştır.³¹⁵ İkinci Dünya Savaşı'nın başlaması ile birlikte yeni kurulmuş

³⁰⁹ Acar, *age*, s. 29.

³¹⁰ Ibid, ss. 29 – 30.

³¹¹ Acar, *age*, s. 30.

³¹² Coban, *age*, s. 66.

³¹³ Ibid, s. 66.

³¹⁴ Ibid, s. 67.

³¹⁵ Acar, *age*, s. 31.

siyasi dengeler yeniden bozulmuş ve savaşı Fransızların kaybetmesi ile birlikte ülkede sosyal ve ekonomik problemler baş göstermiştir. Bu kargaşa ortamına başta yiyecek sıkıntısının eklenmesi, halkın Edde rejimine karşı ayaklanmasına neden olmuştur.

Savaşın ilk dönemlerinde Yüksek komiserlik savaşı gerekçe gösterecek Anayasayı askıya alıp meclis ve hükümeti feshetmiştir. 1940 yılında Fransa'nın Almanya'ya yenilgisi ülkedeki siyasal gelişmeleri etkilemiş ve zaten daha önce yönetimde etkinliği giderek azalan Edde 1941 yılında Sünni Başbakan Bayhum ile birlikte ülke yönetiminden çekilmişlerdir.³¹⁶ İkinci Dünya Savaşı sırasında Almanya'nın Fransa'daki Vichy Hükümeti kanalıyla Lübnan ve Suriye'ye olası askeri harekâtını önlemek için her iki ülkede bulunan İngiliz ve Fransız güçleri buraları işgal etmiştir.³¹⁷ İşgalden sonra, Şubat 1942 yılında İngiliz Tümgeneral Edward Spears Suriye ve Lübnan'a sorumlu olarak atanmış ve atandıktan iki ay sonra iki ülkede seçimlerin yapılmasını istemiştir. Fransa üzerinde İngilizlerin ve yerel halkın baskısının artmasıyla birlikte Fransız Delegasyonu ile General Spears arasında 1943 yılının Mart ayına kadar Lübnan'ın ve Suriye'nin anayasalarının yeniden yürürlüğe girmesi konusunda görüş birliğine varılmıştır.³¹⁸ Seçimlerden önce Fransa Edde'nin yerine Eyüp Tabit'i atamıştır. Tabit meclis yapısının 32'si Hıristiyan temsilcilerden ve 22'sinin Müslüman ve Dürzî temsilcilerden oluşacağını açıklaması, Müslümanlar ve Dürzîler tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Çünkü Müslümanlar'a ve Dürzîler'e göre bu temsil şekli ülkenin nüfus yapısı ile çelişmekteydi. Müslümanlar'dan ve Dürzîler'den gelen tepkiler üzerine Tabit görevden alınarak yerine Petro Tred atanmış ve temsil biçimi 6'ya 5 olarak benimsenmiştir. Buna göre milletvekili sayısı toplam 55 olacak ve bu sayının 30'unu Hıristiyan, 25'ini ise Müslüman ve Dürzî temsilciler oluşturacaktı. Bu süreçten hemen sonra 1943 yılında seçim gerçekleşmiş ve Huri'nin Ulusal Paktı seçimleri kazanmıştır. Ulusal Pakt ilk iş olarak Fransız Mandasını sona erdirmek için manda rejiminin hükümlerini kaldırmak istemiştir.³¹⁹ Ancak Fransız Delegasyonu bu durumu kabullenmemiştir. Buna karşılık ülkedeki tüm etnik ve dini grupların desteğiyle Kasım 1943'te toplanan Meclis, Fransız Manda Rejiminin Anayasa'da bulunan tüm maddelerinin kaldırılmasını oybirliğiyle kabul etmiştir. Fransa bu duruma

³¹⁶ Ibid, s. 31.

³¹⁷ Hourani, *Arap Halkları Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul:2003, ss. 411 – 412.

³¹⁸ Coban, *age*, s. 70.

³¹⁹ Acar, *age*, s. 33

Cumhurbaşkanı'nı ve Başbakan'ı tutuklayarak karşılık vermiş ve Edde'nin Cumhurbaşkanı olarak atandığını ilan etmiştir.³²⁰

Yaşanan bu olaylar tüm etnik ve dini gruplarının tepkisine neden olmuş ve bu grupların liderleri ülke çapında genel grev ilan etmişlerdir. Bu tepkilerle birlikte ABD'nin ve İngiltere'nin de Fransa'ya Lübnan'a bağımsızlık verilmesi için baskı yapmaları sonucu Fransa, Cumhurbaşkanı ve Başbakan'ı serbest bırakmıştır. Böylece Lübnan bu gelişmelerle tam bağımsızlığını elde etmiştir.³²¹ Fransa kendi manda idaresi siteminde Suriye'yi dört parçaya bölmeye rağmen tüm idari yapıları bir arada tutacak bir ekonomik politika uygulamıştır. Bu bağlamda Fransız manda yönetimi döneminde, Parçalanmış Suriye'de tek bir para birimi kullanılmış, tek bir ticaret yasası ve tek bir gümrük sistemi geçerli olmuştur.³²²

3.4. Kuruluş Süreci ya da Bağımsız Lübnan [1943 – 1958]:

İkinci Dünya Savaşı ile birlikte Lübnan, kâğıt üzerindeki yarı bağımsız devlet statüsünü gerçek bağımsızlıkla değiştirerek Dünya Devletleri arasında yerini almıştır.³²³ Bağımsızlığını kazandıktan sonra görevine yeniden başlayan Huri ilk olarak komşu Arap ülkeleri ile diplomatik ilişkiye girmiş ve 1944 yılında Suriye, Ürdün, Irak, Mısır ve Lübnan tarafından imzalanan İskenderiye protokolü ile Arap ülkeleri tarafından mevcut sınırlarıyla tanınmıştır. Daha sonra 1945 yılında kurulan Arap Ligi'ne katılmış ve aynı yıl Birleşmiş Milletler Örgütü'nde kurucu üye olarak yer almıştır.³²⁴ Bununla birlikte Fransa ile de ilişkilerini tekrar düzeltmeye çalışmıştır.³²⁵ Dış politikada oldukça başarılı olan Huri iç politikada da ülkedeki topluluklarla iyi ilişkiler kurmuştur. Bağımsızlık sürecinde Fransa'ya karşı yapılan grevleri çok iyi şekilde organize eden Huri kendisine karşı Ketaib Parti güçlerince düzenlenen protestoları da başarıyla püskürtmüştür.³²⁶ Ayrıca devlet mekanizması içinde bir dizi değişikliğe gidilmiş ve

³²⁰ Ibid, s. 33 – 34

³²¹ Ibid, s. 34

³²² Odeh, *age*, s. 88

³²³ Haluk Gerger, *ABD – Ortadoğu – Türkiye*, İstanbul, Ceylan Yayınları, 2006, s. 65

³²⁴ David Gordon, *The Republic of Lebanon: Nation in Jeopardy*, Westview Press, ss. 20 - 22

³²⁵ Acar, *age*, s. 35

³²⁶ Winslow, *age*, s. 82

kamu görevlerine Müslüman yöneticiler atanmıştır. Ancak Ordu Komutanlığı ve Emniyet Müdürlüğü gibi kurumlar Hıristiyanlar'ın elinde kalmıştır.³²⁷

1946 yılında Huri ülkedeki reformculara, önerilerini ciddi şekilde ele alacağı garantisini vermiş fakat reformlarla ilgili birkaç değişiklik dışında hiçbir şey yapmamıştır.³²⁸ Bu değişiklikler de karma mahkemelerin kaldırılması, idari yapının yeniden biçimlendirilmesi ve kısmen olsa da kişisel ricalardan yalıtılmasıdır.³²⁹ Ancak her grubun devlet kadrolarında kendi yandaşlarına önemli görevler vermeye devam etmesi, çeşitli aileler arasında mücadeleleri başlatmış ve bu mücadele kimi zamanda Beyrut'ta Müslümanlar ile Hıristiyanlar arasında silahlı çatışmalara varabilen boyutlara ulaşmıştır.³³⁰

1947 seçimlerinden sonra Meclis Huri'nin Cumhurbaşkanı seçilebilmesi için bazı anayasal değişiklikler yapmıştır. Ancak Meclis'in yaptığı bu uygulama Huri karşıtı muhalefetin başını çeken Kamil Şamun'un tepkisine neden olmuştur.³³¹ 1947 yılındaki bir başka önemli gelişme de Birleşmiş Milletler'in 1948'in Mayıs ayında kurulacak olan İsrail Devleti'nin önünü açmasıydı. Bu karar diğer Arap ülkelerinde olduğu gibi Lübnan'da da büyük tepkiyle karşılanmıştır. Bu tepkiler şiddet eylemleri ile kendi göstermiştir. Beyrut Amerikan Üniversitesi'ndeki Amerikan Üniversitesi'nde ve İsrail sınırı yakınında bombalar patlamıştır. Bunlara ilaveten devlet mensupları Filistin'de Arap Davası'nı destekleyen açıklamalar yapmış ve deklarasyonlar yayınlamışlardır.³³² Ancak 1948 yılında meydana gelen Mısır, Suriye, Irak ve Ürdün gibi Arap ülkelerinin İsrail'e karşı düzenlediği savaşa Lübnan askeri olarak katılmamıştır. İsrail zaferi ile sonuçlanan bu ilk Arap-İsrail Savaşı'nda savaşı kaybeden ülkelerden biri olan Suriye'de meydana gelen askeri darbeden sonra Suriye Miliyetçi Toplumsal Partisi taraftarları Lübnan'da da darbe girişiminde bulunmuşlar ve bu darbe girişimi Huri tarafından bastırılmıştır. Akabinde ülkedeki Sünni Najda ve Marunî Ketaib gibi paramiliter güçler olası askeri müdahaleye karşı baskı altına alınmıştır. Hükümetin bu

³²⁷ Acar, *age*, s. 35

³²⁸ Winslow, *age*, s. 93

³²⁹ Ibid, s. 94

³³⁰ Acar, *age*, s. 35

³³¹ Ibid.

³³² Winslow, *age*, s. 90

tutumu paramiliter güçlerin mevcut rejimden desteklerini çekmesine neden olmuştur.³³³ Savaşa katılmamasına rağmen Lübnan'ın karşı karşıya kaldığı en trajik sonuç İsrail'in göçe zorladığı 82,000 Filistinli Mülteciyi kendi sınırları içindeki kamplara yerleştirmesidir ki bu durum ileriki yıllarda Lübnan'ın önemli politik sorunlarla karşı karşıya kalmasına sebep olmuştur.³³⁴

Huri rejimine karşı muhalefet 1951'de yapılan seçimlerde güçlenerek çıkmıştır.³³⁵ Seçimlerden sonra Meclis heterojen yapısına rağmen Huri rejimine karşı daha güçlü durabilmek partiler bir araya gelmiştir.³³⁶ Sosyalist Cephe olarak adlandırılan bu Meclis içi hareket şu partilerden oluşmaktaydı: İlerici Sosyalist Parti, Suriye Miliyetçi Toplumsal Partisi, Şamun Grubu, Edde Taraftarları, Falanjist Ketaib, Sünni Najda Partileri'dir.³³⁷ Aynı yıl Huri hükümetinin Sünni Başbakan'ı Riyad Sulh, Ürdün ziyareti sırasında Amman'da Suriye Ulusal Partisi üyesi iki kişi tarafından bir suikast sonucu öldürülmüştür.³³⁸ Sulh'un öldürülmesi iki yıl önceki Hükümet darbesinden sorumlu tutulan Suriye Ulusal Parti'si lideri Antun Sadeh ve parti üyesi 25 kişinin idamının intikamı olarak yorumlanmıştır.³³⁹ Sulh'un Müslüman gruplar üzerindeki etkisinden bu zamana kadar faydalanmış olan Huri, Sulh'un ölümü ile birlikte bu avantajdan yoksun kalmıştır.³⁴⁰ Sulh'un ölümünün ardından oluşan hükümet bunalımı muhalefeti harekete geçirmiş ve Huri, Sosyalist Cephenin ilan ettiği ülke çapındaki genel greve Ordu'nun müdahale etmesini istemiştir. Ancak Ordu Komutanı Fuat Şahap bu isteği reddetmiştir. Bunun üzerine Huri, Cumhurbaşkanlığı görevinden çekilmiş ve 5 gün sonra meclis toplanarak Kamil Şamun'u yeni Cumhurbaşkanı olarak seçmiştir.³⁴¹ Sulh'un ölümünün ardından Sünni liderliğinin kontrolünü 1950'li yıllarda Başbakanlık görevi yapan Saib Selam almıştır.³⁴²

1952 yılında Mısır'da Kral Faruk yönetimine karşı Hür Subaylar Darbesi gerçekleşmiş ve bu politik olay bölgede Arap Ülkeleri için önemli sonuçlara neden

³³³ Coban, *age*, s. 83

³³⁴ Winslow, *age*, s. 96

³³⁵ Acar, *age*, s. 35

³³⁶ Coban, *age*, s. 83

³³⁷ Acar, *age*, ss. 35 – 36

³³⁸ Sandra Mackey, *Lebanon: Death of Nation*, Anchor Books, New York: 1991, s. 72

³³⁹ *İbid*, s. 72

³⁴⁰ Acar, *age*, s. 35

³⁴¹ Coban, *age*, s. 83

³⁴² Mackey, *age*, s. 72

olmuştur.³⁴³ Pan–Arabizm fikri Lübnan’da Sünni Müslüman liderler tarafından tekrar yayılmaya başlamıştır.³⁴⁴ Ancak Saib Selam’ın ailesi, Suriye’yle birliği savunmasına rağmen Selam, kişisel politik hırsları için bu politikayı ikinci plana atarak, kimi zaman Arap Dünyası ve Batılı Güçler arasında Lübnan’ın varlığını korumak için Şamun’la işbirliği yapmış, kimi zaman da Cemal Abdülnasır’ın Pan–Arabizm hareketini Lübnan’da açık bir şekilde savunmuştur.³⁴⁵ Buna örnek olarak 1956 Süveyş Bunalımı’nda İngiliz ve Fransız baskısına karşı Lübnan hükümetin çelişkili yaklaşımıdır. Dönemin Başbakanı Saib Selam İngiltere ve Fransa ile diplomatik ilişkileri kesmeyi teklif etmiş fakat Cumhurbaşkanı bu öneriyi reddetmiştir.³⁴⁶ Batı Ülkeleri ve Arap Dünyası arasında Lübnan’ın özel konumunu koruyan bir dış politika izleyen Şamun, ülkenin bu konumunu tehlikeye attığı için Hükümetteki Sünni Liderler Başbakan Saib Selam ve Devlet Bakanı Abdullah Yafi ile görüş ayrılığına düşmüştür. Bu durum sonrası her iki Sünni Lider 1956 yılının Kasım ayında istifa etmişlerdir.³⁴⁷ Bu istifaların sonucunda dağılan kabinenin kurulması görevini Şamun, Sami Sulh’a vermiş ve Dışişleri ve Savunma Bakanlıklarına kendi düşüncesi doğrultusunda yöneticileri atamıştır.³⁴⁸

Yukarıda bahsedilen 1956 Süveyş Krizi soğuk Savaş sürecinin Ortadoğu taşınması açısından son derece önemlidir. Zira bu dönemde Fransa ve İngiltere’nin hegemonik varlığı sona ermiştir. Onların yerine Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyetler Birliği’nin bölge üzerinde hegemonik varlıkları hissedilir hale gelmiştir. Bu süreçte Amerika Birleşik Devletleri 5 Ocak 1957 yılında Ortadoğu Coğrafyası’na askeri ve ekonomik yardım ve bununla birlikte askeri müdahale yetkisi veren Eisenhower doktrinini kabul etmiştir.³⁴⁹ Buna göre,

“Bağımsızlığını korumak için ekonomik kalkınma çabası içinde olan Ortadoğu Ülkelerine ekonomik yardım yapılması; isteyen ülkelere askeri yardım yapılması ve uluslararası komünizmin kontrolü altında bulunan

³⁴³ Gerger, *age*, s. 113

³⁴⁴ Acar, *age*, s. 36

³⁴⁵ Mackey, *age*, ss. 72 – 73

³⁴⁶ Acar, *age*, s.37

³⁴⁷ Gorla, *age*, ss. 39-40

³⁴⁸ Acar, *age*, s. 37

³⁴⁹ Gerger, *age*, s. 158

herhangi bir devletten gelecek açık silahlı saldırıya karşı ve bölge devletleri istediği takdirde, Amerikan silahlı kuvvetleri kullanılacaktır.”³⁵⁰

ABD'nin Ortadoğu'da devreye koyduğu bu plana ilk olumlu tepki Lübnan tarafından verilmiştir.³⁵¹ Lübnan'ın bu doktrini 1957 Mart ayında onaylayışı ile birlikte Şamun'un Batı yanlısı politikası gün yüzüne çıkmıştır.³⁵²

İktidarı döneminde Şamun idari ve adli birçok reform gerçekleştirmiştir. Bunların arasında en önemli değişiklikler şunlardır. Kadınlara seçme hakkının verilmesi, demokratik kurumların gelişmeye başlaması, basın özgürlüğü ve siyasi partilerin herhangi bir kısıtlamaya uğramaksızın faaliyet yürütmeleridir. Ayrıca ülkede diğer bölge ülkelerinden farklı olarak gelişen liberal ekonomik yapı Şamun'un serbest döviz ve ticaret sistemlerinin uygulanmasını sürdürmesi ve ekonomi üzerinde kısıtlamaların kaldırılması sonucunda Lübnan bankalarında önemli bir nakit birikimi sağlanmıştır.³⁵³ Ancak petrol, sermaye hareketlerine bağımlılık ve ekonominin ithalatçı karakteri, endüstrileşmeyi engellemiştir. Bu yüzden halk endüstriyel işgücüne katılamamış ve ülke ekonomisini kırılğan bir hale getirmiştir.³⁵⁴

Şamun için 1957 seçimleri yeniden Cumhurbaşkanı seçilmek istemesi nedeniyle önemliydi. Şamun 1947 yılındaki seçimlerde siyasi rakibi Huri'nin yapmak istediği ve zamanında kendisinin şiddetle karşı çıktığı, anayasa değişikliklerini yapmak istiyordu. Bu yüzden Şamun taraftarları meclisteki çoğunluğu ele geçirmek zorundaydı. Çünkü Mecliste 3/2 çoğunluğa sahip olması gerekmektedir.³⁵⁵ Bu politik manevraya karşı Müslüman Liderler ve Şamun'a muhalif güçler “Ulusal Cephe” adı altında yeni bir muhalif hareket meydana getirdiler. Ulusal Cephe'de başta Şamun'un Batı yanlısı politikasına şiddetle karşı çıkan Sünnileri temsilen Yafi, Salam ve Karam aileleri ile Dürzî lider Kemal Canpolat, Sünni Najda Partisi, Şii Lider Ali Bazzi, Hıristiyanlar arasında da eski Cumhurbaşkanı Huri'nin Anayasal Blok taraftarları, Henri Pharon, Charles Helou, Hamid Faranjiye, Ghassan Tuveyni, Phillippe Takla, Nesim Majdalani,

³⁵⁰ Tayyar Arı, *Geçmişten Günümüze Ortadoğu: Siyaset, Savaş ve Diplomasi*, İstanbul, Alfa Yayınları, 2004, s. 276

³⁵¹ İbid, s. 277

³⁵² Goria, *age*, s. 40

³⁵³ Acar, *age*, 36

³⁵⁴ Odeh, *age*, ss. 95 – 149

³⁵⁵ McGowan, agm, s. 23

Marunî Patrik Boulus Meochi gibi etkin politik liderler bulunmaktaydı.³⁵⁶ Ancak Şamun'un ülkede hala güçlü bir desteği vardı. Şamun'u destekleyenler ise Pierre ve Raimond Edde Kardeşlerin Ulusal Blok Hareketi, Falanjist Ketaib Partisi, Hristiyan kesimin büyük çoğunluğu ve işadamları grubuydu.³⁵⁷ Her ne kadar Müslüman grupların bir kısmı Şamun'a cephe almış alsalar da, diğer Müslüman gruplar onu desteklemiş ve ülkede 1957 yılı Haziran ayında yapılan seçimler, mezhebik kutuplaşmaya uğramaksızın Şamun ve taraftarlarının zaferiyle sonuçlanmıştır.³⁵⁸ Muhalefetin seçimleri kaybetmesi ve meclis dışında kalması Anayasa değişikliğine karşı olan Ulusal Cephe Hareketini zayıflatmıştır.³⁵⁹ Bu nedenle bazı liderler şiddet yöntemini kullanma yoluna gitmişlerdir. Örneğin Dürzî Lider Canpolat'ın takipçileri Şuf'ta bu tip eylemler gerçekleştirmişlerdir. Bunun yanı sıra Beyrut'un dört bir yanında bombalar patlamış ve bu olaylar ülkenin farklı bölgelerine de sıçramıştır. Kısaca ülkede istikrar bozulmuş ve genel huzursuzluk havası hakşm olmuştur.³⁶⁰

1958 yılında ülke daha kaotik olaylara sahne olmuştur. 1958 yılında Nasır'ın Pan-Arabizm politikası bölgede meyvelerini vermeye başlamış ve yürütülen bu politik etkinlik sonucunda Suriye, Mısır ve Irak birleşmiş ve Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla da Lübnan'da Nasır yanlısı Müslümanlar Lübnan'ın Birleşik Arap Cumhuriyeti'ne katılması için gösteriler düzenlemişlerdir.³⁶¹ Sur'da yapılan gösterilerde bir Lübnan bayrağı yakılmış olması Müslümanların gittikçe Arap Milliyetçiliği fikrine yöneldiklerini göstermiştir.³⁶² Mayıs ayında Parlamento'da Şamun'un yeniden Cumhurbaşkanı seçilebilmesi için Anayasa'da gerekli değişiklikleri ele alacağı oturumun yapılması düşünülürken 8 Mayıs'ta solcu gazeteci Nasib El-Matni öldürülmüş ve Ulusal Cephe, bu siyasi cinayetten hükümeti sorumlu tutmuştur. İlk ciddi karışıklıklar Tripoli'de meydana gelmiştir. Suriye sınırında 5 Hristiyan Muhafız öldürülmüş ve aynı gün Beyrut'ta silahlı bir isyan çıkmıştır.³⁶³ Ayaklanma kısa zamanda bütün ülkede etkisini göstermesi nedeniyle Ordu Komutanı Fuat Şahap olaylara istemeden de olsa müdahale etmiştir. Çünkü ona göre ordunun görevi mevcut

³⁵⁶ İbid, s. 41

³⁵⁷ Acar, *age*, s. 37

³⁵⁸ Salibi, *The Modern History of Lebanon*, Caravan Books, New York, 1993, s. 200

³⁵⁹ İbid, s. 200 – 201

³⁶⁰ İbid, s. 201

³⁶¹ İbid

³⁶² Acar, *age*, s. 37

³⁶³ Salibi, *The Modern History of Lebanon*, s. 201

yönetimi iktidarda tutmak yerine ülkeyi dıştan gelen herhangi bir saldırıya karşı korumaktır.³⁶⁴ Ancak olayların giderek büyümesinden dolayı Lübnan isyancılara yardım ettiği gerekçesiyle Mısır'ı suçlayarak onu Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'ne şikâyet etmiş ve zamanın Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Dag Hamarsjöld sorunu çözmek için tarafları uzlaştırmaya çalışmıştır. Ancak bu girişim sonuçsuz kalmıştır.³⁶⁵

Haziran ayına gelindiğinde ise, olaylar çok büyük boyutlara ulaşmıştır. Sovyetler Birliği'nden alınan silahların Suriye tarafından Lübnanlı Müslümanlar'a verildiği tartışması, Lübnan'da komünizm tehlikesi olarak adlandırılmış ve bu durum Şamun Hükümeti tarafından onaylanan Eisenhower Doktrini'nin zeminini hazırlamıştır.³⁶⁶ Bu bağlamda zayıflamaya başlayan Şamun Hükümeti artık 17 Haziran 1958'de zamanın Amerika Birleşik Devletleri Dışişleri Bakanı Charles Dulles'tan ABD'nin Lübnan'ın bağımsızlığını koruması için gönderilecek askeri birlik sözünü almıştır.³⁶⁷ ABD, 15 Temmuz günü sayısı 10.000'in üzerinde olan askeri birliklerle Lübnan'a girmiştir.³⁶⁸ Bununla birlikte ABD Başkan'ı Eisenhower Lübnan'daki sorunun çözülmesi için Dışişleri Genel Sekreteri Robert Murphy'yi işgalden sonra Lübnan'a göndermiştir.³⁶⁹ Murphy gerek Şamun gerek Şamun karşıtı liderler ile görüşerek sorunu çözmeye girişiminde bulunmuştur.³⁷⁰ Bu krizin sonuçlarının Lübnan halkı için bilançosu Amerikan Ordusu'nun kuşattığı Beyrut'taki Müslüman yerleşimleri ve Tripoli Bölgesi'nde 2000 ile 4000 arasında insanın hayatını kaybetmesi olmuştur.³⁷¹

Krizin sonlanması ile birlikte yönetim krizi baş göstermiş ve Cumhurbaşkanı Şamun görev süresinin bittiği Eylül ayına kadar işbaşında kalacağını açıklamıştır.³⁷² Şamun Cumhurbaşkanı olarak görevde kalmasına Şamun karşıtı liderlerin karşı çıkmasından dolayı Fuad Şahap, 31 Temmuz 1958 yılında Meclis tarafından Şamun'un yerine, görevinin bittiği Eylül ayında başlamak koşuluyla Cumhurbaşkanlığı görevine getirilmiştir.

³⁶⁴ İbid, s. 201

³⁶⁵ Acar, *age*, s. 37

³⁶⁶ McGowan, *agm*, ss. 23–24

³⁶⁷ Winslow, *age*, s. 118

³⁶⁸ Gorla, *age*, s. 43

³⁶⁹ Coban, *age*, s. 90

³⁷⁰ Salibi, *The Modern History of Lebanon*, s. 203

³⁷¹ McGowan, *agm*, s. 24

³⁷² Acar, *age*, s. 38

3.4.1. Şahap Dönemi [1958 – 1964]:

Marunî kökenli General Fuad Şahap 22 Eylül 1958 yılında görevi devralmış ve ertesi gün kuzeydeki Tripoli Bölgesi'nden Ulusal Cephe'nin Genç Sünni lideri Ömer Reşid Karami başkanlığında bir hükümetin kurulduğunu ilan etmiştir.³⁷³ Şahap'ın bu hareketi Falanjist Parti'nin tepki göstermesine neden olmuş ve bunun üzerine de kabinede “galip yok mağlup yok” temelinde bir düzenleme yapmak zorunda kalmıştır.³⁷⁴ İki Sünni ve iki Marunî bakandan oluşan kabinede, Sünni tarafı temsil eden Reşid Karami ve Hüseyin Uveyni Marunîleri ise Pierre Cemayel ve Raimond Edde temsil etmiştir. Şahap yapmış olduğu bu düzenlemeyle var olan kabine krizini sonlandırmıştır. Daha sonra ise yeni seçimler ve bazı istifalar dolayısıyla Saib Selam ve Kemal Canpolat kabineye eklenmiştir.³⁷⁵

Lübnan'ın içinde bulunduğu bu kaotik durumun ancak Müslüman gruplara yönetimde daha fazla yer verilmesiyle aşılabileceğini düşünen Şahap bu bağlamda Müslümanları önemli görevlere atamış ve devlet içinde ülkenin etnik, dini özelliklerini göz önüne alarak adil yetki paylaşımından oluşan bir politika uygulamıştır.³⁷⁶ Ülkede 1950'lilerin ikinci yarısından beri Müslümanlar ile Hıristiyanlar arasında süregelen idari sorunların sebep olduğu bunalım ancak bu şekilde belli bir süre önlenbilmiştir. Her ne kadar Şahap Müslümanlara yönetsel anlamda belli haklar tanısa da Onların Müslümanların çoğunluğunun Pan-Arabizm hareketini desteklediğinin bilincindeydi. Bu yüzden Müslümanlara nazaran Hıristiyanlara güvenmekteydi.³⁷⁷

Şahap rejiminin ilk dış politik hamlesi ABD'den Eisenhower Doktrini çerçevesinde gönderdiği birliklerini geri çekmesini istemek olmuş ve birliklerin çekilme süreci 27 Eylül 1958 yılında başlayıp 27 Ocak ayı 1959 tarihinde

³⁷³ Coban, age, s. 91

³⁷⁴ McGowan, agm, s. 24

³⁷⁵ Winslow, age, s. 144

³⁷⁶ Acar, age, s. 39

³⁷⁷ Salibi, age, s. 204

tamamlanmıştır.³⁷⁸ Amerikan Birliklerinin çekilmesi ile birlikte, Lübnan gerek Mısır gerek Suriye ile ilişkilerini siyasi gerilimden uzak bir şekilde sürdürebilmiştir.³⁷⁹

Ülkede var olan durgunluk dönemini modernleşme hareketi ile değerlendirmeye çalışan Şahap bir dizi uygulamayı gerçekleştirmeye çalışmıştır. Bu bağlamda idari ve adli reformlar gerçekleştirmiş ve ordunun konumunu daha tarafsız bir hale getirmiştir.³⁸⁰ Ancak bu dönemde hükümet içi anlaşmazlıklar baş göstermiştir. Hükümette Çalışma Bakanlığı ve İçişleri Bakanlığı görevlerinde bulunan Raymond Edde, Şahap'ın ülkeyi liberal sistemini değiştiren uygulamalarını onaylamayarak Deuxième Bureau'nun³⁸¹ genel seçimlere ve yönetim ile ilgili meselelere karışmasını eleştirmiş ve bu sorundan dolayı Şahap ile tartışarak 1959'un Ocak ayında istifa etmiştir.³⁸² Şahap Hükümeti'nin bu önemli bakanı daha sonra Şahap Rejimi karşıtlarına rehberlik etmiş ve kardeşi Pierre Edde ile kurduğu Ulusal Blok İttifakı ile Şahap karşıtı harekete katılmış ve Şahap karşıtı Şamun'un Liberal Partisi ile ittifak kurmuştur.³⁸³ Kısaca Salibi 1960'larda Ortadoğu'yu ve Lübnan'ı betimlerken şu ifadeleri kullanmıştır:

“Şahap iktidara geldikten 2 yıl sonra yani 1960 genel seçimlerinde idari gücü eline alabilmiştir. Bu süreçte Müslüman Dünya'da var olan olaylar kayda değer nitelikteydi. Askeri diktatörlüklerin olduğu bölgede Lübnan Cumhuriyeti kendine has doğası ve sorunları nedeniyle Anayasal bir rejimi hala serbestçe yürürlüğe sokmaya gücü yetmiyordu.”³⁸⁴

Şahap dönemindeki modernleşme hareketi, Anayasal Reformların uygulamaya konulmasının yanı sıra ekonomik alanda kalkınmacı ve devlet yatırımlarına ağırlık veren bir politika izlemiştir. Örneğin bu dönemde devlet yatırımlarının payı %15'ten %30'lara çıkmıştır. Ayrıca ülkenin bağımsızlığını elde etmesinden sonra faaliyet süresi dolmuş olan Fransız Suriye-Lübnan Bankası'nın yerine Lübnan Merkez Bankası kurulmuş ve idaresi zor olan Lübnan finansal sistemi üzerinde daha fazla kontrol sağlanmıştır. Şahap merkezi bir planlama sistemi

³⁷⁸ McGowan, agm, s. 24

³⁷⁹ Odeh, *age*, s. 30

³⁸⁰ Acar, *age*, s. 39

³⁸¹ Lübnan Ordusu içinde oluşturulmuş istihbarat servisi

³⁸² Goria, *age*, s. 62

³⁸³ Acar, *age*, s. 40

³⁸⁴ Salibi, *age*, s. 204

uygulamasını başlatmış ve ülke için getirdiği Fransız uzmanlara kapsamlı bir ekonomik plan hazırlatmıştır. Bununla birlikte ülke içindeki ulaşım sistemini uzak kırsal yerleşimlere uzanacak biçimde genişletmiş ve eğitim, sosyal güvenlik ve askeri harcamaları kendi döneminde artırmıştır.³⁸⁵

Şahap 1960 seçimlerinden güçlenerek çıkmış ve Başbakanlığa Saib Selam'ı atamıştır. Selam ise 18 bakandan oluşan geniş bir kabine kurmuştur. Anayasal reformların yapılmasında hükümet ile Meclis arasındaki anlaşmazlıklar hem parlamentonun hem de hükümetin de zayıflamasına yol açmıştır.³⁸⁶ Şahap oluşan yeni meclisin Anayasal Reformları gerçekleştirmek için yeterli politik desteğe sahip olmadığını düşünmüş ve istifa etme kararı almıştır. Ülkenin siyasal yaşamına katılan birçok topluluk böyle bir süreçte Şahap'ın istifasının ülkeyi tekrar idari anlamda kaosa sürükleyeceğini düşünmüştür. Onlara göre Şahap görevi tüm topluluklar arası uzlaşmayı sağlamaktı. Şahap da kendisine karşı bu olumlu tepkilerden dolayı istifasını birkaç saat içinde geri almıştır.³⁸⁷ Şahap gerçekleştirdiği bu başarılı politik manevrayla gücünü idari anlamda pekiştirmiştir. Ancak Saib Selam'ın Başbakanlığı sürdürmesi iki lider arasında gerilimi artırmış ve Şahap Başbakan'ın politikalarının giderek Canpolat'ın politikalarına doğru yönelmesinden kuşku duymuştur. Kısaca ülkenin istikrarlı bir şekilde yönetilmesinde en önemli sorun confessional sistemin aşılmasında girişimlerin başarısızlığıdır.

Şahap Rejimi 1961 yılında SMTP tarafından gerçekleştirilen bir darbe girişimiyle karşı karşıya kalmış fakat bu girişim Deuxième Bureau tarafından önlenmiştir. Bu darbe girişiminin sonucunda Şahap Rejimi ülkede yerini sağlamlaştırmıştır.³⁸⁸ Bununla birlikte Başbakan Selam Şahap'la toplumsal ilişkilerde Deuxième Bureau'nun ve ordunun rolü üzerinde çatışmasına rağmen SMTP'nin darbe girişimi aralarında gerilim kaynağı olmamıştır. Şahap ve Selam arasında var olan gerilim 1961 yılında Selam istifasıyla son bulmuş ve Reşid Karam 14 Bakandan oluşan yeni kabineye Başbakan olarak atanmıştır.³⁸⁹ Ancak Selam 1962 yılında düzenlediği bir konferansta Şahap'ın geleceğe umutla bakan tüm sadık Lübnanlıların

³⁸⁵ Coban, *age*, s. 95

³⁸⁶ Johnson, *age*, s. 138

³⁸⁷ Winslow, *age*, s. 134

³⁸⁸ Coban, *age*, s. 96

³⁸⁹ Johnson, *age*, s. 138

ve rejimin sembolü olduğunu dile getirmiş ancak istikrarlı, güvenli ve özgür bir rejimin korunması için halkın ondan hesap sorma hakkı olduğunu ifade etmiştir.³⁹⁰

1963 yılında yine Cumhurbaşkanı seçimi için Anayasal değişikliği yapılacağına dair söylentiler çıkması, Şahap'a karşı Hıristiyan ve Müslüman bazı liderlerin birlikte hareket etmesine neden olmuş ve bu politik ortamda Şahap destekçisi Falanjist Parti Ketaib'in lideri Pierre Gemayel Cumhurbaşkanı olarak adaylığını koymuştur.³⁹¹ Ancak Gemayel'in partisinin radikal çizgisi gerek Müslümanlar'ın gerek Hıristiyanların kendisine kuşkuyla bakmasına neden olduğundan Gemayel seçilememiştir. 1964 yılında Falanjistler dışında, Şahap karşıtı gruplar tarafından desteklenen Charles Helu Devlet Başkanı seçilerek Şahap rejimine son verilmiştir.³⁹² Sonuç olarak Şahap rejimi, ülkede var olan mezhebik ve parçalı kültürel yapı ile iç içe modernleşme hareketlerini yürütmeye çalışmıştır. İstikrarlı siyasi süreci korumak için de salt Anayasal düzenlemelere bağlı kalmaksızın Deuxième Bureau ve Ordu gibi güvenlik kurumlarını kullanarak, topluluklar arasında var olabilecek gerilimlere ve kendi iktidarına karşı olabilecek tehditlere karşı koymaya çalışmıştır.

3.4.2. Helu Dönemi [1964 – 1970]:

Şahap'ın yerine 18 Ağustos 1964 yılında Cumhurbaşkanı olarak seçilen Helu, moral değerleri ve entelektüel kapasitesi yüksek, hukukçu ve gazeteci kişiliğiyle tanınmıştır. Lübnan'ın ilerlemesi için çabalamasına rağmen, Lübnan'ın katılmadığı 1967 Arap-İsrail Savaşı'nın ülkeyi olumsuz etkilemesi onun en büyük şanssızlığı olmuştur. Bu bağlamda ülkede birçok Filistinli gerillalar, İsrail'e karşı harekâtlarda Lübnan'ı kullanmış ve etkinliklerini artırmıştır.³⁹³

Kısaca Helu'nun özgeçmişine baktığımızda Cumhurbaşkanı olmadan önceki dönemde onun Ketaib Partisi'nin kurucu 5 üyesinden biri olduğunu, daha sonra ise Ketaib Partisi ile ilişkisini keserek Huri'nin hareketine katıldığını görmekteyiz. Huri hükümeti döneminde (1949) Vatikan'a elçi olarak gönderilmiş, 1948 yılında da

³⁹⁰ Goria, *age*, s. 66

³⁹¹ Acar, *age*, s. 41

³⁹² McGowan, *agm*, s. 25

³⁹³ *Ibid.*

Birleşmiş Milletler Delegatesi olarak atanmıştır. 7. hükümette ve son Riad Sulh Hükümeti'nde Enformasyon ve Adalet bakanlığı; Abdullah Yafi'nin kabinesinde Dışişleri bakanlığı ve Şamun döneminde Sağlık ve Adalet ile ilgili devlet görevlerinde bulunmuştur. 1957 yılında Şamun karşıtı harekete Huri ile katılmış ve Şihab ile hazırlamış olduğu sosyal ve ekonomik reform onun 1958 yılında Reşid Karami'nin Devrimci Kabinesi'nde Ekonomi ve Enformasyon Bakanı olarak atanmasına yol açmıştır. 1960 yılında ise politikadan çekildiğini açıklamıştır.³⁹⁴ Bundan sonraki dönemde Politikadan çekilmesine rağmen Helu kurduğu ilk Ulusal Turizm Yönetimi'nin başkanlığına getirilmiş ve sonra Sosyal Gelişim Dairesinde yönetim kurulu üyesi olarak aktif görevlerde bulunmuştur.³⁹⁵

Cumhurbaşkanı olduktan sonra Helu, ülkenin Arap-İsrail çatışması ile dört bir yandan çevrelendiğini düşündüğünden 1964 Ekim ayında Kahire'de düzenlenen Arap Ligi Konferansında hazır bulunmuştur. Konferansta, İsrail'in kendi topraklarını sulamak için Ürdün Nehri'nin akış yönünü değiştirme girişimlerine dair yaptığı son eylemlere karşı katılımcı ülkeler, İsrail'e karşı kendi politikalarını oluşturmuştur.³⁹⁶ Üye ülkeler tarafından belirlenen politikayı, Tarihçi Wade Gorla şu şekilde ifade etmiştir:

“Ürdün nehri'nin kaynakları Lübnan'da bulunan Wazzani ve Hasbani nehirlerinden meydana gelmektedir. Konferans üyesi ülkeler, olası bir İsrail misillemesine karşı hemen korunmak amacıyla Lübnan-İsrail sınırı boyunca Birleşik Arap Savunması kurulmasını ve bu suların Ürdün ve Suriye doğru yön değiştirmesini tavsiye etmişlerdir.”³⁹⁷

Konferansta alınan diğer bir karar Filistin Özgürlük Ordusu'nun askeri kanadıyla Filistin Kurutuluş Ordusu'nu desteklenmesi yönündeydi. Konferanstan çıkan bu destek kararı ile Lübnan'da Filistin hareketine bağlı gruplar ülkenin güneyinden İsrail'e karşı saldırılar düzenleme imkânına sahip olmuşlar. Bu durumda Lübnan'ı İsrail'in misillemelerine karşı maruz bırakmıştır.³⁹⁸ Bu savaş ortamında Helu Huseyin Oueini'ye sırasıyla iki kabine kurdurtmuştur. Çok güvendiği Rashid

³⁹⁴ Gorla, age, s. 76

³⁹⁵ Ibid, s. 76

³⁹⁶ Ibid, s. 76 – 77

³⁹⁷ Ibid, s.77

³⁹⁸ Ibid.

Karami ve Abdullah Yafi bu kısa süren kabinelere dört kez çağrılmıştır. İki Sünni Lider kurulan ilk kabinede 2 yıl, ikincisinde ise 10 ay hizmet vermişlerdir.³⁹⁹

Helu Cumhurbaşkanlığı süresince iç politik sorunlardan daha çok ülkenin çevresinde meydana gelen dış politik sorunlara odaklanmıştır. Dış politikada izlemiş olduğu Arap ülkeleri ve Batı arasında köprü olma misyonuna bağlı kalarak komşu Arap ülkeleriyle olumlu ilişkileri kısa sürede semerelerini vermiş ve ülke özellikle 1964 – 67 yılları arasında altın çağını yaşamıştır. Bunun sebeplerinden biri bölge ülkelerinin Lübnan Bankalarına para transfer etmesiydi. Örneğin İran Şahı'nın Persian Gulf's Oil adlı şirketinden 3 milyar dolar döviz ülkeye girmiştir. Ayrıca Suudi Arabistan, Katar, Kuveyt, Bahreyn'deki Kral ve tüccar prensler artan servetlerini Beyruttaki bankalara yatırmaları sonucu Lübnan ekonomisi olumlu yönde etkilenmiştir.⁴⁰⁰ Banka sayısı 1945 yılında 7'iken, bu sayı Helu döneminin 1. yılı olan 1965 yılında 80'e, 2. yılında ise 99'a yükselmiştir.⁴⁰¹ Bu bankalar genelde Avrupa ve ABD faaliyet yürüten Chase Manhattan, First National City Bank ve Bank of America gibi büyük bankaların uzantılarıydılar.⁴⁰² Mackey, finans kapitalin bu zaman diliminde Beyrut'ta yaratmış olduğu etkiyi şu şekilde betimlemiştir:

“Beyrut olabildiğince kapasitesinin dışına taşı. Et ve pirinçle dondurulmuş yiyecekler için, restoranlar Fransa'dan istiridye, İskoçya'dan somon balığı, Danimarka jambonu ve İngiliz sığır etini havayoluyla ülkeye getirmekteydiler. Cemaatlerinin sert kuralları ile yetişen erkeklerin davranışları değişmiş, oteller ve dükkânlar raflarına dünyanın en pahalı likörlerini depolamışlardır. Casino du Liban [Lübnan Kumarhanesi] güzel gösteri kızları bulmuş ve bunlar Bourg Merkez Meydanı'nda fahişe olarak ihtiyacı karşılamışlardır.”⁴⁰³

Dış politikanın etkisi ile iç ekonomik düzendeki hareketlilik Lübnan'ı çevresindeki diğer ülkelere nazaran farklı kılarken, iç politikada Helu, Marunî topluluğu ile ilişkilerinde zorluklarla karşılaşmıştır. Şahap'ın ayrılmasından sonra ordunun arka plandan Lübnan'ı kontrol etmesi Helu'yu ülke üzerindeki meşru

³⁹⁹ Samir Khalaf, *Lebanon's Predicament*, s. 111

⁴⁰⁰ Mackey, *age*, ss. 136 – 137

⁴⁰¹ Fahim Quebain, *Crisis in Lebanon*, Washington DC, Middle East Institute, 1961, s. 5

⁴⁰² *Ibid*, s. 5

⁴⁰³ Mackey, *age*, s. 137

liderliği [de facto] etkisiz kalmıştır. Bu koşullarda Marunî topluluk Helu yerine Ketaib partisine yönelmiş ve böylece Gemayel'in politik prestiji artmıştır.⁴⁰⁴

şahap'ın dış politikasını devam ettiren Helu iç politikada da şahap'ın yatırımlara ağrılık veren politikalarını sürdürmüştür. Bunun sonucunda da kendi döneminde 633 köyde okul inşa ettirmiş ve Litani Nehri'nde elektrik üretimi ile ilgili projeler başlatmıştır. Bu gelişmelerin yanı sıra turizm patlaması meydana gelmiş ve Beyrut Limanı'nın önemi artmıştır. Yine şahap döneminde başlatılan yoksul çiftçilere tarımsal yardım ve yeni tohum alımını içeren "Yeşil Proje" [Green Project] Helou döneminde devam ettirilmiştir.⁴⁰⁵ Ancak Bankacılık alanında ülke ekonomik bir krizle karşı karşıya kalmıştır. "Intra Bank Krizi" olarak adlandırılan bu krizi Amerikan sosyal bilimci Michalel Hudson şu şekilde yorumlamıştır:

"ekonomik kriz esas olarak Intra Bank'ın iflasıyla tepe noktasına varan sürekli bir resesyonla karakterize ediliyordu. Sıkı para piyasası ve farklı dış finans gruplarıyla çıkar paylaşımına giren rakip banka grupları arasında baş gösteren politik husumet ekonominin başlıca kurumlarından birini Ekim 1966'da iflasa götürdü."⁴⁰⁶

Odeh ise Lübnan ekonomisini derinden sarsan bu krizin oluşma nedenini finans kapitalin ülkedeki çıkar gruplarıyla bağlantılandırarak açıklamış ve şu ifadeleri kullanmıştır:

"Lübnan Bankası Intra'ya yardım etmedi. Bu belki de devletin yeni iktidar bloğu içinde temsil edilen banka grupları yararına Intra Bank'ı zayıflatmak için giriştiği bilinçli bir çabaydı."⁴⁰⁷

Helu yönetiminin 1964 yılındaki Kahire Konferansında alınan kararlar bağlamında Nasır'ın Pan-Arabizm politikasını destekler görüntüsü Suudi Arabistan ve diğer Körfez ülkelerini rahatsız etmiş ve 1967 yılında başlayan Arap-İsrail savaşı ülkedeki ekonomik durumu daha kötüleştirmiştir. Özellikle İsrail'le askeri olarak karşı karşıya gelmek istemeyen Lübnan tarafsız kalmak istemiştir. Bunun için

⁴⁰⁴ Gorla, *age*, s. 78

⁴⁰⁵ Winslow, *age*, s. 149

⁴⁰⁶ Hudson, *The Precarious Republic*, New York, Random House, 1968, s. 95.

⁴⁰⁷ Odeh, *age*, s. 182

Birleşik Arap Komutanlığı'na bağlı ülkelerin askerlerinin şart koştuğu Lübnan'a girmeyeceği şartıyla 1964 kararlarını kabul etmiştir.⁴⁰⁸

1967 Haziran ayında gerçekleşen Arap-İsrail Savaşı'nda Arapların yenilgisiyle İsrail'in varlığı pekişmiş ve bölgede yeni politik oluşumlar ortaya çıkmıştır. Merkezi Kahire'de bulunan Filistin Kurtuluş Hareketi'nin lideri Ahmet Şukeyri 1968 yılında El-Fetih'in darbesiyle devrilmiş ve yerine Yaser Arafat FKÖ Başkanı olmuştur. Arafat'ın FKÖ'nün başına gelmesinin Lübnan için önemi bu olaydan sonra Şukeyri'nin Mısır'dan Lübnan'a geçip mücadelesini burada sürdürmesidir. Arafat'ın önderliğindeki El Fetih'in FKÖ'nün önderliğini ele geçirmek için düzenlediği darbe girişimi Filistin Ulusal Hareketi içinde Arafat ve Şukeyri arasındaki liderlik sorununa neden olmuş ve Şukeyri Liderliği'nin Beyrut'ta konuşlanması Lübnan'ı da Filistin Hareketinin önderliği için mücadele edilen bir alan haline getirmiştir.⁴⁰⁹

Arafat'ın ele geçmesiyle birlikte aynı yıl, FKÖ İsrail-Ürdün sınırı yakınlarında İsrail'e karşı saldırılar düzenlenmiştir. Ancak İsrail Ordusu Ürdün sınırı yakınlarında Karameh köyüne 6000 kişiden oluşan birlikle saldırıya düzenlemiştir. 400 Filistinli gerilla köylülerle birlikte savaşmış ve daha sonra bir Ürdün Topçu Birliği'nin çatışmalar içine dâhil olmasıyla İsrail yenilmiştir. Bu durumun sonucunda FKÖ tüm Filistinli Araplar içinde büyük bir prestij kazanmıştır.⁴¹⁰

İsrail'e karşı mücadelede önemli bir alanlardan biri olan Lübnan ekonomik ve sosyal sonuçlarıyla Filistin bağımsızlık mücadelesinden yoğun bir şekilde etkilenmiştir. Odeh Filistin Mücadelesinin Lübnan için önemini açıklarken bu durumu salt Filistinliler çerçevesinde ele almamıştır. Bu durumun Lübnan toplumuna etkileriyle dile getirmiştir. Lübnan Halkının giderek FKÖ'yü desteklemesinin altında yatan nedenleri Odeh şu şekilde açıklamaktadır.

“300.000 Filistinli'nin yaşadığı ve halkın tarihsel olarak Filistin davasını desteklediği Lübnan mantıksal olarak, Direniş'in politik faaliyet sürdürmesi için uygun bir yerdi. Filistinliler Lübnan ile Arap dünyası arasındaki organik bağın canlı kanıtıydılar. Lübnan ekonomik gelişmesine ciddi bir katkıda

⁴⁰⁸ Salibi, *Crossroads to Civil War: Lebanon 1958 – 1976*, New York, Caravan Books, 1976, s. 24

⁴⁰⁹ Winslow, age, ss. 157

⁴¹⁰ Odeh, age, s. 185

bulunuyorlar (ucuz işgücü, dışarıdan gönderilen paralar, İntra Bank'ın kuruluşu) ve genel olarak kazanımları paylaşmıyorlardı. İçinde buldukları durum Lübnan'ın ülkenin en az gelişmiş bölgelerinde yaşayan çoğunluğunun durumuna benziyordu. Filistin Direnişi Lübnan'ın yoksul sınıflarının müttefiki durumundaydı. Bölgesel ve uluslararası gelişmelerin baskısıyla bu ittifak hızla gelişti.”⁴¹¹

Filistinlilerin Lübnan'a yerleşmelerinin yukarıda belirtilen ekonomik etkileri kadar siyasal sonuçları da olmuştur. Lübnan gün geçtikçe etkisini gösteren FKÖ zamanla ülkeyi Filistin karşıtları ve sempatanları olarak ikiye bölünmüştür. Filistin karşıtlarını oluşturan politik gruplar sırasıyla şunlardır. Edde'nin Ulusal Blok'u, Gemayel'in Falanjist Partisi ve Şamun'un Liberal Hareketiydi. Bu üç siyasi hareketin oluşturmuş olduğu ve üçlü ittifak olarak adlandırılan al – Hilf al – Thulāthi, 1968 yılında yapılan genel seçimlerde, Şahapistler'in 1970 yılında tekrar Cumhurbaşkanı olmasını önleyecek gerekli sandalye sayısını Mecliste kazanmış ve Filistin hareketinin etkinliğine karşı Lübnancılık olgusunu canlandırmayı amaçlamıştır.⁴¹² Filistin Gerilla Hareketi çerçevesinde gelişen ülke içinde yeni siyasi konumlanışta Marunîlerin tersine Müslümanlar bu gerilla hareketlerine sempatik bir biçimde yaklaşmışlardır. Bu bağlamda Winslow'a göre Lübnan'ın bağımsızlığının ve egemenliğinin koşulu bu gerilla hareketlerine olan ilgiyi anlamaktan geçmektedir.⁴¹³

Helu döneminde ülke 1967 Arap–İsrail Savaşı'na katılmayarak İsrail'in saldırıları ile karşı karşıya kalmamış ancak Filistinli Gerilla gruplarının hareketleri nedeniyle İsrail 28 Aralık 1968 yılında Beyrut Uluslararası Havalanı'na roket saldırısı düzenlemiş ve bu saldırı Lübnan'da 1973 yılındaki Arap–İsrail Savaşı'na kadar beş yıl boyunca var olacak hükümet krizine neden olmuştur.⁴¹⁴ Bu saldırı ile birlikte uzun bir süre Arap dünyası ve Batı arasında kendisini konumlandıran ülke, bundan sonra İsrail ile Arap Dünyası arasında da kendisini konumlandırması gerekecektir. İsrail'in yaptığı saldırı hemen etkisini göstermiş ve ülkeye düzenlenecek olası İsrail saldırılarını önlemek için Filistinli gerillalara karşı bir dizi operasyonlar düzenlemişlerdir. 1969 yazında ise Filistinli gerillalar ve Lübnan ordusu arasında çatışmalar yaşanmış ve ülkede Filistin krizi giderek derinleşmiştir. Çatışmalar devam

⁴¹¹ Odeh, age, s. 186

⁴¹² Winslow, age, s. 158

⁴¹³ İbid.

⁴¹⁴ McGowan, agm, s. 25

ederken Abdullah Yafi'nin yerine Başbakanlık görevine gelen Reşhid Karami, ordunun ve gerillaların birbirleriyle savaşmaktansa hareketlerini gözden geçirmelerini teklif etmiştir.⁴¹⁵ Çatışmalar süresince oluşan bu krizi Başbakan Kerami “eşgüdüm” olarak formüle etmiş ve iki gücün İsrail karşıtı faaliyetlerde uyumlu bir şekilde hareket etmesi hedeflenmiştir. Bu formülasyon General Emil Bostani ve Yaser Arafat arasında imzalanan Kahire Antlaşmasıyla resmileşmiş ve bu antlaşmayla Filistin Direnişi meşru kabul edilmiştir. Ancak Direniş'in Lübnan'daki faaliyetlerine bir dizi sınırlama getirilmiştir.⁴¹⁶ Bu sınırlamalar sırasıyla: Lübnan'daki Filistin yerleşim kamplarının Lübnan Ordusu'nun sıkı kontrolünün altına girmesi ve Direniş'in Lübnan'ın egemenlik hakları üzerinde söz sahibi olmamasıdır.⁴¹⁷ FKÖ ve Lübnan Hükümeti arasında Reşid Karami tarafından “eşgüdüm” kavramı ile yeniden düzenlenmeye çalışılan ilişkiler muhalefet cephesi Hilf'te olumsuz bir şekilde tanımlanmış ve bu nedenle böyle bir anlaşmanın üçlü ittifakı bağlamayacağını ilan etmiştir.⁴¹⁸ Bununla birlikte Hilf, direnişi destekler bir görüntü altında üç şeyi hedeflemiştir: [1] Direniş hareketi içindeki Baasçı ve Komünistleri Lübnan'ın karşı karşıya kaldığı olayların sorumlusu gibi göstermek; [2] Direniş'i destekleyerek var olan kitle hareketini bölmeyi amaçlamak; [3] ileriki başkanlık seçimini kazanmak için, Müslüman kesimin desteğini almaktı. Kısaca Hilf, Filistin Devrimi'ne karşı olmadığını sadece ülkede askeri üstler istemediğini ilan etmekteydi.⁴¹⁹

1970 yılında gerçekleşen Cumhurbaşkanlığı seçiminde ülke siyaseti Şahapistler ve onun karşıtları olarak bölünmüştür. Şahapistler, Reşid Karami'nin liderliğini yaptığı Demokratik Parlamenter Cephe içinde örgütlenirken karşıt grubu Kataeb, Ulusal Blok ve Şamun'un Ulusal Liberal Partisi'nin içinde bulunduğu üçlü ittifak Hilf oluşturmuştur.⁴²⁰ Parlamento seçimleri sonucunda Şahapist Güçler yenilgiye uğramış ve Şahap karşıtı hareketin adayı Süleyman Faranjiye, Şahapist

⁴¹⁵ Coban, *age*, s. 109

⁴¹⁶ Odeh, *age*, s. 193

⁴¹⁷ Coban, *age*, ss. 109 – 110

⁴¹⁸ Salibi, *Crossroads to Civil War*, ss. 42 – 43

⁴¹⁹ Odeh, *age*, s. 193

⁴²⁰ Baaklini, *age*, s. 185

İlyas Sarkis'e karşı bir oy farkla altı yıllık süre için yeni Cumhurbaşkanı olarak seçilmiştir.⁴²¹

Sonuç olarak Helu dönemi, Şahap döneminde yapılan uygulamalar doğrultusunda ülkenin içyapısına yönelik gerçekleştirilen devlet yatırımlarının devam ettiği ve dış politkada ise mevcut Arap yönetimleriyle ilişkilerin üst düzeye çıktığı bir dönem olmuştur. Helu'nun iktidarında Şahap kendi döneminde kurmuş olduğu güvenlik birimleriyle etkisini göstermiştir.⁴²²

3.4.3. Franjiye Dönemi [1970–1976]:

Kuzey Lübnanlı nüfuslu bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelen Süleyman Franjiye, politik hayata 1932 yılında atılmasına rağmen 25 yıl boyunca büyük kardeşi Hamid Franjiye'nin gölgesinde kalmıştır.⁴²³ Lübnan siyasetinde saygın bir politik lider olan kardeşinin 1957 yılında geçirmiş olduğu beyin kanamasıyla felç olması sonucunda Süleyman Franjiye kardeşinin yerine ailenin siyasal önderi konumuna getirilmiştir.⁴²⁴

Franjiye seçilmesiyle birlikte diğer Anti-Şahapist Sünni lider Saib Selam hükümeti kurmak için görevlendirilmiş ve Selam "Genç Kabine" adı verilen parlamento dışı teknokratların ağırlıkta olduğu bir hükümet kurmuştur. Selam kuracağı bu hükümetle Şahapist devlet mekanizmasının dağıtmayı amaçlamıştır. Kısaca Selam kurmak istediği kabineyle Şahap rejiminin tümünden kaldırılmasını hedeflemiştir.⁴²⁵ Ancak kabinenin parlamento üyelerinden oluşması gerektiğini savunan politikacıların karşı çıkması nedeniyle devlet mekanizması içinde gerekli reformlar yapılamamış ve Selam uygulamaya koymak istediği reformları yapamadığı için istifa etmiştir. Daha sonra 1972 yılındaki seçimlerden sonra tekrar başbakan olarak atanarak parlamentodaki üyelerden oluşan yeni bir kabine kurulmuştur.⁴²⁶ Seçimler, Parlamento'da olağan bir değişim meydana getirmemiş ve Dürzî lider Kemal Canpolat öncülüğündeki radikal grup muhalefetini sürdürmüştür. Radikal grup, parlamentoda güçlü bir biçimde temsil edilebilmek için daha fazla değişikliğin yapılmasını, ülkede sayıları giderek artan

⁴²¹ Ibid, s. 186

⁴²² Khalaf, *Lebanon's Predicament*, s. 96

⁴²³ Gorla, *age*, s. 123

⁴²⁴ Ibid, s. 123

⁴²⁵ Coban, *age*, s. 111

⁴²⁶ Salibi, *Crossroads to Civil War*, s. 24

Müslümanlar'ın daha adil temsil edilmesini ve seçim yaşının indirilmesi gibi değişiklikler talep etmiştir.⁴²⁷

Önceki Cumhurbaşkanı Şahap ve Helu'ya göre daha muhafazakâr olan Franjiye ülkede Filistin yanlısı gruplara karşı daha katı bir tutum almaya başlamıştır. Ancak bu durum Direniş karşıtı güçlerle arasını bozmamış çünkü Kahire antlaşması Franjiye tarafından da tanınmıştır.⁴²⁸ Bununla birlikte Franjiye'nin korkusu Filistinli gerilla gruplarının İsrail'e karşı yapmış olduğu ve süreklilik gösteren askeri akınlara karşı İsrail'in misilleme olarak Litani Nehri'nden Lübnan'ın güneyini ilhak etmesiydi.⁴²⁹ Bu bağlamda Lübnan Ordusu Filistinli grupların bu hareketlerine karşı sınır boyunca önlemleri artırmış ancak Filistinli gruplara karşı gerçekleştirilen bu hareketler ordu içinde ayrışmalara neden olduğundan fazla başarı sağlanamıştır.⁴³⁰

1970 yılında gerçekleşen “Kara Eylül” olayları sonucunda Ürdün'den ayrılmak zorunda kalan Filistin Güçleri Lübnan'da daha da güçlenmiştir. Ürdün'de yenilgiye uğrayan hareket Lübnan'da faaliyetlerini artırarak ülkenin iç ve dış politikasında gerilimi tırmandırmıştır.⁴³¹ Bu faaliyetlerin giderek hız kazanması ve silahlı hareketin güçlenmesi 1973 yılında İsrail'in Lübnan'daki Filistin kamplarına saldırmasına neden olmuş ve bu saldırılar sonucu El-Fetih'in üç önderi öldürülmüştür.⁴³² Selam, İsrail saldırısı karşısında zamanında harekete geçemeyen ordu komutanı İskender Ganim'in istifasını istemiş ancak bu talebi Franjiye geri çevirmiştir. Selam ise Güvenlik güçlerinin tutumunu Müslüman grupların protesto etmesi nedeniyle istifa etmek zorunda kalmıştır.⁴³³ Selam'ın yerine Âmin El-Hafız Başbakan olarak atanmıştır.⁴³⁴ Cumhurbaşkanı ile Başbakan arasındaki güç çatışmasını ortaya çıkaran bu olay ülkede Filistinli Gerillalar ve Lübnan Ordusu arasında gerilimin daha da artmasına neden olmuştur.⁴³⁵ Bir Filistinli'ye ait patlayıcı madde dolu bir bavulun ve Amerikan Büyükelçiliği yakınlarında beş Filistinli gerillanın Lübnan güvenlik güçlerince yakalanmasıyla gerilim daha da tırmanmıştır. Filistinliler bu hareketlere misilleme

⁴²⁷ Acar, *age*, s. 62

⁴²⁸ Odeh, *age*, s. 196

⁴²⁹ Mackey, *age*, s. 148

⁴³⁰ Ibid.

⁴³¹ Odeh, *age*, s. 196

⁴³² Acar, *age*, s. 63

⁴³³ Johnson, *age*, ss. 163 – 174

⁴³⁴ Coban, *age*, s. 112

⁴³⁵ Acar, *age*, s. 63

olarak üç Lübnanlı askeri kaçırmış ve yakalanan Filistinli komandoların serbest bırakılmasını istemişlerdir.⁴³⁶ Franjiye sorunu çözmek için Başbakan Hafız'ı görevlendirmiş ve Lübnan Ordusu Beyrut'un güneyindeki Filistin Kamplarını kuşatmıştır. Kuşatmayla birlikte karşılıklı silah atışları başlamış ve kısa zaman içinde çatışmanın şiddeti artmıştır.⁴³⁷ Mayıs ayının ikinci günü başlayıp onsekizine kadar devam eden çatışmalar her iki tarafın Kahire Antlaşması'na bağlılık sözü vermesiyle son bulmuştur.⁴³⁸ Bununla birlikte aynı yılın Haziran ayında ise Franjiye rejimine karşı güçlerin baskısına dayanamayan Başbakan Hafız istifa etmiştir.⁴³⁹ Selam'ın istifası ve Hafız'ın eski Başbakan'dan daha etkisiz siyasi kişiliği devlet içinde Sünniler'in etkinliğini azaltmak için bir hamle olarak kabul edilmiş ve bu durum Sünni kesimin tepkilerine neden olmuştur. Franjiye bu tepkileri yatıştırmak için Başbakan olarak Sünni çoğunluğunda kabul edeceği Taki-El Din El Sulh'u atamıştır.⁴⁴⁰ Sulh ilk iş olarak Meclis'teki radikaller de dâhil olmak üzere 22 kişiden oluşan geniş tabanlı bir hükümet kurmuştur.⁴⁴¹ Sulh, 15 aylık Başbakanlık sürecinde ülkenin siyasal bir krize sürüklenmesini önlemiş ancak onun döneminde de mezhebik, sosyal ve ekonomik çatışmalar devam etmiştir.⁴⁴²

1973 Mayıs ayında Filistin ve Lübnan Ordusu arasındaki çarpışmanın ardından Filistinliler askeri güçlerini ülkede takviye etmişler ve kendilerine yakın Lübnanlı gruplarla ilişkilerini geliştirmişlerdir. Bu gruplar: Lübnan Kominist Partisi, liderliğini İbrahim Kueylat'ın yaptığı "Bağımsız Nasırcı Hareket", Pan-Arabist Faruk El-Mukaddar grubu ve Kemal Canpolat'ın önderliğindeki "Ulusal Hareket'ti."⁴⁴³ Bu dönemdeki bir başka gelişme ise ülkede Müslümanlar arasında Sünniler'den sonra ikinci büyük mezhep olan Şii'lerin giderek güçlenmesiydi. Şii lider İmam Musa Sadr, 1974 yılındaki bir konuşmasında Şii'lerin olası İsrail işgaline karşı silahlanması ve ülkede sayıca çok olmalarına rağmen en yoksul ve siyasal iktidarda en az temsil edilen halk olduklarını belirterek Şii'lerin siyasal yapı içinde hak ettiği yeri bulmaları gerektiğini

⁴³⁶ Ibid, ss. 63 – 64

⁴³⁷ Ibid, s. 64

⁴³⁸ Odeh, *age*, s. 202

⁴³⁹ Ibid.

⁴⁴⁰ Coban, *age*, s. 113

⁴⁴¹ Acar, *age*, s. 65

⁴⁴² Coban, *age*, s. 114

⁴⁴³ Acar, *age*, s. 65

ifade etmiştir.⁴⁴⁴ Bu durum ileriki dönemlerde ülkenin güneyinde Şii etkinliğini artırmıştır.

1973 yılında patlak veren Arap-İsrail savaşı ülkeyi yeni bir bunalımın eşiğine getirmiştir. Mısır ve Suriye'nin İsrail'e karşı savaşında, Lübnan ülke içindeki Müslüman grupların muhalefetini yatıştırmak için kendi radar olanaklarını ve akaryakıt ikmali için kendi hava sahasını İsrail karşısında Suriye Silahlı Kuvvetleri'nin kullanılmasına izin vermiştir. Ancak bu savaş sonucunda Ortadoğu ülkeleri ikiye bölünmüştü. Mısır ve Suudi Arabistan İsrail ile bir barış antlaşmasını savunurlarken Libya ve Irak İsrail'le her türlü antlaşmaya karşı çıkmışlardır.⁴⁴⁵ Kısaca ülke hem Arap Dünyası içindeki hem de İsrail-Filistin çatışmalarına ev sahipliği yapmış ve böylece iki yıl sonra meydana gelecek olan iç savaşın önü açılmıştır.⁴⁴⁶

Franjiye döneminde Lübnan ekonomi siyasal gelişmelerden etkilenmiş ve birtakım sorunlarla karşılaşmıştır. Yatırımlar optimum verimlilikte gerçekleşmemiştir. Örneğin Lübnan'ın az gelişmiş güney kesimi ve yoksul çiftçilere su getirmek için oluşturulan projelere yatırımlar yapılacağına, bu yatırımların kaynakları gereken kaynaklar Litani Barajından Beyrut'a elektrik getirmek için kullanılmıştır.⁴⁴⁷ Ayrıca siyasi bunalımın iyiden iyiye arttığı 1973 yılında ise Tripoli ve Beyrut'ta yiyecek fiyatları yükselmiştir. Şahapist döneme göre 1971-1976 yılları arasında ülke de devletin yürüttüğü ekonomik program oldukça vasat bir hal almış ve Franjiye'nin Cumhurbaşkanlığı döneminde hiçbir ekonomik reform programı başarıyla yürürlüğe girmemiştir. Bunun en önemli nedeni Cumhurbaşkanı'nın ülkenin içinde bulunduğu politik durumdan dolayı reformları engelleyen politik odakları karşısına alamayacak olmasıdır.⁴⁴⁸

Ülkenin içinde bulunduğu kaotik durum 1974 yılında da devam etmiş ve Başbakan Sulh Eylül ayında istifa etmiştir. Onun yerine geçen Reşit El-Sulh, Falanjist Parti, İlerici Sosyalist Parti ve Liberal Parti'nin güçlü bir şekilde temsil edildiği bir

⁴⁴⁴ Ibid, ss. 65 – 66

⁴⁴⁵ Odeh, *age*, s. 203

⁴⁴⁶ Coban, *age*, s. 118

⁴⁴⁷ Winslow, *age*, s 175

⁴⁴⁸ Ibid, ss. 175 – 177

hükümet kurmuştur.⁴⁴⁹ Lübnan'ın siyasi yapısındaki bu gelişmelere paralel olarak Mısır İsrail'e karşı politikasını değiştirmiş ve Süveyş Kanalı'nın yeniden açılması için çalışmalar başlatmıştır. Yeni bir Arap-İsrail çatışmasının kendisine birçok şey kaybettireceğini düşünen Franjiye, Ortadoğu sorununun çözümü için çok çaba harcamış ancak Suriye'nin 1975 yılında olası barış görüşmelerine katılmayacağını belli etmesi onun barış umutlarını suya düşürmüştür.⁴⁵⁰ Müzakerelerin gerçekleşmeyeceği inancının artması Lübnan'ı olumsuz bir şekilde etkilemiş ve Acar bu dönemdeki Lübnan'da oluşan kaos ortamını şu şekilde betimlemiştir:

“Filistin askeri varlığının giderek güçlenmesi, Hıristiyanları da silahlanmaya götürmüştü. 1970'li yılların ortalarına gelindiğinde, bütün gruplar tepeden tırnağa silahlanmış durumdaydı. Kuşku, korku ve çıkar çatışmalarının boyutları devamlı artıyor, soygun, cinayet, adam kaçırma gibi olaylar sık sık tekerrür ediyordu. Trablusşam'da da Müslüman aileler arası çekişmeler, silahlı çatışmalar günlük olaylar haline gelmişti. Güney Lübnan'daki durumda da bir değişiklik yoktu. İsrail ve Filistinliler arasındaki periyodik operasyonlar devam ediyordu.”⁴⁵¹

1975 yılına gelindiğinde ise artık İç Savaş sürecini başlatacak fırtına bulutları ülke üzerinde toplanmıştı.⁴⁵² Artık İç savaşın patlak vermesi için küçük bir kıvılcım yeterliydi. Bu kıvılcım da 13 Nisan 1975 yılında Ayn El-Rumana semtinde gerçekleşmiş ve Ketaeb lideri Pierre Cemayel'in bir kilisenin açılış törenini yaptığı sırada kiliseye yaklaşan bir arabadan açılan ateş sonucu 2 Falanjist asker ve Gemayel'in korumalarından biri öldürülmüştür.⁴⁵³ Saldırının Filistinliler tarafından yapıldığını düşünen Falanjist milisler, misilleme olarak Filistinliler'in yaşadığı Tal El-Zaatar kampına giden bir otobüs konvoyuna saldırıp 25 yolcuyu öldürmüşlerdir.⁴⁵⁴ Ülke tarihindeki son iç savaşı başlatan bu olaydan hemen sonra Kemal Canpolat ve radikal gruplardan oluşan “Ulusal Cephe” hareketi içindeki liderler Falanjist Parti'nin feshedilmesi ve Parti'nin kabinedeki iki bakanının görevlerine hemen son verilmesi çağrılarında bulunmuşlardır.⁴⁵⁵ Arafat ise Arap Devletleri'nden diplomatik müdahalede

⁴⁴⁹ Acar, *age*, ss. 67 – 68

⁴⁵⁰ Ibid.

⁴⁵¹ Ibid.

⁴⁵² Odeh, *age*, s. 203

⁴⁵³ Acar, *age*, s. 71

⁴⁵⁴ Coban, *age*, s. 125

⁴⁵⁵ Acar, *age*, s. 71

talebinde bulunmuştur.⁴⁵⁶ Bununla birlikte Canpolat, “Ulusal Cephe” liderlerini yeniden toplayarak Falanjist Parti’nin Lübnan siyasi hayatından çekilmesi ve Falanjist Bakanların içinde bulunduğu hiçbir hükümetin desteklenmemesi yönünde resmi bir karar alınmasını sağlamıştır.⁴⁵⁷ Devlet yönetiminde krizin dozu gittikçe artarken Beyrut civarında da Filistinli gerillalar ve Falanjist milisler arasında yer yer çatışmalar baş göstermiş ve Franjiye süpriz bir kararla ordu içinden emekli Sünni Tuğgeneral Nurettin El-Rıfai Başkanlığında tamamı askerlerden oluşan bir kabine kurulacağını ilan etmiştir.⁴⁵⁸ Ancak ordunun inandırıcılığı azalmış olduğundan dolayı Müslümanlar tepki göstermiş ve Yeni Bakanlar Kurulu, Canpolat, Karami, Selam ve Edde’nin muhalefeti ile karşılaşmıştır. Franjiye’nin ordu merkezli hükümetine karşı tepkiler salt parlamentodaki muhalefetle sınırlı kalmamıştır. Beyrut’ta silahlı gruplar yolları keserek ve barikatlar kurarak gerilimi tırmandırmışlardır.⁴⁵⁹ Buna ilaveten Suriye Dışişleri Bakanı Abdülhalim Haddam’ı ve Savunma Bakanı General Cemil’i Beyrut’a göndermiş ve bu ziyaret sonucu askeri kabine 26 Mayıs’ta istifa etmiştir.⁴⁶⁰

General Rıfai hükümetinin istifasından sonra Franjiye 28 Mayıs’ta Karami’yi Başbakanlığa atadığını açıklaması tırmanmakta olan krizi durduramamış ve Hıristiyan ve Müslüman milislerin çatışmaları hız kazanmıştır. Karami’nin Başbakan olduğu yeni kabinede Canpolat önderliğindeki Ulusal Cephe ve Falanjist Parti yer almamıştır. Kabinede Karami, Başbakanlık ve Savunma Bakanlığı’nı idaresi altına alırken eski Cumhurbaşkanı Şamun ise İçişleri Bakanlığı görevini üstlenmiştir.⁴⁶¹ Yeni hükümetin kurulmasını takiben çatışmalar 2 aylık bir süre içinde nispeten durmuştur.⁴⁶² Durgunluk döneminde de karşıt grupların silahlanmaları hız kesmemiş bununla birlikte ülkenin doğu ve kuzeyi Falanjistler’in; diğer bölgeleri ise Müslümanlar’ın ve Filistinliler’in kontrolü altına girmiştir. Bu durum halk arasında bölünme korkusunu üst düzeye çıkarmıştır.⁴⁶³ Temmuz ayında yeniden şekillendirilen kabinede Başbakan Karami bölünme tehlikesine karşı ülke bütünlüğü çerçevesinde görevinin hukuku ve düzeni yeniden sağlamak olduğunu ifade etmiş ve bu bağlamda da ordu birliklerini çatışmaların

⁴⁵⁶ Odeh, *age*, s. 217

⁴⁵⁷ Acar, *age*, s. 71

⁴⁵⁸ Coban, *age*, s. 127

⁴⁵⁹ Acar, *age*, s. 72

⁴⁶⁰ Odeh, *age*, s. 223

⁴⁶¹ Acar, *age*, s. 73

⁴⁶² Gorla, *age*, s. 189

⁴⁶³ Acar, *age*, s. 73

en ağır olduğu bölgelere göndermiştir.⁴⁶⁴ Buna ek olarak 17 Ağustos'ta Ulusal Cephe'nin siyasi faaliyetlerinin engellenmesini istediği Falanjist Parti, kısmı uzlaşma çerçevesinde yıllık konferanslarına son vermiştir.⁴⁶⁵

Ülke içinde çatışma halindeki gruplar arasındaki sorunları çözmek için Suriye Dışışleri Bakanı Haddam'ın girişimleriyle oluşturulan içinde Kemal Canpolat ve Pierre Cemayel'in bulunduğu "Ulusal Diyalog Komitesi" kurulmuş ancak komitenin toplantılarından çözüm adına hiçbir sonuç çıkmamıştır.⁴⁶⁶ Bölge devletleri de ülkenin içinde bulunduğu duruma diplomatik yollarla müdahale etmek istemişlerdir. Bu bağlamda Arap devletleri çatışmaların durması için Falanjistleri Arap Ligi'ne çağırırken, İsrail ülkede Suriye'nin aracılık girişimlerine karşı hükümeti ikaz etmiştir.⁴⁶⁷ Ulusal Cephe'nin lideri Kemal Canpolat Maruniler'in amacının ülkede ikinci bir İsrail yaratmak olduğunu ifade etmiştir.⁴⁶⁸ İkinci bir İsrail'in yaratılması düşüncesine dönemin önde gelen Hıristiyan liderlerinden biri olan Raymond Edde'de karşı çıkmış ve ülkede politik sistemi değiştirmeyecek birkaç reform yapılarak birleşik bir Lübnan'ı savunmuştur.⁴⁶⁹ Bu durum Lübnanlılık düşüncesini Edde'nin ülkedeki kaotik ortama rağmen hala işletmeye çalışması olarak yorumlanmıştır.⁴⁷⁰ Çatışmalar genelde Beyrut'tun dışındaki yerleşim yerlerinde devam ederken 24 Ekim günü Ulusal Cephe ile Falanjistler arasında Beyrut Oteli ve çevresinin kontrolünü ele geçirmek için şiddetli mücadele başlamıştır. Üç gün sonra ise çatışmalar Beyrut'un güneyinde Damar ve Bekaa Vadisi'ndeki Zahle yerleşim yerlerine sığramıştır.⁴⁷¹

Ülke'nin içinde bulunduğu çatışma devlet erkinde de kendisini göstermeye başlamış ve sabrının son noktasına gelen Başbakan Karam'ın, Cumhurbaşkanı'nın Şamun ve Cemayel ile beraber kendisini hükümetin dışında kalmaya zorlamak için dolaplar çevirdiğinden şüphelenmiştir çünkü Karam Ulusal Cephe ve Müslümanlar arasındaki işbirliğini Franjiye'ye zorla kabul ettirmiştir.⁴⁷² Karam ise sonraki süreçlerde

⁴⁶⁴ Winslow, *age*, s 187

⁴⁶⁵ Ibid, s 187

⁴⁶⁶ Khalidi, *age*, s. 49

⁴⁶⁷ Ibid.

⁴⁶⁸ Ibid.

⁴⁶⁹ Odeh, *age*, s. 234

⁴⁷⁰ Gorla, *age*, s. 249

⁴⁷¹ Khalidi, *age*, s. 49

⁴⁷² Ibid.

Franjiye ile ilgili şüphelerinden vazgeçmiş ve her ikisi birbiriyle daha sıkı işbirliği yapma kararına varmıştır.⁴⁷³

Ülkede savaş halindeki grupları uzlaştırma çabalarına Batı ülkeleri de katılmış ve bu amaçla Vatikan temsilcisi Kardinal Paolo Bertoli ve eski Fransa Dışişleri Bakanı Maurice Couve de Murville ülkeyi ziyaret etmişlerdir.⁴⁷⁴ Murville Lübnan ile birlikte Suriye’yi de ziyaret etmiş ve bu ziyaret sonrası Suriye Devlet Başkanı Hafız Esad ile Pierre Cemayel’in bir araya gelip sorunlara çözüm bulmaları kararlaştırılmıştır.⁴⁷⁵ Esad ile Cemayel arasında varılan mutabakat çatışmalar esnasında meyvelerini vermeye başlamış ve çatışmalar Beyrut’ta 15 Aralık’ta kontrol altına alınmıştır.⁴⁷⁶ Bu olayı takiben aynı gün ateşkes ilan edilmiştir.⁴⁷⁷ Ateşkes ilanına rağmen Falanjistler ve ittifak halindeki diğer Marunî gruplar başta Şii yerleşimleri hedef alarak kendi kontrol ettikleri bölgelerde yaşayan Müslümanları kendi deyimleriyle “temizleme” operasyonu ile sürmeye başlamışlardır.⁴⁷⁸ Bu durum ileriki günlerde Filistinliler’e yönelik saldırıların da altyapısını oluşturmuştur.

Bir yıllık süreçte [1975–1976] oluşan gerilimler, gruplar arasında saldırılar ve karşı saldırılar şeklinde cereyan etmiş ve yaratılan kısa süreli ateşkes dönemlerinde çatışan gruplar silahlanma ve lojistik bakımdan daha da güçlenme çabası içine girmişlerdir. 1976 yılına gelindiğinde savaşın karakterinde önemli bir değişiklik olmuş ve savaş Müslüman–Hıristiyan çatışmasından Hıristiyan [Marunî]–Filistinli çatışmasına dönüşmüştür. Filistinliler ülkedeki sorunun Lübnan’ın iç sorunu olduğunu ve kendi sorunları olmadığını tezini savunmalarına rağmen Hıristiyanlar [Marunî milisler] oluşan bunalımın sorumlusunun Filistinliler’in varlığı ve onların askeri gücü olduğunu ileri sürmüşlerdir.⁴⁷⁹ Savaşın bu bölümüne kadar Filistinliler ittifak halinde oldukları Müslüman gruplara yardım ederken artık kendilerinin hedef olduğu savaşın bundan sonraki aşamasında Müslüman gruplar Filistinliler’e yardım etmeye başlamışlardır.⁴⁸⁰

⁴⁷³ Ibid, s. 50

⁴⁷⁴ Ibid, s. 49

⁴⁷⁵ Acar, *age*, s. 78

⁴⁷⁶ Coban, *age*, s. 131

⁴⁷⁷ Acar, *age*, s. 79

⁴⁷⁸ Coban, *age*, s. 131

⁴⁷⁹ Acar, *age*, s. 79

⁴⁸⁰ Ibid.

Falanjistler'in iç savaş ortamında yeni düşman olarak belirledikleri Filistinlileri ülkeden atma girişimi 4 Ocak 1976 günü Marunî milislerin Doğu Beyrut'taki Tal El-Zatar ve Cisir-El Basa yerleşim kamplarını aniden kuşatmasıyla başlamıştır. Bu harekete karşı Filistin hareketi ülkede çıkmaza girmiştir. Arafat bu saldırılar yüzünden hareketin gücünü umutlandığı Cenova'daki Ortadoğu Barış Konferansı'ndan önce hareketin gücünün tükenebileceği varsayımından dolayı çatışmaların içine çekilmekten sakınmıştır.⁴⁸¹ Marunî milisler ve Filistinliler arasında saldırı ve karşı saldırı biçiminde devam eden olaylar çevredeki Arap Ligi ülkelerinin yanı sıra bütün dünyanın da ilgisini çekmiştir.⁴⁸² Bununla birlikte çatışma sürecinde Filistinliler'in kazanmış olduğu üstünlükler Suriye'nin askeri olarak müdahale etmesine neden olmuş ve bu durumda Maruniler'e çatışmalarda belli bir üstünlük sağlamıştır. Suriye'nin Marunîlere yönelik desteğine karşılık Ulusal Hareket lideri Kemal Canpolat'da Müslüman kesim lehine politik istemlerini artırmıştır.⁴⁸³ Kemal Canpolat'ın ölümünden sonra yayınlanmış hatıralarında Suriye'nin Marunîlere yakın politika izlemesindeki temel amacını Suriye Devlet Başkanı Hafız Esad'ın sözleriyle şu şekilde aktarmıştır:

“Beni dinle. Bu, Marunîleri Suriye'nin tarafına çekebilmek, itimatlarını kazanmak ve hamilerinin ne Fransa, ne de Batı olmadığına kendilerini ikna edebilmem için tarihi bir fırsat. Batılılardan yardım talep etmelerinin önüne geçebilmek için onları kollamamız gerekiyor. Dolayısıyla, Lübnan'daki Hıristiyan kanat karşısındaki zaferini kabullenmem mümkün değil.”⁴⁸⁴

Esad, daha önce de Marunîlere vermiş olduğu desteğin Müslümanlar'da ve Filistinliler'de yaratacağı tepkiyi önlemek için ise Franjiye ile anlaşmıştır. Bu antlaşma sonucu Anayasa Belgesi olarak bilinen ve Marunîlerin kimi anayasal imtiyazlarından feragatlerini öngören bir uzlaşma metninin kaleme alınmasını sağlamıştır.⁴⁸⁵ Suriye Dışişleri Bakanı Haddam ana hatlarıyla tarif ettiği ve Franjiye tarafından imzalanan bu metin 7 maddeden oluşmaktaydı.⁴⁸⁶ Bu maddeler ana başlıklarıyla şunlardır: 1] Parlamentoda Hıristiyanlar'ın ağırlıklı olarak temsil edildiği 5/6 oranının yerine %50 temsil hakkı; 2]Cumhurbaşkanı tarafından atanan Başbakan'ın parlamento tarafından seçilmesi; 3]Devlet kademesinde yüksek üç makamın sırasıyla Cumhurbaşkanlığı'nın

⁴⁸¹ Coban, *age*, s. 131

⁴⁸² Acar, *age*, s. 80

⁴⁸³ Rabil, *agm*, s. 24

⁴⁸⁴ Kemal Canpolat, *Hadhihi Wasiyati*, Paris, Stok, 1978, s. 110

⁴⁸⁵ Rabil, *agm*, s. 24

⁴⁸⁶ Khalidi, *age*, s. 52

Marunîlerde Başbakanlığın Sünniler’de Meclis Başkanlığı’nın da Şiiler’in elinde kalması; 4] Cumhurbaşkanı, Başbakan ve diğer bakanların yargılanabilmesi için yeni bir yüksek mahkemenin kurulması; 5]Yeni bir Yüksek Ekonomik Konseyin oluşturulması; 6]Şimdiye kadar Lübnan vatandaşlığını yadsıyan Müslümanlara vatandaşlık hakkının verilmesi; 7]Yönetim ile birlikte tüm devlet hizmetlerinde ve ordu ile ilgili atamalarda yarı yarıya eşitlik ilkesinin göz önüne alınması olarak sıralanmıştır.⁴⁸⁷

Bu dönemde Arap Ligi’ne dâhil ülkeler de kalıcı bir çözüm için harekete geçmiş ve aralarında Suriye, Suudi Arabistan, Katar, Yemen, Sudan ve Birleşik Arap Emirlikleri askerlerinden oluşacak 30.000 kişilik “Arap Caydırıcı Gücü’nün” konuşlanması kararlaştırılmıştır. Bu askeri gücün temel görevi Lübnan’da kalıcı bir barışın tesis edilmesine yardımcı olmak ve hayatın kısa sürede içinde normale dönmesini sağlamaktır.⁴⁸⁸ Bu dönem içinde Lübnan Hükümeti’nin talebi üzerine ülkede Suriye askeri gücü konuşlanmış ve 16 Ekim 1976 yılında yürürlüğe giren kalıcı ateşkes ile çarpışmalar sona ermiştir.⁴⁸⁹ Bu aşamaya kadar ülkede solcular ve Müslümanlar Lübnan içinde iktidarı ele geçirmek için savaşmıştır. Diğer Müslüman gruplar [Nasırcılar ve Baasçılar] ise ülkeyi Arap Dünyası’na dâhil etmek için Marunîlere karşı mücadele etmişlerdir. Marunîler içinde sadece Falanjistler çatışmaların asıl yükünü taşıyan yeterli güce sahip grup olmuş ve Hıristiyan Lübnan düşüncesini hayata geçirmek için Müslümanlar ve solcu gruplara karşı mücadele etmişlerdir.⁴⁹⁰ Sonuç olarak ülkenin tarihindeki son iç savaşın o zamana kadarki bilançosu diğer çatışmalarla karşılaştırıldığında çok ağır olmuş ve bu süreçte 60.000 kişi ölmüş, 300.000 kişi yaralanmış ve tahmini 3 milyar dolarlık maddi hasar meydana gelmiştir.⁴⁹¹

1976 yılının Eylül ayına gelindiğinde ise Cumhurbaşkanı Faranjiye’nin görev süresi dolmuş ve yerine daha önceki Cumhurbaşkanlığı seçimindeki rakibi eski Şihibist Elias Sarkis seçilmiştir.⁴⁹² 1 Mayıs’ta kararlaştırılan Sarkis’e karşı Raymond Eddé’nin Ulusal Hareket’in adayı olduğu seçimler Suriye’nin zor kullanarak Ulusal Hareket ile

⁴⁸⁷ Ibid.

⁴⁸⁸ Acar, *age*, ss. 80 – 81

⁴⁸⁹ Ibid, s. 81

⁴⁹⁰ Mackey, *age*, s. 158

⁴⁹¹ Michael Hudson, *Arab Politics: The Search For Legitimacy*, New Haven, Yale University Press, 1977, s. 281

⁴⁹² Acar, *age*, s. 82

gerginlik ortamı yaratması yüzünden ertelenmiştir.⁴⁹³ Suriye destekli El-Saika Tugayları ve Filistin Özgürlük Ordusu'nun himayesinde bir hafta sonra düzenlenen seçimlerde Sarkis toplam 69 oyun 66'sını almıştır.⁴⁹⁴ Seçimde Salam, Şamun, Cemayel ve Franjiye'nin temsil ettiği grup Sarkis lehine oy kullanırken Canpolat ve Karam seçimi boykot etmişlerdir.⁴⁹⁵ Sonuç olarak Franjiye siyasi krizlerin ve ülke içindeki çatışmaların hiç eksik olmadığı bir Cumhurbaşkanlığı dönemi geçirmiştir. Bu dönemde sosyal ve ekonomik alanda kalıcı herhangi bir başarı sağlanamamış ve Şihabist dönemde sağlanan bir dizi kazanımda çatışma süreçlerinin içinde yok olmuştur.

3.4.4. Sarkis Dönemi [1976 – 1982]:

1975 Aralık ayında Cumhurbaşkanı seçilen Sarkis, Başbakan olarak Selim El – Hoss'u atamış ve yeni Başbakan teknokratlardan oluşan bir kabine kurmuştur.⁴⁹⁶ Bu dönemde 1969 Kahire antlaşması tüm şartlarıyla tekrar kabul edilmiş ve taraflar antlaşmanın derhal uygulanmasını gerekli görmüşlerdir. Ancak Kahire antlaşması bu dönemde ülkede politik bir anlaşmazlığa sebep olmuştur. Kamil Şamun antlaşmanın geçersiz olduğunu ve ülkedeki Filistinliler'in derhal ülkeyi terketmesi gerektiğini iddia etmiştir. Hoss ise antlaşmanın yürürlükte olduğunu ve hükümlerine aynen uyulacağını ifade etmiştir.⁴⁹⁷ Ayrıca Antlaşma'da ek olarak üç karar daha alınmıştır. Bunlar sırasıyla şunlardır. Lübnan Ordu Birlikleri ile Arap Caydırıcı Gücü'nün Filistinliler'in elindeki ağır silahları toplamaları, Filistinli gerillaların Güney Lübnan'da İsrail sınırından 15 km geri çekilmeleri ve iki askeri gücün Filistin kamplarını denetlemeleridir.⁴⁹⁸ Öngörülen kararların yerine getirilmesi için de Suudi Arabistan, Kuveyt, Mısır ve Suriye tarafından bir temsil komitesi oluşturulmuştur.⁴⁹⁹ Başbakan Hoss kurmuş olduğu sekiz kişilik kabinesiyle ülkede barış ve güvenliği sağlamak için daha önce Kahire ve Riyad Arap Ligi zirvelerinde alınan kararlar sonucunda çoğunluğu Suriyeli çeşitli Arap ülkeleri askerlerinden oluşan “Arap Caydırıcı Gücü'nü” Lübnan'da konuşlandırmaya

⁴⁹³ Khalidi, *age*, s. 56

⁴⁹⁴ Ibid.

⁴⁹⁵ Ibid.

⁴⁹⁶ McGowan, *agm*, s. 32

⁴⁹⁷ Acar, *age*, s. 82

⁴⁹⁸ Ibid, s. 83

⁴⁹⁹ Coban, *age*, s. 144

başlamıştır.⁵⁰⁰ Böylece 10–21 Kasım tarihleri arasında Arap Caydırıcı Gücü Lübnan'ın tamamına yerleşmiştir.⁵⁰¹

İç savaşın sonlarına doğru ülkeye askeri olarak yerleşerek ülkede Maruniler'e belli bir avantaj sağlayan Suriye'nin kısa süre sonra, Maruniler'le ilişkileri soğumaya yüz tutmuştur.⁵⁰² Bunun en önemli nedeni de Maruniler'in tarihsel olarak Suriye'nin Lübnan ve Filistin'i kapsayan "Büyük Suriye Miti" bağlamındaki emellerinden tedirginlik duymalarıydı.⁵⁰³ Hıristiyanlara göre Suriye ülkede gerekeni yapmıştı ve artık ülkeyi terk etmeliydi.⁵⁰⁴ Maruniler'in bu politik tutumu da Suriye'nin ülkede Müslüman sol gruplara ve Filistinlilere yaklaşmasına neden olmuştur.⁵⁰⁵

1977 yılının ilk aylarında Hıristiyanlar ile Müslümanlar arasındaki gerilim Güney Lübnan'da tırmanarak çatışmalara dönüşmüştür. Bombalar patlamaya devam etmiş ve suikastler düzenlenmiştir. Bir anlamda savaş sonlanmış ancak çatışmalar sürmüştür.⁵⁰⁶ Doğu Beyrut'ta meydana gelen bir patlamada 40 kişinin ölmesi Suriye Birlikleri'nin güçlerini bu bölgeye göndermesine neden olmuş ve bölgede kontroller sıklaştırılmıştır.⁵⁰⁷ Bununla birlikte Mart ayında Ulusal Hareket lideri Canpolat Şuf Bölgesi'nde Muhtara yakınlarında olan Suriye kontrol noktasında ani bir silahlı saldırı sonucu öldürülmüş ve katiller asla bulunamamıştır.⁵⁰⁸ Kimi gruplar bu olayda Suriye'yi sorumlu tutmuşlardır.⁵⁰⁹ Saldırıdan Falanjistler'i sorumlu tutan Dürzî savaşçılar misilleme olarak yüzden fazla Hıristiyan köylüyü (kimi kaynaklara göre 60 kişi) katletmişlerdir.⁵¹⁰ Kemal Canpolat'ın ölümünden sonra partinin ve Ulusal Hareket'in başına geçen oğlu Velid Canpolat Suriye ile yakın ilişkiler kurmuş ve Şam'da Ulusal Hareket adına bir anlaşma imzalamıştır.⁵¹¹ Bu politik hamle Suriye ile Maruniler arasında ilişkilerin daha da kopmasına ve Maruniler'in İsrail'e yakınlaşmasına neden

⁵⁰⁰ Acar, *age*, s. 82

⁵⁰¹ Coban, *age*, s. 144

⁵⁰² Acar, *age*, s. 82

⁵⁰³ Rabil, *agm*, s. 25

⁵⁰⁴ Acar, *age*, s. 82

⁵⁰⁵ Ibid.

⁵⁰⁶ Winslow, *age*, s. 212

⁵⁰⁷ Acar, *age*, s. 82

⁵⁰⁸ Jonathan Randal, *The Tragedy of Lebanon: Christian Warlords, Israeli Adventurers and Bunglers*, London, Chatto&Windus – The Hogarth Press, 1983, s. 181

⁵⁰⁹ Acar, *age*, s. 83

⁵¹⁰ Randal, *age*, s. 181

⁵¹¹ Acar, *age*, s. 84

olmuştur. Ülke içindeki Falanjist hareketi de bu süreçlerde destekleyen İsrail 1977 yılının Eylül ayında da Lübnan ordusunun asi subayı Saad Haddad'ın Filistinliler ile çarpışmaya girmesiyle kendi birliklerini Haddad'a yardım için ülkenin güneyine göndermiştir.⁵¹²

1979 yılında İsrail, Filistinli gerillaların kendisine karşı faaliyetlerini neden göstererek gerçekleştirdiği aralıklı askeri operasyonları ülkedeki politik süreçlere müdahale etmek için süreklileştirmiştir. Bu doğrultuda kendi savaş uçakları Lübnan'daki Filistin karargâhlarını defalarca bombalamış ve bombalamalar sonucu Damur ve Adlun'da 20 kişi hayatını kaybetmiştir.⁵¹³ İç savaşa süreci Suriye ve İsrail işgallerinin eklenmesi ülkedeki krize farklı bir boyut kazandırmıştır. Bu süreçte Ülke yönetimindeki başarısızlıklara rağmen Başbakan Hoss'un görev süresi iki yıl daha uzatılmıştır.⁵¹⁴ 1980 yılına gelindiğinde ise Hoss, Sarkis'e istifasını sunmuş ve yerine ılımlı Sünni lider ve Yüksek İslam Konseyi Başkanı Şefik El-Wazzan Başbakan olarak atanmıştır.⁵¹⁵ "Diyalog Hükümeti" olarak tanımlanan yeni kabine Ekim ayında ülkede yeniden barışı ve güvenliği sağlamak amacıyla göreve başlamıştır.⁵¹⁶ Ancak 29 Ocak 1981 tarihinde ülkede Filistinlilere yönelik meydana gelen İsrail hava saldırısı sonucunda 20 Filistinli ölmüş ve akabinde Sur ve Sayda şehirlerindeki Filistin mevzilerine de düzenlenen saldırılarda da birçok Filistinli hayatını kaybetmiştir.⁵¹⁷ Bu olayların ardından ülkedeki Sünni liderler Selam, Habib, Başbakan Wazzan ve Filistin Kurtuluş Örgütü arasındaki görüşmeler başlamış ve amaç İsrail bombardımanlarının durması olmuştur. Bu bağlamda da Filistinli komandolar Ağustos ayında Beyrut'tan geri çekilmiştir.⁵¹⁸ Ayrıca Eylül ayında Fransız Büyükelçisi Louis Delamare suikast sonucu öldürülmesiyle Fransa-Suriye ilişkileri gergin bir hal almıştır.⁵¹⁹ Suriye birlikleri ve Hıristiyan milisler arasındaki çatışmalar kuzeyde meydana gelmiş ve çatışmaları şiddetli bombalama eylemleri takip etmiştir.⁵²⁰ İsrail jetlerinin Filistin hedeflerine saldırıları, Trablusşam'da Suriye

⁵¹² Coban, *age*, s. 161

⁵¹³ Acar, *age*, s. 88

⁵¹⁴ McGowan, *agm*, s. 35

⁵¹⁵ Ibid.

⁵¹⁶ Acar, *age*, s. 89

⁵¹⁷ Ibid.

⁵¹⁸ Johnson, *age*, s. 204

⁵¹⁹ Acar, *age*, s. 91

⁵²⁰ Winslow, *age*, s. 228

destekli Aleviler ile Sünni “Müslüman Kardeşler” arasındaki çatışmalar; güneyde ise Şii AMAL hareketi ile Filistin gerillaları arasındaki çarpışmalar ülkeyi derin bir krizin içine sokmuştur.⁵²¹ 1982 yılında ise çatışmalar aralıklı şekilde sürmeye devam etmiştir. 3 Haziran 1982 yılında İsrail Londra Büyükelçisi’nin bir saldırı sonucu yaralanmasıyla saldırıdan Filistinliler sorumlu tutulmuş ve bu durum 34 yıllık süreçte beşinci Arap–İsrail Savaşı’nın gerçekleşmesine neden olmuştur.⁵²² İsrail tarafından düzenlenen “Galileye Barış Harekâtı’nın” amacı Filistin Kurtuluş Örgütü’nü ve onun ağır silahlarını, İsrail–Lübnan sınır bölgesinden sürmek olarak ifade edilmiştir.⁵²³ Ayrıca operasyon esnasında’ye İsrail Savunma Güçleri’ne (ISG) herhangi bir saldırı yapılmadıkça IDF’in Suriye’ye herhangi bir saldırı düzenlemeyeceği hükümet sekreteri Dan Meridor tarafından açıklanmıştır.⁵²⁴ Bu açıklamayı takibinde harekât 6 Haziran’da başlamış ve yaklaşık 80.000 İsrail askeri katılmıştır. Operasyonda İsrail tankları ve hava kuvvetleri denizden ve karadan topçu ateşi desteğiyle kuzeye doğru ilerleyerek Haziran ayı sonunda Beyrut Havalimanına ulaşmıştır.⁵²⁵ Ülkede başlayan bu yeni krizi çözmek için Amerikan Temsilcisi Philip Habib Lübnan’da temaslarda bulunmuştur. Bu temaslar sonucu Habib sorunun çözümünde Sarkis’le ortak hareket etmiş ve bu bağlamda Sarkis “Ulusal Çözüm Komitesi’nin” oluşturulduğunu ilan etmiştir. Başkanlığını Sarkis’in yaptığı bu komiteye Falanjist lider Beşir Cemayel, Başbakan Wazzan, Grek Ortodoks Dışişleri Bakanı Fuad Butros, İlerici Sosyalist Partisi lideri Velid Canpolat, Şii AMAL Hareketi lideri Nebih Berri ve Grek Katolik Politikacı Nasri Maalouf da katılmıştır. Komite Batı Beyrut’ta İsrail tarafından kuşatılmış Filistinli gerillaların yerini tamamen Lübnan Ordusu’nun alabilmesine dair bir formül bulmuştur.⁵²⁶ Ancak komitenin faaliyetlerinden herhangi bir sonuç çıkmamış ve Acar komitenin bu kriz sürecinde etkin olamayışını şu şekilde yorumlamıştır:

⁵²¹ Acar, *age*, s. 92

⁵²² Itamar Rabinovich, *The War For Lebanon: 1970 – 1985*, Ithaca and London, Cornell University Press, 1985, s. 121

⁵²³ Robert Fisk, *Pitty The Nation: Lebanon At War*, London, Andre Deutsch, 1990, ss. 200 – 201

⁵²⁴ Rabinovich, *age*, ss. 121 – 122

⁵²⁵ Acar, *age*, ss. 93 – 94

⁵²⁶ Coban, *age*, s. 182

“Esasen İsrail ve Filistinlilerin bir savaş sürdürmekte oldukları Lübnan’da Lübnanlı liderlerin alabileceği muhtelif kararlara savaşı tarafların uymasını beklemek aşırı iyimserlik olurdu.”⁵²⁷

Filistinli gerillalar ağır silahları ve Sovyet yapımı Katyuşa füzeleri ile karşılık vermelerine rağmen 17 Haziran günü İsrail Amerikan yapımı 9 bombardıman uçağıyla Batı Beyrut’un Fakhani bölgesindeki işçilere ve bazı FKÖ bürolarına saldırmış ve bu saldırılarda çok sayıda insan hayatını kaybetmiştir.⁵²⁸ Saldırıların ileriki aylarda devam etmesi ABD Başkanı Reagan’ın müdahalesine neden olmuştur. ABD Başkanı İsrail Başbakanı Menahem Begin’e bir mesaj göndererek bombardımanların durmasını istemiş ve Begin ABD baskısı nedeniyle harekâtı durdurmuştur.⁵²⁹ Habib’in teklif ettiği 14 maddelik barış planını Filistin 7 Ağustos’ta, İsrail ise 11 Ağustos’ta kabul etmiştir. Bu plana göre Lübnan’daki Filistinli gerillalar Lübnan’ı terk edecek ve ellerindeki ağır silahları Lübnan ordusuna teslim edeceklerdi. Bu tahliye süreci Fransız, İtalyan ve Amerikan askerlerinden oluşacak uluslararası askeri gücün denetiminde gerçekleştirilecek ve askeri gücün kalış süresi bir ay olacak ve gerekirse Lübnan Hükümeti’nin talebi üzerine bu süre uzatılabilecekti. Filistinliler ile birlikte Batı Beyrut’u Suriye Birlikleri de terk edecekti. Ülkede kalacak sivil Filistinliler ise Lübnan hukukuna bağlı olarak yaşamlarını sürdürecekti.⁵³⁰ Lübnan’daki İsrail-Filistin çatışması ile meydana gelen krizin olumlu bir şekilde çözülmesinden güç alan Reagan taraflar arasındaki sorunu tamamen çözmek için 1 Eylül 1982 yılında daha önce Camp David görüşmelerinde temellenen ve zamanın ABD Dışişleri Bakanı George P. Schulz’un mimarı olduğu “Fresh Start” (Yeni Başlangıç) adlı barış planını sunmuş ancak beklenen çözüm gerçekleşmemiştir.⁵³¹

Ülkedeki krizin Filistinli güçlerin ülkeyi terk etmesiyle çözümlenmesinden sonra bu seferde ülke Cumhurbaşkanı seçiminde kilitlenmiştir. 1976 ve 1982 yıllarındaki Cumhurbaşkanlığı seçimleriyle İsrail-Suriye çekişmesi arasında bağlantı kuran Coban 1982’deki seçim sürecini şu şekilde ifade etmiştir:

⁵²⁷ Acar, *age*, s. 96

⁵²⁸ Randal, *age*, s. 237

⁵²⁹ Acar, *age*, s. 97

⁵³⁰ Ibid.

⁵³¹ Bernard Reich, *Arab - Israeli Conflict and Conciliation: A Document History*, London, Praeger, 1995, s. 175

“Önceki seçimde (1976), Sarkis Suriye tanklarının şemsiyesi altında zafer kazanmıştı. Şimdi ise parlamento seçim oturumunu kendi çıkarları için kullanan İsrail tanklarıydı.”⁵³²

1982 Cumhurbaşkanlığı seçimleri İsrail gölgesinde, parlamentoda seçim için gerekli olan 3/2'lik çoğunluk sağlanarak gerçekleşmiş ve Falanjist Kuvvetlerin Komutanı ve Pierre Cemayel'in oğlu Beşir Cemayel 62 oyun 52'sini alarak yeni dönemde Cumhurbaşkanı olarak seçilmiştir.⁵³³ Filistin ve Suriye askeri güçlerinin Beyrut'u terk etmesi ve bu süreçte eşlik eden Uluslararası Barış Gücü'nün Eylül ayından itibaren Lübnan'dan ayrılmaya başlaması ülkede krizin yerini sakin bir havanın hâkim olmasını sağlamıştır. Ancak 34 yaşındaki genç Cumhurbaşkanı daha göreve başlamadan Doğu Beyrut'taki Parti binasında bombalı bir saldırı sonucu öldürülmüştür.⁵³⁴ Cemayel suikastinden hemen sonra İsrail askerleri Beyrut'ta Filistinli gerillaların olduğunu öne sürerek Batı Beyrut'u işgal etmiş ve şehrin bu yakasını herhangi bir zorlukla karşılaşmadan kontrol altına almışlardır.⁵³⁵ Bu işgalden üç gün sonra Beyrut, Filistin halkı için çok kanlı olaylara sahne olmuştur. Falanjist milisler İsrail birliklerinin desteğiyle Sabra ve Şatilla Filistin mülteci kamplarına saldırmış ve çoğunluğu kadın, çocuk ve yaşlı yaklaşık 2000 kişiyi öldürerek tarihin kanlı eylemlerinden birini gerçekleştirmiştir.⁵³⁶ Dünya kamuoyunun büyük tepkisine neden olan bu olayın hemen ardından İsrail Başbakanı Begin, Sabra ve Şatilla mülteci kamplarındaki katliamlarla İsrail ordusunun dolaylı bağlantısı olup olmadığını soruşturmak için bir komisyon kurmuş ve Kahan komisyonu tarafından ilan edilen rapor sonucunda İsrail Savunma Bakanı istifaya mecbur edilmiş ve orduda kıdem derecesi yüksek subaylar emekliğe zorlanmıştır.⁵³⁷ Cemayel suikastıyla Sabra ve Şatilla katliamlarının etkisi hala devam ederken ülkede Cumhurbaşkanlığı seçimi için toplanan Meclis bombalı suikast sonucu hayatını kaybeden Beşir' in yerine büyük kardeşi Emin Cemayel'i yeni Devlet Başkanı olarak seçmiştir.

⁵³² Coban, *age*, s. 187

⁵³³ Acar, *age*, s. 99

⁵³⁴ Ibid.

⁵³⁵ Ibid, s. 100

⁵³⁶ Winslow, *age*, s. 235

⁵³⁷ Yossi Beilin, *Israel: A Concise Political History*, New York, St. Martin Press, 1993, s. 210

3.4.5. Emin Cemayel Dönemi [1982–1988]:

Beşir Cemayel'e göre daha ılımlı bir çizgide olan Emin Cemayel, Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde Müslüman politikacıların da desteğini almış ve göreve gelir gelmez yeni kurulacak hükümeti beklemeden ülkede güvenliği sağlamak için Lübnan Ordusu'na yardımcı olacak Amerikan, Fransız ve İtalyan askerlerinden oluşan Uluslararası Barış Gücü'nün Beyrut'a gelmesini karara bağlamıştır.⁵³⁸ Bununla birlikte ülkede Sarkis'in döneminin Başbakanı Wazzan'ı tekrar Başbakanlık görevine atamış ve Wazzan da teknokratlardan oluşan 10 kişilik bir kabineyi kurduğunu ilan etmiştir.⁵³⁹ Bu kabine 2 Marunî, 2 Grek Ortodoks, 1 Grek Katolik, 2 Şii, 1 Dürzî ve 1 Sünni üyeden oluşmuştur.⁵⁴⁰

Habib planının uygulanmasında çok titiz davranan ve ülkede barış ve güvenliği sağlamaya çalışan hükümet, bu çalışmaların sonucunda Ekim 1982 yılında Beyrut'un bazı bölgelerinde güvenliği tesis edebilmiştir. Ayıca ülkedeki yabancı kuvvetlerin çekilmesini isteyen hükümet, ülkenin yeniden yapılanması için 15 milyar dolarlık finansman ihtiyacına tüm ülkelerin katkıda bulunmasını talep etmiştir.⁵⁴¹ Ancak ülkenin belli bölgelerinde Dürzîler'le Marunîler ve Kuzey Lübnan'ın Trablusşam kentinde Aleviler'le Sünniler arasında çıkan çatışmaları engelleyemmiştir. Bu çatışmalar Lübnan'ın eski Başbakanı Raşid Karami'nin arabuluculuğuyla çözülmeye çalışılmıştır.⁵⁴² Ülkede bu gelişmeler devam ederken, Kasım ayında Cemayel, İsrail'le birliklerini geri çekmesi yönünde barış görüşmelerine başlamıştır.⁵⁴³ Ülkenin dış politikasıyla ilgili bu gelişmeler sürerken Wazzan hükümeti Meclis'ten eğitim, sağlık ve iç güvenlikle ilgili sorunların çözülmesi için olağanüstü yetkileri içeren bir kanun geçirmiştir.⁵⁴⁴

Arap Dünyası'nın hassasiyeti dikkate alınarak, İsrail'le sürdürülen görüşmeler Kudüs yerine İsrail'deki Kyriat Shomana ve Beyrut'un güneyindeki

⁵³⁸ Acar, *age*, s. 101

⁵³⁹ Coban, *age*, s. 190

⁵⁴⁰ Acar, *age*, s. 101

⁵⁴¹ *Ibid*, s. 102

⁵⁴² *Ibid*, ss. 103–104

⁵⁴³ Winslow, *age*, s. 236

⁵⁴⁴ Acar, *age*, s. 103

Halde kasabasında aralıklı olarak gerçekleştirilmiştir.⁵⁴⁵ Barış görüşmeleri sonucunda Lübnan, İsrail birliklerini geri çekme konusunda bu ülkeyle 17 Mayıs 1983 yılında bir antlaşma imzalamıştır.⁵⁴⁶ Ancak ülkede askeri gücü bulunan Suriye'nin baskısı bu antlaşmanın uzun ömürlü olmasını engellemiştir.⁵⁴⁷ Cemayel 1984 yılında 17 Mayıs Antlaşması'nı Esad baskısıyla ilga etmiştir. Akabinde Suriye insiyatifi ele almış ve ülkenin en büyük üç milis gücü olan Lübnanlı Güçler, Emel ve İlerici Sosyalist Parti'nin liderlerini, sırasıyla Eli Hubeyka, Nebih Berri ve Velid Canbolat'ı, Şam'a davet etmiştir. Esad aracılığıyla üç lider, Aralık 1985'de, fiilen Marunîlerin imtiyazlarını törpüleyecek politik reformları telkin eden Üç Taraflı Antlaşma'ya imza atmışlardır.⁵⁴⁸ Ancak daha sonra bu antlaşmaya, Lübnanlı Güçler Cephesi'nin liderleri Hubeyka ve diğer Marunî lider Geagea'nın karşı çıkmasıyla antlaşmanın işlerlik zemini yok olmuştur.⁵⁴⁹ Bu gelişmeler öncesinde ise, İsrail Lübnan ile yapmış olduğu 17 Mayıs antlaşmasının feshi halinde kuzey sınırının güvenliğini sağlamak için her türlü hakka sahip olduğunu ilan etmiştir.⁵⁵⁰ İç ve dış politikanın içi içe geçginliği ve Filistinlilerin askeri etkinliğinin Lübnan güneyinde minimuma indirgenmesi, Şiiler'in özellikle bu alanda etkinliklerini artırmasına neden olmuş ve bu durum da ilerki yıllarda İsrail ile Şii hareketin arasındaki çatışmaların oluşmasına zemin hazırlamıştır.

3.4.6. Taif Antlaşması: Çatışmadan Kalıcı Barışa

17 Mayıs Antlaşması'nın uygulanma ihtimalinin düşük olduğunu gören İsrail 1985 yılında birliklerini geri çekmiştir. Ancak bu durum İsrail'in Lübnan için mücadelesinin sonlanması anlamı taşımamıştır.⁵⁵¹ İsrail'in çekilişinin sonlanmasıyla çatışmalar hız kesmemiş ve ülke kendi içinde karmaşık bir çatışma ağıyla karşı karşıya kalmıştır. 1986 ve 1987 yılları içinde Lübnan, Suriye destekli AMAL ile FKÖ; İsrail destekli Güney Lübnan Ordusu ile Suriye Milliyetçi Sosyal Parti, Komünistler ve Hizbullah; güneyde AMAL ile Hizbullah; değişik bölgelerde AMAL

⁵⁴⁵ Rabinovich, *age*, s. 193

⁵⁴⁶ David Mcdowall, *Lebanon: A Conflict of Minorities*, Manchester, MRG, 1996, s. 16

⁵⁴⁷ Fulya Atacan, "Küçük Ülke Büyük Sorunlar: Lübnan", Hazırlayan: Fulya Atacan, *Değişen Toplumlar Değişmeyen Siyaset: Ortadoğu*, İstanbul, Bağlam Yayınları, 2004, s. 299

⁵⁴⁸ Rabil, *agm*, s. 26

⁵⁴⁹ *Ibid.*

⁵⁵⁰ Acar, *age*, s. 121

⁵⁵¹ Rabinovich, *age*, s. 193

ile Filistinliler ve son olarak Lübnan Güçleri ile Falanjistler arasında gerçekleşen çatışmalara sahne olmuştur.⁵⁵² Eylül 1988 yılında gelindiğinde görev süresi dolan Emin Cemayel'in yerine yeni Cumhurbaşkanı seçimi ülkenin gündemine oturmuş ve Hıristiyan ve Müslüman milletvekilleri yeni Cumhurbaşkanı konusunda anlaşamayınca Emin Cemayel seçim yapılana kadar Lübnan ordusu komutanı General Michael Aun'u Başbakan olarak atamıştır.⁵⁵³ Cemayel'in bu hareketine karşı tepki gösteren ülkedeki Müslümanlar, seçilmiş Cumhurbaşkanı'nın yokluğunda eski Sünni Başbakan Selim El-Hoss'un hükümete geçici olarak Başbakan olması gerektiğini ifade ederek uygulamanın yanlış olduğunu söylemişlerdir. Sünni olma şartına dayanarak Suriye destekli Hoss kendi Başbakanlığında ikinci bir hükümet kurmuştur.⁵⁵⁴ Bu bağlamda ülkede varolan karmaşık çatışma ağına Aun milisleri ile Hoss milisleri arasındaki çarpışmalar da eklenmiş ve Lübnan yeni bir politik kırılmayla karşı karşıya kalmıştır.⁵⁵⁵ 1989 yılına gelindiğinde Suudi Arabistan Cezayir ve Fas'tan oluşan Arap Komitesi, ülkedeki sorunu çözmek için yapılan toplantılarda Lübnan Parlemantosunun ülke dışında toplanmasını, topluluklar arası diyalogun başlamasını, Cumhurbaşkanlığı seçiminin yapılmasını ve bir geçiş hükümetinin kurulmasını önermiştir. Ancak bu girişim ülkede kontrolünü yitirmek istemeyen Suriye tarafından engellenmiştir.⁵⁵⁶

Arap Komitesi'nin girişiminin sonuçsuz kalmasından sonra sorunun çözümü için ikinci bir hamle yapan Suudi Arabistan, tarafları son olarak 1972 yılında yapılan Parlamento seçimlerindeki toplam 62 koltuğun Hıristiyanlar ve Müslümanlar arasında eşit şekilde paylaşılması ve yeni bir Anayasa üzerinde uzlaşmaya varılmasıyla sorunun çözümüne katkıda bulunmuştur. 1989 yılında taraflar arasında imzalanan "Taif Antlaşması'yla" aşağıdaki şu hususlar üzerinde fikir birliğine varılmıştır:

- 1) 108 sandalyeden oluşacak parlamento Hıristiyanlar ve Müslümanlar arasında eşit olarak paylaşılacak.
- 2) Cumhurbaşkanlığı makamı eskiden olduğu gibi Hıristiyanlar'ın elinde kalacak.

⁵⁵² Atacan, agm, s. 301

⁵⁵³ Ibid, s. 302

⁵⁵⁴ Mackey, *age*, s. 236

⁵⁵⁵ Ibid.

⁵⁵⁶ Atacan, agm, s. 302

- 3) Cumhurbaşkanı'nın Parlamentodan bağımsız yasa yapma yetkisi imkânsız kılınacak.
- 4) Son haliyle Veto hakkına sahip olmayacak olan Cumhurbaşkanı tarafından başkanlık edilen Meclis tarafından seçilmiş bir Başbakan ile bir bakanlar kurulu oluşturulacaktır.⁵⁵⁷

Antlaşmadan hemen sonra 5 Kasım günü Cumhurbaşkanlığı'na Rene Muavad seçilmiştir. Ancak Cumhurbaşkanı Muavad 22 Kasım günü uğradığı bombalı bir saldırganı sonucu hayatını kaybetmiştir. Suikastten iki gün sonra ise eski Suriye karşıtı politikacı İlyas Hrawi Suriye'nin himayesi altında Lübnan'ın 11. Cumhurbaşkanı olarak Meclis tarafından göreve getirilmiştir.⁵⁵⁸ Antlaşma sonrasında üst kademe dışında devlet görevlerinin paylaşımında ve devletin diğer kurumlarındaki işe alımlarında dindaşlık kriterinin ve kimliklerde din hanesinin kaldırılması önerilmiştir. Yine antlaşmada seçim bölgeleri genişletilmiştir.⁵⁵⁹ Antlaşmada Lübnanlılık bilincinin tesis edilmesi amaçlanmasına rağmen cemaatsel yapının ülkede politik yaşamın bir ögesi olduğu kabul edilmiştir. Antlaşma cemaatsel yapının kaldırılmasını Devlet Başkanı yönetimindeki ulusal bir komiteye bıraksa da ülkenin özünde var olan Marunî-Sünni merkezli yönetsel yapı korunmuş ve Taif öncesi süreçte ülkeye özgü problemler tam olarak çözülmemiştir. Nüfus bakımından ülkede var olan tüm cemaatlerden sayıca fazla olan Şii kesim bu antlaşmayla bir kez daha arka planda kalmış ve ülkenin siyasi yaşamından dışlanmışlardır.⁵⁶⁰ Bu durumun yanı sıra ülke dışı güçlerin kontrolleri devam etmiş ve 1991 yılında Suriye'yle Dostluk ve İşbirliği antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşma daha sonraki süreçlerde ekonomi, savunma, kültür ve enerji gibi konuları da kapsamış ve antlaşmanın işleyişini sağlamak üzere de Karma Yüksek Kurul oluşturulmuştur.⁵⁶¹

3.4.7. Taif Antlaşması Sonrası Lübnan: Pax Syrina Dönemi

1980'lerin ikinci yarısında önemli bir güç olarak ortaya çıkan General Aun, Suriye'nin askeri varlığına karşı çıkmış ve Suriye'ye karşı bir kurtuluş mücadelesi verdiğini ifade etmiştir. Taif antlaşmasının yapılmasından 2 yıl sonra Irak'ta patlak veren Körfez Savaşı, Lübnan'daki politik dengeleri etkilemiş ve Irak Körfez krizine

⁵⁵⁷ Winslow, *age*, s. 274

⁵⁵⁸ Ibid.

⁵⁵⁹ Atacan, *agm*, s. 304

⁵⁶⁰ Meliha Benli Altunışık, *Lübnan Krizi: Nedenleri ve Sonuçları*, İstanbul, TESEV yayınları, 2007, s. 6

⁵⁶¹ Atacan, *agm*, s. 304

kadar Suriye'ye karşı ülkede Aun'u desteklemiştir. Ancak Körfez Krizi bölgede hegemonik mücadelede Irak'ın devreden çıkmasına neden olmuş ve artık Aun önemli bir lojistik destekten yoksun kalmıştır.⁵⁶² Bununla birlikte Suriye'ye karşı mücadelede ilk zamanlar ülkede birçok kesimin desteğini alan General, mücadelesinde uygulamış olduğu kanlı ve halkı önemsemeyen yöntemleriyle birçok siyasi grubun kendisinden desteğini çekmesine yol açmıştır. Böylece Marunî kökenli General'in başlatmış olduğu isyan sona ermiştir.⁵⁶³ Körfez krizinde Suriye Irak'a karşı ABD'nin yanında almış ve Suriye bu desteğin mükâfatını Lübnan üzerinde kuracağı hegemonyada görmüştür. Böylece krizin tırmandığı dönemde Lübnan, Suriye'nin politik etkisiyle daha fazla karşı karşıya kalmıştır. ABD, Irak'a saldırı hazırlıkları yaptığı dönemde Suriye'ye Lübnan'a saldırısı halinde İsrail tarafından herhangi bir saldırı yapılmayacağına dair garanti vermiş ve Suriye jetleri Aun'un karargâhını bombalamıştır. Aun bu hava saldırılarından Fransız Büyükelçiliği'ne sığınarak kurtulmuştur.⁵⁶⁴

General Aun krizinden sonra, Cumhurbaşkanı Hrawi Taif Antlaşması'nın şartlarını hemen yerine getirmeye başlamıştır. General Aun kabinesine karşı Beyrut'un diğer kabinesini kuran Sünni lider Hoss, Aun hareketinin son bulmasından sonra Taif sonrası süreci işletmek için uzlaşma hükümetine katılmamış ve Hrawi, Hoss'un yerine Ömer Karami Taif sonrasında Ulusal Birlik Hükümeti'ni kurmuştur.⁵⁶⁵ Kısaca 1991–1992 sürecinde, Devlet Başkanı Hrawi ve destekçisi Suriye'nin tek ortak amacı ülkedeki siyasi gücü tekellerine almak istemeleridir.⁵⁶⁶ Bu bağlamda 1991 yılında iki ülke arasında imzalanan "Savunma ve Güvenlik Antlaşması", ülkede tüm kurumsal alanlarda Suriye karşıtı tüm etkinliklerinin yasaklanmasını; iki ülkenin güvenliğini tehdit eden örgütlere barınma, köprü olma veya koruma temininin engellenmesini amaçlamıştır. Ayrıca da bu şahısların tutuklanıp, diğer ülkenin isteği halinde ilgili makamlarına teslim edilmelerini de içermiştir.⁵⁶⁷

⁵⁶² Winslow, *age*, s. 278

⁵⁶³ Atacan, *agm*, s. 302

⁵⁶⁴ Winslow, *age*, s. 279

⁵⁶⁵ *Ibid.*, s. 280

⁵⁶⁶ *Ibid.*

⁵⁶⁷ Rabil, *agm*, s. 28

Suriye'ye bağımlı bir politika izleyen Hrawi–Karami yönetimi ilk olarak Suriye'nin yardımı ile Hizbullah dışındaki güneydeki tüm milisleri silahsızlandırmış ve Lübnan ordusunun otoritesini yeniden kurmuştur. 1991 yılında Hizbullah haricinde tüm milislerin silahlarını toplamıştır.⁵⁶⁸ Suriye'nin isteği doğrultusunda gerçekleştirilen bu uygulamalar sorunsuz bir şekilde yürütülürken ülke ekonomik olarak çıkmaza girmiş ve dış ekonomik destekten yoksun ve herhangi bir ekonomik programı olmayan Karami hükümeti istifa etmek zorunda kalmıştır.⁵⁶⁹ Suriye'nin kontrolünde, 1972 yılından beri yapılmayan seçimler Ağustos 1992 yılında gerçekleşmiş ancak Marunîler 20 yıl sonra yapılan bu seçimleri boykot etmiştir.⁵⁷⁰ 1992 seçimleri sonucunda Suud asıllı işadamı Refik Hariri yeni hükümeti kurmuş ve Meclis Başkanlığı'na AMAL lideri Nebih Berri getirilmiştir.⁵⁷¹ Hrawi–Hariri–Berri üçlüsünü kendi çıkarları için uygun yöneticiler olarak gören Suriye, Lübnan'la ilişkilerini salt güvenlikle sınırlı tutmamış ve 1993 yılında Oslo Antlaşmasına paralel olarak sırasıyla, sosyal ve ekonomik, ziraat, sağlık ve kişi ve mal dolaşımı ile ilgili konularda dört antlaşma imzalamıştır. Ülke Suriye için sanki “qutr” (eyalet veya bölge) halini almıştır.⁵⁷² Bu antlaşmalar sürecine 1994 yılında yenileri eklenmiş ve iki ülke arasında sırasıyla, turizm, kültür, işgücü ve Asi nehri konularında antlaşmalar imzalanmıştır. Bu antlaşmaların sonucunda Suriye, Lübnan üzerindeki denetimini derinleştirmiş ve kendi rejiminin ekonomik ve politik istikrarını artırmıştır.⁵⁷³

Hariri kabinesi de Suriye taraftarı ve tamamen teknokratlardan oluşmuştur.⁵⁷⁴ Kabinenin gündemini de Lübnan kamu düzeninin sağlanması, kamu hizmetlerinin yeniden düzenlenmesi, ordunun ihtiyaçlarının karşılanması, mali dengelerin sağlanması ve Beyrut'un yeniden inşası gibi konular oluşturmuştur. Ayrıca kişisel ilişkilerini kullanarak Körfez ülkelerinden ve Lübnan diasporasından gelen yatırımlarla 1992–1996 yılları arasında “Horizon 2000” adlı yeniden yapılanma programını uygulamaya sokmuştur. Ancak Hariri yönetiminin ekonomi politikaları

⁵⁶⁸ Atacan, agm, s. 305

⁵⁶⁹ Ibid, s. 305

⁵⁷⁰ Winslow, *age*, s. 283

⁵⁷¹ Ibid, s. 288

⁵⁷² Rabil, agm, s. 29

⁵⁷³ Ibid.

⁵⁷⁴ Winslow, *age*, s. 283

toplumun gelir düzeyi düşük kesimlerini olumlu etkilememiştir.⁵⁷⁵ Sayıları 300 ile 900 bin civarında değişen kaçak Suriyeli işçilere vatandaşlık hakları verilerek ülkedeki Suriyeli kaçak çalışanların konumları güçlendirilmiş ancak bu işçiler Lübnan parasını ülke dışına çıkartmak suretiyle Lübnan'ın ödemeler dengesini olumsuz etkilemiştir.⁵⁷⁶ Bu gelişmelerin yanı sıra Hizbullah'ın 1980'lerin ikinci yarısındaki yükselişi devam etmiş ve İslami Şii hareketi 1992 seçimlerinde 8 sandalye kazanarak askeri bir örgüt olmanın yanı sıra yasal bir siyasi örgüt haline de gelmiştir.⁵⁷⁷ 1979 Molla Devrimi ile İran'da kurulan Şii Devleti'nin Dışişleri Bakanı Ali Ekber Velayeti ve Suriye Dışişleri Bakanı Faruk Şara'nın bulunduğu Hizbullah-AMAL görüşmeleri olumlu sonuçlanmış ve iki hareket arasında sorunlar giderilmiştir. Böylece Hizbullah, AMAL örgütüyle ilişkilerini normalleştirerek güçbirliğine gitmiştir.⁵⁷⁸

İsrail 1985 yılında geri çekilmesine rağmen kendi sınırından Lübnan sınırına doğru 9 km'lik bir güvenlik kuşağı oluşturmuş ve bu güvenlik kuşağını Güney Lübnan Ordusu ve bir grup Hıristiyan milisle birlikte Hizbullah saldırılarına karşı korumaya çalışmıştır.⁵⁷⁹ Hizbullah'ın 1980'li yıllarda İsrail-Güney Lübnan Ordusu ittifakına karşı yürüttüğü mücadele 1990'larda daha da şiddetlenmiş ve 1982-1999 yılları arasında Hizbullah ile İsrail-Güney Lübnan Ordusu arasındaki çatışmalarda 2498 kişi hayatını kaybetmiş ve 1939 kişi yaralanmıştır.⁵⁸⁰

1996 yılında Devlet başkanı Hrawi'nin görev süresi dolmasına rağmen üçlü yönetimden memnun olan Suriye Meclis tarafından yapılan Anayasa değişikliğiyle Hrawi'nin görev süresini 3 yıl daha uzatmasını sağlamıştır.⁵⁸¹ Bununla birlikte aynı yıl yapılan genel seçimlerde olağanüstü hal ve güvenlik gerekçesiyle bölge düzeyinde yürütülen seçimler Lübnan'ın belli bölümlerinde ilçe düzeyine indirgenmiştir. Bu

⁵⁷⁵ Atacan, agm, s. 306

⁵⁷⁶ Rabil, agm, s. 28

⁵⁷⁷ Ahmet Nizar Hamzeh, *In The Path of Hizbullah*, New York, Syracuse University Press, 2004, s. 113

⁵⁷⁸ Qassem, *age*, s. 102

⁵⁷⁹ Dalia Dassa Kaye, "The Israeli Decision to Withdraw from Southern Lebanon: Political Leadership and Security Policy", *Political Science Quarterly*, Cilt. 117, 2002 – 2003, s. 564

⁵⁸⁰ Hamzeh, *age*, s. 530

⁵⁸¹ Atacan, agm, s. 307

şekilde Dürzî lider Velid Canbulat ve İçişleri Bakanı Michael El–Mur’un seçilmeleri kendini dini topluluklarının yoğunlaştığı yerlerde garanti altına alınmıştır.⁵⁸²

Lübnan siyasetinde 1960’lar ve 1970’ler de yükselişe geçen Falanjist Parti 1980’lerin ikinci yarısı ile birlikte kan kaybına uğramış ve 1990’larda Parti kendi içinde bölünmelere uğramıştır. Marunî lider Pierre Cemayel’in ölmesiyle dönemin başkan vekili Dr. Elie Karame ile parti politbürosunun önde gelen isimlerinden George Saada arasında liderlik mücadelesi başlamıştır. Eski Devlet Başkanı Emin Cemayel parti başkanlığı için Karame’den yana destek çıkarken, Lübnan Güçleri’nin lideri Geagea da Saada’dan yana olmuştur. Mücadeleden Saada galip çıkmış ve Karame taraftarları partiyle olan ilişkilerini sertleştirerek parti içinde bir hizipleşmeye yol açmıştır. 1992’de ise Geagea, Saada’nın karşısına çıkıp da mağlup olduğu vakit, çekirdek kadrosuyla partiden ayrılmış ve Falanjist Kurtuluş Örgütü’nü kurmuştur. Böylece Marunî topluluk içinde hizipleşme zincirine bir halka daha eklenmiştir. Emin Cemayel’in sürgünü ve Geagea’nın hapse atılması gibi olaylar partinin konumunu ve moralini daha da kötüleştirmiştir. Ayrıca Parti, Suriye’nin Lübnan üzerindeki hegemonyasının temsilcisi olan Cumhurbaşkanı Hrawi’yle de geçimsizlik yaşamıştır. Kısaca 1990’ların ortalarında Parti Cumhurbaşkanı Hrawi’nin en güçlü muhalifi konumuna gelmiş ve bundan sonra partinin geleneksel Cumhurbaşkanlığı makamının destekçisi rolü sekteye uğramıştır.⁵⁸³

1998 yılına gelindiğinde ise Emile Lahud Cumhurbaşkanı olmuş ve yeni Devlet Başkanı Selim El–Hoss’u Başbakan olarak atamıştır. Hariri yönetiminin ekonomi politikalarını devam ettiren Hoss’un uygulamaları sonucu 1999 yılında ekonomik durgunluk kendini göstermiştir.⁵⁸⁴ 2000 yılı seçimlerine gelindiğinde ise Meclis yine Suriye yanlılarından oluşmuş ve Refik Hariri yeniden Başbakan olmuştur.⁵⁸⁵ Bununla birlikte aynı yıl İsrail Lübnan’daki 18 yıllık askeri varlığını koşulsuz olarak sonlandırmış ve bu durum kamuoyunda Hizbullah’ın elde ettiği bir

⁵⁸² Ibid, ss. 307 – 308

⁵⁸³ Rabil, agm, s. 33

⁵⁸⁴ Sami E. Baroudi, "Continuity in Economic Policy in Postwar Lebanon: The Record of the Hariri and Hoss Government Examined", 1992 – 2000", *Arab Studies Quarterly*, 2002, Cilt. 24, s. 63 – 91 aktaran Atacan, agm, s. 308

⁵⁸⁵ Atacan, agm, s. 309

başarı olarak yorumlanmıştır.⁵⁸⁶ 2000 yılında ise ülkenin politik hayatında Hizbullah'ın etkisi daha artmıştır. Özellikle bölge ülkelerinden Suriye ve İran'ın harekete vermiş olduğu lojistik destek bölge üzerinde askeri girişimlerini Irak işgali ile artıran ABD'nin de dikkatini çekmiştir. ABD, Avrupa Birliğini de ikna ederek Hizbullah'ın tam anlamıyla bir terör örgütü olduğunu ilan etmiştir.⁵⁸⁷

3.4.8. Pax Syriaana'nın Sonu:

2000'li yıllara gelindiğinde Lübnan Taif sonrası sürecin aşamalı bir şekilde Suriye hegomonik alanına dönüşmüş ve ülkede Şam yönetiminin onayı olmadan ekonomik ve sosyal alanda hiçbir uygulama gerçekleşmemiştir.⁵⁸⁸ İsrail'in 2000 yılında Lübnan'dan çekilmesi ülkede askeri varlığı bulunan Suriye'yi önemli ölçüde etkilemiştir. Özellikle ABD-İsrail-Suriye arasındaki ilişkilerin normale dönmesi için gerçekleştirilen Clinton-Esad görüşmesinin olumsuz sonuçlanması, ABD'nin Suriye'ye bakışının değişmesine yol açmıştır. Bunun yanı sıra Suriye Devlet Başkanı Hafız Esad'ın ölümünden sonra yerine geçen Beşar Esad yeni dönemi kontrol etmede başarısız olmuş ve ülke uluslararası kamuoyunun baskılarıyla karşı karşıya kalmıştır. ABD'deki 11 Eylül 2001 yılında uğradığı saldırılar Suriye'nin, Clinton'dan sonra Başkanlık görevini devralan George W. Bush yönetimi tarafından hala yürürlükte olan Ortadoğu politikaları bağlamında hedef ülkelerden biri haline gelmesine neden olmuştur.⁵⁸⁹

Uluslararası politikada bu gelişmeler yaşanırken Suriye'ye karşı geliştirilen olumsuz tutum Lübnan'daki iç dinamikler tarafından dillendirilmiş ve İsrail'in Lübnan'dan geri çekilmesiyle artık Suriye'nin de geri çekilmesi gerektiği kamuoyunda giderek benimsenmiştir. Bu bağlamda başta Hıristiyanlar'ın bir kısmı olmak üzere diğer kesimleri de içine alan Suriye karşıtı bir hareket başlamıştır.⁵⁹⁰ 2000 yılı seçimleriyle işbaşına gelen Hariri ABD'nin Irak İşgaliyle birlikte Suriye'ye uyguladığı baskılar sonucu 2003 yılında istifa etmiş ve ertesini gün içinde Hizbullah ile

⁵⁸⁶ Achar, *age*, ss. 312 – 318

⁵⁸⁷ Bryan R. Early, "Larger Than A Party yet Smaller Than a State", *World Affairs*, Cilt. 168, 2006, s. 125

⁵⁸⁸ George Emile Irani, "Lebanon And Syria: Internal ve Regional Dimensions" Syposioum: Lebanon ve Syria, *Middle East Policy*, Cilt. 8, 2001, s. 5

⁵⁸⁹ Altunışık, *age*, s. 9

⁵⁹⁰ Altunışık, *age*, s. 10

Marunî sağ kanat milletvekillerinin olmadığı yeni kabinesini ilan etmiştir.⁵⁹¹ Artık Hizbullah–Suriye ittifakı ve Suriye karşıtı birlik olarak şekillenen ülkenin politik hayatı için 2004 yılında uluslararası arenada önemli gelişme meydana gelmiştir. Bu gelişme de ABD ve Fransa'nın öncülüğünde 2 Eylül günü Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nde Lübnan'da yabancı güçlerin ülkeyi terk etmesi yönündeki 1559 sayılı kararın kabul edilmesidir.⁵⁹² Suriye'nin geri çekilme sürecinden önce son hamlesi Cumhurbaşkanı Emile Lahud'un görev süresini 3 yıl uzatmak olmuştur. Bununla birlikte 14 Şubat 2005 yılında gerçekleşen Hariri suikastı ile uluslararası kamuoyunda zor durumda kalan ülke birliklerini 27 Nisan 2005 yılında çekmek zorunda kalmıştır.⁵⁹³ Ancak bu geri çekilmeye rağmen Suriye etkisini 2005 yılında da korumuş ve Lübnan'ın iç politikasında ülkedeki müttefikleri kanalıyla kendisini hissettirmeye devam etmiştir.

3.4.9. 2006 Arap–İsrail Savaşı: Mağlubu Olmayan Bir Savaş

Suriye'nin 29 yıllık askeri varlığının son bulmasından sonra 29 Mayıs'ta yapılan genel seçimlere Hizbullah, Velid Canpolat'ın, Saad Hariri'nin ve eski Suriye karşıtı Michael Aun'un listeleri katılmıştır. Dört turda tamamlanan seçimleri Suriye karşıtı Blok lideri ve aynı zamanda Refik Hariri'nin oğlu olan Saad Hariri'nin Müstakbel Partisi kazanmıştır.⁵⁹⁴

Suriye'nin geri çekilişinden sonraki dönemde Hizbullah salt Suriye'nin desteğiyle durabilen bir güç olmadığını göstermiş ve yeni parametreler ışığında askeri ve politik konumunu koruyabilmiştir.⁵⁹⁵ Bu bağlamda gerek ABD'nin ve gerekse ABD işbirlikçilerinin amacı Hizbullah'ın İsrail'in Şeba Çiftliklerinden çekilmesi için düzenlediği operasyonların meşruluğunu ortadan kaldırmak olmuştur.⁵⁹⁶ Ancak Hizbullah tüm bu girişimlere karşı ülkenin politik hayatı içinde bir yandan aktif bir rol üstlenmeye çalışırken diğer taraftan İsrail'e karşı operasyonlarını sürdürmüştür.

⁵⁹¹ Atacan, agm, s. 309

⁵⁹² Altunışık, *age*, s. 10

⁵⁹³ Nebi Miş, "Suriye 2005", Edit: Kemal İnat – Ali Balcı, *Ortadoğu Yıllığı 2005*, Ankara, Nobel Yayın Dağıtım, 2005, s. 243

⁵⁹⁴ Filiz Cicioğlu, "Lübnan 2005", Edit: Kemal İnat – Ali Balcı, *Ortadoğu Yıllığı 2005*, Ankara, Nobel Yayın Dağıtım, 2005, s. 142

⁵⁹⁵ Altunışık, *age*, s. 12

⁵⁹⁶ Early, agm, s. 126

Bu bağlamda 2005 yılında genel seçimlerinde AMAL hareketiyle ortak liste hazırlayan Hizbullah 23 sandalye almıştır.⁵⁹⁷ Seçimlerin hemen ardından Cumhurbaşkanı Emile Lahud, Hariri ailesine yakınlığıyla bilinen Sünni Fuat Sinyora'yı Başbakan olarak atayarak hükümeti kurması için görevlendirmiş ve görevi kabul eden yeni Başbakan 24 kişilik geniş katılımlı bir hükümet kurmuştur. Kabinede 15 Bakanlık Hariri taraftarlarınca ayrılırken Hizbullah ülke tarihinde ilk kez beş bakanlığa birden sahip olmuştur. Sinyora hükümeti ilk olarak Hariri suikastı ile ilgili Cumhurbaşkanı Lahud ve birkaç kişinin bağlantısı olduğunu düşünmüş ve görev süresi uzatılan Lahud'un görevini bırakması için baskı yapmıştır. Ayrıca uzun yıllar Suriye karşıtı çizgide yer alan Michael Aun 2005 seçimlerinden sonra Suriye yanlısı politikacılarla ittifak kurmuş ve Sinyora hükümetine katılmamıştır.⁵⁹⁸

Ülkede Suriye varlığının son verilmesine rağmen ülkedeki iç dinamikler Hizbullah'ın askeri ve politik gücüne karşı yeteri kadar etkin olamamışlardır. Bu bağlamda İsrail ülkenin neredeyse tamamına yönelik bir askeri harekâta kalkışmış ve Hizbullah hedeflerine yönelik 32 gün süren askeri bir operasyon düzenlemiştir. Temmuz 2006 yılında başlayan operasyon ilk olarak Hizbullah'ın İsrail askeri noktalarına ve sınır civarındaki köylerine katyuşa füzeleri atarak ve roket saldırısıyla başlamıştır. Buna ilaveten İsrail sınırından içeri sızan bir Hizbullah timi iki İsrail askerini kaçırmıştır. Hizbullah saldırıları sonrası başlayan İsrail operasyonu, kara, hava ve deniz üzerinden Lübnan'ı ateş altına almıştır. Ülkede çoğu sivil 1191 kişi hayatını kaybetmiş; binlerce kişi yaralanmış ve 1.000.000 fazla Lübnanlı evsiz kalmıştır. Ayrıca 2000 yılı ile birlikte yeniden toparlanmaya çalışan ülkede bu savaş sonucunda 12 milyar dolarlık maddi hasar meydana gelmiştir.⁵⁹⁹ 11 Ağustos 2006 yılında alınan Birleşmiş Milletler'in 1701 sayılı kararı uyarınca ateşkes taraflarca kabul edilmiş ve ülkenin güneyinde 1978 yılından beri konuşlanan Birleşmiş Milletler Barış Gücü'nün [UNIFIL] yetkileri artırılmış ve UNIFIL II olarak görev yapmaya devam etmiştir. Periyodik çatışmalarla karşı karşıya kalan ülkede gerçekleşen son savaşta UNIFIL II'nin Güney Lübnan'a konuşlanmasının dışında ne kalıcı bir barış ortamı sağlanabilmiş ne de İsrail'le ilgili sınır problemleri

⁵⁹⁷ Cicioğlu, agm, s. 142

⁵⁹⁸ Alfred B. Prados, *CRS Report For Congress: Lebanon*, Congressional Research Service♦The Library of Congress, 2004, s. 10, <http://www.fas.org/sgp/crs/mideast/RL33509.pdf> den sağlanmıştır.

⁵⁹⁹ Altunışık, *age*, ss. 11 – 15

çözömlenebilmiştir.⁶⁰⁰ Sonuç olarak 2006 Arap-İsrail Savaşı Hizbullah'ın askeri gücünü tam anlamıyla etkisiz hale getirmemiş ve savaş sonrası süreçte hareket ülkenin iç politikasında etkinliğini daha da artırmıştır.

3.4.10. Günümüzde Lübnan: Yeni Bir İç Savaşa Doğru Uygun Adım Mars

Kasım 2006 yılında Falanjist Parti lideri aynı zamanda Sinyora hükümetinin Sanayi Bakanı Pierre Cemayel, suikast sonucu hayatını kaybetmiştir.⁶⁰¹ Cemayel'in öldürölmesiyle Başbakan Hariri, Lübnan Komünist Partisi lideri Havi ve Suriye karşıtı ünlü gazeteci Tueni suikastlarına bir yenisi daha eklenmiş ve ülkede siyasi ortam tekrar gerilmiştir.⁶⁰² İç politik düzende rakip siyasi odakları etkisiz hale getirmek için tercih edilen suikastların ülkede zincirleme bir hal almasına karşı Sinyora, Eski Başbakan Hariri suikastıyla birlikte ülkede gerçekleşen diğer suikastlar için de uluslararası mahkeme istediklerini ifade etmiştir. Hizbullah ise ülkede varolan kaotik durumun sorumlusunun Sinyora hükümeti olarak görmüş ve hükümeti düşürmekle tehdit etmiştir. Hizbullah'ın bu gözdağını kabinde kendi bakanlarını çekerek pekiştirmiştir. Zira hükümette Şiiiler'in temsil edilemeyecek olması Anayasa'nın mezheplerin temsili ilkesine aykırıydı. Hizbullah'ta bu durumu neden göstererek Sinyora hükümetinin meşruluğunun ortadan kalkacağını ileri sürmüştür. Bu gelişmelerle birlikte Hükümetin Uluslararası Mahkeme Kurulması kararını desteklemesi ve Paris Donörler toplantısında ekonomik reform programının açıklanması hükümet ile muhalefet arasındaki gerilimin iyice tırmanmasına neden olmuştur. Ülkede bu gerilim sokaklarda hemen etkisini göstermiştir. Hizbullah taraftarları Beyrut'un doğusu ve batısına barikatlar kurmuş ve kendilerine karşı gruplarla çatışmalara girmiştir.⁶⁰³

Kısaca ülkenin kuruluşundan günümüze kadar sürekli bir güç mücadelesi içinde olan mezhebik topluluklar hala güç ve iktidar savaşını sürdürmektedirler. Dürzîler ile başlayan ve sırasıyla, Marunîler ve Sünniler ile devam eden güç ve iktidar savaşı sürekli arka planda kalan Şiiilerin de bu mücadeleye katılmasıyla ülkeyi yeni bir iç savaşın eşığıne getirmiş ve Lübnan'da yeni çatışmaların, savaşların önu

⁶⁰⁰ Ibid, s. 16

⁶⁰¹ Altunışık, *age*, s. 21

⁶⁰² Cicioğlu, *agm*, ss. 144 – 145

⁶⁰³ Ibid, ss. 145 – 146

açılmıştır. Bu haliyle ülke geçmişte olduğu gibi Ortadoğu'da en zayıf halka olma özelliğini sürdürerek tarihsel yolculuğuna devam etmektedir.

4. BÖLÜM

OSMANLILAR DÖNEMİNDE TOPLUM–DEVLET İLİŞKİLERİ

Ülkenin sosyopolitik yapısını ve tarihçesini yansıtmaya çalıştıktan sonra çalışmamızın ana kısmını olan Lübnan’da toplum – devlet ilişkilerini geniş bir zaman dilimi içinde incelemeye çalışacağız. Bu bölümde Osmanlı Dönemini ele alırken beşinci bölümde ise Mandater rejimden günümüze olan süreçteki Lübnan’daki toplum–devlet ilişkilerini inceleyeceğiz. Osmanlı dönemindeki Toplum – devlet ilişkileri ise Emirlik, İki Kaymakamlı ve Mutassarıflık dönemleri olmak üzere 3 alt başlık altında özetleyeceğiz.

4.1. Emirlik Döneminde Toplum Devlet İlişkileri:

Osmanlı imparatorluğunun Memlukler ile yapmış olduğu savaştan sonra bölgenin tümünü ele geçirmesi ve ülkenin yapısal bir düzenlemeye girerek zaman içinde Cebel el – Dürz Emirliği halini alması bölge halkları için yeni bir dönemin başlamasına neden olmuştur. Sünnilik, emirlik otoritesi tarafından benimsenmiş bir inanç olmasına rağmen yeni yönetsel yapı egemen Dürzî topluluğun feodal çıkarları ile uyumlu bir politika izlemiştir. Günümüz Lübnan’ında olduğu gibi çeşitli mezhepik toplulukların varlıklarını sürdürdüğü bir alan olan Emirlikte Hıristiyanlar sayısal olarak çoğunluklardı. Mevcut Hıristiyan topluluklar arasında Marunîler sayıca fazla olmalarına rağmen siyasal açıdan zayıftılar. Birçok Hıristiyan yaşam alanı Şii orijinli Himadalar hanedanlığının kontrolü altındaydı. Bununla birlikte Şii topluluklar Kisravan’da ve Dürzî topluluklar Garp, Curd ve Şuf bölgelerinde yaşamaktaydı.⁶⁰⁴ Ancak XVII. yy. ortalarında Emirlik içinde toplulukların kompozisyonu değişmeye başlamış ve Marunîler Himadaların sert ve baskıcı yönetimine karşı Emirlikle işbirliğine gitmesi onları zamanla içinde başta Kisravan olmak üzere Lübnan’ın diğer bölgelerinde güçlü bir konuma getirmiştir.⁶⁰⁵

⁶⁰⁴ Salibi, *The Modern History of Lebanon*, s. 4

⁶⁰⁵ *Ibid*, s. 5

Osmanlılar, Emirliği düzenleme sürecinde Memlukler döneminde etkin olan Dürzîlerin politik konumlarını değiştirmemiş ve “Lübnan Dağı’nı” ikta sisteminin benzeri olan “miri” sistemine göre biçimlendirmiştir. İkta sistemi ile aynı özellikleri taşıyan sistem, Emirliği bir “vergi mültezimi” olarak tanımlamıştır. Osmanlı toprak sisteminin (Miri ya da İkta sistemi) temel özelliği tarımsal üretimden elde edilen gelirin belli bir bölümünün bir egemen tarafından askeri veya sivil kurumlara verilmesidir. Bunun yanı sıra bir bölgenin veya kırsal yerleşimin var olan gelirlerinin aynı egemen tarafından geri alınabilirliği veya var olan iktanın iptali üzerine kurulmuş ve içinde kalıtsal bir özellik barındırmayan bir ekonomik sistemdir. Ancak bu toprak sistemi Lübnan’da ve Suriye’nin bazı bölümlerinde düzenli olarak uygulanmamaktadır. Merkezi devletin bölgeyi kontrol eden Dürzî ileri gelenlerini yönetsel yapı içinde devlet görevlisi olarak tanımlaması ve onların devletin “süvari” birliklerine komuta etmeleri bu kişilerin konumlarını yetkilerini aşacak şekilde kullanmalarına neden olmuştur. Bu durum da çeşitli Dürzî bölgelerini kontrol eden Dürzî feodal ailelerin en güçlüsü, feodal sistem içinde kendine ait toprağı miras yoluyla kendi ardıllarına geçirebilecek bir şekilde sokmuştur. Bu bağlamda Memlukler döneminde Garp bölgesinin önde gelen Dürzî ailesi Buhturlar (Tannuklar olarak da bilinir), Osmanlılar’ın bölgeyi ele geçirmesiyle önderlik pozisyonlarını kaybetmiş ve yerlerini 1516 yılından sonra Osmanlılar tarafından desteklenen Şuf bölgesinin Maanlar’ı almıştır.⁶⁰⁶ Emirlik döneminin kuruluş sürecindeki toplum–devlet ilişkilerini incelediğimizde devlet mekanizmasının Dürzîlerin hegemonyası altında olduğunu toplum kesiminde daha çok Hristiyanlar – ağırlıklı olarak da Marunîler– oluşturduğunu görmekteyiz. Odeh bu dönemdeki toplumsal tabakalaşmayı şu şekilde ifade etmiştir:

“Emirlik içinde toplumsal tabakalaşma belli başlı iki sosyo–ekonomik gruptan, toprak ağası ve köylüden ibaretti. Köylüler de toprak sahipleri ve kiracılar olarak iki alt gruba bölünüyorlardı. Bu feodal sistem içindeki toplumsal ilişkiler bir ölçüde laikti.”⁶⁰⁷

Emirlikte alt–yönetsel birim olarak mukataalar önem taşımaktaydı. Genel olarak kalıtsal bir özelliği olmayan Osmanlı toprak sistemi içinde mukataa, “idari yetkilerinin kendisine sağladıkları üzerinden, emirliğin [mukataaların tanımıyla uhdah]

⁶⁰⁶ Ibid, s. 4 – 5

⁶⁰⁷ Odeh, *age*, s. 63

politik otoritesini koyan ve gücünü kalıtsal olarak alan soylu yönetici” statüsündedir. Bununla birlikte mukataalık, emirlik döneminde belirli bir Emir’e bağlı yöneticiler olarak adlandırılmıştır. Ayrıca kimi durumlarda ortak hareket etme özelliğine sahip politik liderler olarak güç odağı haline gelebilmişlerdir.⁶⁰⁸ Mukataalığın Emir tarafından verilen bir statü olması zaman içinde Hıristiyan topluluğun önde gelen ailelerinin de bu statüyü elde etmelerini sağlamıştır. Özellikle toplum–devlet ilişkilerinde önemli bir öge olan mukataa, kendisine verilen topraklardan elde ettiği gelirin belli bir kısmına sahiptir. Bununla birlikte kendi bölgesinde köylülerin sahip olduğu toprak ile mukataanın elinde bulundurduğu toprak oransal anlamda bilinmemektedir. Ancak mülk mukataalar tarafından kullanıldığı gibi köylüler tarafından da kullanılabilmekteydi. Mukataaların kullandıkları topraklar köylülerin kullandıklarından oldukça fazlaydı. Bu durum XIX. yy.’ın başlarında köylüler lehine bir artış gösterse de temelde köylülerin büyük bir çoğunluğu mukataalar tarafından işletilen topraklarda tarım işçisi konumundaydılar.⁶⁰⁹ Mukataaların ekonomik anlamda etkin bir güç olmaları bu duruma paralel olarak politik belirleyiciliklerini beraberinde getirmiştir. Kısaca toprak ağaları ve köylüler bu dönemde politik süreçlerin belirlenmesinde belli başlı toplumsal güçler olarak karşımıza çıkmaktadır.⁶¹⁰ Dürzîler arasındaki iç savaşın, Şahaplar’ın egemenliği elde etmesiyle sonuçlanmasından sonra, Şahaplar ile Şuf Bölgesi’nin mukataaları arasında sorunlar baş göstermiştir. Şahaplar’ın otoritesinin katlanılmaz boyutlara ulaşması, Canpolat, Imad, Abdülmalik, Ebu Nakad, Arslan, Talhuk, Billama ve Hazin ailelerinin, emirliğin otoritesine karşı çıkmalarına neden olmuştur.⁶¹¹

Emirliğin ilk dönemlerinde Dürzî yönetici grup XVI. yy. sonlarında hegemonyasını kurmuş ve uzun bir süre karşı konmaz bir şekilde varlığını sürdürmüştür.⁶¹² Bu dönem içinde Marunîler, yönetimlerinden hoşnut olmadıkları Şii bölgelerinden Dürzî emirlerin teşvikleriyle Dürzîlerin yaşam alanlarına doğru göç etmeye başlamışlardır. Bu hareketlenme gerek Maanlar gerekse Şahaplar döneminde devam etmiştir. Bu göç hareketlerinin nedeni ise Dürzî toprak ağalarının tarımsal

⁶⁰⁸ Harik, *age*, s. 38

⁶⁰⁹ Ibid, s. 68

⁶¹⁰ Odeh, *age*, s. 64

⁶¹¹ Leuwen, *age*, s. 61

⁶¹² Salibi, *The Modern History of Lebanon*, s. 5

üretimleri için Marunî çoğunluğa ihtiyaç duymasıydı.⁶¹³ Bununla birlikte Marunî topluluğun önde gelen üyeleri Emirliğin destekçileri ve danışmanları olarak politik pozisyonlarını artırmıştır. Onların nüfus ve politik bakımından giderek güçlenmeleri ve Dürzî topluluk arasında gerçekleşen iç savaşta kurmuş oldukları güç birlikleri savaşın gidişatında belirleyici rol oynamalarını sağlamıştır.⁶¹⁴ Ülkede zaman içinde Dürzîlerin politik etkinlikleri gitgide zayıflamıştır. XVIII. yy.'ın ortalarına kadar Marunî topluluğunun nüfusunun sayı ve etkinlik bakımından artması önemli politik sonuçlar doğurmuştur.⁶¹⁵ Avrupa ve Yakın Doğu ile bağlantıları ve bu bölgelerle olan ipek ticaretini ellerinde bulundurmaları Marunîleri ekonomik olarak ön plana çıkarmış ve Lübnan'ın başlıca üreticileri ipek üretimi ile zenginleşerek ülkede ekonomik etkinliklerini kurumlaştırmışlardır.⁶¹⁶ Bu süreç kitlesel anlamda çoğunluğu elinde bulduran ülke Hıristiyanlarının devlet mekanizmasına egemen olmasını sağlamıştır.⁶¹⁷ Emirliğin giderek Hıristiyan bir karaktere bürünmesi Marunî Kilisesi'ni sosyo-ekonomik bir kurum olarak güçlendirmiştir. Odeh, “başlangıçta yeniden örgütlenilen kilisenin yoksul ve üst sınıflara bağlı kalmaya devam ettiğini”⁶¹⁸ ifade etmiştir. Ancak Hıristiyan mukataalar Kilise'nin üzerinde “meşruta sahipliği”⁶¹⁹ yoluyla etkili olarak kendi ailelerinden kişileri piskoposluklara seçirmiştir. Bu şekilde hem köylü topluluklar üzerinde etkili olmuşlar hem de bu mukataalar bağışladıkları topraklar üzerindeki mülkiyet haklarını devam ettirmişlerdir. Bununla birlikte Kilise üzerinde etkinlik kuran Marunî toprak ağaları, Kilise'nin gücünü Hıristiyan köylüleri kendi bölgelerine göç ettirme sürecinde de kullanmıştır.⁶²⁰ Kilise'nin topluluk üzerinde etkisini kullanması kilisenin kurumsal yapısı içinde gerilimlere yol açmıştır. Bu gerilim XVIII. yy.'ın başlarında Kilisenin bünyesinde özerk bir yapılanma olarak kurulan Marunî Keşişler Tarikatı'yla patrik, piskopos ve rahiplerden oluşan kilise hiyerarşisi arasında meydana gelmiştir. Gerilimin oluşmasındaki temel etken ise Keşişlerin patriğin kendi etkinlikleri üzerindeki gücünden rahatsızlık duymaları ve Kilise'nin etkin olduğu bölge üzerinde keşişlerin nüfuzlarını kötüye kullanmalarındır. Keşişler hizmet ettikleri

⁶¹³ Odeh, *age*, s. 63

⁶¹⁴ Leuwen, *age*, s. 61

⁶¹⁵ Salibi, *The Modern History of Lebanon*, s. 6

⁶¹⁶ *Ibid*, s. 12

⁶¹⁷ (Şahaplar'ın Müslümanlıktan Hıristiyanlığa geçmelerinden dolayı)

⁶¹⁸ Odeh, *age*, s. 65

⁶¹⁹ Devredilmez kilise mülkü. *Ibid*, s. 65

⁶²⁰ Harik, *age*, s. 84

bölgelerde halk arasında popüler olmakla birlikte halkı aynı bölgede görevli rahiplerden daha fazla etkileme gücüne sahip olmuşlardır. Keşişlerin üstün niteliklerinden şikâyetçi olan rahipler onların eylemlerine engel olmaya çalışmışlardır.⁶²¹ Buna ilaveten mukataalar, üyeleri köylü topluluklar arasından seçilmiş ve özellikle tarımsal faaliyetlerdeki becerileri ile öne çıkan keşişlere işlenmeyen toprakları devretmişlerdir. Ancak belli bir zaman diliminden sonra bu toprakların keşişler tarafından işlenerek verimli hale getirilmesi mukataalar ile keşişler arasındaki ilişkileri olumsuz bir şekilde etkilemiştir.

XVII. yy.'ın sonlarında ve XVIII. yy.'ın başlarında mukataalar keşişlerin elinde bulundurdukları geniş alanların ve büyüyen servetlerini kıskanmaya başlamışlar ve keşişlere vermiş oldukları toprakları geri almayı denemişlerdir. Bu durum keşişler tarikatı ve mukataalar arasında sürtüşme konusu olmuştur.⁶²² Mukataalar tarafından kendilerine dayatılan çeşitli vergilerden usanır hale gelen keşişler bu toprak ağlarının kendi üzerlerindeki güçlerine karşı Emir'den yardım istemeyi denemişler ve 1812 yılından sonra manastırın mukataalara vermiş olduğu vergiler doğrudan hükümdara iletmeye başlanmıştır.⁶²³ Sonuç olarak keşişlerin mukataalar ile eşit statüye erişmiş ve bu durum sonucunda Kilise köylü topluluklarını mukataalara karşı etkilemeye başlamıştır. Odeh, kilisenin bu bağlamdaki etkinliğini olumlu bir kavrayışla ele almıştır:

“Kilise ezilen köylüleri toprak ağlarının feodal imtiyazlarına karşı ayaklanmaları için teşvik etmeye başladı. Kilise günlük hayat içinde halkla ilişki kurmak suretiyle yerine getirdiği toplumsal ve ekonomik işlevleriyle halk arasında toprak ağlarından daha büyük etkinlik sağlayabiliyordu. Ruhbanların ve köylülerin çıkarları feodal sisteme karşı getirebildikleri komünal alternatif ile muhalefete önderlik edebiliyorlardı.”⁶²⁴

Köken olarak Dürzî ve sonradan Sünni Müslüman olan Şahaplar, inançlarını XVII. yy.'ın ortalarında yine değiştirmeye başlamışlardır.⁶²⁵ Bununla birlikte Hitti bu inançsal değişimin belirsiz olduğunu ifade etmiştir. Lübnanlı tarihçiye göre ülkenin ilk Hıristiyan Emiri Beşir [II. Şahap]: “vaftiz yoluyla Hıristiyan evlilik yoluyla Müslüman,

⁶²¹ Ibid, s. 84 – 102

⁶²² Ibid, s. 116

⁶²³ Ibid, s. 116 – 117

⁶²⁴ Odeh, *age*, s. 67

⁶²⁵ Harik, *age*, s. 155

iknadan ziyade uyumlulaştırma aracılığıyla Dürzî'dir.⁶²⁶ Lübnan'ın en uzun görev yapan emiri olan Beşir, gerek Cezzar Ahmet Paşa'ya gerekse onun ölümünden sonra yerine geçen Akre Valisi Süleyman Paşa ve sonraki Vali Abdullah Paşa'ya karşı Emirlik makamında kalmayı başarmıştır.⁶²⁷ Ancak ülkede Batılılaşma politikası ve savaş çabalarının mali olarak karşılanması için vergileri artırmaya çalışması köylü topluluklarının Beşir'e karşı ayaklanmalarına neden olmuş ve Kilise'de Beşir ile olan anlaşmazlığından dolayı bu ayaklanmaya köylü topluluklarının yanında yer alarak katılmıştır. Odeh, Beşir'in egemenliğini sarsacak derecede etkili olan ayaklanma sürecindeki gelişmeleri maddeler halinde şöyle sıralayabilmıştır:

"1] Köy komünleri içinde örgütlenmiş, her köy bir genel konsey için temsilci seçmişti. Bu feodal sistem içinde o güne kadar işitilmemiş bir şeydi. 2] Halktan gelen kişiler ve ruhbanlar liderlik görevini birlikte yerine getiriyorlardı. 3] Kilise ideolojisi köylülerin komünal fikirlerini aştı ve feodal sisteme karşı verilen mücadelede etkili hale geldi."⁶²⁸

Avam ayaklanmasının en önemli özelliği hareketin oluşma sürecinde patron yanaşma ilişkisi aşılmaya çalışılmış ve bu yeni ilişki biçimine dayanarak "Mat'an, Batrun, Cibbat Bişari, Kesrevan ve Cubail bölgelerinde yaşayan Marunîler hep birlikte ayaklanmaya katılmışlardır. Ayaklanma sürecinde köylü topluluklar Dürzî Mukataalar ve Hazinler, Abilamalar gibi Marunî toprak ağalarına karşı mücadele etmişlerdir. Bu ayaklanma Harik'e göre "köylülerin sınıf bilincini ortaya koyan bir olgudur."⁶²⁹ 1821 yılında bu ayaklanmanın bastırılmasından sonra Beşir ve Süleyman Paşa'nın Şam Valisi Muhammed Derviş Paşa'ya karşı güç birliği yapmaları politik krize neden olmuş ve İmparatorluk gerek Beşir'i gerekse Akka valisini gözden çıkarmış ve Beşir'de ülkeden ayrılarak Mısır'a kaçmıştır.⁶³⁰

⁶²⁶ Hitti, *Lebanon in History*, New York, St Martin's Press, 1962, s. 416. Uyumlulaştırma temel olarak Beşir'in emir olmasında Dürzî toprak sahipleri ile olan çıkar birliğinden kaynaklanmaktadır. Emirin Osmanlı hükümdarı tarafından atanmaması gerektiğini düşünen Beşir, bu bağlamda Osmanlılara sadık Dürzî toprak ağalarının desteğini almaktaydı. Bkz. Odeh, *age*, s. 68 Bununla birlikte bu uyumlaştırma eylemini mantıklı kılan bir başka etken ise geleneksel Dürzî inancındaki Takiyye - gerçek inancını hâkim inançsal formlar içinde saklama girişimi - anlayışıdır. Bu bağlamda Beşir bir Hıristiyan olarak Dürzîliği de benimseyebilir.

⁶²⁷ Salibi, *The Modern History of Lebanon*, ss. 21 – 24

⁶²⁸ Odeh, *age*, ss. 67 – 68

⁶²⁹ Harik, *age*, s. 221

⁶³⁰ *Ibid*, s. 224

Beşir'in Mısır'a kaçması Osmanlı Lübnan'ının geleceği açısından önemli sonuçlar doğurmuştur. Kendi yönetimi sürecinde Osmanlı bürokrasisiyle anlaşmazlığa düşen Beşir, kendi yönetimini ülke üzerinde sağlamlaştırmak için bölgedeki güçlü politik odaklarıyla işbirliği yollarını aramıştır. Emir'in Osmanlı yönetimi ile yaşadığı politik gerilimden dolayı Mısır'a gitmesi bu işbirliği olanaklarını artırmıştır.⁶³¹ Ancak Beşir'in Mısır'a gitmesi ülkede bir başka politik odak olan Canpolatların güçlenmesine neden olmuştur. Bu durum ülkeye döndükten sonra Beşir'i rahatsız etmiş ve bu bağlamda Beşir avam ayaklanmasında karşı karşıya kaldığı kilise ve onun üzerinde etkin bir güç olduğu ayrıca ikta sistemi altında huzursuz olan Marunî köylülerle işbirliği yapmıştır. Emir Kilise ve Marunî köylülerle yaptığı güç birliğiyle Dürzî ve Marunî toprak ağalarını Muhtara savaşında yenilgiye uğratarak boyun eğdirmiş ve Canpolatların güçlenmesinin önüne geçmiştir.⁶³²

Harik'in dramatik olarak adlandırdığı bu politik durum Emir II. Beşir'in iktidardan düşüşüne kadar başlıca Dürzî mukataalarını idari süreçlerden izole etmiş ve onlar politik kısıtlamalarla karşı karşıya kalmışlardır.⁶³³ Ayrıca Beşir, Mısır ile yaptığı işbirliği ile politik durumunu güçlendirmeye çalışmıştır. Muhtara savaşının bir başka önemli sonucu ekonomik etkinlikleri güçlenen Kilise'nin politika sahnesine "toprak ağalarına meydan okuyan bir güç olarak" çıkmasıdır.⁶³⁴ Kilise'nin Marunî köylüler üzerindeki etkinliği ve ekonomik gücü Emirliğin idari yapısına önemli bir etkide bulunmuş ve idari yapı içinde Emir ve Kilise lideri Patrik konumlarından dolayı ortak bir yönetim formu oluşturarak iktidar süreçlerinde sembiyotik bir ilişki kurmuşlardır.⁶³⁵ Ancak bu ikili iktidar biçimi resmi bir karakter taşımamış ve görünürde Emir tek egemen olmuştur. Kilise'nin iktidar süreçlerindeki resmi olmayan bir niteliğini ise Harik şu şekilde ifade etmiştir: "...Patrik daha fazla politik etkiye sahip olan ancak politik makamı olmayan bir kişi konumunda olmuştur."⁶³⁶

Cebel el – Dürz'de iktidarda gerçekleşen Emir ve Kilise güç birliği, emirliğin Hıristiyan karakterini pekiştirme yolunda önemli bir adım olarak görülmüştür. Marunî

⁶³¹ Ibid, s. 224

⁶³² Ibid, s. 228

⁶³³ Ibid, s. 229

⁶³⁴ Odeh, *age*, s. 69

⁶³⁵ Ibid.

⁶³⁶ Harik, *age*, s. 232

topluluğun ileri gelenleri Dürzîler'le ilgili sorunlarla ilgilenen ve kendilerine dostça yaklaşan emiri desteklemiş ve Kilise–Emir işbirliğiyle oluşan yeni politik süreç Marunî topluluğun çıkarlarıyla paralel bir niteliğe sahip olmuştur. Kısaca bu güç birliği sürecinin oluşturduğu ruh, Emir'in 1825 yılında Canpolatlar'a karşı yürütmüş olduğu savaşta gerek Kilise'nin gerekse Marunî topluluğun Emir'e yardım etmesini sağlamıştır.⁶³⁷ Kilisenin Emir Beşir ile yapmış olduğu güç birliğinin en önemli sonucu, bu zamana kadar “Feodal Laiklik” çerçevesinde varlığını sürdüren Dürzî – Marunî toprak ağaları ve Marunî topluluk arasındaki ilişkilerin bozulmasıdır. Ancak 1831 yılındaki Mısır işgalinde Beşir–Kilise–Kavalalı üçlü ittifakına karşı Dürzî muhalefetinin gösterdiği direnç İbrahim Paşa ve Beşir'in durumlarını zayıflatmıştır. Bu bağlamda da Marunî topluluğun desteği çok yüksek bir değer taşımıştır. Örneğin 1838 yılında Mısır ordusunun Dürzîlere karşı mücadelesinde İbrahim Paşa Beşir'den yardım istemiştir. Beşir, Kilise'yle kurmuş olduğu ittifakı derinleştirmesi ve ülke Hıristiyanlarının vergi vermeye başlaması Marunîleri Beşir'in izlediği politikaya bağımlı kılmıştır. Sonuç olarak da Marunîler, Dürzî ayaklanmasına karşı Beşir–Mısır ittifakına tam destek vermişlerdir.⁶³⁸ Ancak Beşir'e verilen destek 1840 yılında patlak verecek olan halk ayaklanmasına kadar sürmüştür.

1840 olayları da 1821 yılında meydana gelen avam ayaklanması ile benzerlikler göstermiştir. İsyan hareketine katılanların çoğunluğunu kuzey ve güney bölgelerinde yaşayan Marunîler oluşturmuş ve Marunî toprak sahiplerin bazıları da onları desteklemiştir. İsyana Marunî Habib Akl, Ebu Samra, El Şantiri ve Şii Ahmet Dagher gibi köylü liderleri önderlik etmişlerdir.⁶³⁹ Dürzîler ise önceleri Beşir'in vaat ettiği Marunî yaşam alanı olan Kısravan'da nüfuzlarını artırma sözünden dolayı çatışmaların dışında kalmışlardır. Kilise ayaklanmanın ilk zamanlarında Marunî köylülerin hareketlerinden büyük rahatsızlık duymuş ve kısmen halk üzerindeki etkisinden kısmen de Emir'in isteğiyle arabuluculuk rolünü üstlenerek tansiyonu düşürmeye çalışmıştır. Zira Kilise “Hıristiyan Emirlik” rüyasını Beşir'in mümkün bir hale getirdiğini bu çerçevede elde edilen olumlu sonuçların zarar görmesini istememiştir. Ancak köylülerin bu isyanı sürdürmedeki kararlılıkları Kilise'nin

⁶³⁷ Ibid, s. 235

⁶³⁸ Ibid, s. 238

⁶³⁹ Ibid, s. 245

arabuluculuk çabalarının başarısızlığa uğramasına neden olmuştur. Harik, bu durumdan dolayı açık olmamakla birlikte Kilise'nin Temmuz ayının ortalarına doğru isyanı destekler bir pozisyona yöneldiğini ifade etmiştir.⁶⁴⁰ Kilise'nin isyanı destekler bir görünümüne yönelmesi birçok önemli sonucu beraberinde getirmiştir. İlk olarak o, Emir'in ülke meselelerinde kullandığı zorbaca metotları ispatlamış ve bu bağlamda Mısırlılara karşı sempatisi azalmıştır. Ancak Emir'in Marunî bölgelerinde isyancılara karşı izlediği baskı ve şiddet politikası Emire karşı patriğin nefretini uyandırmaya yetmemiştir. Temmuz ortasında Avrupalı güçler duruma el koyarak ülkedeki krizi Mehmet Ali'nin Suriye'den çıkartılmasını amaçlayan Londra Antlaşması ile sonuçlandırmıştır.⁶⁴¹ Emirliğin geleceği için önemli sonuçlar ortaya koyan 1840 ayaklanmasının örgütlenme biçimini ise Harik şu şekilde anlatmaktadır:

“Köylüler tarafından her köyden seçilmiş beş vekil isyanın idaresini almak, bir merkez komite *-divan-* kurmak için isyanın liderleri tarafından çağrılmıştır. İsyanın hedefe ulaşması için Dağ (Lübnan) dört askeri bölgeye *-kışla-* ayrılmıştı. Bunlar, Şuf, Cazzin, Beyrut, Cübeyl'dir. Bu kampların her biri kendi seçtiği liderlerine sahipti. İsyanın ikinci aşamasında, 1841–1845, Dürzî üstünlüğüne karşı mücadele ettiği zaman patrik, her birinden bir vekil ile ülkeyi altı mukataaya bölerek halkı örgütlemiştir.”⁶⁴²

Sonuç olarak isyan karakteristik olarak Hıristiyan bir ton taşımıştır. Hıristiyan isyancı liderlerin Patriğe göndermiş olduğu bir mektupta ayaklanmanın amacı açık olarak şöyle ifade edilmiştir: “Biz halkın refahını az çok gerçekleştirip inadına ve her tür kişisel gayeden uzak Gerçek Hıristiyan Birliğini kurmak için bir araya geldik.”⁶⁴³ Bu vurgu ayrıca Dürzîler ile Marunîler arasındaki ilişkilerin bozulmasına da yol açmıştır. Dürzîler, Marunîler tarafından kötü bir imana sahip olmakla suçlanmışlar ve Dürzî karşıtlığı 1840 yılından sonra güçlü bir politik söylem haline gelmiştir.⁶⁴⁴ Odeh, bu durumun Kilise–Beşir güç birliğinin bir sonucu olarak belirtmiş ve Filistinli Tarihçiye göre Dürzî–Marunî ilişkilerine “bir mezhep çeşnisi katılmıştır.”⁶⁴⁵ Harik, 1840 olayları sonrasındaki iç politik gelişmelerin “dağ halkının” dinsel ve sınıfsal bilincinin boyutlarını Zahle Halkının Fransız konsolos Eugène Poujade'ye 1843 yılında göndermiş

⁶⁴⁰ Ibid, s. 246

⁶⁴¹ Ibid, ss. 246 – 247

⁶⁴² Ibid, ss. 247 – 248

⁶⁴³ Esad Rüşüm, *Al Usul al'Arabiyyah li Tarikh Suriyyah fi'Ahd Muhammed'Ali Basha*, 5. cilt, Beyrut: American University of Beirut, Amerika Press, 1930 – 1934, s. 94. Aktaran Harik, *age*, 248

⁶⁴⁴ Ibid, s. 248

⁶⁴⁵ Odeh, *age*, s. 69

olduğu bir mektup ile örneklendirmiştir. Hıristiyanlar (Marunîler) bu mektupta, Marunîlere karşı savaşmaları için Dürzîlerin kendi mukataaları tarafından zorlandığını ve özgürlüklerini elde etmeleri için silahlanmaları gerektiğini; Dürzî mukataaların dokunulmazlıkları, ayrıcalıkları ve Dürzîlerin kendi bölgelerinde “din kardeşlerimizin” üzerinde egemenlikleri var olmaya devam ettiği sürece Lübnan’da bir barışın mümkün olmayacağını ve bu alanlarda böyle bir durumun kabul edilemez olduğunu dile getirmişlerdir. Zahle Halkı, Dürzî mukataaların ayrıcalıklarının Emir Beşir tarafından verildiğini ve bu ayrıcalıkların onun isteği ile geri alınabileceğini iddia etmişlerdir. Zahle Halkı mektubu şu ifadelerle sonlandırmıştır:

“Lübnan Dürzîlerin mülkü değil, o bizimdir. Dürzîler, Sahtekâr Hâkim Bil – Emrillah’ın öldürülmesinden sonra Mısır’dan kaçtıklarında aramıza aldığımız sığınmacılardır. Bu nedenle onlar hiçbir şekilde bu ülkenin sahibi değildirler. Burada yabancıdırlar.”⁶⁴⁶

Zahle (Marunî – Grek Katolik) halkının sınıfsal olarak Dürzî mukataaların ayrıcalıklı durumlarına karşı göstermiş olduğu tepki ve bu bağlamda kullandıkları Hıristiyan – Katolik dilin, Dürzî bölgelerinde Hıristiyanların yaşam standartlarının düşüklüğü çerçevesinde üretildiği söylenebilir. Bu bağlamda sömüren Dürzî mukataalara karşı Hıristiyan halk içinde geliştirilen anti – Dürzî söylemde sınıfsal pozisyonun (ezen–ezilen) sembolik bir ifadesi olmuştur. Kısaca 1840 olayları sınıfsal ve mezhebik vurguların iç içe geçtiği bir politik sürecin bundan sonra gelişmesine katkıda bulunmuştur. 1840 isyanlarında talepler genel olarak devletin yeniden organize edilmesi için öneriler ve vergilendirmeler ile ilgili olmuştur. Vergilerin, angaryanın ve toplum kesimlerinde ilişkilerin gelecekteki yeniden düzenlenmesi başlıklarında isyancı topluluklar uzun bir şikâyet listesi sunmuşlardır. Bu bağlamda isyancılar, 1820 yılındaki “Avam ayaklanmasındaki” isteklerini yani takip eden yıllarda oluşturulan vergilendirme ile ilgili tüm eklentilerin feshedilmesini ve sadece temel vergilerin ödenmesi gerektiğini tekrarlamışlardır. Ayrıca el Matn’daki demir madenlerinde angaryanın sonlanması gerektiğini ve İbrahim Paşa’nın kendi silahlarına el koyulması yönündeki talimatının

⁶⁴⁶ Eugène Poujade, *Le Liban et la Syrie 1845 – 1860*, Paris, Librairie Nouvelle, 1860, s. 245 – 246. Aktaran Harik, *age*, s. 248 – 249

geçersiz kılınması konularında da ısrarcı olmuşlardır. Ancak en önemli istek idarenin yeniden örgütlenmesi olmuştur.⁶⁴⁷

Beşir bu beklentilere karşılık, Hıristiyanların ekonomik taleplerinin yerine getirilmesinde isteksiz olmakla birlikte sadece devletin yeniden düzenlenmesi yönündeki isteği dikkate almıştır ve bu bölgelerdeki Dürzî Mukataaların feodal ayrıcalıklarını yeniden düzenleme noktasında İngiliz temsilci Richard Wood ve Osmanlı yönetiminin önerisini uygulamaya koymuştur. Bu uygulamaya göre hukuki süreçlerde Emir'e yardımcı olacak ülkedeki başlıca mezheplerin katılımıyla 12 kişilik bir konsey oluşturularak bu konuda uzlaşma denemeye çalışılmıştır. 12 kişilik konseye tüm mezhepler katılmıştır.⁶⁴⁸ Dürzîler, Emirliğin idari makamlarında kendi topluluklarından kişiler olmadığı için Emir'in faaliyetlerinde temsilci olarak bulunmanın kendilerine vereceği avantajları düşünerek ilk zamanlar konsey projesini uygun bulmuşlardır.⁶⁴⁹ Harik, Dürzîlerin bu süreçte "konsey planının patrik tarafından tasarlandığı ve sonuçlarının ülkede birçok şeyi değiştireceği konusunda herhangi bir düşünceleri olmadıklarını" belirtmiştir.⁶⁵⁰ Shidiaq, mukataaları hükümetin kapsamına sokacak ve Emirliğin yönetimini doğrudan yürütecek olan konseyi Marunîlerin planladığını ileri sürmüştür. Bu durumda Dürzî mukataaların "bağımsız feodal ayrıcalıklarına" tecavüz demek olduğundan Dürzîler bu durumu kendi aleyhlerinde olduğunu anlamışlar ve kısa bir sürede plan için verdikleri desteği çekerek konsey kurulur kurulmaz da ona şiddetli bir şekilde saldırmıştır.⁶⁵¹ Salibi'ye göre, 1840 olayları sonrasındaki Hıristiyan taleplerinin ekonomik boyutlarını görmezden gelen Beşir, Marunîlerin ve Kilise'nin, isyanın sonlanması çerçevesinde dayattıkları koşullardan biri olan ve ülkenin yeniden düzenlenmesi için çözüm olarak gördükleri konsey projesini ülkede kendi egemenliğini tam olarak sağlamak için bir araç olarak kullanmış ve Dürzî feodal haklarının gasp edilmesi yolunda bir deneme girişiminde bulunmuştur.⁶⁵²

⁶⁴⁷ Ibid, s. 250

⁶⁴⁸ Salibi, *The Modern History of Lebanon*, s. 48. Ancak bu konseyin oluşturulmasını Marunî Kilisesi ve Marunîler de istemiştir. Bkz. Tannus bin Yusuf el – Shidiaq, *Akhbar al A'yan fi Jabal Lubnan*, der. Münir el – Hazin, 2. Cilt, Beyrut, Matabi Samya, 1954, s. 227 aktaran Harik, *age*, s. 250

⁶⁴⁹ Ibid, ss. 250 – 251

⁶⁵⁰ Ibid, s. 251

⁶⁵¹ Shidiaq, *age*, s. 249

⁶⁵² Salibi, *The Modern History of Lebanon*, s. 48

Osmanlı imparatorluğu emirliğin yönetsel düzenlemesine ilişkin Marunî taleplerini kendi reform çizgisine – Tanzimat Fermanı – paralel olmasından dolayı uygun bulmuş ve bu bağlamda yeni Emir’e topluluklar arasındaki çatışmaları ve anlaşmazlıkları hukuki süreçler çerçevesinde çözmesi için 10 kişiden oluşan bir idari bir konsey kurması için talimat vermiştir. Emir tarafından kurulan bu konseyin niteliği de şu şekildeydi:

“Konseyi üç Marunî, üç Dürzî, bir Sünni Müslüman, bir Melkit (Grek) Ortodoks, bir Melkit (Grek) Katolik ve bir Matavillah (Şii) oluşturmuştur. Bu üyeler maaşa bağlanacak ve halk tarafından seçilecekti. Emir’de konseye yardımcı olan bir işlev görecekti.”⁶⁵³

Dürzîlerin yeni idari düzenlemeyi kabul etmeyişleri bu düzenlemeye taraf olan Kilisenin Dürzî karşıtı bir strateji izlemesine neden olmuş ve Kilise bir bildiri yayınlarak Dürzî bölgelerinde yaşayan Marunîlerin bu bölgelerdeki Dürzî şeflerinin feodal haklarına uymamalarını istemiştir. Bu bildirin gönderilmesi Dürzî şefleri provoke etmenin yanı sıra Kilise’nin Dürzî bölgelerinde yaşayan Hıristiyanlar üzerinde var olan gücünü görebilmesi bakımından önemli olmuştur. Böylece Kilise Dürzîlere kendi bölgelerinde meydan okumuş. Meydan okumaya karşı Dürzî mukataalar zorla alınmaya çalışılan haklarını yeniden elde edebilmek için sadece güç kullanabilmişlerdir.⁶⁵⁴ Kilise ise temel olarak XIX. yy.’dan beri hayata geçirmek istedikleri Marunî emirlik fikrinde ısrarcı olmuştur. Kilise bu yöndeki çalışmalara önderlik etmiş ve Marunî ulusçuluğunun temellerini atmıştır. Bu çerçevede Kilise Avrupalı güçleri etkilemek için becerilerini kullanmış ve bu hedefte Osmanlı yönetiminden de söz almıştır.⁶⁵⁵

Tüm provokatif çabalar sonuç vermiş ve ilk Marunî-Dürzî çatışması 1841 yılında başlamıştır. Dar-ül Kaymar bölgesinde gerçekleşen ve iki gün boyunca süren çatışmalarda her iki taraf da kayıplar vermiş ve yüzlerce insan hayatını kaybetmiştir. Lübnan dağının doğu cephesinde bulunan Zahle şehri Beka Hıristiyanları’nın merkezi ve Dayr – ül Kaymar’dan sonra Lübnan’ın ikinci Hıristiyan şehriydi. Beka vadisinin karşı tarafındaki Rashaya şehri de Vadi el – Taym Dürzîleri’nin başlıca merkeziydi.

⁶⁵³ Harik, *age*, s. 251

⁶⁵⁴ Salibi, *The Modern History of Lebanon*, s. 48

⁶⁵⁵ Harik, *age*, ss. 254 – 255

Çatışmalar bu bölgede patlak vermiş ve çoğunluğu Grek Katolik olan Zahle Hıristiyanları Dayr-ül Kaymar Marunîleri'nin yardım isteklerine cevap vererek bir silahlı birlik göndermişlerdi. Buna karşı Raşhaya Dürzîleri halkı Zahleli'lere saldırmak için eğitmiş ve yerel bir bey olan Shibli al-Aryan önderliğinde Wadi-el Taym, Şuf ve Havran'dan gelen Dürzîler'le birleşen Raşhayalılar, Zahleliler'in karşında baharın ilk aylarında ilerleme kaydetmişlerdir.⁶⁵⁶ Bu çatışmalarda dikkat çeken en önemli özellik çatışmaların salt bir mezhebik boyutta gerçekleşmemiş olduğuydu. Çatışmalar Hıristiyan-Müslüman çatışması şeklinde seyretmemiştir. Her ne kadar Katolikler arasında bir ittifak görülse de bu iç savaşta Dürzîlerin, Zahleliler'e karşı üstün geldiği süreçlerde Katolik Hıristiyan güçlere Şii kabileleri yardım etmiştir. Bununla birlikte Marunîlerin şüpheyle yaklaştıkları Grek Ortodokslar da zaman zaman Dürzî güçlere yardım etmiştir.⁶⁵⁷ Bu çatışmalarda başarı gösteren Dürzîler, Emir'in devrilmesinde belirleyici bir rol oynamıştır. Osmanlılar ancak III. Beşir Dürzîlerin elinde güvende olduktan sonra olaylara müdahale etmeye karar vermiştir. Onlar III. Beşir'den desteğini çekerek onun yerine Ömer Paşa'yı atamışlardır.⁶⁵⁸ Şahap Hanedanlığının son üyesinin tahtan indirilmesiyle Emirlik dönemi Lübnan'da son bulmuştur.

Emirlik döneminin, Osmanlıların Ömer Paşa'yı atayarak son bulması Dürzî ve Marunîlerin hoşnut olmadıkları bir politik ortamın doğmasına neden olmuştur. Bu bağlamda Marunîler, Dürzî baskısından ve eşit ve bağımsız haklar sağlanması yolunda Osmanlı başarısızlığından ve otonom Hıristiyan bir "Hıristiyan Emirlik" umudunu tam olarak gerçekleştirilemeyen Şahap hanedanlığının düşüşüyle dehşete düşmüşlerdir. Dürzî mukataalar, Ömer Paşa'nın yönetimi altında geleneksel ayrıcalıklı konumlarını yitirmişlerdir. Ömer Paşa yönetiminin ilk yılında Dürzi ve Maruni mukataalar ayrıcalıklı konumlarını yitirmeleri sonucu Osmanlı yönetiminden onun görev alınmasını talep etmişlerdir. Harik'e göre bu durum "İstanbul'da Lübnan sorunu çözme yolunda reform karşıtlarının başarısızlığı anlamına gelmektedir."⁶⁵⁹ Osmanlıların doğrudan yönetime el koymasını engellemede İngiltere ve Fransa belli bir rol oynamasına rağmen Marunîleri ve Dürzîleri yeniden bir araya getirmede başarısızlığa uğramışlardır. Sonuç olarak da 1843 yılında, ülkeyi bir Marunî diğeri Dürzî bölgesi olmak üzere iki ayrı

⁶⁵⁶ Salibi, *The Modern History of Lebanon*, ss. 50 – 51

⁶⁵⁷ Ibid, s. 51

⁶⁵⁸ Harik, *age*, ss. 267 – 268

⁶⁵⁹ Ibid, s. 268

bölgeye ayırmayı kararlaştıran bir plan üzerinde anlaşmışlardır. Batılı güçler bu plan uyarınca Dürzî mukataaların haklarını tanırlarken mukataaların altında yaşayan Hıristiyanların eşit muameleye tabi olmasını istemişlerdir. Bu bağlamda mukataalara Marunî haklarının garanti altına alınması yönünde baskı yapmışlardır. Bununla birlikte, 1845 yılında Osmanlı yönetimi eyaletlerde reformların yapılması yönündeki Avrupalı güçlerin isteklerini uygun bulmuş fakat bu durum ülkede egemen güç olmak için mücadele eden Marunîler ve Dürzîler arasındaki çatışmalarla çakışmıştır.⁶⁶⁰ 1839 yılında ilan edilen Tanzimat fermanı ile oluşan Osmanlı reformunun ilkeleri Hıristiyanlar üzerindeki Dürzî otoritesinin kaldırılması çerçevesindeki Marunî istekleriyle uyumlu olmuş ve Lübnan Avrupalı güçlerin planı çerçevesinde bir bölünme ile yüz yüze kalmıştır.

4.2. İki Kaymakamlık Döneminde Toplum–Devlet İlişkileri:

Topluluklar arası çatışmalar uluslararası boyutlara tırmanmış ve bu süreçte ülkedeki mezhebik gruplar farklı dış politik güçlerin etki alanına girmeye başlamışlardır. Özellikle Osmanlıların ülkedeki sorunu çözmedeki başarısızlığı Lübnan topluluklarının imparatorluğa güvenlerini sarsmıştır. Özellikle Mısır güçlerinin ülkeden çıkarılmasında etkin olan Batılı güçler, Ömer Paşa'nın atanması sonrasında daha da etkili olmuşlar ve bunuda kurdukları konsolosluklar aracılığıyla yapmışlardır. Bu bağlamda Katolik Fransa ve Avusturya, Marunîler ve diğer Uniate Katoliklerin koruyucusu olmak için birbirleriyle yarışırken Ortodoks Rusya açık bir biçimde Grek Ortodoksların koruyucusu olduğunu ilan etmiştir. Dürzîler ise 1841 yılına kadar konsolosluk korumasına sıcak bakmamış ancak o tarihten itibaren ülkede gerçekleşen sıcak çatışmalar ve Batılı güçlerin müdahalesi gibi etkenler, Dürzî–İngiliz yakınlaşmasına neden olmuş ve böylelikle İngilizler Dürzî haklarının savunucusu haline gelmiştir.⁶⁶¹ Artık Batılı güçler topluluklar arasındaki ilişkilerin düzenlenmesinde ve ülkenin geleceğinin belirlenmesinde önemli roller oynayacak bir duruma gelmiştir. Batılılar kendi yaptırım güçlerini, 1842 yılında başlayan ve Emirliği lağvedip iki ayrı yönetsel birim haline getirmeyi amaçlayan Kaymakamlık sisteminin kabul edilmesinde hissettirmişlerdir. Bu plana göre oluşturulan iki bölge kuzey ve güney olarak

⁶⁶⁰ Ibid, s. 268

⁶⁶¹ Salibi, *The Modern History of Lebanon*, s. 55

adlandırılmıştır. Kuzey bölgesinin kaymakamı Patrik tarafından önerilen Marunî Amir Haydar Abillama olmuştur. Güney bölgesine ise Dürzî topluluğundan Amir Ahmet Aslan atanmıştır.

İki kaymakamlı sistemin yürürlüğe girmesinden önce taraflar kendi maddi kayıplarının karşılanmasını birbirlerinden istemişlerdir. Bu bağlamda Marunîler Dürzîlerden 82.395 kese altın talep ederlerken, Dürzîler de Marunîlerden 126.508 kese altın istemişlerdir. Tarafların isteklerini soruşturmak için oluşturulan komisyon, istekleri abartılı bulmuş ve taraflardan Marunîlerin öne sürdükleri miktarın %20'sini ve Dürzîlerin %2'sini hak ettiği sonucuna varmıştır. Komisyonun belirlediği net rakamlar Dürzîler için 2.000 kese Marunîler için ise 16.000 keseydi. Komisyon almış olduğu karara göre Dürzîler, Marunîlere 13.853 kese ödemek zorunda kalmıştır. Komisyonun sonucunu tarafların hiçbiri kabul etmemiş ve İstanbul'u şikâyet bombardımanına tutarak Sultanı daha adil olmaya çağırmışlardır. İstanbul bu çağrılara kulak vermesi sonucunda Dürzîlere, vali tarafından önerilen toprakları müsadere etme ayrıcalığı tanınmıştır. Marunîlere gelince, hazineye "Hıristiyan parası" 30.000 kese altın 7,000 evin yeniden yapımında kullanılacak ve ayrı Hıristiyan bölgesinden üç yıl boyunca vergi toplanmayarak 20.000 Hıristiyan'ın acısı hafifletilmeye çalışılmıştır. Sonuç olarak ülke tarihinde yaşanan en kapsamlı ilk iç savaşta tarafların maddi kayıpları imparatorluğun inisiyatifiyle çözümlenmeye çalışılmış ve yeni yönetiminin işleyebilmesi için istikrarlı bir ortam yaratılmak istenmiştir.⁶⁶²

Tarafların maddi taleplerinin giderilmiş olması yeni yönetim sisteminde bir topluluğa mensup olup da (Marunîler) diğer bir kaymakamlık altında (Dürzî) yaşayanlara nasıl davranılacağı sorunsalına bir çözüm getirmemişti. Lübnan'ın ikiye bölünmesi 1860 iç savaşına zemin oluşturmuş ve böylece daha büyük maddi ve insani kayba yol açmıştır. Osmanlı devleti ve Batılı güçlerin kararsızlığı ve Marunî-Dürzî çatışmasının daha sıcaklığını yitirmemiş olması bu sorunun çözümünde başlıca engellerdi. Kısaca bölme planıyla taraflar uzun vadede istedikleri sonuçları elde edememişler ve bu durumun sonucunda iki kaymakamlı sistemin ömrü kısa olmuştur. Yeni yönetsel durumdan Marunîlerin hoşnut kalmayışları onları başarısız politik

⁶⁶² Caesar Farah, *Papers on Lebanon, The Road to Intervention: Fiscal Politics in Ottoman Lebanon*, Oxford, Centre for Lebanon Studies: Papers Series, 1992, ss. 30 – 31

girişimlere itmiş ve Marunîler Şahap hanedanlığını tekrar başa getirmek için büyük çaba sarf etmişlerdir.⁶⁶³

Dürzî yaşam alanları Şuf bölgesi dışında tamamen kendi kaymakamlıkları içinde kaldığı için fazla bir sorun çıkmamıştır. Öte yandan Marunîler daha dağınık bir şekilde yaşadıklarından bu yönetim sisteminden oldukça rahatsız olmuşlardır.⁶⁶⁴ Marunîlerin rahatsızlıkları, Dürzî bölgesindeki statülerinin belirsizliği ve Dürzî yöneticilere bağımlı kalmalarından kaynaklanmaktaydı. Kilise bu durum karşısında Dürzî bölgesinde yaşayan Marunîleri Dürzî yönetiminden çıkarma ve doğrudan Marunî kaymakama bağlama gibi girişimlerde bulunmuştur.⁶⁶⁵ Patrik ve yüksek rütbeli din adamlarının Osmanlılara gönderdikleri bir şikâyet mektubunda, “Hıristiyanlar için ölmek Dürzî egemenliği altında yaşamaktan daha kolaydır” diyerek yeni yönetim biçiminden topluluğun var olan rahatsızlığını dile getirmişlerdir.⁶⁶⁶ Farklı bir kaynağa atıfta bulunan Salibi “iki kaymakamlık sisteminin ülkede resmen sivil savaşı organize ettiğini” ileri sürmüştür.⁶⁶⁷

Farklı yönetsel birimlerde yaşayan mezheplerin temsil sorununu çözmek için geliştirilen formül ise her iki kaymakamlıkta oluşturulacak 12 kişilik konsey olmuştur. İlk olarak emirlik döneminde Şahap’a kabul ettirilmeye çalışılan bu model iki kaymakamlı sistemde tam olarak uygulanabilecek fırsatı bulmuştu. Harik’in, bu dönemde en kayda değer reform olarak tanımlandığı uygulama, kaymakamlara öneride bulunacak ve yardım edecek seçilmiş konseylerdi. Bunlar da Marunîler, Grek Ortodokslar, Grek Katolikler, Dürzîler, Sünniler ve Şiiler tarafından oluşturulmuştur. Böylece her topluluk bir konsey üyesi ve Şiilerin haricinde bir yargıç tarafından temsil edilmiştir. Şiilerin hukuki sorunları ise Sünni yargıçlar tarafından görülmüştür.⁶⁶⁸ Böyle bir uygulamaya gidilmesinin tek nedeni geleneksel Osmanlı yönetiminin Sünni şeriatını bir dini hukuk sistemi olarak benimsemesiydi. Özellikle yüzyıllarca süren ve hala da sürmekte olan Sünni-Şii çekişmesi dikkate alındığında Şii hukuki sisteminin tanınması Osmanlılar’ı kendi dini hukuki sistemiyle çelişkiye düşürmüştür. Konseyin onbir üyesi

⁶⁶³ Harik, *age*, s. 271

⁶⁶⁴ Salibi, *The Modern History of Lebanon*, s. 63

⁶⁶⁵ Harik, *age*, s. 271

⁶⁶⁶ Ibid.

⁶⁶⁷ Salibi, *The Modern History of Lebanon*, s. 64

⁶⁶⁸ Harik, *age*, ss. 272 – 273

tüm mezheplerden olurken onikinci üye, her bir kaymakamın mezhebinden olan bir yardımcıydı.⁶⁶⁹

Konseylere amacını Harik'in ifadesiyle "mukataaların otoritesinin köküne darbe vurmaktı."⁶⁷⁰ Bununla birlikte konseyin üç tane işlevi vardır. İlki vergiyi paylaşırma göreviydi. İkinci işlevi ise kaymakamlarla birlikte en yüksek yargı yetkisine sahip olmasıydı. Hukuki sorunlar ilk önce kaymakama gelmekte daha sonra ilgili mezhebin yargıçlarına gönderilmekteydi. Üçüncüsü ise, konsey üyeleri yönetsel ve politik sorunlarda kaymakamın bir danışmanı gibi hareket etmekteydiler. Konsey üyeleri soya ya da statüye dayalı hiçbir kısıtlama aranmaksızın halktan seçiliyordu. Ancak Müslüman üyeler için bu durum geçerli olmamış ve bu üyeler Sayda Valisi tarafından atanmıştır. Hıristiyan kesimde seçimin belirlenmesinde "ruhban olan en güçlü sese" bu yetki verilmekteydi. Ayrıca konsey üyeleri tam zamanlı devlet görevlisi olmuşlar ve düzenli maaşa bağlanmışlardır.

Kuzey ve güney kaymakamlıklarının her birinin yönetsel oluşumu farklı düzenlemelere olmuştur. Hıristiyan bölgelerinde seçimlerin yapılmasında herhangi bir problem olmamasına rağmen Dürzî bölgelerinde sistemin oturması o kadar kolay olmamıştır.⁶⁷¹ Dürzî Bölgesi'nde beş mukataa tüm mukataaların sorumlusu olarak atanmıştır. Bu mukataalar sırasıyla şöyleydi: Canpolatlar'dan bir, İmadlar'dan bir, Talhuklar'dan bir ve Nakadlar'dan ikiydi.⁶⁷² Zaten yüksek konsey ve vekiller tarafından vergi toplama ve yargılama işlevleri ellerinden alınan bu mukataalara yeni politik yapılanmada herhangi bir kayda değer işlev verilmemiştir. Bununla birlikte her bir mukataalıkta vekil, Dürzî ve Marunî topluluklarının her birinden seçilmiştir. Vekiller, Konsey tarafından belirlenen vergiyi toplama gücü kadar kendi dindaşlarının üzerinde ilk yargılama yetkisine de sahip olmuşlardır. Buna ilaveten vekiller ileri gelen kişilerden değil sıradan halktan seçilmişlerdir. Ancak vekillerin seçiminde

⁶⁶⁹ Ibid, s. 273

⁶⁷⁰ Ibid.

⁶⁷¹ Salibi, *The Modern History of Lebanon*, s. 64

⁶⁷² Caesar E. Farah, *The Problem of the Ottoman Administration in the Lebanon: 1840 – 1861*, Princeton University, 1957, s. 206 [Basılmamış Doktora Tezi]. Aktararan Harik, *age*, s. 273

kaymakamın, ruhbanın ve diğer etkili kişilerin kendi aralarında uzlaşmaları belirleyici bir etken olmuştur.⁶⁷³

İki kaymakamlık sistemindeki reform süreci temelde Kıta Avrupa'sını sarsan Fransız devrimiyle paralellik göstermekte ve devrim öncesi Fransa'nın içinde bulunduğu sosyal durumu anımsatmaktadır. Ünlü İngiliz tarihçi Eric Hobsbawm *Devrim Çağı 1789–1848* adlı çalışmasında 1780'lerin Fransa'sını tanımlarken devrim öncesi süreçte ülkede soyluların 1700'lü yıllar ile birlikte devlet etkinliklerinde gitgide zayıfladıklarını ve onların yerini herhangi bir soy ya da ayrıcalığa sahip olmayan halk tabakasından kişilerin doldurduğunu ve bu durumun iki kesim arasında devrime kadar süren bir rekabete neden olduğunu dile getirmiştir.⁶⁷⁴ Bu bağlamda mukataaların yönetsel etkinliğinin kaymakamlık döneminde kırılmaya başlamasıyla Kıta Avrupa'sında aristokratların devlet mekanizmasındaki etkinliklerinin zayıflaması arasında bir benzerlik vardır.

Güneyde, klanlarının yöneticileri olarak hizmet eden beş mukataa devlet görevlerinde işlevsiz bir durumdayken kuzey mukataaları hala gücü ellerinde tutmaktaydılar. Bununla birlikte güney mukataaları yeni yasal düzenlemelerden dolayı otoriteleri sarsılmış ve Hıristiyan bölgeler otoriteleri zedelenmiştir. Kuzey yönetimine uymayla Marunî mukataalar yeni düzenlemelerden benzer şekilde zarar görmüş fakat bu olumsuzluk Dürzîleri etkilediği kadar onları etkilememiştir. Bunun en önemli nedeni de Şekip Efendi düzenlemelerinin güney bölgesinde olduğu gibi benzer ölçülerde yargılama ve vergi toplama gibi devlet görevleri için kuzeyde vekil kurumlaşmasını şart koşmamış olmasıydı. Bununla birlikte Fransa'da vekil örgütlenmesinin güneyde gerçekleşmesi için mücadele etmiş ama kuzey bölgesinde böyle bir girişimde bulunmamıştır.⁶⁷⁵

Marunî köylülerin 1820 avam ayaklanması ve sonrasındaki 1840 savaşında küçük birlikler halinde kendilerini örgütleme deneyimleri yeni düzenlemelere hemen uyum gösterebilmelerini sağlamıştır.⁶⁷⁶ Ancak kuzey mukataaları güneyde olduğu gibi yeniden düzenlenmemiş ve köylü topluluklarının “hayatını zehir etmeye” yönelik

⁶⁷³ Ibid, s. 274

⁶⁷⁴ Eric Hobsbawm, *Devrim Çağı 1789 – 1848*, Ankara, Dost Kitabevi Yayınları, 1998, s. 25.

⁶⁷⁵ Poujade, *age*, s. 114

⁶⁷⁶ Harik, *age*, ss. 274 – 275

uygulamaları devam etmiştir.⁶⁷⁷ Bu durum da bölgedeki Marunî köylüler arasında filizlenecek bir isyana yol açmıştır. İsyan kötü yönetim ve vekillik kurumunun inşasındaki başarısızlığın başlıca sorumlusu olarak görülen mukataalara karşı gerçekleştirilmişlerdir. Marunî köylüler ayaklanmada hareketin tümüne önderlik edecek bir lider seçtikten sonra her bir vekil altında köy topluluklarını organize etmişlerdir. 1820 ayaklanmasına benzer bir örgütlenme şablonunun izlendiği halk hareketinin temaları özgürlük, eşitlik ve kendi sorunlarını belirlemede söz hakkına sahip olmaktır. 1854 Beşir Ahmet Abüllam Hıristiyan kaymakam olarak atanmış ve onun uygulamalarından dolayı 1858 isyanı patlak vermiştir. İngiltere ve Fransa bu dönemde onun atanmasını onaylamışlar ve Haydar'ın ailede kaymakam olabilecek yegâne kişi olduğunu düşünmüşlerdir. Bununla birlikte kuzeyli halk arasında rüşvet yiyen, ahlaksız, entrikacı ve Osmanlı ajanı olarak tanınmıştır. Tutucu Hıristiyan çevre onun Hıristiyanlığından şüphelenmiş ve kiliseye karşı kayıtsızlığından endişeye kapılmışlardır. Yeni kaymakamın uygulamış olduğu sert yöntemlerden dolayı halkın huzursuzluğu artmış ve aynı şekilde Kısraan'daki Marunî toprak ağaları da Şahapların düşüşünden sonra seçkin statülerine karşı çıktığı için onun kaymakamlığını tanımamışlardır. Bununla birlikte Rusya'nın garantörlüğü altında kendileri için de bir kaymakamlığın yapılandırılması gerektiğini öne süren Grek Ortodokslar da onun yönetiminden hoşnut olmamıştır.⁶⁷⁸ Kuzey bölgesi kaymakamı bu nedenle Marunî topluluğunu Ortodokslara karşı kışkırtan bir politika izlemiştir.

Kaymakam ile Hazinler arasındaki ilişkiler takip eden yıllarda da düzelmemiş ve çok geçmeden Marunî feodal aileler, onların hukuki haklarını ellerinden almak istediğini sezmişlerdir.⁶⁷⁹ Marunî mukataalar bu sezgilerden hareketle ona karşı mücadele etmeye başlamışlar ve 1855 ve 1856 yıllarında Kaymakam mukataaların bir kısmını tutuklamak için güç kullanmıştır. Ayrıca 1857 yılında kaymakamlığın baskı politikasından tahrik olan Zahleli Grek Katolikler, kaymakamın otoritesine muhalif yöneticileri seçerek ayaklanmışlardır. Bu isyan Marunî köylüler tarafından 1857 yılındaki mukataalara karşı yapılacak olan isyanın habercisi olmuştur.⁶⁸⁰ 1858 yılında

⁶⁷⁷ Ibid, s. 275

⁶⁷⁸ Salibi, *The Modern History of Lebanon*, ss. 80 – 81

⁶⁷⁹ Charles Henry Churchill, *The Druzes and the Maronites under Turkish Rule, from 1840 – 1860*, London, 1862, ss. 66 – 67.

⁶⁸⁰ Salibi, *The Modern History of Lebanon*, s. 82

Marunî mukataalara karşı gerçekleşen isyan Dürzî–Marunî çatışmasıyla devam etmiştir. Sonuç olarak isyan Lübnan'ın yeniden birleşmesi ve ikta sisteminin resmi olarak tamamen kaldırılmasıyla sonuçlanmıştır.⁶⁸¹

1857 yılında gerçekleşen isyanda toprak ağaları ve köylüler arasındaki uzlaşmaz tutum Beşir Ahmet her iki tarafa karşı güç kullanmasına neden olmuş ve gerek toprak ağalar gerekse köylüler Kuzey Kaymakamı'na karşı tavır almışlardır. Toprak ağalarının amacı köylü isyanını bastırmak ve Beşir Ahmet'ten kurtulmaktır. Köylü kesiminin amacı ise Beşir Ahmet'in ve Marunî toprak ağalarının egemenliklerine son vermektir.⁶⁸² Köylüler ayaklanma sürecinde ilk olarak diyalog yolunu benimsemişler ve Marunî toprak ağaları (Hazinler) ile bir toplantı yaparak rahatsızlıklarını dile getirmişlerdir. Ancak Hazinler toplantı yapmayı reddetmişlerdir. Hıristiyan toprak ağaları ise kendi bölgelerindeki toprak ağalarından ve güneyin Dürzî toprak ağalarından destek istemiş, ancak bu destek girişimleri başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Diğer bölgelerin toprak ağaları ile yapılmak istenen güç birliği çabalarının sonuçsuz kalmasından dolayı Hazinler, köylü liderleriyle görüşme yolunu açmak zorunda kalmış ve onlara şartlarının ne olduğunu sormuşlardır. Köylülerin talepleri ise üzerlerine haksız biçimde konulan vergilerin kaldırılmasını ve bölgede feodal otoritenin Hazin ailesinden üç kişiyle sınırlandırılması ve geri kalan aile üyelerinin halkla eşit sayılmasıydı. Ancak Hazinler bu şartları kabul eder etmez köylüler daha abartılı isteklerde bulunmuşlar ve Hazinler, aşırı derecede abartılı buldukları bu istekleri reddetmişlerdir. Köylülerde diyalog sürecinden topyekûn savaşa doğru belli bir eğilim ortaya çıkmıştır. Görüşmelerin olumsuz sonuçlanmasından sonra bu zaman dek köylü liderliği yapan Ajaltun köyünden Salih Sufeyir görevini bırakmış ve yerine Rayfan köyünden Tannus Şahin seçilmiştir.⁶⁸³ Tannus Şahin kendisinden beklenmeyecek bir şekilde davranmaya başlamıştır. İsyana ivme kazandıracak politikalar geliştirmiştir. Amerikalı siyaset bilimci Malcolm H. Keer, *Lebanon in the Last Year of Feudalism, 1840 – 1860* adlı eserinde Tannus Şahin'nin ayaklanma stratejisini ve halkın bu köylü liderine bakışını şu şekilde dile getirilmiştir:

⁶⁸¹ Harik, *age*, s. 275

⁶⁸² Salibi, *The Modern History of Lebanon*, s. 83

⁶⁸³ *Ibid*, s. 85

“[Tannus Şahin] kırsal kesimi ayaklanma sürecine katmış ve Hazin ailesini hedef göstermiştir. Halkın gözünde gereksindikleri her şeyi karşılayabilecek yetenekte olan bir kurtarıcı olarak görünmüştür. Köylülerin şeyhlerden – toprak ağalarından– bekledikleri değeri onlara vermiş ve köyden köye gezerek herkesin beğenisini kazanmıştır.”⁶⁸⁴

Köylü ayaklanması liderlik seçiminden kısa süre sonra başlamış ve ayaklanma Fransa, Marunî Kilisesi ve Osmanlılar tarafından desteklenmiştir.⁶⁸⁵ Köylü hareketi Hazinleri yenerek başarıya ulaşmış ve bu durum Dürzî bölgesi dâhil Lübnan boyunca köylülerin demokratik sayılabilecek taleplerinin gerçekleşmesi yönündeki umutlarını artırmıştır. Ancak tüm bu gelişmeler devam ederken mali dayatmalar da hala yürürlükte olmuştur. Ayaklanmanın etkileri Şuf, Garp, Cürd gibi Dürzî Şeyhliklerinde çoğu Hıristiyan ve Dürzî köylü üzerinde görülmüştür. Yıllar önce Kilisenin kendilerine karşı kullanmış olduğu Hıristiyanlık vurgusunu bu kez Feodal Şeyhler (ukkal) Dürzî dindaş köylüler üzerinde kullanmış ve hemşerilik politikasını başarıyla uygulamışlardır. On yıl önce meydana gelen mezhebik düşmanlıkların etkilerini hala üzerinde taşıyan ve bu yüzden Hıristiyan komşularına güvensizlik duyan Dürzî köylüler “isteksiz bir şekilde” olsa da feodal şeyhlerin yanında hareket etmeye yönelmiştir.⁶⁸⁶ Odeh, ukkalların başvurduğu mezhebik propagandanın kuzeydeki ayaklanmanın sınıfsal vurgusunu “güneyde örtmeyi başardığını” ifade etmiştir.⁶⁸⁷

1859 yılından itibaren kuzeydeki isyanın güneye sıçrayacağı beklentisiyle Marunî köylüler, isyanın gerçekleşmesini sağlayacak kurumsal yapıyı örgütlemeye çalışmışlardır. Ancak 1860 yılının başlangıcında feodal şeyhler ile halk arasında düşmanlık devam ettiği gibi Dürzîler ve Marunîler arasında ayrımlar çıkmıştır. Olayların temel nedeni “nüfusun belli bir bölümünün Abüllam ailesi ve diğer Dürzî ve Hıristiyan toprak ağalarından kendilerini kurtarma arzusu”⁶⁸⁸ Dürzî şeyhler bu hareketin amacını kavrayarak hileli yollarla iki mezhep arasında kargaşa yaratmaya başlamış ve halka baskı yapma yoluna gitmiştir.⁶⁸⁹ Bu kargaşa ortamının yaratılması

⁶⁸⁴ Malcolm H. Keer, *Lebanon in the Last Years of Feudalism, 1840 – 1860: A Contemporary Account by Antun Dahir el' Hakiki and Other Documents*, Beyrut, American University of Beirut: Faculty of Arts and Sciences Publications, Oriental Series No: 33, Catholic Press, 1959, s. 49

⁶⁸⁵ Salibi, *The Modern History of Lebanon*, s. 86

⁶⁸⁶ Ibid, s. 87

⁶⁸⁷ Odeh, *age*, s. 78

⁶⁸⁸ İsyana katılanların çoğunluğunu Hıristiyan köylüler oluşturmaktadır.

⁶⁸⁹ Kerr, *age*, s. 55

Nisan ayında Hıristiyan köylülerin katledilmesine yönelik eylemlere dönüşmüştür. Odeh, bu katliamların yapılmasının amacının Güney kaymakamlığında ayrıcalıkları budanan Dürzî toprak ağalarının kendi feodal sistemlerini ayakta tutmak istemeleriyle açıklamaktadır.⁶⁹⁰ Bununla birlikte bu katliamlar esnasında Matn ve Şuf gibi yerleşimlerde Marunî köylülerin kayıtları yakılmış ve güney bölgesi sıcak çatışmaların sahne olduğu bir alan haline gelmiştir. Birkaç gün süren çatışmaların sonunda 11.000 kişi hayatını kaybetmiştir.⁶⁹¹ Sonuç olarak ülkede yaşanan iç savaş köylüler ve feodal toprak ağaları arasındaki sınıfsal ve Marunîler ve Dürzîler arasındaki mezhebik gerilimlerin sonucunda ortaya çıkmıştır.⁶⁹² Sonuç olarak sınıfsal ve mezhebik gerilimler ilk tarihsel çakışmasını yaşamıştır.

Ülkede meydana gelen ikinci iç savaşın genel bir değerlendirmesini yapan Harik, kendi topluluklarının desteğini alan Dürzî mukataaların bu dönemde de askeri gücü de ellerinde bulundurduğunu ve gerçekleştirilen reformların az çok uygulandığı güney bölgesinde bu süreçte yeni düzenlemelere uyulmamaya başlandığını ifade etmiştir. Güneyde, Dürzî valinin konseye hâkim olması ve güney Marunî topluluğunu engelleme gibi uygulamalar sıklaşmıştır. Güney bölgesindeki bu gelişmeler kuzeyde de bir dizi etkiye neden olmuş ve zaten düzenlemelerin tam olarak uygulanmadığı ve bu nedenle de güneydeki mukataalara göre etkinliklerinin kırılmadığı Marunî mukataalar kendi topluluklarına üzerindeki keyfi uygulamalarını yoğunlaştırmıştır. Tüm bu faktörler kuzey ve güney her iki bölgede Marunî köylülerin huzursuzluğuna ve sonuç olarak da 1858–1861 yılları arasında meydana gelen düşmanlıklarına katkıda bulunmuştur.⁶⁹³

Salibi ise gerçekleşen katliamları temelde reformlarla ilişkilendirerek bu reformların Hıristiyanlara sağlamış olduğu avantajlarla açıklamaya çalışmaktadır. Anti-Hıristiyan karşıtlığının başlangıç noktası, reformlardan önce zenginlikleri artan Sultan'a bağlı Hıristiyan tebaya 1839 ve 1856 yıllarındaki reform hareketleri sonucu Osmanlı Sultanları eşitlik ilkesi tanınmasıdır. Hıristiyanlar tarafından Avrupa'yla sıkı ticari ve kültürel ilişkiler kurulmuş ve sonuçta güç ve refahı ellerinde bulundurmaya başlayan

⁶⁹⁰ Odeh, *age*, s. 78

⁶⁹¹ Hitti, *Lebanon in History*, ss. 437 – 439

⁶⁹² Salibi, "The Lebanese Identity", der: Michael Curtis, *Religion and Politics in the Middle East*, Colorado, Westview Press, 1981, s. 219

⁶⁹³ Harik, *age*, s. 276

Hıristiyanlar, Müslüman topluluklarda kıskançlık ve çekememezlik duygularını uyandırmıştır. Bu durum da fanatik Müslümanlık anlayışının tüm Osmanlı eyaletlerinde yayılmasına neden olmuştur. Bu fanatizm dalgasının Lübnan’da yansması da Dürzî feodal toprak sahiplerinin İslam adına hareket ettikleri propagandası yaparak Hıristiyanlara karşı gerçekleştirdikleri 1860 katliamlarıdır. Bir bakıma Dürzî toprak sahipleri imparatorlukta filizlenen Müslüman fanatizmini “dağ ülkesinde” kendi sınıfsal çıkarları için kullanmışlardır.⁶⁹⁴

1860 katliamları Müslüman fanatizminin sonucu olarak görülse de Batılı güçlerin müdahalesinin de bu katliamları tetiklediği savunulmaktadır. Odeh, Salibi’ye dayanarak bu güçlerin bölgenin ekonomik ve politik kaderini elinde tutmak isteğinde olduğunu dile getirmiştir.⁶⁹⁵ Bu bağlamda Hitti, Dürziler tarafından Zahle kasabasına yapılan saldırının İngiliz Albay Churchill tarafından planladığını belirtmektedir.⁶⁹⁶ Fransa ise Katoliklerin geleneksel koruyucusu olarak Dürzîlere karşı askeri bir harekâtın gerçekleşmesi için baskı uygulamış ve Eylül 1860’da Osmanlı ve Fransız birlikleri Dürzîlere karşı Dürzîlerin ve Hıristiyanların karışık olarak yaşadığı bölgelere ortak bir askeri harekât gerçekleştirmişlerdir. Ancak bu askeri harekât bir savaşla sonuçlanmamıştır.⁶⁹⁷ Bununla birlikte gerçekleştirilen bir dizi askeri harekât ile kontrol sağlanmaya çalışılmıştır. Marunîlerin karşı karşıya kaldığı şiddet olayları Osmanlıların bu topluluğu yatıştırmak için bir yargılama süreci başlatmasına neden olmuştur. Bu bağlamda Hıristiyanlar kurulmuş bir delegasyonun hazırlamış olduğu listede bu katliam ve yağma olaylarına karıştığı tahmin edilen yüzlerce Dürzî’nin ismini vermiştir. Toplum–devlet ilişkileri bakımından önemli bir kesit olan bu yargılama sürecinin çok gülünç olduğunu ifade eden Lübnanlı Profesör Leyla Tarazi Fawaz *Occasion For War* adlı çalışmasında bu hukuki süreci bir Fransız gözlemcinin tanık olduğu bir yargılamadan yaptığı bir alıntıda şu şekilde yansıtmaktadır:

“[Yargılamalar] Çıkarımlarımdan, takip edilen genel süreç gerçek bir komedidir. Fuat Paşa her Dürzî’ye sorar. Dayr – el Kaymar olaylarında orda mıydın?
Cevap. Hayır. – Zahle’ye gittin mi?”

⁶⁹⁴ Salibi, *The Modern History of Lebanon*, s. 94

⁶⁹⁵ Odeh, age, s. 79

⁶⁹⁶ Hitti, age, s. 437

⁶⁹⁷ Leyla Tarazi Fawaz, *An Occasion For War: Civil Conflict in Lebanon and Damascus in 1860*, Berkely-Los Angeles, University of California Press, 1994, s. 180

Cevap. Hayır. – Hamma’ya gittin mi?

Cevap. Hayır. – Başka bir yere gittin mi?

Cevap. Savaş zamanı köyümden ayrılmadım. – Fuat Paşa Hıristiyanlara sorar: Burada bulunan Dürzîlerin evlerinizi yaktığına (ve) köylerinizi yağmaladığına ve (sizleri) öldürdüğüne dair kanıtlarınız var mı?

Cevap. Öldürülmemek için kaçtığımızdan dolayı, hayır. – Ancak Türk [Osmanlı] yasası kanıtlar ister ve deliller olmaksızın ben onları suçlayamam.”⁶⁹⁸

Yargılama süreci her ne kadar Hıristiyan topluluğu tatmin etmese de Dürzî şefler ve ileri gelen ailelerden bazı kişiler cezalandırılmıştır. Bu bağlamda Dağ’ın diğer yerleşimlerdeki yargılamalarda, yağmalama ve katliam olaylarına kalkıştığı sanılan kişiler ölüm ve hapis cezalarına çarptırılmıştır.⁶⁹⁹ Ayrıca katliamlara karışan bazı Osmanlı yöneticileri ve askerleri de cezalandırılmıştır.⁷⁰⁰ Örneğin Şam Valisi Ahmet Paşa ve 58 devlet görevlisi idam edilmiştir.⁷⁰¹ Ülkedeki kaotik ortamın normale dönmesiyle birlikte Batılı güçler ve Osmanlı imparatorluğu iki kaymakamlı sistemle gerçekleştirdikleri Lübnan’ın bölünmesi politikasını terk ederek yeni bir idari sistemle ülkeyi tekrar birleştirme yoluna gitmişlerdir. Özellikle Fransa’nın aktif katılımcı olarak yer aldığı bu süreçte, 9 Haziran 1861 yılında İstanbul’da, Beyrut’taki tüm Batılı güçlerin temsilcileri ülkede iki ayrı yönetsel bölgenin tek bir çatı altında organik bir bütün içinde birleştirilmesi yönünde fikir birliğine varmışlardır. Réglement Organique adlı bu yeni sistemde ülke, Osmanlı imparatorluğunun otonom bir bölgesi olarak kabul edilmiş ve anlaşmayı imzalayan ülkelerin garantörlüğü altına girmiştir.⁷⁰²

4.3. Mutasarrıflık Döneminde Toplum – Devlet İlişkileri:

“Réglement et Protocole relatifs a la reorganization du Mont Liban” adlı yeni yönetsel düzenleme mutasarrıflık olarak da bilinmektedir. 1861 yılında oluşturulan idari sistem 1864’te bir dizi değişikliğe uğratılmış ve varlığını Birinci Dünya savaşına kadar sürdürmüştür. Şam ve Beyrut vilayetlerine bağlı olan yeni yönetsel bölge, yerli olmayan bir Osmanlı Katolik tarafından yönetilmiştir.⁷⁰³

⁶⁹⁸ Ibid, ss. 181 – 182

⁶⁹⁹ Ibid, ss. 182 – 184

⁷⁰⁰ Ibid, ss. 149 – 152

⁷⁰¹ Salibi, *The Modern History of Lebanon*, s. 108

⁷⁰² Ibid, s. 110

⁷⁰³ Fawaz, *An Occasion For War*, s. 216

Mutasarrıflık sisteminin işleyiş biçimi ise temel olarak ülkedeki mezhebik topluluklara dayanmıştır. Ancak yönetici yâda mutasarrıf Lübnanlı olmayan bir Osmanlı Katolik olacak ve bu yönetici İmparatorluk tarafından atanacaktı. Ancak bu atamayı protokole imza koyan garantör ülkelerin de uygun bulması gerekiyordu. Ayrıca Mutasarrıf'a yardımcı olmak için farklı topluluklardan 12 kişilik bir konsey seçilecekti. Konsey, dört Marunî, üç Dürzî, iki Grek Ortodoks, bir Grek Katolik, bir Sünni, bir Şii'den oluşacaktı. Yeni yönetim bölgesi, yedi bölgeye (kazaya) ayrılacak ve her bir kaza, Mutasarrıf'ın atayacağı bir kaymakam tarafından yönetilecekti. Kazalarda nahiyelere bölünecek ve buradaki yetkili memurları da Mutasarrıf atayacaktı. Nahiyelerden sonra gelen en küçük yerel birim köylerde ise halk yönetici yâda şeyhlerini seçecek ve seçilen şeyhler de Mutasarrıf'a yardımcı olacak konseyi seçecekti. Bununla birlikte özel bir Lübnanlı jandarma birliği adli polis olarak hizmet etme ve düzeni korumada Mutasarrıf'a yardımcı olacaktı. Toplanmış vergiler Mutasarrıflık bütçesinin temeli olarak hizmet edecek ve eğer artan olursa İstanbul'a geri verilecekti.⁷⁰⁴ Mutasarrıflık yönetiminin en önemli özelliği emirlikte ve iki kaymakamlı sistemde varlığını sürdüren feodal sistemin tasfiye edilmesi ve tüm Lübnanlı bireylere yargı önünde eşit haklar tanınmasıydı.⁷⁰⁵ Yaklaşık 70 yıla yakın bir süre ülkede varlığını sürdüren yeni idari sistemde Davut Paşa (1861–1868), Franko Paşa (1868–1872), Rüstem Paşa (1873–1883), Vaşa Paşa (1883–1892), Naum Paşa (1892–1902), Yusuf Paşa (1907–1912), Ohannes Paşa (1912–1915) sırasıyla Mutasarrıf olarak görev almışlardır.

Fransa'nın önerisiyle eski bir ataşe ve İmparatorluğun Berlin büyükelçisi Davut Paşa ilk Mutasarrıf olarak ülkeye atanmıştır. Davut Paşa göreve gelmesinden kısa süre sonra topluluklar arasında var olan uzlaşmazlıkları gidermiş ve Dürzîler ve Hıristiyanlar arasında yakın zaman içinde işbirliğini olanaklı kılmıştır. Ayrıca emirlik sisteminin yürürlükten kaldırılmasıyla sorun oluşturan ayrıcalıklı aileler, Davut Paşa döneminde yeni sistemin içine kademeli bir şekilde alınmaya başlanmış ve onun yedi yıllık görev süresinde en az 16 feodal bey devlet kademesinde en önemli pozisyonlara

⁷⁰⁴ Salibi, *The Modern History of Lebanon*, ss. 110–111

⁷⁰⁵ *Ibid*, s. 111

atanmıştır. Davut Paşa'yı takip eden sonraki Mutasarrıflarda bu politikaya uygulamayı devam etmişlerdir.⁷⁰⁶

Harik, Marunîlerin Mutasarrıflık yönetiminin kurulmasıyla uzlaşmaya varmalarının, silahlı çatışmadaki başarısızlıkları düşünüldüğünde kendileri için çok kötü sonuçlara neden olduğunu dile getirmiştir çünkü bu askeri başarısızlıkların yaratmış olduğu politik kayıpları Marunî Kilisesi diplomatik çizgideki faaliyetleriyle telafi etmeye çalışmıştır. Bu stratejileri Marunîlerin, ülkede diğer topluluklara göre konumlarını daha da güçlendirmiştir. Ayrıca pozisyonlarının güçlenmesinde İngilizlerin ve Fransızların bölgeye olan ilgilerinin Osmanlı reform hareketleri ile yakınsaması da etkili olmuştur.⁷⁰⁷

Lübnan halkları için Yeni yönetim sistemindeki en önemli gelişme temsil sisteminin işletilemeye başlamış olmasıdır. Özellikle 1821, 1840 ve 1858–1861 yıllarında gerçekleşen köylü isyanlardaki “isyan örgütlenme modeli” bir bakıma bu sistemde özümlemiş ve topluluklar yönetim süreçlerine en küçük yerleşim birimleri köylerde kendi temsilcilerini seçebilmişlerdir. Demokratik bir gelişme olarak görülen bu durum Osmanlı Lübnan'ın geleceği için önemli etkilerde bulunmuştur. Yeni yönetim sisteminde güç alt sosyal sınıflara doğru bir ivme kazanmış ve XIX. yy.'da farklı toplulukların elitleri arasında bir anlaşma ile uyumun sağlanması yönündeki tarzı yetersiz bir hale getirmiştir. Artık bundan sonra herhangi bir çözüm şekli güçlü bir demokratik içeriğe sahip olacak ve toplum kesimlerinin desteği gerekecekti. Ayrıca toplum kesimlerinde sürekli bir barışın sağlanması sadece iç dinamiklerle ilintilendirilmemiştir. Toplumsal barış için gerekli olan bir diğer etken ise uluslararası güçlerin ve bölgesel güçlerin ülke bütünündeki çıkarlarının örtüşmesidir.⁷⁰⁸

Mutasarrıflık ilk dönemlerde Lübnanlılık kimliğinin temelleri üzerine oturtulmuştu. Salibi bu dönemdeki Lübnan kimliğini, “Lübnanlı olmak çeşitli ayrıcalıklara ve mutasarrıflık vatandaşlığına sahip olmaktır” diyerek tanımlamıştır. Bu bağlamda Mutasarrıflık ülke halklarına bir Lübnanlılık benliği kazandırmış ve bu yönde bir ulusal duygunun gelişmesini sağlamıştır. Ayrıca yeni idari yapı içinde Roma Katolik

⁷⁰⁶ Ibid, s. 111 – 112

⁷⁰⁷ Harik, *age*, s. 276

⁷⁰⁸ Fawaz, *age*, s. 228

Kilisesi ve Protestan misyonerlerinin faaliyetleri eğitsel ve kültürel alanlarda gelişmelere neden olmuştur.⁷⁰⁹ Bu dönemde bir başka gelişme ise Hıristiyan topluluk arasında iki farklı düşüncenin doğmasıdır. İlk ayırım topluluklar arası nefreti körüklemekken bazı Hıristiyanlar, kanlı 1860 iç savaşından deneyimiyle mezhebik bağlılığın “ülkenin politik hayatı için temel bir tehlike olduğunu ve farklı inançlar arasında işbirliğinin bazı alanlarda kurulması gerektiğini” ifade etmişlerdir.⁷¹⁰ Bu bağlamda çoğunluğu oluşturan Marunîler, kendilerini topluluklar arasında özgür işbirliğini sağlayan lider bir topluluk olarak anlamlandırmışlardır.⁷¹¹ Topluluklar arası işbirliği düşüncesi dile getirilmesine rağmen Hıristiyan–Müslüman çekişmesi bu dönem içinde de etkisini korumuş ve Fawaz, *Merchants and Migrants in Nineteenth Century Beirut* adlı çalışmasında Beyrut’ta bu çekişmenin kent yoksulları arasında daha belirgin olduğunu belirtmiştir. Mezhebik çatışmaların nedenini de artan geçim sıkıntısı ile bağdaştırmıştır. Bu durumda mezhepler arası rekabet olgusu “Müslüman ve Hıristiyan düşmanlıkları yönünde artmış ve insanlar mezhepler arası bağdaşıklıkta ve topluluklar arası ilişkilerden daha az bahseder olmuştur.”⁷¹²

Mutasarrıflık döneminde toplum–devlet ilişkileri açısından en dikkat çekici uygulama idari konseydir. Ülkede ülkedeki farklı toplulukların temsilcilerinden oluşan konseyin amacı mutasarrıfa yardımcı olmaktır. Konsey ile ilgili düzenlemelerdeki kriterler mülk sahipliği ve nüfus durumuydu. Bu kriterler dikkate alınarak mutasarrıflık bünyesinde kaba tahmini değerlerle oluşturulan konsey, 1868 yılında ortaya çıkan daha gerçekçi verilerle yeniden düzenlenmiş ve Dürzî ve Marunî yerleşimcilerin fazla olduğu bölgelerde farklı dini topluluklardan temsilciler seçilebilmiştir. Böylece, konsey için Sünni üye Şuf Bölgesi’nden; Şii üye ise Kisravan’dan seçilebilmiştir.⁷¹³ Marunîler ise konseyde orantılı olarak temsil edilmemişlerdir. Bu süreçte ülkede yaklaşık nüfusun %58’ini oluşturan ve toprak vergisinin % 51’ini ödeyen topluluk konseyde sadece dört üyeye temsil edilmiştir.⁷¹⁴ Ancak 1864 yılında yapılan düzenlemelerin etkisiyle bu

⁷⁰⁹ Salibi, “The Lebanese Identity”, s. 219

⁷¹⁰ Hourani, *Arabic Thought in The Liberal Age 1798 – 1939*, Cambridge, Cambridge University Press, 1993, s. 97

⁷¹¹ Salibi, “Lebanese Identity”, s. 219

⁷¹² Fawaz, *Merchants and Migrants in Nineteenth Century Beirut*, Massachusetts, Harvard University Press, 1983, s. 114

⁷¹³ Engin Deniz Akarlı, “The Administrative Council Of Mount Lebanon”, der: Nadim Shehadi ve Danna Haffar Mills, *Lebanon: A History of Conflict and Concensus*, London, I.B. Tauris&Co Ltd, 1988, s. 80

⁷¹⁴ Ibid.

Hıristiyan topluluğun ülkedeki nüfus ve yarattıkları ekonomik getiri bakımından üstünlüğü yönetsel süreçlerde konumlarının iyileşmesini sağlamıştır. 1864 düzenlemeleri konseyi şu şekilde oluşturmaktaydı. Her köy hiçbir mezhep ve kişisel unvan kriter almaksızın bir temsilci (şeyh) seçecek bu şeyhlerde bölgelerinde konsey üyelerini seçecekti. Ancak düzenlemelerde açık bir biçimde belirtilmediği halde köy şeyhlerinin seçimi uygulamasında baskın mezhebin üyeleri seçilmiş ve bu durumun sonucunda Batrun, Kısravan, Matn, Jazzin gibi yerleşimlerde çoğunluğu ve Dürzîlerin çoğunlukta olduğu Şuf bölgesinde nüfusun % 30'unu oluşturan Marunîler bu uygulama ile seçim sonuçlarını etkileyecek güçlü bir konuma sahip olmuşlardır. Örneğin Jazzin'de seçilecek üç konsey üyeliğini farklı mezhebik toplulukların adaylarının kazanabilmesinin koşulu çoğunluğu oluşturan Marunî şeyhlerinin verecekleri desteklerdi. Konseyin görevleri sırasıyla, vergilendirmede adaleti sağlama, gelir – gider idaresinin denetimi ve Mutasarrıf tarafından sunulan sorunlarla ilgili tavsiyede bulunmaktı. Bununla birlikte mutasarrıf, kendisine tahsis edildiği varsayılan komşu eyaletlerde konuşlanan Osmanlı birliklerini ülkeye çağırarak için de ilk önce konseyin görüşünü almak zorundaydı.⁷¹⁵

Konsey idari süreçlerde en önemli etkinliğini vergilendirme rolüyle ortaya koymuştur. 1858 – 1861 sürecinde halk hareketinin en önemli nedenlerinden biri olan vergilendirmedeki adaletsizlik, halk ayaklanmasının trajik bir şekilde sonuçlanmasına neden olmuş ve “1861 Düzenlemelerine” sonradan ek olarak konulan bir uygulamayı beraberinde getirmiştir. Bu uygulamaya göre vergilerde önceden belirlenmiş miktarın üzerinde bir artış yapılabilmesi için Mutasarrıf, Osmanlı Devleti ve konseyin aralarında uzlaşması gerekmektedir. Böylece uygulama vergi artışları ilgili konseye veto hakkı vermiş ve “bu hak mutasarrıfa karşı konseyin en etkin silahı olarak ortaya çıkmıştır.”⁷¹⁶

Yeni yönetimin bütçesinde, iç savaş sonrası oluşan ekonomik canlanma ve ücret artışlarına karşın taşımacılıkla ilgili yatırımlar, kamu güvenliğinin düzenlenmesi için yürütülen projeler ve devlet aygıtının genişlemesi gibi etkenler giderlerin artmasına neden olmuş ve Osmanlı merkezi hükümeti yaptığı yardımlarla oluşan bütçe açığını karşılamıştır. Ancak daha sonra Osmanlı finansal sistemin ciddi bir tahribatla karşı

⁷¹⁵ Ibid, ss. 80 – 81

⁷¹⁶ Ibid, s. 81

karşıya kalması ülkeye yardımların yapılmasına engel olmuştur. Ülkeye mali destek sağlamayan Osmanlı Devleti bütçesini dengelemesi için Rüstem Paşa'ya (1873–1883) baskı yapmış ve o bazı devlet hizmetlerinin görülmesi için yeni vergiler koymak ya da belirlenmiş sabit vergileri artırma yoluna gitmek istemiştir. Ancak mutasarrıfın bu uygulamaları konsey tarafından engellenmiştir. Konseydeki, Marunîler'e göre düzenlemeyi onaylayan uluslararası sözleşme gereğince Osmanlı devletinin ülkeye sürekli mali yardımlarda bulunması bir zorunluluk olarak ileri sürülmüştür. Ancak merkezi yönetimin bakış açısına göre mali desteklerin yapılma nedeni, ülkede etkin bir yönetimin kurulmasına, barış ortamının sağlanmasına ve halklar arasında iç gerilimin giderilmesine yönelik istikrarı sağlama amacını taşımıştır. Bu bağlamda yapılan mali destekler ülkede hayatın normale dönmesi doğrultusunda bir kerelik olmuştur. Kısaca “düzen bir kez kurulmuştu ve artık mali yükü Lübnanlılar'ın karşılaması gerekliydi.”⁷¹⁷ Bu bağlamda mali destekler merkezi yönetim ile mutasarrıflık arasında en önemli bir sorun haline gelmiştir. Rüstem Paşa da ücretlerde sert kesintiler yapmış, yerel güvenlik güçlerinin sayılarını indirmiş ve diğer devlet harcamalarını azaltmaya çalışmıştır. Rüstem Paşa'nın almış olduğu önlemler yıllık bütçe açığının azalmasına yardım etse de uygulandığı bu mali politikalar onunla konseyin arasında anlaşmazlığa neden olmuştur.⁷¹⁸ Mutasarrıf ile konsey arasındaki finansal sorunlar konusundaki anlaşmazlık sonraki mutasarrıf Vaşa Paşa döneminin (1882–1892) ilk yıllarında da devam etmiştir. Merkezi yönetim yeni mutasarrıf ile konsey arasındaki sorunların çözülmesi yönünde tekrar yeni bir bütçe açığıyla karşı karşıya kalınmaması koşuluyla mali yardımda bulunmuştur. Daha sonraki süreçlerde mutasarrıflığa finansal destek sağlanmamış ve bu durumda konseyi ülkedeki devlet hizmetlerinin sağlanması, devletin zayıflamasının önlenmesi ve yeni gelir kaynaklarının yaratılması amacıyla mutasarrıfla uzlaşmak zorunda bırakmıştır. Bu uzlaşma girişimi ülkenin yaşadığı mali sorunun çözümünü de beraberinde getirmiş ve muhmalat (yükümlülük) vergisi yürürlüğe konmuştur. Muhmalat vergisiyle yönetim, devlet hizmetlerini ve projeleri hayata geçirmek için gerekli finansmanı sağlamayı amaçlamıştır. Ancak ülkede yürürlüğe sokulan yeni vergiyle elde edilen gelirlerin büyümesi mutasarrıf ile konsey arasında gerilimi tam olarak gidermemiştir. Mutasarrıflığın finansmanı kurumlar arasında bir gerginliğe yol açtığında, mutasarrıf düzenlemelerle sabitlenmiş vergileri artırma

⁷¹⁷ Ibid, s. 82

⁷¹⁸ Ibid.

eğiliminde olurken konsey ise finansal sorunun çözümü için merkezi hükümetin yardım etmesini gerekli görmüştür.⁷¹⁹ Taraflar arasındaki anlaşmazlıklar eninde sonunda giderilmiş ve sorunlar ya halka yeni vergiler yüklemekle ya da eski vergilerin oranlarını artırmakla çözümlenmiştir. Böylece konseyin parasal kaynakları doğrudan yönetimi ve Lübnan politikasında etkinliği artmıştır. Özellikle Vaşa Paşa döneminin sonuyla birlikte konsey, köprü, yol yapımı gibi devletin yükümlü olduğu işlerin yapımında tek yetkili kurum olmuş ve bu hizmetlerden yararlanan halktan vergi toplama işlerini düzenlemiştir. Bu durum doğrudan olmasa da dolaylı yoldan halkın yönetime katılmasının bir örneği olarak karşımıza çıkmaktadır. Bununla birlikte düzenlemelerde ön görülen konsey üyeleri 6 yıllık dönemde için seçilmiş ve bu üyelerin yeniden seçilme olanağı da sağlanmıştır.⁷²⁰

Vaşa Paşa'nın ölümüyle merkezi hükümet ülkenin yönetimini yeni bir vali atanana kadar konseye devretmiştir. Bununla birlikte Beyrut Patriği Yusuf Dibbs, mutasarrıfın yetkilerini sınırlamayı amaçlamış ve bu yönde lobi faaliyetlerinde bulunmuştur. Bu bağlamda hazırlamış olduğu dilekçeyi merkezi hükümet ve garantör ülkelere göndermiştir. Farklı mezhebik topluluklardan 1200 Lübnanlının imzasıyla gönderilen dilekçede istekler temelde devlet işlerinde ve hukuki süreçlerde daha fazla otonomi, konsey üyelerinin seçiminde daha geniş özgürlükler olmuştur. Ancak bazı toplulukların önde gelen liderleri tarafından Marunî Patrik protesto edilmiştir. Merkezi hükümet değişik toplulukların üyelerinden gelen değişiklik taleplerinin avukatlığı yapan Marunî Patriğe şüpheyle yaklaşmış ve bu köklü değişiklikleri yapmaktan çekinmiştir.⁷²¹ Ayrıca konsey de sorumluluklarını yerine getirmede başarısız olmuş ve kendi içinde bölünmeye uğramıştır. Konseyde Marunîlerin tümü ve bir Dürzî bir kampta geride kalan konsey üyeleri de diğer kampta toplanmışlardı. Beyrut valisi ve merkezi hükümet iki grubu uzlaştırmaya çalışmış ancak bu çabalar yararlı olmamıştır.⁷²²

Dibbs otonominin genişlemesi yönündeki çabaları meyve vermiş ve yeni mutasarrıf Naum Paşa'nın (1892–1902) atanmasıyla birlikte yapılan düzenlemelerle otonominin genişlemesi sağlanmış ve bu bağlamda değişiklikler yapılmıştır. Bu

⁷¹⁹ Ibid, s. 83.

⁷²⁰ Ibid, ss. 83 – 84.

⁷²¹ Akarlı, *age*, s. 58.

⁷²² Akarlı, *agm*, s. 89.

değişikliklerin ilki konsey tarafından yürütülmesi gereken soruşturmalarda yargıçların görevden alınması esası ve bu mahkemelerin meşru kılınmasıydı. Mutasarrıf bu değişikliğe uymak zorundaydı. Toplum – devlet ilişkileri açısından önemli sayılan bu uygulamayla konseyin ülke içindeki otoritesi ya da yetki alanları artmakla kalmamış aynı zamanda seçmenlerin yöneticilere karşı korunmaları da sağlanmıştır. İkincisi ise seçme özgürlüğünün garanti altına alınması zorunluluğunun ve konseyin görevlerine uyması gerekliliğinin altı çizilmiştir.⁷²³ Naum Paşa, on yıllık döneminde Lübnan politikasındaki gerginliklerin temelini oluşturan topluluklar arası çatışmalar sürmesine rağmen topluluklar arasında uyumun sağlanmasına yönelik uygulamalarda ivme kazanmıştır. Konsey üyeleri, bürokratlar, ileri gelen aileler ve yakın zaman içinde zengin olanlar benzer bir davranış biçimine tabi olmuşlar ve toplumda sınıf ve politik farklılıklara, mezhebik duruma bakılmaksızın tüm sosyal ayrımlara mensup bireylerin ihtiyaçları karşılanmıştır. Ayrıca bu dönemde “bağımsız bir Lübnan kimliğinin” oluşmasına katkıda bulunan sosyal bir seçkinci tabaka oluşmuştur. Bu seçkinci tabaka konsey üyeleri olarak faaliyette bulunmuş ve konsey aracılığıyla geleneksel etkin aileler ile Kilise arasındaki uzlaşmayı sağlamaya çalışmıştır. Ancak bu çalışmalar gün geçtikçe daha ihtiyatlı bir hal almış çünkü yeni bir kurumsal dinamik olarak çıkan konsey bu niteliği ile ülke politikasındaki iki tarihsel etkin güçten dolayı da olsa üstün olduğunu göstermiştir.⁷²⁴ Ayrıca Naum Paşa’nın ikinci beş yıllık döneminin sonunda bu elit grup içindeki çıkışlar daha belirgin bir hal almış ve Naum Paşa’nın yeniden atanmasını engellemek için kampanyalar düzenlemiştir. Bu grubun üyelerinin İstanbul’daki etkili devlet adamlarına göndermiş oldukları bir mektupta Davut ve Franco Paşalar zamanında izlenen, Marunî Kilisesi ve yabancı konsolosluklar ile iyi ilişkileri vurgulayan hareketin canlanacağı yerde, Naum Paşa’yı, Vaşa ve Rüstem Paşa’nın politikalarından sapmakla suçlamışlardır. Kendilerini Lübnanlı olarak tanımlayan bir grup tarafından başlatılan kampanyada 1000 üzerinde imza toplanmıştır. Uzun şikâyet listesi ile dolu dilekçe yargılamalarda ve devlet işlerinde konseye karşı Naum’un otoriter düzeni ilgili olmuştur. Başlatılan kampanyaların bir uzantısı olarak Naum Paşa’nın görev süresinin uzatılması ya da kayıbiraderi Yusuf Kuşa atanmasına karşı etkin bir muhalefet gösterilmiştir. Yusuf Kuşa’nın Fransızlar tarafından ısrarla mutasarrıf olarak yapılmak istenmesi zamanın Padişah II. Abdülhamit’in böyle bir atamaya şüpheyle yaklaşmasına

⁷²³ Ibid, s. 89

⁷²⁴ Ibid, s. 90

neden olmuştur. Bu bağlamda Lübnanlıların arzu ettiği gibi Abdülhamit, Kusa ailesi ile ilişkisi olmayan bir kişiyi mutasarrıf olarak atamak istemiştir. Bu durumun sonucunda imparatorluk komutanlarından ve aynı zamanda askeri denetleme komitesi üyesi Muzaffer Paşa (1902–1907) Lübnan yeni mutasarrıfı olarak atanmıştır.⁷²⁵

Muzaffer Paşa kendi döneminde kendi yetkisi dâhilinde güç ve nüfuz için rekabet eden farklı grupları memnun etmeyi denemiştir. Çevresindeki halkı dinleme ve bununla birlikte “dağ halkı” için en iyi olacağına inandığını yapmada istekli olmuştur.⁷²⁶ Muzaffer Yusuf Kuşa’ya karşı konumlanan güçlerin desteğini almış ve kendi yönetsel kararlarının etkin olmasını sağlamak için de konseye başvurmaya başlamıştır. Bu bağlamda da bölge ile ilgili temsilcilerden –ileri gelen aileler, din adamları– daha çok konseyi dikkate almıştır. Ayrıca köy temsilcilerinin, konsey üyelerinin seçiminde daha tarafsız bir denetim ve giz oy hakkının tam olarak uygulanmasını istemiştir. Yaratılan seçim sistemi özgür ve rekabete dayanan bir içeriğe sahip olmuş ve daha iyi organize edilmiştir. Özellikle Kisravan ve Matn bölgelerindeki seçimlerde mezhebik topluluklar arasında kurulan güç birliği mezhebik farklılıklardan daha öne çıkmıştır. Bu bağlamda buradaki konsey üyeleri kendilerini halkın temsilcileri olarak addetmişlerdir. Ayrıca yine bu dönemde Mutasarrıf ile konseyin arasında sık tekrarlanan anlaşmazlıklar çıkmış fakat Muzaffer Paşa konseyin varlığı ve misyonuna saygı duyarak kurumu hayata geçirmeye çalıştığı finansal projeleri başlatması için teşvik etmiştir.⁷²⁷ Lübnan sınırlarının genişletme çabalarında, tütün tekeli ile ilgili anlaşmalarda konsey de Muzaffer Paşa’yı yönlendirmiştir. Örneğin yeni yolların yapımında ve ücretlerin artırılması için yeni finansal kaynakların oluşturulmasında konseye bu dönemde tam yetki verilmiştir. Tarihçi Engin Deniz Akarlı, bu dönemde ülke içinde hayata geçirilen 222 kilometrelik yol yapımının yalnız konseyin direktifi ile mümkün olduğunu ifade etmektedir. Konsey ayrıca finansal yönetimin dışında yargıçların görevden alınmasında yine bu dönemde mutasarrıfın otoritesinin üstünde bir veto yetkisi de elde etmiştir. Buna ilaveten konseyde liberal eğilimli yöneticiler etkin olmuş ve mutasarrıf Arslanlar ve Hazinler gibi önde gelen feodal ailelerle ve Marunî Kilisesi gibi muhafazakâr gruplarla daha az işbirliği yapmıştır.⁷²⁸ Sonuç olarak konsey, Muzaffer Paşa’nın 5 yıllık

⁷²⁵ Akarlı, *age*, ss. 63 – 64

⁷²⁶ *Ibid.* 64

⁷²⁷ Akarlı, *agm*, s. 91

⁷²⁸ Akarlı, *age*, s. 68

döneminde de Lübnan politikasının merkezinde etkinliğini artırmada önceki dönemlerde olduğu gibi ilerlemesini sürdürmüştür.⁷²⁹

Halkın temsil gücü olarak dönemin politikasındaki en önemli figür olan konsey ve bu çalışmaları destekleyen Mutasarrıf hakkında rüşvet suçlamalarının giderek artması ilk 5 yıllık döneminin son zamanlarında ona karşı kampanyalar düzenlenmesine neden olmuş ve Yusuf Kusa'nın mutasarrıf olması istenmiştir.⁷³⁰ Bu kampanyalarda muhafazakâr gruplar etkin olmuş Kilisenin ve Hazinlerin Marunîler arasında örgütleme çalıştığı kampanyalar Kisravan bölgesinde anti-ruhban ve anti-Hazin karşıtı gösterilerin meydana gelmesine yol açmıştır. Olayların büyümesini önlemek için Muzaffer Paşa araya girmiş ve bu olaylar sonucunda Kilise ve toprak ağaları -Hazinler- kınanmıştır. Bununla birlikte Mutasarrıf karşıtı hareket Kilise ile Marunî topluluk arasındaki ilişkileri kopma noktasına getirmiş ve Kilise Mutasarrıf karşıtı zemini terk ederek mutasarrıf ile -özellikle Patrik kişisel yaklaşmayla- ilişkilerini düzeltmeye çalışmıştır.⁷³¹ Bu dönemde muhafazakâr kilise ile liberal konsey arasındaki çatışma, konseyin etkinliğini Marunî topluluk üzerinde artırmasının bir göstergesi sayılabilir. Kilise konseyin politikasının kendi otoritesine meydan okuyan bir şekilde algılamış ve sorunu imparatorluğun üst yönetim birimlerine taşımıştır. Üst yönetim birimlerinden çekinen Muzaffer Paşa da konseyin bünyesinde var olan ve uzun süre yardımcılığını yapan Habib Sa'ad ve onun gibi birkaç liberal eğilimli konsey üyesini görevinden uzaklaştırmıştır.

Muzaffer Paşa döneminde liberal-muhafazakâr çatışması 1907 yılında Marunî konsey üyesi seçimlerinde kendini göstermiş ve bu seçim liberal aday Jirjus Zain'in Kilise tarafından desteklenen Yusuf Hubaish'a karşı açık zaferiyle sonuçlanmıştır. Ancak muhafazakâr adayın taraftarları seçimlere itiraz etmiştir. Muzaffer Paşa'ya göre ise kaybeden tarafın kimi şikâyetlerinin yersiz olmuş ve seçimler adil bir biçimde sonuçlanmıştır. İlk beş yıllık yönetiminin sonuna doğru otoritesini halk kesimlerine

⁷²⁹ Akarlı, agm, s. 91

⁷³⁰ Ibid.

⁷³¹ Akarlı, age, s. 70

konseyle işbirliği yaparak benimseten Muzaffer Paşa, geçirmiş olduğu akciğer enfeksiyonundan dolayı hayatını kaybetmiş yerine rakibi Yusuf Kusa atanmıştır.⁷³²

Naum Paşa desteğiyle güçlü bir yönetici olarak ülke yönetimine atanan Yusuf Kusa (1907–1912) ilk iş olarak konsey üzerine baskı uygulamaya başlamıştır. Yusuf Paşa danışmanlarının tavsiyesi üzerine daha önce kendisine karşı hareket eden yapan ve ayrıca Matn bölgesinden Marunî konsey üyesi olan Shadid ‘Aql’i rüşvetçilikle suçlayarak görevden almış fakat Aql için getirilen iddialar inandırıcılıktan uzak olmuştur. Kısaca yeni mutasarrıf bu iddialara dayanarak konseyi ele geçirmeye çalışmıştır. Fakat Yusuf Paşa’nın baskı politikası 1908 yılında ikinci meşrutiyetin ilan edilmesiyle birlikte değişmek zorunda kalmış çünkü imparatorluğun bünyesindeki bu gelişme ülkedeki liberallerin elini güçlendirmiştir. Bu bağlamda Yusuf Paşa, konsey üyeleri ve politikacıların liberal istekleriyle uzlaşmış ve kendisine yardımcı olarak Salim Ammun’u atamak zorunda kalmıştır.⁷³³ Yusuf Kusa Konseyin etkinliğinin önüne geçmek için Avrupalı ve Osmanlılar tarafından teşvik edilmiştir. Bu durumda Yusuf Paşa’nın konsey üzerinde hegemonya kurmasına yol açmış ve mutasarrıfla konsey arasında çatışmaların meydana gelmesine neden olmuştur. Sonuç olarak kendi döneminde Osmanlı hükümetinin ve Avrupalı güçlerin desteğini almayı başaran Yusuf Paşa ülkede Osmanlı hükümetinin egemenlik hakkına meydan okuyan liberal istekleri bastırma yönünde bir politika izlemiş ve kendi otoritesini liberal konseyin önüne geçirmeye çalışmıştır.⁷³⁴ Bu çatışmanın somut olarak ortaya çıkmasını tetikleyen gelişme ise 1909 yılında yapılan Kisravan Bölgesi konsey üyesi seçimleri olmuştur.

Mezhebik kamplaşmaların kısmen arka planda kaldığı bu seçimde liberal–muhafazakâr kutuplaşması ön plana çıkmış ve seçimlerde Marunî Liberal konsey üyesi Jirjus Zain, Şii Muhammed Muhsin’i diğer aday al – Hajj Ali Kazım’a karşı desteklemiştir. Marunî seçmenler üzerinde kayda değer bir gücü olan Zain’in desteği daha önce konsey üyeliği görevi yapan Muhammed Muhsin’in seçilmesini sağlamıştır. Jirjus’u kendi konseyini oluşturmakla suçlayan Ali Kazım bu nedenle de kural ihlali savıyla seçim sonuçlarını İstanbul’daki merkezi hükümete taşıyarak itiraz etmiştir.

⁷³² Ibid, ss. 70 – 71

⁷³³ Akarlı, agm, s. 91

⁷³⁴ Akarlı, age, ss. 75 – 76

Konseyn liberallerin kontrolü altına girmesi Mutasarrıf'ın gücünü fiilen kısımıştır. Bu durum ülkede konseye karşı Osmanlı Devlet adamları, Avrupalı Diplomatlar ve en önemlisi Lübnanlıların kendileri arasında bir reaksiyonun oluşmasına neden olmuştur. Bu bağlamda Yusuf Paşa konseyin otonomisine karşı kendi durumunu yeniden temellendirmiş ve bu hamle ile taraflar arasında artan gerilim 1910 yılının sonlarında yaşanan bir olayla bir güç gösterisine sahne olmuştur. Zain Lübnan halkının temsilcisi sıfatıyla konuşmasını reddeeden Yusuf Paşa'nın odasının kapısını tekmelemiş ve bu hareketten dolayı tutuklanmıştır.⁷³⁵

Konsey üyeleri bu olaydan sonra hukuk dışı bahaneler ile suçlanmaya başlanmıştır. Bu yönde İstanbul'daki merkezi yönetime gönderilen dilekçelerde konsey üyeleri, ülkenin finansal kaynaklarını kendi zenginlikleri için kullandıkları, devlet fonlarını kötü bir şekilde yönettikleri ve seçim prosedürlerini ihlal ettikleri gerekçeleriyle suçlanmışlardır. Merkezi hükümete göre mevcut suçlamalar çerçevesinde konseyin lağvedilmesi ülkenin gelişimi için hizmet edecek dürüst temsilcilerin hukuki süreçlere uygun ve özgür bir şekilde seçilmesinin koşuluydu.⁷³⁶ Bu dönemde Merkezi hükümet, mutasarrıf ve liberal konsey üyeleri arasında var olan çatışmaya Avrupalı devletlerde katılmıştır. Özellikle de Marunîlerin geleneksel koruyucusu Fransa bu dönemde liberal konsey üyelerini destekleyen tutumunu değiştirmiştir. Fransa o zamana kadar ülkede liberal isteklerin artması tutumu Lübnanlıların kendi politik geleceklerini belirlemede bir öz güvene yol açmış ve onun etkinliğini giderek azalmıştır.⁷³⁷ Bu bağlamda Fransa'da ülkede etkin olan Rusya ve İngiltere gibi yeni mutasarrıfın atanması çerçevesinde kendi inisiyatifini Yusuf Paşa'yı destekleme doğrultusunda koymuştur.⁷³⁸ Sonuç olarak 1840 yılından itibaren ülkede rol oynayan ve bu çabalarıyla 1860 reformlarının oluşmasına katkıda bulunan Batılı güçler kendi çıkarları bağlamında bu reformları boğma çabalarını da onaylamışlardır.

Avrupalı güçlerin desteğini alan Yusuf Paşa konsey üzerinde baskı uygulamaya çalışmış ve konseyin lağvedilmesi için ısrarını sürdürmüştür. Ancak bu dönemdeki şikâyetler salt konseyle sınırlı olmamış mutasarrıfı da içine alacak şekilde

⁷³⁵ Akarlı, agm, s. 92

⁷³⁶ Ibid, ss. 92 – 93

⁷³⁷ Akarlı, age, s. 78

⁷³⁸ Akarlı, agm, s. 93

genişlemiştir. Bu bağlamda Yusuf Paşa'nın konsey karşıtı politikalarının toplum kesimlerinde bir kargaşaya yol açmaması için ihtiyatlı olması; halka yabancılaşmaması; hukuki olarak açık şekilde ihlal edilmedikçe şikâyetler ve gösterilere toleranslı davranması; halka sevecenlikle yaklaşp onların saygısını kazanması; onları anlaması ve adil bir şekilde yargılaması önerilmiştir.⁷³⁹ Avrupalı güçlerin Yusuf Paşa'nın politikalarını desteklemesine rağmen Merkezi hükümetin onayı olmaksızın Paşa'nın politik varlığı sorun olarak adlandırılmıştır. Yusuf Paşa mutasarrıflık görevinden alınmış ve konsey kendisi ile işbirliği yapılmaksızın Mutasarrıf'ın Lübnan'da uzun süre hâkim olamayacağını göstermiştir. Yusuf Paşa dönemi Haziran 1912'de son bulmuş ve yeni mutasarrıf atanması 6 ay gecikmiştir. Bu altı aylık süre içinde ülke konsey tarafından yönetilmiştir.⁷⁴⁰

Yeni mutasarrıf atanması için Osmanlı Devleti ve Batılı güçler arasında "1912 Protokolü" imzalanmıştır. 1912 protokolünde Lübnanlıların yönetsel kısıtlamalara direnmek için Lübnan halkının kararlılığı vurgulanmıştır.⁷⁴¹ Yeni mutasarrıf Ohannes Kuyumcuyan Paşa (1912–1915) ilk iş olarak yeni konsey üyelerinin seçiminde seçim sisteminin yeniden belirlenmesi için Merkezi hükümet ve konseye danışmaya karar vermiş ve konsey görevini 6 ay daha sürdürmüştür. Bununla birlikte kendisine uygun bir yardımcı olarak konsey ile ilgili meselelerde deneyimli bir avukat ve ihtiyatlı bir politikacı olan Habib Saad'ı atamış ve onunla yaptığı sıkı işbirliğiyle ülkeyi yönetmeye başlamıştır. Kuyumcuyan Paşa döneminde konsey ile ilişkiler kimi zamanlar gergin olsa da bu gerginlikler sonunda tarafların yeniden uzlaşmasıyla noktalanmıştır.⁷⁴²

Son mutasarrıf döneminde en baskın sorun Lübnanlılar ile Gümrük ve Kamu Borçları Dairesi arasında çözümlenmemiş çatışmaydı. Bu çatışmada konsey, Habib Saad'ın çabaları ve giderek kendi gücünü artırmasıyla Lübnan halkının kendi çıkarları çerçevesinde en iyi sonucu alacak biçimde halledilmiştir. Böylece borçlar idaresine ödenen harçlar ve aidatlar sona ermiştir.⁷⁴³ Ayrıca mutasarrıf ile konsey arasında birlikteliği sağlayan en önemli etken ülkede bölgesel, mezhebik ve sınıfsal farklılıklara karşı olan politik bir güç birliğinin toplum kesimleri içinde yapılandırılması olmuştur.

⁷³⁹ Ibid, 93

⁷⁴⁰ Ibid, 94

⁷⁴¹ Akarlı, *age*, s. 79

⁷⁴² Akarlı, *agm*, s. 93

⁷⁴³ Akarlı, *age*, ss. 79 – 80

Ancak konsey çözüm için bir platform olmadığı daha çok politik gerilimlerin bir kaynağı olarak uzun sürmemiştir. Sadece mutasarrıflık içinde derleyici bir rol üstlenmiştir. Konsey her şeyden önce ülke bağımsızlığının elde edilmesi için bir adım olarak görülmüştür. Ohannes Paşa dönemi ile birlikte konseyin Lübnan politikasında önderlik edebilme yetisi güçlenmiş ve 1918 yılında Osmanlı yönetimi ülkeden çekildikten 1920 yılında “Fransız Mandater Rejimi” ilan edilene kadar Lübnan halkının sözcülüğünü yapmıştır.⁷⁴⁴

⁷⁴⁴ Akarlı, agm, s. 94 – 95

5. BÖLÜM

MODERN LÜBNAN'DA TOPLUM – DEVLET İLİŞKİLERİ:

Çalışmamızın bu bölümünde ise Lübnan Devleti'nin başlangıcı olarak kabul edilen mandater rejim döneminden günümüze kadarki toplum – devlet ilişkilerini birçok başlık altında ele alacağız. Alt başlıklar anlamıyla Manda rejimi ve kuruluş döneminden sonraki süreçler olacak ve Lübnan'ın kuruluş döneminden sonraki süreçler ise ülkenin karşı karşıya kaldığı politik krizlerin altında incelenecektir.

5.1. Mandater Rejim Dönemi:

Birinci Dünya Savaşı'nın sonucunda Osmanlı Devleti'nin tarih sahnesinden çekilmesinden önce 1916 yılında İngiltere ve Fransa Sykes–Picot antlaşmasını gizli olarak imzalamış fakat antlaşma açığa çıkarılmıştır. İki Batılı güç bu kez Birinci Dünya savaşının sonunda düzenlenen Paris ve San Remo konferanslarında kendini göstermiş ve Osmanlı egemenliğindeki Ortadoğu topraklarını kendi çıkarları doğrultusunda biçimlendirmiştir.⁷⁴⁵

Ortadoğu topraklarının paylaşımıyla ilgili gelişmeler bir yana Arap Dünyası'nda ise farklı beklentiler oluşmuştur. Özellikle parçalanmaya yüz tutan imparatorluğun son dönemlerindeki ümmetçilik düşüncesi Arap topluluklarına artık çekici gelmemiştir. Bu yüzden onlar Osmanlılar'a karşı İngiliz ve Fransızlar ile işbirliği yapmış ve bağımsız bir Arap Devleti'nin Osmanlı Devleti yıkıldıktan sonra gerçekleşmesini amaçlamışlardır. Ancak gelişmeler beklenenin aksine sonuçlar vermiş ve Arap coğrafyası İngilizler ve Fransızlar arasında yapılan paylaşımın sonuçlanmıştır. Bu antlaşma uyarınca Lübnan kıyıları, Kilikya ve Adana çevresini Fransa; Musul ve çevresi, Mezopotamya ve Ürdün bölgesini İngiliz egemenliğine girmiştir.⁷⁴⁶

⁷⁴⁵ Alain Gresh – Dominique Vidal, *age*, s. 33

⁷⁴⁶ *Ibid*, s. 34

XX. yy. iki büyük emperyal gücü Arap coğrafyasıyla ilgili planlarını yürürlüğe koyarken elde ettikleri toprakların sınırlarını kendi ihtiyaçlarına göre yeniden belirlemişlerdir. İngiltere Musul ve Mezopotamya gibi coğrafyaları Bağdat'la birleştirip kendi hegemonyası altında bir Irak Devleti yaratırken Fransa ise Suriye'yi kendi içinde Suriye Devleti, Cebel – i Druz Devleti, Aleviler Devleti ve Büyük Lübnan Devleti olarak dört parçaya ayırmıştır. Bu devletlerden Cebel – i Druz ve Aleviler Devleti statüleri birçok kez değişime uğramış ve 1936 yılında Suriye Devleti'ne bağlanan bu devletler 1939 yılında tekrar özerk statülerine kavuşmuşlar en son 1942 yılında tekrar Suriye bağlanmışlardır.⁷⁴⁷

Lübnan ise Fransızlar tarafından ortaya çıkarılan bu devletçikler arasında hala varlığını sürdüren tek devlettir. Mandater rejim döneminde stratejik önemi yüksek bir bölge olan Lübnan bu yönetsel düzenlemelerden payını almış ve ülkenin yeni sınırları Baalbek, Bekaa, Reşaya ve Hasbaya bölgelerini içine alarak yeniden düzenlenmiştir.⁷⁴⁸ Yeni yerleşimleriyle birlikte “Büyük Lübnan” ismini alan devlette mezhebik grupların nüfus sayıları önemli ölçüde etkilenmiştir. Hıristiyanlar eski sınırlar içinde sayıca fazlayken yeni sınırlar içinde nüfus değerleri bakımından gerilemiş ve Müslümanların sayısı artmıştır.⁷⁴⁹ (Bkz. Tablo 2)

Fransa'nın Suriye ve Lübnan coğrafyasında uygulamaları kitlesel bir Arap Milliyetçi hareketinin doğmasına yol açmış ve bu durum Mandater Rejim'in son yıllarına kadar tansiyonu gittikçe artan sert bir mücadeleye dönüşmüştür.⁷⁵⁰ Bu mücadelenin ilk evresi 1916–1920 yılları arasında Şerif Hüseyin ve Arap ulusçuları tarafından gerçekleştirilmiş ve tüm bölgede etkinliklerini artırmışlardı. Lübnan'da bu mücadeleden etkilenmiştir. Hıristiyanlar'ın ve Fransa'nın güçlü olduğu bu coğrafyada Şükrü Eyüp Paşa mutasarrıf olarak Şerif Hüseyin ve Suriye Merkez Komitesinin bayrağı altına girmiş ve 1915 yılında Osmanlılar tarafından dağıtılan Yönetsel Konsey Kral Hüseyin'in yönetiminde ve Marunî Habib Sa'ad başkanlığında tekrar bir araya gelmiştir. Tüm bu gelişmeler Fransa'nın ve güç birliği yaptığı Marunîlerin üzerinde şok etkisi yaratmıştır. Ancak Kral Hüseyin yönetimi bir hafta sürmüş ve General Allenby

⁷⁴⁷ Ömer Osman Umar, *Osmanlı Yönetimi ve Fransız Manda İdaresi Altında Suriye (1908 – 1938)*, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi, 2004, s. 456 – 462

⁷⁴⁸ Ibid, s. 456

⁷⁴⁹ Müslüman gruplar arasında Sünniler'in sayısı artmıştır.

⁷⁵⁰ Alain Gresh – Dominique Vidal, *age*, s. 34

komutasındaki İngiliz birlikleri ve Albay de Piepape komutasındaki Fransız müfrezesi kısa süre sonra Beyrut'a girmiştir. Allenby bölgenin geniş sınırlarını saptayarak üç askeri yönetim bölgesi yaratmıştır. Özellikle bağımsız bir Arap devletinin dikkate alındığı bölgede Güney Suriye (Filistin) İngiltere'nin, Kuzey Bölgesi (Lübnan ve Suriye sahil şeridi) Fransa'nın, Doğu Suriye (Suriye'nin iç kesimi) Suriye Merkez Komitesi'nin egemenliği altına girmiştir. Allenby'nin planının hayata geçirilmesi Lübnan için oldukça önemli bir gelişme olmuştur. Salibi'ye göre bu bölme planının bir sonucu olan Fransız işgaliyle Lübnan'ın modern tarihi başlamıştır.⁷⁵¹

Marunî topluluk özellikle bu dönemde Fransa ile yüzyıllar öncesine dayanan güç birliğini devam ettirmiş ve Hıristiyan bir Lübnan'ın kurulması çerçevesinde Fransa'la hareket etmeyi uygun görmüştür. 1919 yılında Paris'te düzenlenen Barış Konferansında bunun etkileri açık bir biçimde görülmüştür. Bu konferansta Amerika Birleşik Devletleri ve İngiltere Faysal'ın Pan-Arabizm hareketini desteklerken konferanstaki Marunî delegasyonun başkanı İlyas Huvayk Fransız koruması altında ayrılıkçı ve genişletilmiş bir Lübnan isteğinde bulunmuştur. Ayrıca bu konferansta bir diğer gelişmede Marunî delegasyonun dışında değişen dengeler çerçevesinde Şam hükümetiyle kısa süren birlikteliğini affettirmek ve yeni işgalci Fransa'yı hoşnut etmek isteyen idari konseyde bir delege grubu göndermiştir. Bu son delegasyonda içlerinde Emile Edde ile birlikte üç Hıristiyan, bir Müslüman ve bir de Dürzî üyeden meydana gelmiştir. Sonuç olarak Barış konferansında Kral Faysal'ın Lübnan'ın Büyük Suriye Devleti'ne katılmasından vazgeçmesi Marunî isteklerini bir bakıma gerçekleştirmiş ve 1920 "Büyük Lübnan Devleti" sınırları genişletilerek ilan edilmiştir.⁷⁵²

Altı yıl boyunca "Büyük Lübnan Devleti" olarak adlandırılan ülke Yüksek Komisyon tarafından görevlendirilen dört vali tarafından yönetilmiştir. Bunlar sırasıyla: Yüzbaşı Georges Trabaud (1920–1923), M. Privat Aubouard (1923–1924), General Vandenberg (1924–1925) ve Leon Cayla'dır (1925–1926). Bu yönetimler esnasında "Tavsiye Konseyi" ve daha sonraki dönemlerde ise "Lübnan Temsilciler Konseyi" oluşturulmuştur. Fransız – Suriye'si yüksek komiseri General Henri Gouraud tarafından görevlendirilmiş ve valiye yardımcı olması öngörülen yedi üyeli "Tavsiye Konseyi"

⁷⁵¹ Salibi, *The Modern History of Lebanon*, ss. 161 – 162

⁷⁵² Longring, *Syria and Lebanon Under French Mandate*, Beyrut, Lebanon Bookshop, 1968, ss. 87 – 92

1922 yılına kadar sürmüştür. 1922 yılından sonra oluşturulan “Büyük Lübnan Temsilciler Konseyi” ülkedeki çeşitli mezheplerden katılımcılardan oluşmuş ve ülkede erkeklere tanınan genel oy hakkıyla seçilerek kurumsal bir çerçeveye oturtulmuştur. Konsey ülkede mezhebik yapıya göre oluşturulurken seçmenler böyle bir gruplamaya tabi tutulmamıştır. Bu konseye başkanlık yapanlar sırasıyla: Daha önceki dönemlerde de konsey görevlerinde bulunan Habib Sa’ad (1923), Naum Labaki (1924), Emile Eddé’dir (1925). Ancak konsey 1925 yılında Yüksek Komiser General Sarrail tarafından feshedilmiştir.⁷⁵³

“Büyük Lübnan” Devleti ülkedeki Marunîler dışındaki diğer topluluklar tarafından olumsuzlukla karşılanmıştır. Bu bağlamda 1920 yılında Fransız Cumhuriyeti Suriye Yüksek Komiserliği Genel Sekreteri Robert de Caix, “...daha da geniş bir Lübnan yaratılması ciddi bir hataydı. O gözle görülür hata yapıldığı zaman... Büyük Lübnan Suriye’nin kaybettiği toprakları geri isteme hakkının kaynağı oldu; Lübnanlı olmak istemeyen çoğu Müslüman’ı Lübnanlı yaptık”⁷⁵⁴ ifadesini kullanarak yeni düzenlemenin Müslüman hoşnutsuzluğu ürettiğini ifade etmiştir. Dürzîler için ise ülkedeki yeni politik oluşum geleneksel Fransız – Marunî güç birliğinin bir sonucu olarak azınlık durumuna düşmelerine neden olmuştur.⁷⁵⁵ Ayrıca bu dönemde Havran Bölgesi Dürzîleri’nin isyanı doruk noktasına ulaşmış ve bu isyan 1925 yılından 1927 yılına kadar sürmüştür.⁷⁵⁶ Marunîler ise “Büyük Lübnan” projesinin yaratacağı tehlikelere uzun zaman kayıtsız kalmıştır.⁷⁵⁷

1926 yılında “Büyük Lübnan’ın”, “Modern Lübnan” devletine dönüşümünün sembolü olan Lübnan Anayasa’sı kabul edilmişti. Salibi’ye göre bu Anayasa Lübnan politik hayatının sağlam bir temelde varlığını sürdürmesine hizmet etmekteydi. İlkeli olarak yaratılan Anayasa’nın oluşumunda Michael Chiha gibi Grek Katolik bir banker de yer almış ve ona göre “Büyük Lübnan” devletinin hayatta kalabilmesi için Anayasa çok önemli bir aşama olmuştur. Zira Lübnan içinde mezhepler arasındaki ilişkiler esaslı bir şekilde Anayasal güvence altında anlaşılır ve korunursa ülke yeni haliyle varlığını

⁷⁵³ Salibi, *age*, s. 164 – 165

⁷⁵⁴ Meir Zamir, *The Formation of Modern Lebanon*, ss. 114 – 115

⁷⁵⁵ Necib Alamuddin, *Turmoil – The Druzes Lebanon and The Arab Israeli Conflict*, London, Quartet Books, 1993, s. 135

⁷⁵⁶ Michael Provence, *The Great Syrian Revolt and the Rise of Arab Nationalism*, Austin, University of Texas Press, 2005, ss. 2 – 148

⁷⁵⁷ Pipes, *age*, s. 34

sürdürebilirdi. Chiha “geleneği baskıya karşı savunması gereken ülke” diyerek Anayasa’nın bunun güvencesi olduğunu ifade etmiştir.⁷⁵⁸ Temelde Anayasa Lübnan sınırlarının değiştirilemez olduğunu deklere ederken mezhepler arası işbirliğini gerçekleştirecek ilkeleri saptamayı denememiş ancak bu işbirliğinin kendiliğinden gelişmesi için “geleneksel karşılıklı özveri ilkesini” terk etmiştir. Böylece Anayasa tüm mezheplerin adil bir şekilde ülke yönetimine katılması sağlamıştır. Ayrıca mezhepler arasında orantılı bir temsili sağlayacak bir düzenleme yapmamış ve her bir mezhebik grubun devlet yönetimindeki konumunu özel olarak belirlememiştir. Bu gibi sorunlar koşullara göre yazısız antlaşmalar kanalıyla çözümlenerek Anayasa’nın kendisinden ayrı tutulmuştur.⁷⁵⁹ Anayasa ülkenin iç işlerinde büsbütün özgür olacağını ifade etse de “Lübnan Cumhuriyeti’nin” ilan edildiği 1926 yılında aslında ülke büsbütün Fransız kontrolünde olmuştur. Örneğin üç renkli Fransız bayrağıyla Lübnan sedir ağacı birleştirilerek Lübnan Bayrağı oluşturulmuştu ve Fransızca ülkenin ikinci resmi dili olarak kullanılmaktaydı. Mandater rejim ilk on yıllık dönemde Anayasa tarafından tanımlanan yasama organları ve seçilecek Cumhurbaşkanı ile “işleyebilen bir devlet sistemi yürürlüğe koymuştu.”⁷⁶⁰

Ülkenin Fransız yönetimi tarafından 1920 yılında belirlenmiş statüsü yeni krizlerin ortaya çıkmasına neden olmuş ve yeni katılan bölgelerdeki toplulukların gerek Mandater rejim ve gerekse yeni Lübnan Cumhuriyeti ile ilişkileri olumsuz bir şekilde etkilenmiştir. Katılan yeni topraklardaki Müslüman yerleşimciler, bu birleşmenin kendileri için Hıristiyan–Marunî bir Lübnan’ın Müslüman Arap Dünyası’ndan kalıcı bir kopuş anlamına geldiğini kavramışlardır. Bu bağlamda Fransız politikalarına karşı çıkmalarına rağmen “Büyük Lübnan” ilan edilmiştir. Müslümanlar, Fransa’nın Lübnan’ı bölme politikasına karşı XIX. yy. Arap Hıristiyan ulusçuluğunun temsilcisi olarak gördükleri Grek Ortodokslar’ın yardımlarına bel bağlayabilmiş ayrıca 1925–1927 yılları arasında patlak veren Fransız karşıtı Dürzî ayaklanmalarından dolayı Dürzî topluluğu

⁷⁵⁸ Pierre Rondot, *Les Chrétiens d’Orient*, Paris, Peyronnet, 1955, s. 252. Aktaran Salibi, *The Modern History of Lebanon*, s. 167

⁷⁵⁹ Ibid.

⁷⁶⁰ Ibid, s. 168

arasında destek bulabilmiştir.⁷⁶¹ Bu şekilde 1930'lu yıllarda ortaya çıkan ikinci dalga Arap milliyetçi hareketinin kitlesel tabanı genişlemiştir.

Fransa ise Lübnan'daki bu yönelime karşı ayrımları körüklemeyi amaçlayan politikasını sürdürmüş ve ayrımları farklı bir biçimde yapılandırmayı amaçlamıştır. Ülkede seçimle veya atama yoluyla bir Marunî; iki Grek Ortodoks ve bir Protestan Cumhurbaşkanı olurken temelde ayrımları Müslüman–Hıristiyan ayrışması çerçevesinde yapılandırmak isteyerek kompakt bir şekilde Arap ulusçularına karşı mezhebik ayrımları ikinci plana koyan bir Hıristiyan kimliği yaratmak istemiştir.⁷⁶² Baskın bir Hıristiyan–Marunî Lübnan'a karşı çıkan Müslümanları hoşnut edebilmek için de Marunî olmayan Hıristiyanlara Devlet Başkanlığı görevi verilmiş yâ da bu mezhebik gruplardan kişiler uzlaşma yoluyla seçilmiştir. Fransa ayrıca ülkedeki Arap milliyetçilerine karşı strateji değiştirmiş ve seçim sisteminde değişiklik yaparak nispi temsil sistemini mezheplere ve bölgeler göre düzenlemiştir. Toplulukların Büyük Lübnan Devleti'ne bakışı tüm bu düzenlemeler gerçekleştirildikten sonra meyvelerini vermeye başlamıştır. Zaten Grek Ortodoks ve Dürzî toplulukların karşıtlıkları önceleri bir dereceye kadar ılımlı olmuş ve Şiilerin ise yeni devlete olan karşıtlığı zamanla durmuştur. Zira Şiiler için geçmiş yıllarda yaşanan deneyimler Lübnan'da nüfus bakımından büyük bir topluluk olmak her ne kadar Suriye cephesinde laik bir milliyetçi vurgu yapılıyor olsa da Sünni Suriye'de küçük bir azınlık olmaktan daha avantajlıydı. Buna ilaveten Sünni topluluğun önderlerinin uzun zaman boyunca Lübnan'la ilgili meselelere katılmayı reddetmelerinin diğer topluluklar arasında Sünniler'in mezhepler arası işbirliği düşüncesini benimsemedikleri yönünde büyük bir şüphenin doğmasına yol açmıştır.⁷⁶³

1930'lu yıllar Fransa ile Suriye Birliği temelinde mücadele de iki politik hareketin Lübnan'da etkin olmasına yol açtı. Bu hareketler Suriye–Lübnan Komünist Partisi (SLKP) ve Suriye Milliyetçi Sosyal Partisi'ydi (SMTP). Bu iki hareket her ne kadar Suriye birliğini hedeflemiş olsa da savundukları programlar birbirinden farklıydı. SLKP temel olarak proletarya enternasyonalizmi çerçevesinde bir Suriye–Lübnan birliğini ifade etmiş ve bu bağlamda etkinliğini Lübnan'ın bağımsızlığına kadar Suriye–

⁷⁶¹ Ibid, s. 169

⁷⁶² Baaklini, *age*, s. 99

⁷⁶³ Salibi, *The Modern History of Lebanon*, ss. 169 – 170

Lübnan Komünist Partisi olarak sürdürmüştür. 1924 yılında kurulan parti ilk zamanlar illegal olarak örgütlenmeye başlamış ve daha sonra 1936 – 1939 yılında Fransa’da iktidara gelen solcu halk cephesinin tolerasyonuyla birlikte örgütlenmesini legal bir düzlemde devam ettirmiştir.⁷⁶⁴ 1943 yılında parti Suriye ve Lübnan komünist partileri olarak ikiye bölünmesine rağmen bu süreç 1964 yılında tamamlanmıştır.⁷⁶⁵ SMTP ise Suriye birliğini savunmuş ve 1932 yılında Brezilya’da kurulmuştu. Parti Avrupa’da 1930’lu yıllarda gelişen Faşist hareketten etkilenmişti. Her ne kadar Suriye birliğini savunmuş olsa da Avrupa gelişen faşist hareketten etkilendiğine dair var olan inanç diğer Arap milliyetçileri tarafından salt Suriye’ye özgü bir hareket olarak algılanmıştır. İlk kuruluş sürecinde faaliyetlerini gizli olarak yürüten hareket daha sonra Mandater rejim tarafından fark edilmiş ve üyeleri mahkûm edilmiştir. Hareketin II. Dünya Savaşı’ndan önceki dönemde bir iki yıl boyunca politik gücü doruk noktasına ulaşmış ve çoğunlukla birkaç bin taraftarı olmuş ve Lübnan’da Sünni Müslümanlar arasında daha fazlaca desteklenmiştir.⁷⁶⁶

1930’lu yıllarda Müslüman alt toplumsal kesimlerin komünist ve Arap milliyetçi hareketlere yönelmeleri Lübnan Devleti’nin Müslümanlar tarafından kabul edilmesini engelleyen bir faktör olmuştur. 1930’lu yıllarda Müslüman topluluklar arasındaki Arap milliyetçiliği alt toplumsal kesimlerde yoğun bir ilgi ile karşılaşılsa da elitler arasında farklı bir şekilde ele alınmış ve 1935 yılında patlak veren kitlesel grevle Sünni elitler bir liderlik sorunuyla karşı karşıya kaldıklarını görmüşlerdir. İngiliz sosyal bilimci Johnson bu etkinlik sorununun Sünni liderlik tarafından giderilmesi için yapılan eylemleri şu şekilde ifade etmiştir:

“Radikal politik hareketlerin [solcular, komünistler ve Suriye Ulusal Partisi] Müslüman emekçiler içine sızma tehlikesine karşı Sünni liderlik, emekçiler üzerinde kendi kontrollerini yeniden sağlamaya yönelmiş ve Sünni liderlik, Suriye yanlısı benzer bir politik hareketi, liderlik rollerini vurgulamak için stratejik olarak benimsemiştir. Mart 1936’da Salim Ali Salam Büyük Lübnan Devleti’nin Müslüman bölgelerinin Suriye’ye yeniden katılımını talep eden “Sahil Konferansı’nı” düzenlemiştir. Konferans ülkede bazı Sünni ileri gelenleri etkilemiş ve benzer bir grup Haziran’da Lübnan müftüsüyle güçlü Suriye yanlısı “Müslüman Dayanışma Konseyi’nin” kurulmasına yol açmıştır. Konsey daha sonra Salim Salam başkanlığı

⁷⁶⁴ Hudson, *Precarious Republic*, s. 179

⁷⁶⁵ http://en.wikipedia.org/wiki/Syrian-Lebanese_Communist_Party ‘den sağlanmıştır.

⁷⁶⁶ Hourani, *Syria and Lebanon*, s. 197

altında Dürzî, Şii ve Sünni toplulukların taleplerini bastırmak için bir “İslami Kongre” düzenlemiştir. Daha sonra Riyad as – Sulh ve Ömer Bayhum gibi Sünni liderler kongre düzenleme komitesine katılmışlardır.”⁷⁶⁷

Lübnanlı Sünni zuamalar tarafından SLKP ve SMTP’nin Suriye ile birlik yanlısı politikalarına alternatif olarak geliştirilen Suriye ile birlik politikasıyla Müslümanlar alt-sınıfların politik önderliklerini elinde tutmayı amaçlamış fakat daha sonraki süreçlerde bu karakterinden sıyrılmıştır. Sünniler ve diğer mezheplerin ileri gelenlerinin 1930’lu yılların ortalarında sınıfsal kökenli bu hareketleri kontrol etmedeki başarısızlıkları da takınmış oldukları Suriye yanlısı politik tutumu gözden geçirmeye yöneltmiştir. Bu durum da Müslüman liderlerin ülkenin “Manda Rejimi” sınırlarını dikkate alarak devletleşme sürecine katılımına neden olmuştur. Ancak Sünni liderlerin politik tavırlarındaki bu değişimde Sünni burjuvazinin ekonomik çıkarları etkin olmuştur. Sünni burjuvazinin kendi ekonomik çıkarlarını korumak amacıyla yapmış oldukları bu manevranın nedenini Johnson şu şekilde bir açıklamaktaydı:

“Sünni burjuvazi, Suriye’nin politik ayrımının oldubittiye geldiğini, kendi Arap pazarlarının manda rejiminin Suriye ile olan gümrük birliği sınırlarının ötesine yayıldığını ve Lübnan’ın Avrupa ile bağlantısını avantaj olarak kullanabileceklerini, zamanla kabul etmişlerdir.”⁷⁶⁸

Sünni burjuvazinin Lübnan’la bütünleşme yönündeki tercihi Müslüman alt sınıfların Suriye ile birlik yanlısı isteklerini tam olarak durduramamıştır. Ayrıca yeni oluşturulan devlete kuzeyden katılan yeni topraklarda Sünni yerleşimciler, Suriye’nin Lübnan’ı kesin olarak tanıdığı 1943 yılına kadar güçlü bir Lübnan karşıtı hareket yaratabilmişlerdir.⁷⁶⁹ Ancak zuamaların bu ülkeyi tanınması bile ileriki dönemlerde ortaya çıkacak Arap milliyetçiliğinin farklı formları çerçevesinde ülkede Sünni Müslüman toplulukları Suriye ‘le birlik ideasından vazgeçirmemiştir.

⁷⁶⁷ Johnson, *age*, s. 25

⁷⁶⁸ Ibid.

⁷⁶⁹ Humprey, *Papers on Lebanon, Islam, Sect and State: Lebanese Case*, Oxford, Centre for Lebanese Studies, 1989, s. 12.

5.2. 1943–1958 Dönemi: Toplum–Devlet İlişkilerinde Birinci İstikrar Dönemi:

1930’lu yılların ikinci yarısıyla birlikte ülkedeki Sünni zuamaların Lübnanlaşma yönelimi bir dizi uygulamayı beraberinde getirmiş ve Sünni elitlerin Lübnanize olması Marunî elitlerle güçbirliğini beraberinde getirmiştir. Bu dönemde Marunî topluluk içinde önemli bir tartışma konusu Lübnan’ın nasıl bir karakterde kendisini var edeceğiydi. Lübnan 1920’li yılların ikinci yarısındaki siyasal kutuplaşma Hıristiyan Lübnan’ı savunan Edde ile gerek çevredeki Arap topluluklarıyla gerek ülke içinde Müslüman gruplarla işbirliği gerekliliğini öne süren Huri kutuplaşması çerçevesinde kendisini göstermekteydi. Bu ayrımların periferisinde ortaya çıkan radikal çıkışlarda (Ketaib ve Suriye ile birlik yanlıları) iki kamp arasındaki ilişkileri etkilemekteydi. Sonuç olarak zuamaların kendi toplulukları üzerinde hâkimiyetlerini sağlamalarına koşut olarak ülkedeki Marunî topluluk devlet mekanizmasını Sünni topluluğa yeniden açmış oldu. Edde döneminde gerçekleşen Sünni Müslümanlara yönelik bu açılım ülkenin politik geleceğini etkileyen önemli bir girişim oldu. 1937 yılından itibaren artık iktidar mekanizması içindeki güç ilişkileri daha da netleşmiş ve yönetsel güç iki topluluk arasında paylaştırılmıştır. Bu dönemden itibaren ülkede Marunîler Cumhurbaşkanı, Sünniler ise Başbakanlık görevlerinde bulunmuştur. Bu gelişmelerden sonra İkinci Dünya savaşının başlaması Lübnan’ın bağımsızlık sürecini hızlandırmış ve Müslüman topluluklarla diyalog ve işbirliğini savunan Huri ülkede olası bir Alman etkisine karşı ülkede bulunan İngilizler’le kurmuş olduğu ilişkilerle politik olarak daha da güçlenmiştir. Sonuç olarak o ülkenin Fransa’dan bağımsızlığını kazanmasından sonra bir Marunî olarak ülkenin Cumhurbaşkanı, Sünni Riyad el – Sulh ise Başbakan olmuştur.⁷⁷⁰

Ülkedeki bağımsız devletin ilan edilışinden sonra topluluklar arasında ilk uygulama ülkenin yeni Cumhurbaşkanı ve Başbakanı arasında yazısız olarak yürürlüğe giren “Ulusal Pakt”tır. Ulusal paktın ülkenin yeni politik yaşamındaki en önemli işlevi ise yönetsel mekanizmada yüksek yönetim birimlerini paylaştırmaktı. Bu bağlamda pakt topluluklar arası işbirliğine göndermede bulunarak Lübnan Anayasa’sının ekseninde gerçekleştirilmişti. Yazısız pakta Meclis Başkanı’nın bir Şii;

⁷⁷⁰ Coban, *age*, ss. 69 – 70

Ordu komutanının bir Marunî ve onun Genel Kurmay Başkanı'nın bir Dürzî olması kararlaştırılmış ve Meclis'teki temsil durumu 6 Hıristiyan temsilciye karşılık 5 Müslüman temsilci biçiminde yine bu pakt çerçevesinde düzenlenmişti.⁷⁷¹

Ulusal Pakt her ne kadar ülke içinde mezhebik toplulukların varlığı temelinde daha uyumlu bir sürecin gelişmesini sağlamış olsa da Marunîler ve Sünni Müslümanlar dışındaki bazı mezhepler bu durumdan olumsuz etkilenmişlerdir. Paktın kabul edilmesiyle birlikte tarihsel süreç içinde ülkede politik olarak kan kaybeden mezheplerden biri Dürzîler olmuş ve onların Marunîler ile birlikte kurdukları mezhepler arası sisteme ilişkin temeli daha eskiye dayanan ve mezhepler arası ilişkileri düzenleyen antlaşma görmezden gelinmiştir. Kısaca bu durum onları politik arenada daha da zayıflatmıştır. Yine bu durumdan olumsuz etkilenen bir başka mezhebik topluluk Şiiler olmuş ve bu topluluk kayda değer bir tehdit olarak görülmemiştir. Bunun en önemli nedeni bu topluluğun politik süreçlerin belirlendiği iki kilit bölgede başkent Beyrut'ta ve merkezi Lübnan'da varlıklarının çok az oluşuydu. Onlar uzak kırsal alanlarda izole edilmiş bir şekilde yaşamaktaydılar. Ancak İngiliz gazeteci Helena Cobban'a göre "Ulusal Paktın" doğasındaki temel sorun Şii ve Dürzîlerin politik süreçlerdeki rollerinin indirgenmesi değildi. Sorun Sünnilerin yeni süreçte politik güçlerinin yükselmesiydi. Bununla birlikte mezhepler arası sistem Lübnan içinde ortaya çıktığında Sünnilerin ayrılıkçı fikirlere bağlı bir grup olduğu için onların mezhepler arası sisteme adapte olmaları da henüz test edilmemişti.⁷⁷² Ancak Sünniler 1975 iç savaşına kadar devleti kontrol etmiş ve ülkenin politik ve ekonomik kurumlaşmasını şekillendirmişlerdir.⁷⁷³ Kısaca bu niteliği ile bağımsız Lübnan'ın ilan edilışinden 1958 krizine kadar Sünni topluluk ve onların hükümetteki temsilcileri bu testi başarıyla geçmiştir.

Lübnan'da toplum devlet ilişkilerinin belirleyici ögesi Osmanlı Lübnan'ın da varlığını sürdürmüş olan ilişkilerdi. Osmanlı Lübnan'ında Dürzî-Marunî iktidar aygıtı ve çoğunluğu Hıristiyan alt sınıflardan köylü grupları Emirlik içinde bu toplumsal yapının öğeleriydi. Yeni politik yapılanma içinde ise iktidar aygıtı ağırlıklı olarak Marunî-Sünni karakterde yapılandırılmış ve diğer mezhebik topluluklar da toplum

⁷⁷¹ Ibid, ss. 70 – 71

⁷⁷² Ibid, ss. 73 – 74

⁷⁷³ Mackey, *age*, s. 70

kesimlerini oluşturmuşlardır. Bu etkenler çerçevesinde Lübnan'ın bağımsız bir devlet olarak ortaya çıkış sürecinde bile ailevi ve dini kimliklerin bireylerin kendilerini tanımlamada kullanmaları modern devletteki yurttaş kavramı ile çelişkiliydi. Ortaya çıkan bu sorunun tek çıkış yolu ailevi ve dini kimliklerin yerini bir ulusu oluşturan üstün birlik ve sadakat duygusunun almasıydı. Ancak zamanla kurumlaşmış devlet toplumunda var olan ailevi, etnik ya da dini özerkliklere uyarlanmayla karşı karşıya kaldı. Bu durumda ulus – devleti ileriki süreçlerde oldukça rahatsız edecek olan sonuçların hazırlayıcısı oldu.⁷⁷⁴

Lübnan'ın 1950'li yılları daha sonraki süreçlerde periyodik olarak ortaya çıkacak olan politik karışıklıların habercisi olan gelişmelerle doluydu. Filistinli mültecilerin ülkeye göçü ve 1952 yılındaki Hür Subaylar darbesi gibi ülkeyi etkileyecek politik olaylar ülkede topluluklar arasındaki iç huzursuzlukları ortaya çıkaracak ve bu olaylar dizisi ülkeyi kanlı bir iç savaşa sürükleyecekti. Özellikle Arap-İsrail savaşının sonucundaki göçler Lübnan'ı sert bir biçimde etkilemiş ve birçok Arap ülkesi gibi Lübnan'da birçok Filistinli göçmene ev sahipliği yapmıştır. Filistinliler Beyrut'tan izole olan geçici köylere ya da mülteci kamplarına veya İsrail sınırına yakın yerlere yerleştirilmiştir. Diğer Arap ülkelerine göre eğitim ve iş olanaklarının daha geniş olduğu ülkede genç Filistinli göçmenler ülke içine yayılmış ve yayıldıkları bölgelerde sosyal yaşama dâhil olmuşlardır.⁷⁷⁵ Filistinli göçmenlerin ülke üzerindeki etkisi 1960'ların ikinci yarısından sonra ortaya çıkacak İsrail saldırılarıyla kendisini gösterecek ve ileriki zaman dilimlerinde Lübnan'ı derinden etkileyecek bir sorun olacaktır.⁷⁷⁶

1952 yılında gerçekleşen "Hür Subaylar" darbesi ise özellikle Lübnan'daki iç dinamikler açısından önemli sonuçlar doğurmuş ve Nasır'ın Pan-Arabizm hareketi Sünni kesim üzerinde etkisini günden güne artırmıştır. Sonuç olarak karşı karşıya kalınan durum oldukça yeni olan ulus-devletin tüm Lübnan topluluklarına kabul ettirilmesini zorlaştırması bakımından tehlikeli olmuştur. Kısaca ilk Dünya savaşı

⁷⁷⁴ Victor Ayub, "Resolution of Conflict in a Lebanese Village", der. Leonard Binder, *Politics in Lebanon*, New York, John Wiley & Sons – Inc, 1966, s. 120

⁷⁷⁵ J. I. Clarke – W. B. Fisher, *Populations of the Middle East and North Africa: A Geographical Approach*, London, University of London Press, 1972, s. 152

⁷⁷⁶ Raşit Halidi, "The Palestinians and Lebanon", der. Halim Bereket, *Toward A Viable Lebanon*, Washington, Croom Helm, 1988, s. 133

sürecinde başlayıp periyodik olarak değişik formlarda ortaya çıkan Arap milliyetçileri ülkeyi sürekli olarak diğer coğrafyalardaki Arap topluluklarıyla birlikte kompakt bir Arap oluşumun parçası olarak algılamış ve Lübnan Müslümanlar'ı bu hareketlerin ortaya çıktığı dönemlerde yoğun bir biçimde etkilenmiştir. Şamun'un döneminde de ortaya çıkan Pan-Arabizm hareketi tüm Arap milliyetçi hareketleri gibi ülke için tehlikeli olmuştur. Ancak her dönemde olduğu gibi bu tip hareketlere karşı geçmiş dönemden süregelen politika geleneksel bir dış koruyucuya –İngiltere, Fransa– dayanarak bu krizi atlattı. Şamun bu bağlamda dönemin süper gücü Amerikan politik söylemine bağlı olduğunu ilan etmiş ve bu doğrultuda oluşturulan Eisenhower Doktrinini kabul etmiştir. Ancak bu tutum Hıristiyan ve Müslüman topluluklar arasında kutsal bir sözleşme niteliği taşıyan ve herhangi bir dış koruyucuya –Batı ve Arap dünyası– bağlı olmaksızın ülke bağımsızlığının sembolü ulusal pakta aykırı bir duruma yol açmıştır. Şamun da bu kutsal sözleşmeyi bozmakla suçlanmıştır. Bu gelişmeler Lübnan Müslümanları'nın devlet ile ilişkilerinin soğumasına yol açmış ve ülkede Müslüman toplulukları Nasiristler güçlenerek yıkıcı faaliyetlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur.⁷⁷⁷ Bu durumda Suriye ve Mısır'ın öncülüğünde ve daha sonra Irak'ın katılımıyla 1958 yılında kurulan Birleşik Arap Cumhuriyeti'ne dâhil olmak için çoğunluğu Sünni birçok Müslüman göstericinin Lübnan bayrağını ayaklar altına almasıyla sonuçlanmıştır.⁷⁷⁸ Tüm bu olaylara rağmen genel hatlarla bakıldığında Şamun rejimi ülkede demokratik yaşamın oturduğu bir dönem olarak da yorumlanabilir. Bununla birlikte basın yayın özgürlüğü diğer Arap ülkelerinden daha fazla olmuş ve değişik politik grupların çıkardığı gazete ve dergiler özgürce yayın hayatlarını sürdürebilmişlerdi.⁷⁷⁹ Kısaca Şamun döneminde ülkenin var olan kalıtsal hastalığının ortadan kalkmadığı görülmüş ve topluluklar arasındaki geleneksel ayrımlar 1958 krizi ile tekrar gün yüzüne çıkmaya başlamıştır.

⁷⁷⁷ Caroline Attié, *Struggle in the Levant: Lebanon in the 1950s*, London • New York, I.B Tauris, 2004, s. 118

⁷⁷⁸ Salibi, *The Modern History of Lebanon*, s. 201

⁷⁷⁹ Attié, *age*, ss. 130 – 132

5.3. 1958–1975 Dönemi: Toplum–Devlet İlişkilerinde İkinci İstikrar Dönemi ve İç Savaşın Yeniden Üretimi:

1958 yılında karşı karşıya kalınan kriz ülkenin siyasi tarihinde önemli bir rol oynayan Şahap ailesinden Fuat Şahap'ın Cumhurbaşkanı olarak seçilmesiyle sona ermişti. Şihab dönemi başta olmak üzere ülkenin 1970'lere kadar kavuştuğu istikrar süreci ve uygulanan ekonomik politikalar ülkede tansiyonun düşmesine sağlasa da Nasırîst etki ülke Müslümanları üzerinde varlığını hala sürdürmekteydi. Bu bağlamda 1958 krizinden sonraki gelişmeler ve kriz sonrası ilk hükümetin Nasır yanlısı politikacılardan oluşması ülke Müslümanları'nın BAC'a katılım konusundaki tepkilerini dizginlemişti. Şahap, ülkenin Arap milliyetçi hareketleriyle karşı karşıya kaldığı soruna çözüm bulmak için Müslüman kesimlerin yönetim süreçlerine katılımını fazlalaştırmış ve toplum kesimleri için de daha geniş ölçekte çalışmalar yapmıştı. Bu bağlamda sağlık, turizm, endüstri, bilimsel araştırmalar ve eğitim alanlarına yapılan yatırımlar devlet harcamalarının büyük bir bölümünü oluşturmaktaydı.

Lübnan'ın modernizasyon süreci için iki önemli ögeye ihtiyacı vardı. Bunlar da ulusal birlik duygusu ve devlet düzeniydi. Şahap toplum–devlet ilişkilerinin kırılğanlığının üstesinden gelmek için sosyal devlet politikalarını yürürlüğe sokmuş ve yükselen Arap milliyetçiliği düşüncesini makul çerçevelerde kabul etmiştir. Toplum içindeki bölünmeleri doğrudan bastırmaya yönelmiş ve bu bağlamda devlet içinde oluşturulan istihbarat güçlerini kullanmıştır.⁷⁸⁰ Şahap'ın Modernleşme Hareketi yeni nesil Lübnanlıları cezp ediyorsa da, harekete Huri ve Şamun yönetimleri altında başarılı olan ticari burjuvazi ve muhafazakâr politikacıların oluşturduğu eski koalisyon taraftarları da büyük tepki göstermişlerdir. Şahap kendi yönetiminde atalarının yaptığı gibi ticaret oligarşisinin etkisine ve korumasına bel bağlamamış ve modernleşme hareketini sürdürmeye çalışmıştır.⁷⁸¹ Odeh, Şahap dönemi modernleşme hareketinin etkisiz bir girişim olduğunu dile getirirken şu ifadeleri kullanmıştır.

⁷⁸⁰ Samir Khalaf, *Civil and Uncivil Violence in Lebanon: A History of the Internationalization of Communal Conflict*, New York, Columbia University Press, 2002, ss. 161 – 162

⁷⁸¹ Coban, age, s. 96

“Şahap modernleşme yanlısı olmasına rağmen, ne bunu yapabilecek güçteydi ne de istekliydi. Onun açmazı devleti ikrarcılığı dışlayan bir temel üzerinde inşa etmenin mümkün olup olmadığını düşünmemesinden kaynaklanıyordu. Sonuç olarak giriştiği modernleştirme hareketi tutarsız, gelişigüzel ve genellikle etkisiz oldu.”⁷⁸²

Helu dönemiyle birlikte 12 yıllık dönemde Şahap ülkenin demokratik yapısının ve modernizasyon ile ilgili gelinen noktayı temelde ülkede sosyal ve politik imkânsızlıklarla açıklamıştır:

“1970’ler ile Politik davranışta Lübnanlı politik kurumlar ve uygulanan gelenekler, Lübnan’ı gereken düzeye ulaştırması için izin vermeye fazla elverişli değildir.”⁷⁸³

Şahap’ın toplumsal yapının ve buradaki geleneksel kuralların varlığının ülkenin demokratikleşmesi ve modernizasyon sürecinin önündeki engeller olduğunu belirtmesine karşın 12 yıllık rejimin Lübnan halkı üzerinde yarattığı anti-demokratik havayı ve memnuniyetsizliği Sosyolog Halim Bereket bir alan araştırmasında örneklem olarak seçilen Lübnanlıların %84’lük kesimin ifadelerine dayanarak şu şekilde dile getirmiştir:

“Onlar –Lübnanlılar– bu zamanda genel politik durumdan memnun olmamıştır. %73’ü genel politik eğilimler ve Lübnan Devleti’nin aktiviteleri ile anlaşmazlığa düştüklerini söylemişlerdir. %71’i Lübnan politik sisteminin gerçekten demokratik olmadığına inanmıştır. %94’ü politik idarede büyük miktarda rüşvetin döndüğünü ve adam kayırmanın var olduğunu belirtmiştir. Gene de %82’si istenilen değişikliğin aşamalı bir şekilde ve yumuşak olması gerektiğini dile getirmiştir.”⁷⁸⁴

Bereket, Şahapist dönemin ardından 1970’li yılların başlarında kurumların verimsiz, rüşvetçi ve sert çatışmaları çözme yeteneğinden yoksun olduklarını ancak halkın yavaş bir değişim içinde olduğunu öne sürmüştür.⁷⁸⁵ Bu noktada toplum kesimleri mevcut rejimin aşılması yönünde Şahapist rejim uygulamalarının başarısızlığına ve anti-demokratik uygulamalara karşı tepkilerini 1970 yılında yapılan seçimlerde göstermiştir. Şahapistler bu seçimde devrilerek Anti – Şahapist aday

⁷⁸² Odeh, *age*, s. 30

⁷⁸³ Bereket, “Social and Political Integration in Lebanon: A Case of Social Mosaic”, *The Middle East Journal*, Cilt. 27, no:3, 1973, s. 306

⁷⁸⁴ *Ibid*, ss. 311 – 312

⁷⁸⁵ *Ibid*.

Süleyman Franjiye Cumhurbaşkanı olarak seçilmiştir. Kısaca Şahapist dönemde gerçekleştirilen Lübnanizasyon politikası başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Başarısızlığın nedeni de ülkenin kuruluş sürecinden günümüze kadar kendini gösteren bir özelliğinden kaynaklanmaktadır. Bu özellikte oluşturulan devlet mekanizmasının Lübnanizasyon politikasına uygun bir şekilde yapılandırılmamasıdır. Filistinli sosyal bilimci Abboushi Lübnan Devlet mekanizmasının niteliğini şu şekilde açıklamaktadır:

“Lübnan’da devletin rolü ne politika üretmek ne de açık ve net alternatifler arasında seçim yapmaktır. Sadece farklı gruplar arasında rekabeti düzenlemek ve yansıtmaktır.”⁷⁸⁶

Franjiye’nin Cumhurbaşkanlığını kapsayan dönemde ülkedeki politik tansiyon genel olarak artmış ve Şahap döneminden devralınan Lübnanizasyon ve demokratikleşme sorunları çözülmemiştir. Aksine toplum kesimleri arasındaki gerilimin ve şiddet eylemlerinin hızla arttığı bir dönem ortaya çıkmıştır. Bu dönemdeki gelişmeler Lübnan halkını tarihinde karşılaştığı en kanlı iç savaş ile yüz yüze bırakmıştır. Franjiye dönemi Şahap döneminin tersine sosyal ve ekonomik reformların yürürlüğe girmesi bakımından sönük kalmış fakat Şahap’ın kurmuş olduğu Deuxième Bureau’yu etkisizleştirmiştir. Bununla birlikte topluluklar tarafından kabul görmesine ve farklı mezhepler arasındaki bilgi akışını kontrol etmesine rağmen ülkedeki uzlaşma kültürünün parçalanmasına yol açarak bunda olumsuz bir etki görmemiş ve gerek topluluklar arasındaki ilişkilere gerekse toplum–devlet ilişkilerine zarar vermiştir. Sonuç olarak Franjiye’nin temsil ettiği ülkenin kuruluş sürecine ön ayak olan geleneksel–liberal devlet modeli, 12 yıllık Şahap dönemi güçlü devlet modelinin ülkede kurumsal örgütlenmelerle sağladığı istikrarı koruyamamıştır.⁷⁸⁷

5.4. 1975 – 1990 İç Savaş Dönemi: Devletin Yok Oluşu

1975 yılında patlak veren ülke tarihinin üçüncü büyük iç savaşı modern devletin var olan tüm kazanımlarını tüketmiş ve ülke büyük bir kaosa sürüklenmiştir. Franjiye döneminde iç savaş sürecine kadar düzenli bir şekilde devam eden Lübnanlı

⁷⁸⁶ W. F. Abboushi, *Political Systems of Middle East in the 20th Century*, New York, Dood, Mead & Company, 1972, s. 291.

⁷⁸⁷ Hudson, “The Problem of Authoritative Power in Lebanon Politics: Consociationalism Failed”, der: Nadim Shedadi & Danna Haffar Mills, *Lebanon: Conflict and Consensus*, London, I. B. Tauris & Co. Limited Publishers, 1988, s. 237

politik grupların eşi benzeri görülmemiş askeri örgütlenmesi “bent kapaklarını” açmış ve ülkede taşkınlıkların önü açılmıştır.⁷⁸⁸ Bununla birlikte iç savaş yeni bir dinamik ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda diğer Müslüman gruplarla birlikte mücadele veren Şiiler artık ülke içindeki politik mücadelelerini kendi oluşturdukları yapılanmalarda sürdüreceklendir. Merkezi, Amerika Birleşik Devletleri’nde bulunan Global Kamu Hizmetleri Girişiminin [PSEG] Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölümü başkanlığı yapan Mecid Halavi *A Lebanon Defied: Musa al-Sadr and the Shia Community* adlı çalışmasında Şii topluluğun politik olarak yükselişinin en önemli nedenini ülkede Şahap döneminde ortaya çıkmaya başlayan ve Helu döneminde zirveye tırmanan ekonomik gelişme ile açıklamaya çalışır. Bu büyük ekonomik sıçramanın birçok eşitsizliği beraberinde getirdiğini ifade eden Halavi açıklamasına şu şekilde devam eder:

“Çoğu Marunî’nin yaşadığı Beyrut ve dağ civarında [Merkezi Lübnan] Olağanüstü bir ekonomik patlamayı uluslararası bir kozmopolitanizm, takip etmiştir. Oysa diğer bölgeler, özellikle Bekâ ve ülkenin güney kesimi gelişmemiştir. Bu bölgesel –toplumsal eşitsizlik, tutarsız politik haklar ve katılımın benzer bir ifadesini yansıtmış, 1975 öncesi Lübnan’ı karakterize eden sosyal ve ekonomik eşitsizliklere katkıda bulunmuş ve işgal ettiği hinterlant ve Şii topluluğun sosyo– ekonomik dışlanmışlığını sürekli kılmaya yardım etmiştir. Tüm göstergelere göre –eğitim, iş, gelir– sosyo ekonomik farklılıklar kolayca anlaşılmaktaydı:(1) Güney Lübnan ve Bekâ ülkede kat kat daha fakir ve en az derecede gelişmiş bölgelerdir; (2) Lübnan’da Müslümanlar maddi bakımdan Hıristiyanlar’dan daha kötüydü ve (3) Şiiler sosyo – ekonomik ölçekte çok alt düzeydeydi.”⁷⁸⁹

Topluluğun sosyal ve ekonomik durumuyla birlikte Şii kimliğinin öne çıkmasındaki bir diğer etken ise 1960’ların sonlarında bu topluluğun üyelerinin sayıca ülkedeki Sünniler’den hızlı bir şekilde kentleşmesinin ve yüksek doğum oranı ve daha iyi kayıtlar sayesinde fazla oluşlarının görülmesiydi. Şiiler kendi politik örgütleriyle hareket etmeye başladıktan sonra, Musa el-Sadr’ın liderliği altında, yargı meseleleriyle ilgili olan Yüksek Şii Konseyinin oluşturulması için lobi faaliyetlerine başlamıştır. Oluşturulacak konsey Sünni Müslümanlar’dan ayrı bir dini statü sağlamış ve Sünni yargı sisteminden farklı bir organ olmuş ve çok geçmeden, aşamalı olarak Sünni

⁷⁸⁸ Theodore Hanf, *Coexistence in Wartime Lebanon: Decline of a State and Rise of a Nation*, London, I. B. Tauris and Company, 1993, s. 127

⁷⁸⁹ Majed Halawi, *A Lebanon Defied: Musa al – Sadr and the Shi’a Community*, Boulder, West View Press, 1992, s. 61

kurumlaşmadan daha büyük mesafeler kat eden politik hedefler geliştirmişlerdir.⁷⁹⁰ 1978 yılının sonları ve 1980’li yılının başlarında ülke oldukça önemli iç ve dış gelişmelere sahne olmuştur. Musa Sadr’ın Libya’da kaçırılması İsrail’in işgali ve İran Molla Devrimi Şii toplumsal hareketinin gücünü etkileyen önemli politik gelişmelerdir. Bu bağlamda Şii örgütlenmesi AMAL hareketi özellikle İran’daki Molla Devrimi ile birlikte Lübnan politikasında daha etkin bir örgüt olarak ortaya çıkmıştır.⁷⁹¹ Ayrıca bu örgüt daha sonra kendi içinden kopmalarla ülke politikasında tarihi bir rol oynayacak bir örgütlenmeyi Hizbullah’ı yaratacaktır.

Kendilerini Lübnan devletinin kurucuları olarak düşünen Marunîler, ülkenin bağımsızlığının, egemenliğinin ve Hıristiyan karakterinin koruyucu rolünü üstlenmiştir. Ülkenin askeri, yönetsel ve politik organlarında kendileri için üstün bir pozisyon elde etmiş ve Mandater rejimden bunu talep etmişlerdi.⁷⁹² 1943 bağımsızlığı ile ülkeyi yapılandırma sürecine katkıda bulunan topluluk kendi üyeleri ağırlıkta olmak ile birlikte 1950’li ve 1960’lı yıllarda Hıristiyan finansörler ve tüccarlar aracılığıyla büyük rol oynamış ve ülkenin ekonomik dönüşümüne katkıda bulunarak ülkeyi “Ortadoğu’nun İsviçre’si” haline getirmişlerdir.⁷⁹³ İç savaş sürecinde kuşatma altında olan topluluk büyük kan kaybına uğramıştır. Topluluğun büyük bir bölümü baskı altında varlıklarını koruma mücadelesi vermiştir. Özellikle topluluğun bu süreçte içinde bulunduğu politik karmaşayı Fransız Levant’ı ile ilgili tarihsel çalışmalar yapan İsraili sosyal bilimci Meir Zamir şu şekilde dile getirmekteydi:

“Liderleri sonuç olarak savaştaki rollerini eleştirmeyi reddetmiştir. Onlar kendilerini Lübnan üzerinde hâkim olma çabası içinde olan yabancı güçlerin –Suriye, Filistinli yâda İsrail– kurbanı olarak tanımlamışlar ve Ülkenin bağımsızlığını ve egemenliğini savunmada isyan etmek zayıflığından ve yurtseverlik yoksunluğundan Lübnan Müslümanları’nı sorumlu tutmuşlardır. Hıristiyanların kendi aralarında şiddetli çatışmalar, Michel Awn ve Samir Ja’ja arasında doruk noktaya ulaşmış, 1976 yılında başlayan

⁷⁹⁰ Ghassane Salame, *Lebanon Injured Identities: Who Represents Whom in a Civil War*, Oxford, Centre for Lebanese Studies, 1986, ss. 15 – 16

⁷⁹¹ Norton, *age*, s. 48

⁷⁹² Zamir, “From Hegemony to Marginalism: Maronites of Lebanon”, der: Ofra Bengio & Gabriel Ben-Dor, *Minorities and the State in the Arab World*, Boulder – London, Lynne Rienner Publishers, 1999, ss. 111 – 112

⁷⁹³ Edward E. Azar – Renée E. Marlin, “The Cost of Protracted Social Conflict in the Middle East: The Case of Lebanon,” der: Gabriel Ben-Dor & David B. DeWitt, *Conflict Management in the Middle East* Lexington - Mass, Lexington Books, 1987, ss. 29–44.

ülkenin Suriye kontrolünü sağlamlaştırmaya yardım etmiş ve Marunî politik gücünü geçersiz kılmıştır.”⁷⁹⁴

Ülkenin sosyal politik ekonomik kurumlaşmasında büyük rolü olan Hıristiyan–Marunî topluluk, liberal sistem üzerine oturtukları ülkenin ekonomik yapısının (laissez–faire) ve batı yanlısı Hıristiyan karakterinin Marksist ideolojiden etkilenen Müslüman topluluklarca yok edilmek istediğini ileri sürmüştür.⁷⁹⁵ 1980’li yılların başlarında ise topluluk Suriye ve İsrail arasında tercihini Suriye’den yana kullanmış ve Müslüman–sol gruplar karşısında bir denge arayışına girmiştir. Ancak bu durum da topluluğu kendi arasında bir bölünmelerle yüz yüze bırakmıştır.

Amerika Birleşik Devletleri’nde 1977–1982 yıllarında büyükelçilik görevi üstlenen Hasan Tueni, 1985 yılındaki yazılarında Marunî topluluğun üç seçenek ile karşı karşıya kaldığını belirtmiştir. İlk seçenek Müslüman Arap dünyasıyla karşılaşma ve askeri bir izolasyon stratejisi olarak dile getirmiştir. Ancak bu 1983’te imzalanan 17 Mayıs antlaşmasının ilgası ve aynı yıl Cenevre’de toplanan ulusal diyalog toplantısında askeri liderlerin kabul ettikleri “Lübnan’ın Arap kimliği” maddesi bu politikayı geçersiz kılmıştır. İkinci seçenek ise Kıpti yaklaşım adını verdiği topluluğun sadece dinsel özgürlükle yetinmesi gerektiğiydi. Ancak bu yaklaşım topluluk üyelerince benimsenmeyen bir seçenektir. Üçüncü tercih ilk iki yaklaşımın bir karışımıydı. Bu seçeneğe göre Hıristiyanlar ülkede sosyal ve politik yaşama samimi bir şekilde katılmalı ve Lübnan toplumuna eşit birer yurttaş olarak katkıda bulunmasıydı.⁷⁹⁶ Sürekli kan kaybeden topluluğun 1980’lerin sonlarında içinde bulunduğu durumu ve topluluğun politik önderlerinin iç çekişmelerini ise Rabil şu şekilde özetlemiştir:

“Suriye’nin Lübnan’a müdahalesine ve Marunîlerin 1976’da Suriye’nin ülkeye davetindeki yarıdakçılığına muhalif Marunî lider Raymond Edde (Ulusal Blok), Marunî liderliğinden ayrılarak, yakınlarda ölene dek yaşayacağı Fransa’ya gitmiştir. Kuzeydeki Franjiye ailesini otoritesine tabi kılma çabası içinde, Beşir, eski devlet başkanı Süleyman Franjiye’nin oğlu Toni Franjiye’ye yönelik suikast emrini vererek ailenin yeminli düşmanlığını kazanmıştır. Ardından, Beşir, Ulusal Liberal Parti’nin silahlı gücü Kaplanların üzerine odaklanmıştır. “Lübnan Güçleri’nin tek bir namluda birliği” sloganı altında, Beşir, 1980 yazında Kaplanların

⁷⁹⁴ Zamir, agm, s. 112

⁷⁹⁵ Joseph Abu – Khalil, *Qissat al-Mawarina fi al-harb*, Beirut, Sharikat al-Matbu‘at lil-Tawzi‘ wal-Nashr, 1990, ss. 25–28. Aktaran Zamir, agm, s. 117

⁷⁹⁶ Ghassan Tueni, *Une Guerre pour les Autre*, Paris, Jean-Claude Lattes, 1985, ss. 125 – 127

karargâhına ani ve kanlı bir saldırının emri vermiştir. Emin'in başkanlığı döneminde, Samir Geagea önderliğindeki Lübnan Güçleri, başkanın kendilerini ehlileştirme girişimine karşı isyan ederek mandasını zayıflatmıştır. Sonu gelmez iç çatışmaların nihayetinde, General Aoun'un komutasındaki silahlı birliğin Lübnan Güçleri'ne karşı giriştiği benzeri görülmemiş şiddette tüyler ürpertici saldırı gerisinde hücrelerine dek parçalanmış bir cemaat bırakmıştır. Bu da yetmemiş, iç savaşın peşi sıra gelen askeri aşamanın son bulmasıyla, Falanjist liderlik kimi ulusal politikalara ve imtiyazlara karşı ikircikli yaklaşımlarda bulunmuş, aynı esnada da önce partinin fiilen çöküşüne, ardından da Marunîliğe bağlılıklarını ve Marunî milliyetçiliklerini sorgulayan ithamlara zemin hazırlayan bir iç iktidar mücadelesi içine girmiştir.”⁷⁹⁷

Dürzîler 1840 ve 1860 yıllarında olduğu gibi 1975 yılında patlak veren iç savaşta da kilit rol oynamışlar ve bu iç savaşta da ülkenin tarihinde meydana gelen önceki iç savaşlarda olduğu gibi Maruniler'e karşı mücadele etmişlerdir. Kendi paramiliter kuvvetleri ile Lübnan muhalefetinin öncülüğünü yapan bir konumda olmuşlar ve bu bağlamda birleşik bir cephe olarak organize edilen Lübnan Ulusal Hareketinin liderliğinde Marunî güçlerle karşı solcu ve Filistinli gruplarla birleşmişlerdir.⁷⁹⁸ Dürzî topluluğun dikkat edilmesi gereken en önemli özelliği iç savaş sürecinde birbirileriyle karşıt olan güçlerin içinde –Suriye, Lübnan ve İsrail– ordularında hizmet etmeleriydi.⁷⁹⁹ Örneğin 1980'lerde Suriye Ordusu'nun genelkurmay başkanı yardımcısı Dürzî'ydi.⁸⁰⁰ Bu toplulukta genel olarak Arabizm düşüncesi politik bir hedef olarak benimsenmiş ve Dürzîler iç savaş sürecinde bu çizgisini korumayı sürdürmüştür.⁸⁰¹ Ülke içinde diğer Müslüman gruplara göre sayıca daha az olmalarına rağmen ülkenin politik hayatında etkinliklerini devam ettiren topluluk ile ilgili İsrail İbrani Üniversite'sinde ders veren Mordehay Nisan, iç savaş sürecinde bu topluluğun durumunu şu şekilde ifade etmektedir:

“Lübnan savaşının tamamını kapsayan dönem Dürzîleri, içine kapanık topluluk olarak kabuğunu kırmaya zorlamıştır. Dağda, [Lübnan] tarihi

⁷⁹⁷ Rabil, agm, s. 32

⁷⁹⁸ Antoine J. Abraham, *The Lebanon War*, London, Praeger, 1996, s. 103

⁷⁹⁹ Christine M. Helms, “Arabism and Islam: Stateless Nations and Nationless State”, *The Institute for National Strategic Studies*, Washington, Mc Nair Papers, no. 10, 1990, s. 16

⁸⁰⁰ Mordehay Nisan, *Minorities in the Middle East: A History of Struggle and Self-Expression*, Jefferson & North Carolina & London, Mcfarland, 2002, s. 106

⁸⁰¹ Paul Nabil Sayah, “Muslim – Christian Relations in Lebanon: A Christian Perspective”, der. Kail C. Elis, *Lebanon's Second Republic: Prospects for the Twenty-first Century*, Florida, University Press of Florida, 2002, s. 121

düşmanları Marunîler'e karşı etkin savaşçılar olarak herkes tarafından tanınmışlardır.”⁸⁰²

Sünni topluluk üyelerinin büyük bir bölümü iç savaş sürecinde de geleneksel olarak savunmuş olduğu Suriye veya bir başka Arap devleti ile birlik ilkesi düşüncesi terk etmemiş ve diğer topluluklarla birlikte devlet mekanizmasında kendi hegemonik sınırlarını genişletmek için mücadele vermişlerdir. Her ne kadar 1943 yılında yapılan yazısız antlaşma ile Hıristiyan–Müslüman birliğinin temellerini atmış olsalar da seküler bir Arap devleti düşüncesini topluluk içinde sürekli varlığını sürdürmüştür. Özellikle Filistin hareketi ile kurulan ittifak ve patlak veren iç savaş paktın tam olarak çökmesine neden olmuştur.⁸⁰³

1970’li yıllarda Şii topluluğun askeri ve politik açıdan kendini önemli derecede hissettirmesinden ötürü Sünni topluluk eşitlikçi talepleri tekrar gözden geçirmiş ve bütün gruplar arasındaki muamele/davranış eşitliği, Lübnan siyasetinde Şii Müslümanlarının tekrar yükselmesi anlamına geldiğinden Sünniler bu duruma razı olmamıştır. Bu durum özellikle iki büyük Müslüman grup arasındaki süre gelmiş tarihsel ilişkilerle de bağlantılandırılmıştır. 1980’ler ile birlikte Şii’lerin askeri politik yükselişleri bir arada hareket eden iki büyük Müslüman topluluğun ayrışmasına ve farklı odaklara sürüklenmesine neden olmuştur.⁸⁰⁴

Lübnan devlet mekanizmasının yürütücü bir ögesi olarak iç savaşın son evrelerinde topluluk diğer Müslüman topluluklar gibi 1943 Ulusal Paktının geçerliliğini yitirmesi ve adil olmadığı talebiyle, daha adil bir güç paylaşımı düzenlemesinin tekrar gündeme alınması için istekte bulunmuştur. Bu bağlamda imzalanan Taif antlaşmasının yol açtığı yeni bir güç paylaşımı düzenlemesi sayesinde taraflar arasında düşmanlıklara ara vermeyi amaçlayan çaba başarıyla sonuçlanmıştır.⁸⁰⁵

⁸⁰² Nisan, *age*, s. 108

⁸⁰³ Paul Salem, “Two Years of living dangerously: General Awn and Lebanon Second Republic”, *The Beirut Review*, vol. 1, no. 1, 1991, s. 76

⁸⁰⁴ Hilal Khasan, *Communal Conflict in Lebanon From A Sunnite Perspective: A Survey Research*, Florida State University College of Social Sciences, 1980, s. 168 [Basılmamış Doktora Tezi]

⁸⁰⁵ Maroun Kisrawani, “Rehabilitation and Reconstruction of Lebanon”, der: Paul J. White & William Stewart Logan, *Remaking The Middle East*, Oxford, Berg Publishers, 1997, s. 90

5.5. Taif Antlaşmasından Günümüze: İkinci Cumhuriyetin

Kuruluşu:

Ülke, tarihinde yaşamış olduğu en uzun süreli iç savaşın yarattığı tahribat oldukça trajikti. İç savaş sürecinde 150. 000’den fazla insan hayatını kaybetmiş ve 300. 000’den fazla insan sakatlanmış yâ da yaralanmıştı.⁸⁰⁶ 10. 000’lerce Lübnanlı fakirleşmiş, yerinden olmuş yâ da sürülmüştür. Ülkenin temel alt yapı sistemine –yollar, iletişim sistemi, elektrik, su, vb...– büyük çapta zarar verilmişti.⁸⁰⁷ Kısaca Lübnan’da 1998 yılından 2000 yılına kadar finans bakanlığı yapan Georges Corm’a göre kamusal alanda ve özel mülk olarak toplam ekonomik kayıp yaklaşık 20–30 milyar dolar civarındaydı.⁸⁰⁸

Ülkede yaşanan bu dramın sonlanması için gerçekleştirilen Taif antlaşması, topluluklar arasındaki çatışmalara ara vermesine rağmen, tam olarak sonlanmasında başarısız olmuştur. Toplulukların etrafını kuşatan sorunlarla birlikte, halen Beyrut’ta merkezi Amerika Birleşik Devletleri’nde olan Carneige Ortadoğu Merkezi’nde yöneticilik yapan Paul Salem, “antlaşmanın topluluklar arasında ana hedefi bir gelir gider hesabını şart koşmasıdır” demiştir. Bu bağlamda Salem’in iç politik reformlar ile ilişkili olan köktenci değişiklikleri göz önünde tuttuğu maddeler halinde aşağıdaki gibi sıralamıştır:

1. Ülke yönetimi Marunî Cumhurbaşkanı’ndan bakanlar kuruluna kaydırılmış, böylece üniversitelere özgü bir karar verme mekanizması herhangi bir hükümete verilmiştir. Cumhurbaşkanı’nın yetkilerinin çoğunun alınması onu egemen olan fakat idari gücü bulunmayan törensel bir figür haline getirmiştir.
2. Sünni Başbakanlık Kurumu ve onun oluşturduğu Bakanlar Kurulu devlet bürokrasinin günlük işlerini yönettiği için devlet işlerinde merkezi bir konumda olmuştur. Buna ilaveten Başbakan’ın atanması veya görevine son verilmesi artık, Marunî Cumhurbaşkanı’nın denetimi altından çıkmış ve atamayla uzaklaştırmada Parlamento etkin güç olmuştur.

⁸⁰⁶ N. H. Saidi, “The Economic Reconstruction of Lebanon: War, Peace, and Modernization”, der. D. Collings, *Peace For Lebanon?*, Boulder, Lynne Rienner, 1994, s. 199

⁸⁰⁷ Jürgen Endres, “Profiting from war: Economic rationally and war in Lebanon”, der. Dietrich Jung, *Shadow Globalization, Ethnic Conflicts and New Wars: A Political Economy of Intra State War*, London & New York, Routledge, 2003, s. 119

⁸⁰⁸ Georges Corm, “The War System: Militia Hegemony and Reestablishment of the State”, der. D. Collings, *Peace For Lebanon?*, Boulder, Lynne Rienner, 1994, s. 218

3. Şii Meclis Başkanlığı, Başbakanı belirlemedeki etkinliği ve görev süresinin 4 yıl uzamasıyla daha da güçlenmiştir.
4. Hıristiyanlar'a Müslümanlar'ın önünde üstünlük sağlayan eski temsil formülü yerine Hıristiyanlar ve Müslümanlar arasında katılım eşitliği sağlanmıştır.
5. Taif antlaşmasına göre, politik "confessionalim'in" kaldırılmasıyla evrensel sosyal ve ekonomik adaletin kurumlaşması ulusal bir hedefti olmuştur.⁸⁰⁹

Taif antlaşmasında sonuçta Ulusal Paktın tekrar gözden geçirilmiş bir biçimi olarak ortaya çıkmış ve tek farkı taraflar arasında sözlü olarak gerçekleştirilen ulusal paktın tam tersine kabul edilen maddeler yazıya dökülmüştür. Antlaşma Hıristiyan–Marunî topluluğun yönetsel mekanizmada yetkilerini törpülerken Müslümanlar'ın bu duruma paralel olarak yönetsel yapıdaki etkinliklerini artırmıştır. Ancak antlaşma yerkürede iki kutuplu bir Dünyadan tek kutuplu bir Dünya'ya geçerken ülkedeki çok kutuplu yapıyı çözememiştir. Bu durum da yeni bağdaşıklıklar ve yeni çatışmalara zemin hazırlamıştır. Bir bakıma topluluklar arasında nihai barışın sağlanmadığı bir durgunluk dönemine girilmiştir. Yeni politik süreçte yetkileri törpülenen Marunîler'in devletin yeniden yapılanması ve yönetsel kademelerde etkinliklerinin azalması yönündeki şikâyetleri gittikçe büyümüştür. Antlaşmanın ön gördüğü maddelere göre Sünni Başbakan ile Şii Meclis Başkanı tarafından Marunî Cumhurbaşkanı'nın yönetsel gücünün bastırılması, Hıristiyanlar arasında Ulusal Pakt ile kurulan eski hegemonyada Müslümanlar'ın hoşnutsuzluğuna benzer bir durum yaratmıştır.⁸¹⁰ Müslümanlar'ın memnuniyetsizliği devleti yıllarca istikrar, ulusal kimlik ve uzlaşmadan yoksun bırakmış ve bu durumda yeni politik sistemde eşit ve adil bir güç paylaşımı sağlanması için iyileştirici tedbirler ortaya koyulmadıkça, Hıristiyan memnuniyetsizliği ülkenin muhtemelen eski döneme benzer bir şekilde felç olmasına ve politik istikrarsızlığa yol açacaktı.⁸¹¹ Ülkedeki yeni politik dönem Suriye'nin hegemonyası altında kurulan ilk hükümette Başbakan Ömer Kerami, ülkedeki kötüye giden ekonomiyi düzelterek herhangi bir program yürürlüğe koymamış ve toplum kesimlerinde tepkilere neden olmuştur. Tepkilere fazla dayanmayan Kerami hükümeti istifa etmek zorunda kalmış ve

⁸⁰⁹ Salem, agm, ss. 77 – 78

⁸¹⁰ Ibid.

⁸¹¹ Kisrawani, agm, s. 91

yeni bir hükümetin kurulması için ülkede 20 yıl sonra yapılacak olan ilk genel seçim gerçekleşmiştir.⁸¹²

Ülkedeki Suriye varlığı temelinde Taif antlaşması ile hedeflenen beklentilere ters bir durum yaratmış ve onun varlığı topluluklar arasında özellikle Marunî kesimde rahatsızlık yaratmıştır. Bu yüzden uzun bir aradan sonra düzenlenecek seçimlere sorunlu bir şekilde girilmiştir. Taif antlaşması ile hedeflenen farklı topluluklar arasında güç ilişkilerini düzenlemeye girişiminde başarılı olursa da kriz hala sonlanmamış ve mevcut krizin nasıl çözüleceği üzerinde bölünme yaşanmıştır.⁸¹³ Bu bağlamda Marunî topluluğun büyük kısmı 1992 seçimlerini, antlaşma sürecinin oluşmasında takdir ettikleri Suriye'nin kendi birliklerini ülkenin batı bölümünden çekmesindeki isteksizliği nedeniyle boykot etmişlerdir. Zira“ herhangi bir taahhüdün olmayışı, şimdiye kadar Suriye birliklerin ülkeden tam olarak çekilmemesi Suriye baskısının kalıcı olacağı şüphesini doğurmuş ve Hıristiyanlar'ın korkusunu şiddetlendirmiştir. Onlar özgür ve demokratik seçimlerin garanti edilmesi noktasında güvensizlik duymuşlardır.”⁸¹⁴ Sonuç olarak bu durum Marunîler ve Suriye yanlıları arasında bir ayrışmayı tetiklemiş ve ülkede parçalı toplumsal yapıda gelecek olası çatışmaların ilk kıvılcımları çakılmıştır.

1992 seçimleriyle iktidara gelen hariri toplum–devlet ilişkileri bakımından uygulamaya soktuğu politikalarla topluluklar arası işbirliğini ekonomik bir temel üzerinden gerçekleştirmeyi amaçlamaktaydı. Bu bağlamda farklı toplulukları birbirleri ile ortaklaşmaya itecek canlı bir ekonomik yapının gelişimi, değişik parçalardan oluşmuş karmaşık bir toplumsal yapıyı beraberinde getirecek ve böylece “confessionalism” ortadan kalkacaktı.⁸¹⁵ Ancak Hariri dönemi ekonomik politikaları istenilen sonuçları vermemiş ve ülke ekonomisi sürekli bir şekilde alt gelir gruplarının yaşam koşullarını zorlaştırmıştır. Sadece üst gelir grupları ülkedeki ekonomik büyümeden pay alabilmişlerdir. Bununla birlikte eğitime ve sosyal harcamalara ayrılan

⁸¹² William Harris, *Faces of Lebanon, Sects, Wars and Global Extensions*, Princeton, Markus Wiener Publishers, 1997, ss. 280 – 281

⁸¹³ Muhammet Ebu Nimer – Amal I. Khoury – Emily Welty, *Unity in Diversity: Interfaith Dialogue in The Middle East*, Washington D. C, United States Institute of Peace Press, 2007, ss. 100 – 101

⁸¹⁴ Kisrawani, agm, ss. 91 – 92

⁸¹⁵ Axel Havemann, “Historiography in 20th-Century Lebanon: Between Confessional Identity and National Coalescence”, *Bulletin of the Royal Institute for Inter-Faith Studies*, Cilt. 4, No. 2, 2002, ss. 61–62

bütçe yıldan yıla azalmıştır.⁸¹⁶ Hariri politikalarına ilk tepki işçilerden gelmiş ve Hariri'nin Başbakanlık dönemine denk gelen 1992–1997 yılları ülkede uygulanan neo-liberal politikalar ve işçi ücretlerinin düşüklüğü nedeniyle hükümet ile işçiler arasında sorunlar baş göstermiştir.⁸¹⁷

Hariri'nin kurmuş olduğu ilk kabine ekonomik iyileşme ve yeni yapılanma için Horizon 2000 adı verilen bir plan yürürlüğe koymuştur. Bu plan yeniden yapılanma ve kalkınma konseyi (CDR) tarafından düzenlenmiş ve 1993 yılında parlamentoya sunulmuştur. Bu proje Lübnan'da 10 yıllık dönem üzerinden kayda değer devlet ve özel yatırımlar gerektirmekteydi. Bu planın orijinal versiyonuna göre, yeniden yapılanma ve alt yapının geliştirilmesi için devlet harcamaları için 1993 ve 2002 yılları arasında 13 milyar dolar gerekiyordu. Bu bağlamda farklı çevrelerden eleştiri dalgaları yayılmaya başlamış ve yoksulların büyük bir ihtimalle Horizon 2000 yeniden yapılanma planında unutulduğu ileri sürülmüştür.⁸¹⁸

Lübnan siyasi yaşamında Hariri genelde uygulamaya soktuğu neo liberal politikalarla 1998 yılına gelindiğinde ülkenin iç ve dış borçları artırmış ve büyüme oranı düşürmüştür. 1998 yılında Cumhurbaşkanı Emile Lahud'un görevi alması ile birlikte kabine kurma yetkisi alan Selim el-Hoss'da Hariri'nin ekonomi politikalarını devam ettirmiş ve ülke ekonomisinde tüm bu gelişmeler 1999 yılında durgunluğa neden olmuştur.⁸¹⁹ Taif antlaşmasından sonra toplum-devlet ilişkilerinin yeniden düzenlenmesi yolunda en önemli hedef confessional sistemin kaldırılması olmuştur. Ancak devlet mekanizmasını bu sistemden arındırmak parlamento tarafından tesis edilmesi gereken bir uygulamaydı.⁸²⁰ Bu durum ülke içindeki topluluklarda olumsuz bir hava doğurmuştur. Zira confessionalism ülke tarihindeki temel hedefleri eğitim ve bireysel hukuk kavramlarını devletin alanından çıkarmak ve dinsel toplulukların yönelimine bırakmaktır. Öte yandan rejimin bir diğer özelliği her bir grubun korunması

⁸¹⁶ Judith Palmer Harik, "Democracy (Again) Derailed: Lebanon's Taif Paradox", der. B. Korany – R. Brynen – P. Noble, *Political Liberalization and Democratization in the Arab World*, Lynne Rienner Publishers, cilt. 2, 1998, ss. 144 – 145

⁸¹⁷ Sami E. Baroudi, "Economic Conflict in Postwar Lebanon: State - Labor Relations Between 1992 and 1997", *Middle East Journal*, Cilt. 52, No: 4, 1998, ss. 531 – 532

⁸¹⁸ *Ibid*, s. 536

⁸¹⁹ Baroudi, "Continuity in Economic Policy in Postwar Lebanon: The Record of the Hariri and Hoss Government Examined, 1992 – 2000", *Arab Studies Quarterly*, Cilt. 24, No: 1, 2002, ss. 63 – 91.

⁸²⁰ Maurus Reinkowski ve Sofia Saadeh, "A Nation Divided", der. Haldun Gülalp, *Citizenship and Ethnic Conflict: Challenging The Nation- State*, Oxford, Routledge, 2006, s. 103

ve saygı gösterilmesi gerektiğiydi. Özellikle kendi politik varlıklarını yaşatmak için confessional sistemi sürekli diri tutmak zorunluluğunda olan zuamalar, kendilerini politik çıkar gruplarının temsilcileri olarak deklere etmişler ve devlet mekanizmasında kanun yapma ve yönetim süreçlerine katılma gibi eylemlerde bulunmuşlardır. Böylece confessionalism düpedüz bireysel alanı gasp eder. Bundan dolayı dini kurumlar ve merkezi devlet arasındaki gerilim, modernizasyon sürecine sekteye uğratmış ve bireysel yurttaşlık haklarına saygı göstermek gibi demokratik ilkelerin gerçekleşmesinde ana bir engel olarak ortaya çıkmıştır.⁸²¹ Örneğin ülkede mezhebik toplulukların kendi iç işleyişlerine bırakıldığı evlilik kurumuna ilaveten Cumhurbaşkanı Hrawi döneminde “isteğe bağlı resmi nikâh” uygulamasının getirilmeye çalışılması evlilik düzenlemelerinin her bir dini grubun esaslarına karşı bir uygulama olarak kabul edildiğinden mezhebik toplulukları rahatsız etmiş ve tüm dini gruplar olumsuz tepkiler göstermiştir. 18 Mart 1998 yılında kabinenin toplanmasına başkanlık eden Hrawi teklifini kabinedeki bakanlara oylanması için teklifi sunmuş 21 Hıristiyan ve Müslüman bakan lehte oy verirken 9 bakan karşı oy kullanmıştır. Teklife karşı oy kullanan bakanlar Başbakan Hariri'nin parlamento grubunda olmuştur. Hariri teklifte Sünniler'in gücünün zayıflayacağı yönünde sakıncalar görmüş ve onu imzalamak istememiştir.⁸²² Özellikle Sünni dini kurumlarının tepkisi çok sert olmuştur. Örneğin Sünni mahkemesinin başı Mufit Şalak bu teklifin doğrudan İslam karşıtı olduğunu ve teklifin inançları üzerinde intikamcı öğeler barındırdığını söylemiştir. Şalak hatta dinleri dışında evlenen tüm Sünni Müslüman kadınlar üzerinde boşatma gücü ile gözdağı vermiş aynı davranışı ülkedeki Lübnan Dağı ve Bekaa bölgeleri müftüleri de benimsemiştir.⁸²³

Şii topluluğunda seküler devlet yapısına ve resmi nikâha karşı olan dini lider Muhammet Mehdi Şemsettin çok önceki bir zaman dilmindeki ifadesinde bu yasanın insanların özel yaşamlarını ihlal eden ayrıca Müslüman ve Hıristiyan hukukuna zarar veren bir tehdit olarak görmüş ve Lübnan yurttaşlarının tüm mezheplerin ortak bir hukuk tarafından yönetilemeyeceğini dile getirmiştir.⁸²⁴ Ancak ülkede geniş bir tabanı bulunan Şiiler, Sünniler gibi homojen bir tavır takınmamıştır. Hizbullah ve AMAL taraftarları bu yasa teklifine farklı şekillerde yaklaşmıştır. Hizbullah teklife karşı

⁸²¹ Ibid, s. 105

⁸²² Ibid, ss. 107 – 108

⁸²³ *An – Nahar*, 26 Ocak 1998, s. 6.

⁸²⁴ *The Daily Star*, 8 Ocak 1998, s. 4.

saldırıya geçerken, AMAL örgütü lideri aynı zamanda Meclis Başkanı Nebih Berri yasayı onaylamıştır. Bununla birlikte Hizbullah kendi meclis bloğundaki milletvekillerinden İbrahim Emin el-Seyit resmi nikâh düşüncesinin ateizmin gerçekleştiricisi olduğunu dile getirmiştir. Bununla birlikte Hizbullah'ın önde gelen liderlerinden Muhammet Hüseyin Fadlallah resmi nikâh sözleşmesi yapan herhangi bir Müslüman kadın veya erkeğin reşit olduğunu bu bakımdan da bunun kabul görebileceğini ifade etmiştir.⁸²⁵

Hıristiyanlar arasında özellikle Marunîler isteğe bağlı resmi nikâh yasa teklifine saldırmışlardır. Patrik Mar Nusrallah Butrus Sfayr, çoğu Marunî politikacıların yaptığı suçlamalarda bulunmuştur. Bunun amacı geniş sayıdaki göçlerden ötürü Hıristiyanlar 'ın bir azınlık haline geldiği gerçeğiydi. İç savaştan önce Hıristiyan topluluğun büyük bir çoğunluğu seküler bir devlet mekanizmasına tarafken artık durum tersine dönmüştür. Marunî Birliğinin eski başkanı Ernest Karam açıklamasında isteğe bağlı resmi nikâh yasasıyla confessionalism arasında bağlantı kurarak Hrawi'nin yasa teklifini şu şekilde eleştirmiştir:

“Cumhurbaşkanı Hrawi politikada mezhepçiliğin kaldırılması bununla resmi nikâhın çıkışını bağlantılandırmıştır. Biz, bu hareketin mezhepler arası güç paylaşımı ilkesine aykırı olduğu gibi son derece tehlikeli olacağına inanıyoruz.”⁸²⁶

Bu bağlamda Marunîler açısından confessionalismın kaldırılması İslam'ın zafer kazanması anlamına gelecekti çünkü sayısal çoğunluk Müslümanlar'daydı.. Bununla birlikte confessionalismın savunulmasında en homojen grup olarak kendisini gösteren Sünniler'e karşılık Marunîler kendi aralarında Şiiler gibi bölünmelere uğramış ve Marunî Patrik ve Cumhurbaşkanı arasında fikir ayrılığı oluşmuştu. Confessionalismın taraftarlığı yapan ve onun kaldırılmasını istemeyen Sünniler ve Marunîler böyle bir durumun ülkede geniş bir tabana sahip olan Şiiler'e bir avantaj sağlayacağını düşünmekteydiler. Sonuç olarak Lübnan Güçleri, Hıristiyan Demokratik Birlik ve Lübnan'da İnsan Hakları Hareketi gibi birkaç Hıristiyan örgüt isteğe bağlı evliliğin confessionalismi kaldırmayı beraberinde getireceğinden ötürü yasa teklifini aykırı bulmuşlardır. Fakat Grek Ortodoks topluluğun temsilcisi Patrik George Khodr

⁸²⁵ An – Nahar, 20 – 27 Mart 1998.

⁸²⁶ An – Nahar, 21 Mart 1998, s. 6.

farklı düşünen bir din adamı olarak ortaya çıkmış ve Gerek Sünniler'in gerekse Maruniler'in tepkilerini çekmiştir. Ona göre confessionalism ülkede tüm yaratıcılığı ve evrimi durdurmuştur. Grek Ortodoks Patriğin görüşleri dünyevi gücün dinden çıkarılması ve gerçekten seküler bir devlet ve toplum tercihini benimseyen Grek Ortodoks çoğunluğuyla ahenkli olmuştur.⁸²⁷ İsteğe bağlı resmi nikâh yasası temel olarak ülkede mevcut rejimin sarsma yönünde yol açmış olduğu yorumlar çalışmamızda bu geleneksel rejimin kadına bakış açısını yansıtmaya gereğini ortaya koymuştur.

Ülkede kadının legal statüsü oldukça kötü durumdaydı. Middle East Report adlı periyodik bir dergi adına Colifornia Üniversitesi'nde Antropoloji dersleri veren aynı zamanda bu derginin editörü olan Suat Joseph ile yapılan bir görüşmede Lübnan toplumundaki kadının durumu ve bununla birlikte ülkedeki toplum–devlet ilişkilerinin karakteristik özellikleri şöyle özetlenmiştir:

“Çoğu Arap Devleti'nde olduğu gibi Lübnan'da kadınlar yaşamlarında devletin etkisini hissedemez. Onlar toplulukların ve özelde topluluk erkeklerinin etkisini hissederler. Ben Lübnan'ı, vatandaşlığın ülkedeki topluluklardan kazanıldığı, bu örneği, çok uçta olduğunu düşünürüm. Bu etnik, dini, akrabalık temelli topluluklar hatırı sayılır otorite kullanıp üyelerinden bağlılık talep ederler. Bazı toplumlarda, böyle topluluklar devlet otoritesi ile rekabet eder. Kadınlar zaman zaman bu devletten daha çok doğrudan toplulukların ataerki baskısını hissedebilir.”⁸²⁸

Tüm mezhebik gruplar, erkeğe evli kadın üzerinde kontrol kurma hakkı verirken devlette kadın üzerinde erkeğin etkini fazlaştırmada yardımcı olmaktadır. Bu durumu da örnek olarak ülkenin Anayasa'sı ile medeni hukuku arasındaki çelişki gösterilebilir. Anayasa bekâr bir kadını bir erkekle eşit haklara sahip olan yurttaş olarak tanımlarken medeni hukuk kadın evlendiğinde veya kocasının vesayeti altına girdiğinde ikinci sınıf vatandaşa indirger.⁸²⁹ Kısaca devlet, kadına karşı erkekten önce eşitsizlik üreten bir odak haline gelmiştir. Sonuçta mezhebik topluluklar yıllar boyunca bir ulus olma yönünde belli bir ortaklaşma gerçekleştiremeye de onlar kadın üzerinde dinsel otorite bağlamında görüşbirliğine varmışlardır. Örneğin Müslümanlar'da boşanma olgusu tiksinti verici bir hareket olarak kabul edilirken Hıristiyanlar da evliliğin

⁸²⁷ *An – Nahar*, 31 Mart 1998, s. 4.

⁸²⁸ Suad Joseph – Joe Stork, “Gender and Civil Society: An Interview With Suad Joseph”, *Middle East Report*, No. 183, 1993, s. 24

⁸²⁹ Lamia Rustum Shehadeh, “The Legal Status of Married Woman in Lebanon”, *International Journal of Middle East Studies*, cilt. 30, No. 4, 1998, ss. 502 – 506

bozulmazlığına inanmaktaydılar.⁸³⁰ Bununla birlikte kadın ve erkek arasındaki mal paylaşımında din mahkemeleri etkinliklerini korumaktaydılar.⁸³¹ Özellikle çalışan evli kadınların durumu toplum–devlet ilişkilerinde kadın – erkek ayrımını destekleyen örneklerden birini oluşturmuştur. Beyrut Amerikan Üniversitesi’nde asistan profesör olarak çalışmalar yapmış Shehadeh, ülkenin sosyal güvenlik yasasının 16. Maddesini göz önüne alarak bu durumu şöyle değerlendirmiştir:

“Lübnan yasalarının evli çalışan Lübnan kadınına öldürücü darbesi, hamile kaldığında inmektedir. Hamile çalışan kadınların haklarını muhafaza etmek şöyle dursun, Lübnan yasaları önlerindeki engelleri daha da arttırmaktadır. Öyle ki, hamile bir kadının annelik sigortasından faydalanabilmesi için, kocasının, karısının doğurma tarihinden altı ay öncesi itibarıyla en az üç aylık bir süredir çalışıyor olması gerekmesine karşılık, hamile kadın, buna ilâveten, doğurma tarihinden en geç on ay evvel bir sosyal güvenlik programına kaydını yaptırmış olması gerekmektedir.”

“Yasalar nezdinde bu eşitsiz muamelenin tek sebebi, kocaların karılarını evlerinde, korumaları altında tutabilmelerine yardımcı olabilmektir. Yasa koyucular, zamanında, evli bir kadının hane harici en az kocasının işi kadar muteber ve dolgun maaşlı bir iş bulması halinde, kocasına nazaran aşağı konumuna razı bir hayat sürmekten vazgeçerek, bağımsızlığını elde edebileceği kanaati gütmüş olabilecekleri varsayılabilir.”⁸³²

Kadının tüm bu anlatılar göz önüne alındığında ikincil konumdaki durumunun devlet tarafından mezhebik odaklar paralelinde baskılanması devam ederken bir yandan kadın açısından diğer Arap ülkelerine göre birtakım olumlu gelişmeler de görülmektedir. Örneğin Lübnan kadına eğitim süreçlerinde eşit fırsatların verildiği bir ülkedir. Özellikle kadınların mezun olma oranı erkeklerden daha yüksek olarak görülmüştür. Ancak kadınlar eğitim süreçlerinde eşit fırsatları sahip ve mezuniyet oranları yüksek olmasına rağmen parlamentoda temsil edilme oranı çok düşüktür. Bununla birlikte bakanlık ve alt sekreterlik kadrolarında da görev almamaktadırlar. Bundan dolayı “kadının yönetsel süreçlere katılımı bir hiçtir.”⁸³³

⁸³⁰ Ibid, s. 507.

⁸³¹ Nayla Comair Obeid, “Country Surveys: Lebanon”, der. Eugene Cotran ve Martin Lau, *Yearbook of Islamic and Middle Eastern Law*, cilt. 9, 2002 – 2003, s. 234.

⁸³² Shehadeh, agm, s. 513

⁸³³ Fadima Charaffedine, “Knowledge, Culture, and Politics: The Status of Women in the Arab World”, der. Sverker Sörlin ve Hebe Vessuri, *Knowledge Society vs Knowledge Economy: Knowledge, Power and Politics*, New York, Palgrave Macmillan, 2007, s. 126

Ülkenin en kalabalık mezhebik topluluğu Şiiiler tarihsel gelişmelerle birlikte mevcut devlet mekanizmasına karşı daha tepkili bir hal almış ve bu bağlamda topluluğun içinden çıkan Hizbullah bu tepkilerin sembolize edildiği askeri, politik ve sosyal bir kurum olarak ortaya çıkmıştır. Hıristiyan Lübnan, Birleşik Arap Devletlerinin bir parçası olarak Lübnan (Büyük Suriye Düşüncesi, Nasırcı Pan Arabizm) ülke topluluklarının uzun dönemden beri peşinden koştuğu politik idealardı. Marunî ve Sünni topluluklarının tarihsel süreçler içinde öncülük ettiği bu politik projeler zincirine 1980’lerin ilk yıllarından itibaren Şii topluluk içerisinde yankı bulan “İslami Lübnan” ideası son halka olarak eklenmişti. Özellikle kuruluşunun ilk yıllarında yapmış olduğu askeri eylemler ile adından söz ettiren Hizbullah’ın sahiplendiği bu politik proje ülkede Şii-İslam devletinin kurulmasını amaçlamaktaydı.

Hizbullah, 1990’lı yıllar ile birlikte kendisini aşamalı bir şekilde dönüştürmeye başladığı “Lübnanizasyon” projesi çerçevesinde geliştirmiş olduğu sosyal ve ekonomik politikalarla askeri bir örgüt olmanın yanı sıra bir sivil bir örgüt imajı da yüklenmekteydi. Bu özelliğiyle hareket, Marunî Kilise’nin ve Sünni topluluğun ülkedeki Makkased hareketinin bir benzerini, Şii toplumuna yönelik kurmuş ve sosyal dayanışma ve yardımlaşma ağıyla ihtiyaç sahiplerine, yoksullara, bakıma muhtaç insanlara ekonomik destek sağlamaya başlamıştı.⁸³⁴

Askeri eylemlerle başlayan ve sonraki dönemlerde sosyal ve politik etkinlikleriyle sürekli büyüyen örgüt özellikle sivil toplum bileşenleriyle dikkatleri çekmiştir. Uluslararası Şii ağıyla İran’a bağlılığı çoğu zaman Lübnan ulusuna sadakatının sorgulanmasına neden olmuştur. Harekette bu eleştirileri göz önüne alarak ve 1991 yılında patlak veren Körfez savaşından sonra partileşerek 1992 seçimlerine katılmıştır. Bu olay kamuoyunda Hizbullah’ın Lübnanizasyon evresi olarak kabul edilmiştir.⁸³⁵ Ancak Hizbullah’ın seçimlere katılması “confessional” rejimi benimsemesi anlamına gelmemiştir. Hizbullah laik Şii hareketi AMAL örgütü gibi mezhepçi anlayışın feshedilmesinin güçlü bir taraftarı olmuştur. Ancak Lübnan

⁸³⁴ Kasım, *age*, 97

⁸³⁵ Roschanack Shaery-Eisenlohr, *Constructing Lebanese Shi’ite Nationalism: Transnationalism, Shi’ism, And Lebanese State*, Chicago University, 2005, s. 77 [Basılmamış Doktora Tezi]

Parlamentosu'nda Hizbullah'ın sekiz temsilcisinden biri olan Ammar Musavi'ye göre "içinde bulunulan dönem böyle bir duruma elverişli değildir" ifadesini kullanmıştır.⁸³⁶

Hizbullah'ın "Lübnanizasyon" süreci bir bakıma, hareketi, var olan iktidarlar ve devlet kurumlarına karşı Şii halkın sözcüsü haline getirmiş ve ülkede toplum – devlet ilişkileri bağlamında hareketi Şii topluluk ve Lübnan hükümetleri arasında konumda yapılandırmıştır. Bu bağlamda yapmış olduğu uygulamalar onun niteliğini Amal Saad Ghorayeb şu şekilde ifade etmektedir:

"Küçük bir direniş hareketi olduğu kadar sosyal canlanma ve genel bir politik parti rolü oynamasını gerektiren geniş bir sosyal harekete doğru biçim değiştirmiştir."⁸³⁷

Lübnan politikasına damgasını vuran 1992 yılından suikast sonucu öldürüldüğü 2005 yılına kadar 13 yıllık politik yaşamının 10 yılını Lübnan Başbakanı olarak sürdüren Hariri, 2 yıllık aradan sonra 2000 yılı seçimlerinden zaferle ayrılmış ve daha güçlü bir şekilde Başbakanlık koltuğuna oturmuştur.⁸³⁸ Meclis yapısı ise çoğunlukla Suriye yanlılarından oluşmuştur.⁸³⁹ Hariri toplum kesimlerinin belli bir bölümü tarafından, uygulamaya koyduğu neo-liberal politikalar ile birtakım eleştirilerle karşı karşıya kalmış olsa da Neredeyse iki on yıllık zamanı kapsayan iç savaştan sonra ülkeyi yeniden inşa etmede gösterdiği performans onu ülke halkının gözünde güvenilir bir politikacı haline getirmiştir.⁸⁴⁰ Özellikle 2000 seçimlerinden sonra yapılan bir araştırmada sizce esas Sünni Lider kimdir? Sorusuna katılımcıların büyük çoğunluğu Refik Hariri olarak cevaplandırmıştır.⁸⁴¹

2000'li yıllar Lübnan'da ülke içi dinamiklerinin Suriye ve İsrail gibi ülkelerin uzun bir süre devam eden askeri hegemonyalarına karşı tepkilerini sertleştirdikleri bir dönem olmuştur. Bu tepkiler meyvelerini vermeye başlamış ve ilk olarak ülkede 1982 yılından beri belli bir askeri gücü bulunan İsrail Mayıs 2000'de kendi güçlerini çekmeye başlamıştır. Bu durum Hizbullah'ın zaferi olarak kimi odaklarca lanse edilse de aynı

⁸³⁶ Aktaran Stefan Rosiny, *Islamismus bei den Shiiten im Libanon: Religion im Übergang von Tradition zur Moderne*, Berlin, Das Arabische Buch, 1996, s. 160

⁸³⁷ Amal Saad-Ghorayeb, *Hizbullah: Politics and Religion*, London, Pluto Press, 2002, s. 53

⁸³⁸ Samir Makdisi, *Lessons of Lebanon: The Economics of War and Development*, London New York, I. B Tauris&Company, 2004, s. 93

⁸³⁹ Farid El-Khazin, "Lebanon-Independent No More", *Middle East Quarterly*, 2001, s. 48.

⁸⁴⁰ Walden Publishing, *Lebanon Profile (2006/April)*, World Information, 2006, s. 111

⁸⁴¹ http://www.information-international.com/pdf/postelections_2000-english.pdf 'den sağlanmıştır.

zamanda bu geri çekilmenin olağanüstü bir eylem olarak yorumlanmaması gerektiği ve geri çekilmenin tam olarak da tamamlanmadığı belirtilmektedir.⁸⁴² Bununla birlikte İsrail'in geri çekilme sürecinin gerek askeri gerekse Suriye ve İran destekli diplomatik beceri ürünü olduğu ayrıca İsrail kamuoyundaki tepkilerinde bu sürece katkıda bulunduğu öne sürülmektedir.⁸⁴³

İsrail'in geri çekilişinden sonra ABD, 2003 yılında Irak'taki rejimi çökertip bu ülkenin yeniden yapılandırması için başarısız girişimlerde bulunmuştur.⁸⁴⁴ Bu başarısız girişimin yanı sıra ABD İran ve Suriye üzerinede baskı yapmaya başlamıştır. Bu bağlamda Lübnan bir kez daha önem derecesi yüksek bir alan haline gelmiştir. 1991 yılındaki patlak veren Birinci Körfez Krizinde ABD tarafında yer alan bölge ülkelerinden biri olan Suriye, ABD'nin de göz yummasıyla, Lübnan'da Taif sonrası dönemde hegemonyasını tam olarak dayatabilmiştir. Ancak Suriye'nin ABD'nin yeni işgal planına destek vermemesi en büyük küresel güç tarafından hedef alınan ülkelerden biri olmasına neden olmuştur. Bu bağlamda Lübnan'ı Suriye'nin kontrolünden çıkarmak ve Suriye–İran eksenli ittifakı zayıflatmak istemiştir. Ayrıca ülke içinde de Suriye karşıtlığı propagandasını yürürlüğe koymuştur.⁸⁴⁵ 5 Haziran 2004'te ABD ve Fransa Başkanları Lübnan'ın yabancı ülke hegemonyasından kurtulması gerektiği üzerinde anlaşıklarını deklere etmişlerdir.⁸⁴⁶

Lübnan'ı ilgilendiren uluslararası politikadaki bu gelişmeler ülke içinde de Suriye'nin askeri ve politik varlığına karşı itirazlar yükseltmiştir. Özellikle İran ve Suriye'nin ülkedeki durumun değişmemesi yönündeki tavırları onları daha statükocu bir tutum almaya iterken ABD değişimci politikalar uygulamak istemiştir. Bu bağlamda ABD'nin revizyonist politikaları desteklemesi ülke içindeki Hıristiyanlar'ı cesaretlendirmiş ve Hıristiyanlar bu durumu Suriye'yi Lübnan'dan çıkarma ve geçmiş

⁸⁴² David Hirst, "South Lebanon: The War That Never Ends?" *Journal of Palestine Studies* 29, no.3, 1999, ss. 8 – 12.

⁸⁴³ Gil Merom, *How Democracies Lose Small Wars*, Cambridge, Cambridge University Press, 2003, ss. 155 – 229

⁸⁴⁴ Daniel Byman, "After the Storm: US Policy toward Iraq since 1991", *Political Science Quarterly*, cilt. 115, no. 4, 2000–2001, ss. 493–516

⁸⁴⁵ Adham Saouli, "Stability Under Late State Formation: The Case Lebanon", *Cambridge Review of International Affairs*, Cilt 19, No. 4, 2006, s. 712.

⁸⁴⁶ Bush ve Chirac'ın ortak basın açıklaması. www.whitehouse.gov/news/releases/2004/06/20040605-6.html. 2 Nisan 2006 yılında erişilmiştir.

dönemdeki güçlü pozisyonlarını tekrar ele geçirme fırsatı olarak algılamışlardır. Hıristiyanlar'ın çoğunluğu revizyonist politikalara destek verirken ABD politikalarının işleyebilmesinde kilit rol ülkedeki Müslüman gruplarda olmuştur. Müslüman gruplardan Şiiiler için ülkede İran ve Suriye'nin zayıflatılması kendi çıkarlarının tehlikeye düşmesine neden olacak ve 2000 yılında Hizbullah'ın İsrail karşısındaki zaferini tersine çevirebilecek bir hareketti. Bu bağlamda revizyonist politikaların ülkede gerçekleşmesi için Sünnilerin ve daha az sayıda bir topluluk olan Dürzîlerin destekleri şarttı. Bu aktörlerin tavırları ülkedeki güç dengelerini belirleyecek ve bölgedeki dengeleri de etkileyecekti. Sünni toplulukta bu muhalefetin öncülüğünü de daha önce Suriye hegemonyası içinde Başbakanlık görevini yürüten Refik Hariri yapmıştır. Dürziler'de ise Velid Canpolat artan Amerikan etkisi ve Lübnan'dan Suriye'nin olası geri çekilmesiyle Suriye'nin izole edileceği düşüncesini sezmiş ve bu güç dengelerini gözeterek ABD politikalarına kaymıştır.⁸⁴⁷

Hariri bu süreçte Suriye tarafından desteklenen Emile Lahud'un görev süresinin uzatılmaması talebiyle Suriye yanlıları – Suriye karşıtları arasındaki gerilimin tırmanmasına neden olmuş ve Suriye karşıtları Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, ilan ettiği 1559 sayılı karar uyarınca Suriye'nin ülkedeki askeri varlığını sonlandırmasını ve Hizbullah'ın silahtan arındırılmasını istemiştir. Bu hamleye karşı meclisin Emile Lahud'un görev süresini 3 yıl uzatması krizi doruk noktaya ulaştırmıştır. Bu olaydan 5 ay sonra Başbakan Hariri'nin bir suikast sonucu öldürülmesi, ABD'nin Lübnan'da Suriye varlığının sonlanması yönündeki kampanyasının yoğunlaşmasına neden olmuş ve ABD güdümündeki Birleşmiş Milletler Hariri, cinayeti ile ilgili uluslararası bir komisyonun kurulmasını kararlaştırmıştır. Bu komisyonun raporları açıklandıkça ülkedeki Suriye karşıtlarının sesleri daha da yükselmiş ve ülkede Suriye varlığına son vermeye ve Hizbullah'ın askeri ve politik gücünü kırmaya yönelik bir koalisyonun oluşmasına neden olmuştur.⁸⁴⁸ Bu gelişmelerin akabinde ülkede askeri güçlerini bulunduran Suriye, uluslararası kamuoyunun kendi askeri güçlerini ülkeden çekmesi yönünde kampanyaların odağı haline gelmiş ve ülkedeki Suriye karşıtı koalisyonun eli güçlenmiştir. Uluslararası tepkiler sonucunda da Suriye, 26 Nisan 2005

⁸⁴⁷ Saouli, agm, s. 712

⁸⁴⁸ Özge Özkoç, "Lübnan Savaşı Üzerine", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, cilt. 61, no. 3, 2006, s. 311

yılında istihbarat güçleri ve askeri birliklerini çekerek Lübnan'daki 29 yıllık askeri varlığını sonlandırmıştır.⁸⁴⁹

Tüm bu gelişmeler ışığında gerçekleşen 2005 seçimleri ise Suriye karşıtı “14 Mart güçlerinin” zaferi ile sonuçlanmış ve 14 Mart güçleri Meclis'te 128 sandalyenin 72'sini elde etmiştir. 2005 seçimlerinin genel görüntüsü ülkenin tarihindeki mezhebik çatışmaların yeni bir boyuta evrildiğinin de bir göstergesi olmuştur. Confessionalism ülkede 2000'li yılların ortalarında toplulukları farklı hatlara sürüklemiş ve bu bağlamda geleneksel bölünme Müslümanlar ve Hıristiyanlar arasındayken yeni hizipleşme Şiiler ve Sünniler arasında olmuştur. Ülkede yıllarca seküler hatta mücadele veren Müslüman gruplar içinde Sünniler Taif sürecinde gittikçe artan Suudi Arabistan desteğiyle, Şiiler de 1980'lerin başlarında Hizbullah'ın savunmuş olduğu İran destekli Şii-İslamcı doktrinle ayrılmış ve seküler mücadele zayıflamıştır. İki farklı Müslüman grubun farklı uluslararası odaklara yönelişi ve bu bağlamda ülke içinde gelişen politik olaylar artık farklı saflarda kamplaşmalarına neden olmuştur. Bu ayrımların boyutları ülke içinde Sünni-Şii çatışmasını önlemeye yönelik çağrılara varmıştır. Ülkedeki nüfusu gitgide azalan Hıristiyanlar ise bu iki grubun arasında geçmiş dönemlerde Dürzîlerin tarafsız pozisyonunu almıştır.⁸⁵⁰ Aynı zamanda Hıristiyan grup Marunîler içinde de benzer bir ayrışma gerçekleşmiştir. Marunîler Suriye yanlıları ve karşıtları olarak ayrılmıştır. Cumhurbaşkanı Emile Lahud Suriye yanlısı bir tutum takınırken Lübnan güçleri lideri Samir Geagea ve Ketaib lideri Âmin Pierre Cemayel 14 Mart güçlerini desteklemişlerdir. Ayrıca 1990'lı yıllarda Suriye karşıtı cephede yer alan Michael Aun'da Suriye destekli Hizbullah'ın eylemlerine arka çıkmıştır.⁸⁵¹

Hizbullah önemli bir güç olarak etkinliğini sürdürmüştür. Fakat Hariri suikasti Sünniler ve Dürzîler'in Hizbullah direnişine bakışı değiştirmiştir. Örneğin 2004 yılında Sünni ve Dürzî topluluklar arasında Hizbullah'ın silah bırakmasına karşı olanların sayısı oranı her iki toplulukta da %88'lik bir düzeydeyken suikast sonrası Hizbullah bu topluluklar arasında itibar kaybına uğramıştır. 2006 yılında Sünniler'in sadece %55 ve

⁸⁴⁹ Eyal Zisser, *Commanding Syria: Bashar al – Asad and First Years in Power*, London New York, I. B Tauris&Company, 2007, s. 172

⁸⁵⁰ Saouli, agm, s. 713

⁸⁵¹ http://en.wikipedia.org/wiki/Lebanese_general_election_2005'den erişilmiştir.

Dürziler'in ise %26'sı Hizbullah'ın silah bırakmasına karşı olmuşlardır.⁸⁵² Suriye'nin ülkedeki askeri varlığını sona ermesi ve Hizbullah'ın topluluklar arasındaki prestij kaybı örgütün askeri varlığını tasfiye etmek için İsrail'in kapsamlı bir askeri harekât yapmasına yol açmıştır. Bu askeri hareketle temel amaç herhangi bir lojistik destekten yoksun Hizbullah'ın askeri olarak zayıflatılması ve Lübnan politik yaşamına silahlarından arındırılmış bir şekilde eklenmesiydi. Bu bağlamda İsrail'in 2006 yılındaki saldırıları ve akabinde yaşanan iç politik gelişmeler toplulukları Hizbullah karşıtları ve yandaşları şeklinde bölmüş ve tarihsel süreçte topluluklar arasında baş gösteren krizler halkasına bir tane daha eklenmiştir.

Hizbullah ile İsrail arasındaki savaşta Lübnan ordusu herhangi bir rol üstlenmemiştir. Bunun en önemli nedeni ordunun mezhebik yapıya göre düzenlenmiş olmasıydı. Ülkede grupların kendi varlıklarına karşı güçlü bir ordunun tehlike yaratabileceği düşünmesi ordunun zayıf tutulmasına neden olmuştur. Bu yüzden ordu yeterli donanımı olmayan ve 1975–1990 yıllarındaki iç savaşta yardıma muhtaç bir görgü tanığı olarak görülmüştür. Bununla birlikte eski bir Lübnanlı Tuğgenereal Elias Hanna, ABD tarafından gerekli lojistik ve silah desteği sağlansa bile ordunun operasyon yetkinliğinin artması için en az 3–5 yıla ihtiyacı olduğunu belirtmiştir. Toplum–devlet ilişkilerinde önemli bir öge olan bu kurum kimi kriz dönemlerinde kendi bünyesinden çıkardığı kişiliklerle kritik dönemlerin aşılmasında etkin olmuştur. Bu bağlamda 1958 yılında Fuat Şahap ve 1998 yılındaki Emile Lahud asker kimlikleriyle ülkede Cumhurbaşkanlığı görevini yürüterek Lübnan'ın belli dönemlerde karşı karşıya kaldığı krizlerin aşılmasında yardımcı olmuşlardır. Bu bağlamda Hama'ya göre ülkede mevcut krizlerde ordu rolünü açıkça tanımlamalı ve sosyal ve politik konsensüsü sağlayacak bir nitelikte olmalıydı. Lübnanlı general ayrıca korkutucu olmayan bir ordunun ülke içindeki diğer askeri güç Hizbullah ile mücadele edemeyeceğini de vurgulamıştır. Zira böyle bir durumu engelleyici faktörler mevcuttur. Bunlardan ilki Lübnan ordusu sahip olduğu 11 mekanize tugayın altısı Hıristiyanlar, Şiiiler ve Sünniler'den oluşmuş ve özel birlikler iç savaş sürecinde mezhebik bağlılıklardan dolayı parçalara ayrılmıştır. Taif süreci sonrası tüm toplulukların milis kuvvetleri ordu içine çekilmiş ve iç savaş sürecinden yeni çıkmış mezhebik odaklar çatışmalarını ordu içine taşımışlardır. İkinci

⁸⁵² Abdo Saad, "A Reading of the Polls", *al-Safir*, 2 March, 2006. Aktaran Saouli, agm, s. 713

etken ise 1976–2005 yılları arasında Suriye'nin ordu birimlerine sızması ve çoğunlukla Hizbullah'ın yine kilit noktalarda kendi yandaşlarının olmasıdır. Bununla birlikte ordunun Hizbullah ile olası bir mücadeleye girişmesi ve ordu içinde birçok Şii kökenli asker bulunması yeniden bu kurumu mezhebik hatlarda bölebilmeye ihtimalini doğuracaktır. İşte tüm bu etkenler ordunun revizyonist yapılanmasını engelleyici niteliktedirler.⁸⁵³ Kısaca toplum–devlet ilişkileri açısından önemli bir kurum olan ordu içinde bulunduğu durumdan dolayı taraflar arasındaki kamplaşmada nötr bir biçimde varlığını sürdürmektedir.

Ülke içinde son yıllardaki en önemli gelişmeler toplulukların nüfus yapısıyla ilgili olmuştur. Amerikan haber alma örgütü CIA tahminlerine göre ülkedeki Müslümanlar toplam nüfusun % 60'ını Hıristiyanlar ise % 40'ını oluşturmaktaydı. Bu bağlamda İsrail'in 12 Temmuz'da başlattığı 34 gün savaşını nüfus sayısını Hıristiyanlar'ın aleyhine etkileyebilirdi. Bu bağlamda Tyre Başpiskoposu Chucrallah Nabil Hage, bu durum farkına varmış son İsrail saldırıları ile başlayan toplu göçleri engellemeyi denemiştir. Bununla birlikte Hıristiyan topluluk arasında bir işsizlik sorunu baş göstermiştir. Ülkedeki Hıristiyan nüfusun azalmasını önlemek için Maronite Kilisesi'nin de Hizbullah'ın, inşa ettiği muazzam sosyal refah ağıyla yarışamaz oluşu Lübnan'ı Hıristiyanlar için artık hiçbir geleceğin olmadığı bir yer haline getirmiştir.⁸⁵⁴

2006 yılındaki 34 günlük savaşın en önemli sonuçlarından biri Hizbullah'ın gerek devlet kurumlarında gerekse toplum içinde iyi nüfus edebildiği ve kurmuş olduğu geniş sosyal hizmet örgütlenmesiyle devlet için de bir devlet yarattığı görülmüştür. Tüm bu özellikleri yanında Hariri suikastı ile birlikte yitirdiği saygınlığı da İsrail karşı gösterdiği dirençle yeniden kazanmış ve Hıristiyan ve Müslüman politikacılar direnişe dayanışma mesajı yayınlamışlardır. Ancak savaşın yarattığı kriz, toplumun mezhebik konumlanışındaki kusurlu halini de etkilemiştir. Çünkü toplam nüfus içinde toplulukların oranı Hıristiyanlar ve Şiiler %35, Sünniler %25 ve Dürzîler ise %5 olarak tahmin edilmiş ve bu bağlamda bazı mevkilerin hala özel gruplara verilmesi

⁸⁵³ www.findarticles.com/p/articles/mi_m2742/is_371/ai_n24994445'den sağlanmıştır. Ed Blanche, "Mission Impossible", *MiddleEast*, September 2006, sayı: 371.

⁸⁵⁴ Başpiskopos Lübnan 'da kalmak için kiliseye söyledi: "Siz yapacaksınız", *USA Today*, 07347456, 21 Ağustos 2006, Academic Search Complete adlı veri tabanından erişilmiştir.

memnuniyetsizlik yaratmıştır.⁸⁵⁵ Gazeteci Jon Lee Anderson iç savaş ihtimaline dikkat çekerek bir Marunî iş adamının ifadesini kullanır: “iç savaş herkesin aklındadır ama hiç kimsenin konuşmayacağı bir şeydir”⁸⁵⁶

Ülkede 2006 savaşı ile başlayan kaotik ortam görev süresi üç yıl uzatılan ve 2007 yılında dolan Emile Lahud’un yerine gelecek yeni cumhurbaşkanının seçimi üzerinde anlaşmazlıkla devam etmiştir. Özellikle yeni Cumhurbaşkanı’nın seçim süreci bütün krizlerde olduğu gibi tekrar dini grupların ayrışmasına neden olmuş ve bu ayrışma süreçlerine ABD ve Fransa gibi küresel güçler ve Suudi Arabistan, İran ve Suriye gibi bölge ülkeleri taraf olarak katılmışlardır. Bu bağlamda Sünni, Dürzî ve Marunî grupların oluşturduğu ve Batı ülkeleri ve Suudi Arabistan tarafından desteklenen 14 Mart Birliği mevcut Meclis çoğunluğuyla bir Cumhurbaşkanı’nın seçilebileceğini dile getirmişlerdir. Suriye ve İran tarafından desteklenen Şii gruplar ve durumdan hoşnut olmayan Hıristiyanlar ise böyle bir hareketin illegal olduğunu öne sürmüşlerdir. Hatta böyle bir seçimin savaş deklerasyonuna eş değerde bir hareket olduğunu ilan etmişlerdir. Bu konuda 14 Mart birliğinin karşısında yer alan eski General Michael Aun iktidardaki koalisyon modeliyle seçilecek Cumhurbaşkanı’nı destekleyen ülkelerin onu korumak için ordularını göndermek zorunda kalacaklarını ifade etmiştir. Ülkenin Mandater rejimden itibaren en büyük sıkıntı çektiği politik olaylardan biri olan Cumhurbaşkanlığı seçimleri toplum–devlet ilişkilerine günümüzde de zarar veren bir etken olmaya devam etmiştir.

⁸⁵⁵ Örneğin Başbakanlığın Sünni Müslümanlar’ın elinde olması.

⁸⁵⁶ www.newyorker.com/archive/2006/08/07/060807fa_fac’den sağlanmıştır, Johh Lee Anderson, “The Battle For Lebanon”, *New Yorker*, 8/7/2006, cilt. 82, sayı: 24.

SONUÇ:

Lübnan'da tarihsel dönemlerde toplulukların varlığını belirleyen etkenler nüfus ve göç hareketleridir. Zira tarihten beri varolan göçlerle topluluklar ya ülkeye toplanarak diğer topluluklardan sayıca daha fazla olmuş ya da farklı coğrafyalara dağılarak sayıları azalmıştır. Örneğin Osmanlı Lübnan'ında Emirler tarafından Dürzî bölgelerine göçe teşvik etmesi ve farklı etkenler Marunîler 'i zamanla Emirliğin en kalabalık topluluğu haline getirmiştir. Ancak aynı topluluk XIX. yy'daki Kuzey Afrika, Avrupa ve Kuzey ve Güney Amerika'ya ve yine 1975–1990 yılları arasında benzer kıtalara göçlerle sayıca azalmıştır. Ayrıca son yaşanan İsrail saldırısı ve ülkenin içinde bulunduğu politik istikrarsızlık da göç süreçlerini devam ettirmekte ve bu durumdan en çok ülke Hıristiyanları etkilenmektedir. Buna ilaveten ülkedeki Müslüman gruplar gerek mandater sistemin uygulamaları gerekse hızlı doğum oranlarıyla gittikçe daha kalabalık topluluklar haline almıştır.

Çoğunluktaki topluluklar alt gelir grubu üyeleri olarak ülkedeki ekonomik yaşama üretici güç olarak katılmışlardır. Osmanlı Lübnan'ında Dürzî toprak sahipleri hesabına çalışan Marunî köylüleri ve Fransız manda rejimi ve ülkenin bağımsızlığını kazandıktan sonraki dönemlerde üretici güç olarak faaliyet yürüten Müslüman emekçiler bu duruma örnek gösterilebilir. Çoğunluktaki toplulukların ekonomik etkinlikleri zaman içinde kendi taleplerini yükses sesle dile getirmelerini sağlamıştır. Reform olarak nitelendirilen bu istekler tarihin her döneminde alt gelir grubundaki çoğunluğun üst gelir grubundaki azınlıkla mücadele etmesine neden olmuş ve ekonomik ve idari düzenlemeler yönünde talepleri artırmıştır. Bu bağlamda azınlık grupları baskı ve şiddet yöntemlerini kullanarak bu isteklerin önüne geçmeye çalışmıştır. Fakat çoğunluktakiler de bunlara tepki göstermekten geri durmamış ve onlar da taleplerinin yerine getirilmesi amacıyla geniş katılımlı isyanlara kalkışmışlardır. Örneğin 1820, 1858 – 1861 yılında Dürzî toprak sahiplerine karşı Marunî köylülerin isyanları, Fransız manda rejimi döneminde Müslüman ayaklanması ve 1975 – 1990 yılları arasında meydana gelen iç savaşın başlangıcı olarak bilinen Şii balıkçıları ayaklanması.

Reformlardaki en temel istekler idari yapının yeniden düzenlenmesiyle ilgilidir. Bu bağlamda Osmanlı Lübnan'ında Dürzî ayrıcalıklarının kaldırılması ve vergilendirmelerin yeniden düzenlenmesi yönündeki Marunî talepleri ve Müslümanlar'ın mandater rejim ile bağımsızlık sonrası Lübnan'ındaki confessional rejimin ve Hıristiyan ayrıcalıklarının sona erdirilmesi çerçevesindeki istekleri benzer reform girişimleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca reformların hayata geçirilmesi uğruna yapılan mücadeleler belli bir seviyeye ulaşmıştır. Örneğin Mutasarrıflık döneminde Dürzî toprak sahiplerinin idari yapıdaki etkinlikleri azaltılmış ve idari işleyişte halkın temsilcisi sıfatıyla görev alan konseyin etkinliği gittikçe artmıştır. Buna ilaveten Ulusal Pakt'ta kararlaştırılan 6/5 parlamento temsil oranının Taif süreci ile birlikte %50-50 olarak Müslümanların lehine yeniden düzenlenmesi de başka bir örnek olarak verilebilir.

Taleplerinin yerine getirilmeme noktasında ve baskı süreçleri uygulandığı zaman topluluklar birbirlerine karşı güçlerini kabul ettirebilmek için dış dinamiklerle ilişkilerini geliştirerek kendilerine çıkar sağlamaya çalışmıştır. Bu bağlamda gerek büyük imparatorluklar gerek küresel güçler ve de bölge ülkeleri kendi varlıklarını dayatmak ve Ortadoğu coğrafyasının tamamında politik üstünlüklerini kabul ettirebilmek için bu ilişkilerden faydalanmaya çalışmıştır. Kısaca devletler ülkenin kırılğan toplumsal yapısını kendi hegemonik çıkarları doğrultusunda bir basamak olarak kullanmışlar ve hala da kullanmaya devam etmektedirler. Örneğin Osmanlılar döneminde Marunîler'in geleneksel koruyucusu Fransa, Osmanlı merkezi hükümeti ile Dürzî toprak sahipleri arasındaki güçbirliği, Dürzî-İngiliz işbirliği ve iki kaymakamlık döneminde Grek Ortodokslar'ın üçüncü bir kaymakamlık talebini destekleyen Rusya bu duruma örnek gösterilebilir. Buna ilaveten modern dönemde Büyük Suriye taraftarlarının 1930 ve 1940'lı yılların sonlarında Sünniler'le yaptıkları işbirliği, Falanjist Parti-İsrail işbirliği, 1958 krizinde Nasır'ın Pan-Arabizm politikasında Mısır'ın ülke Müslümanlarının üzerindeki etkisi, 1980'lerin ikinci yarısında Suriye-Marunî topluluklar arasındaki işbirliği, Sünniler ve Suudi Arabistan arasındaki işbirliği son olarak ülke Şiiler'i ile İran ve Suriye arasındaki güçbirliği örnek olarak verilebilir.

Lübnan'da Müslüman ve Hıristiyan tanımları genel olarak ortaya koyulsa da ülkenin siyasi yapısı mezhebik grupların faaliyetlerine dayanmaktadır. Bu bağlamda

ülkede ne kompakt bir Hıristiyan kimliği ne de Müslüman kimliği hâkim olmuştur. Ülkenin politik işleyişinde çıkarları ortaklaşan mezhebik gruplar Müslüman–Hıristiyan farkı gözetmeksizin tarihte ittifaklar meydana getirebilmişlerdir. Günümüzde de bu siyasi geleneğini devam ettirerek ülkenin politik sürecine yön vermektedirler. Emirlik döneminin ilk yıllarında Şii'lere karşı gerçekleştirilen Dürzî–Marunî işbirliği, Arap ulusçu hareketleri içinde Müslüman gruplar ile Grek Ortodokslar arasındaki işbirliği ve günümüzde Şii topluluğa karşı konuşlanan ve içinde bir kısım Marunî, Dürzî ve Sünni'nin yer aldığı 14 Mart Güçleri örnek olarak ifade edilebilir.

Mezheplerde kendi içinde homojen özellikler göstermemektedir. Herhangi bir mezhebik yapı içinde ideolojik ve konjonktürel kimi kıstaslar farklı politik odakların ortaya çıkmasına zemin hazırlamış ve mezheplerin kendi içindeki bölünmeleri tetiklemiştir. Dürzî topluluk içinde yenilikçi Canpolatlar ve gelenekçi Aslanlar bölünmesi, 1960'lı yıllarda Marunîler arasında Şamun ve Şihap taraftarları arasındaki ayrımlar, Sünni topluluk içinde solcu Refik Karami ile sağcı Saib Selam arasındaki görüş ayrılıkları, Şii topluluktaki laik ve dini ayrımlar temelinde oluşan AMAL–Hizbullah ayrımı, Falanjist Partisi içindeki konjonktürel ayrımlar ve Marunîler arasındaki Aun–Gaegae ayrımları göze çarpmaktadır.

Mezheplerde ötekileştirme, bir zamanlar aynı mezhep içinde olup zamanla dinsel tercihlerini başka bir yöne kaydıran gruplarda görülmektedir. Hâkim mezhebik topluluklar içinden kopmalarla oluşan yeni mezhepler koştukları mezheplerin baskılarıyla karşılaşmışlar ve bu yüzden diğer topluluklar içinde aynı mezhebik düşünceyi paylaşan topluluklarla işbirliği yaparak bir denge arayışına girmişlerdir. Örneğin, Grek Ortodokslar ile Grek Katolikler arasındaki olumsuz ilişkiler Grek Katolikleri Marunîler'le yakınlaştırmıştır. Yine Ermeni Ortodokslar'dan kopmalarla oluşan Ermeni Katolikler, Ortodokslar tarafından baskılarla yüz yüze kalmıştır. Şii'lik mezhebinin bir türevi olan Dürzîler ise Osmanlı–Sünni devlet aygıtı ile işbirliği yapmış ve bu şekilde Şii topluluk üzerinde kendi hegemonyalarını kurabilmişlerdir. Ayrıca tüm Osmanlı topraklarındaki geleneksel Sünni–Şii ayrımı burada da etkilerini göstermiş ve tüm mezhepler kendi hukukları ile adli işleri yürütebilirlerken Şii'lerin dinsel hukukları yok sayılmıştır.

Ülkede toplum–devlet ilişkilerinin özünü toplulukların birbiriyle ilişkileri oluşturmaktadır. Geleneksel Lübnan Emirliği ve modern Lübnan tarihinde toplum kesimleri ve onun üzerinde temellenen iktidar odakları farklı mezhebik toplulukları temsil etmiş ve bu bağlamda toplum–devlet ilişkileri bir bakıma topluluklar arası güç ve iktidar mücadelesi haline gelmiştir. İktidar mücadeleleri ise ülke tarihinde sınıfsal ve farklı milliyetçilikler gibi politik idealarla simgeleşmiş ve bu akımlar topluluklar arası uzlaşmayı olumsuz kılan içerimlerle dolu olmuştur. Bu politik idealar mezhebik topluluklardaki üyeleri etkilemekte ve bu durumda mezhepler arası rekabeti körükleyerek çatışma süreçlerini hızlandırmıştır. Günümüz Lübnan’ın da bu durum farklı bir özellik göstermeden devam etmektedir. Bu yüzden Lübnan da zaman içinde sürekli tekrar eden kan, şiddet ve gözyaşı sarmalından kurtulamamaktadır. Bu duruma başlıca örnekler sırasıyla şunlardır. Osmanlı döneminde ve 1920’li yıllarda dillendirilen “Hıristiyan Lübnan” söylemi, ülke Müslümanlarının peşinden koştuğu “Büyük Suriye Miti” ve ülkedeki Nasırcıların Lübnan’ı BAC’ın bir parçası olarak kabul etmeleri ve son olarak Şii topluluk içinde dile getirilen “İslami Lübnan” fikridir.

Toplulukların ülkenin toplumsal hayatında öne çıkmalarında ve varlıklarını güçlü bir şekilde kabul ettirmede kendi bünyelerinden çıkardıkları organizasyonların payları çok büyüktür. Bu örgütler toplulukların taleplerini dile getirmede kullandıkları yöntemlerle ön plana çıkmışlardır. Mezheplerin bünyelerinden çıkmalarına rağmen yürüttükleri diplomatik faaliyetlerle de uluslararası siyasette önemli bir figür haline gelebilmişlerdir. Yarattıkları yardım ağları ve silahlı güçlerle ülkede ve topluluk içindeki güçlerini pekiştirebilmektedirler. XVII. yy.’dan sonra büyük bir aşama kaydederek hem ekonomik hem de politik güç olan Marunî Kilise’si ifade ettiğimiz duruma örnek verilebilir. Ayrıca Sünni topluluk içindeki filizlenen Makassed adlı örgüt sosyal yardım etkinliklerinin yanı sıra 1950’li yıllarda aktif olarak politik faaliyetlere de katılmıştır. Günümüzde bu geleneği devam ettiren örgüt ise Hizbullah’tır. Hizbullah’ın yukarıda saydığımız yapılanmalardan en belirgin farkı askeri gücünün boyutlarının güçlü devletlerle baş edebilecek yetkinlikte olmasıdır.

Modern Lübnan’da toplum devlet ilişkilerinin karşı karşıya kaldığı en büyük sıkıntı Osmanlı Lübnan’ından taşınmış olan feodal ilişkilerdi. Bu ilişkiler yeni devlet biçimine güçlü aileler tarafından taşınmıştır. Bu bağlamda Lübnan’ın bağımsız bir

devlet olarak ortaya çıkış sürecinde bu güçlü ailelerin temsilcilerine geçmiş dönemden kalıtsal olarak kalan feodal ayrıcalıklar modern devletin politik yaşamına da uydurulmuş ve bu kişiler parlamenter demokrasinin politik figürleri olarak kendi varlıklarını devam ettirmiştir. Bu durum modern devlette cemaatçi yapıyı parçalamamış ve anayasal yurttaşlık kavramına ters bir durum yaratmıştır çünkü bu ayrıcalıklara sahip aileler mezhebik topluluklar içinde bireyleri etkileyebilmekte ve topluluk üyelerini yönlendirebilmektedir. Ortaya çıkan bu sorunun tek çıkış yolu ailevi ve dini kimliklerin yerini bir ulusu oluşturan üstün birlik ve sadakat duygusunun almasıydı. Ancak zamanla devlet kurumlarının toplumdaki cemaatçi yapıya uyarlanmayla karşı karşıya kalması toplum kesimlerini bu üstün birlik ve sadakat duygusundan yoksun bırakmıştır. Hıristiyan Lübnan, Şii Lübnan gibi ülkedeki farklı mezhebik grupları ürküten politik hedefler topluluklar arası birlikteliği simgeleyen ideal bir Lübnanlılık kimliğini zedelemiştir. Ulus–devleti ileride oldukça rahatsız edecek olan bu durum günümüzde halen etkisini sürdürmekte ve toplum kesimlerini daha da içinden çıkılmaz sorunlar ile baş başa bırakmaktadır.

1943 Ulusal Pakt düzenlenmesi ve Taif Antlaşmasıyla topluluklar arası iktidar belli periyotlarda ülkede istikrarı sağlamışlarsa da mezhepler arası iktidar paylaşımının toplumsal gerçeklikler göz önüne alınarak yeniden düzenlenmesi bir zorunluluk halini almaktadır. Artık Lübnan’da toplum–devlet ilişkilerinin sağlıklı bir zemine oturması için iktidar paylaşımının niteliği sorgulanmalıdır. Bu bağlamda toplumsal yapının reel bir analizini yapmak için ülkede 1932 yılında yapılmış olan ve geçerliliğini yitirmiş nüfus sayımının yerine yeni bir nüfus sayımının yapılması gereklidir. Bu sayımın sonuçlarına göre yeni bir iktidar düzenlemesinin inşa edilmesi toplum içindeki mevcut krizi alt düzeylere çekebilir ve çoğunluğu Hizbullah’ın kontrolü altında bulunan Şii nüfusun bu güçlü örgütün kontrolünden çıkmasını sağlayabilir. Fakat ülkedeki Hizbullah’a karşı olan iç dinamiklerin Hizbullah’ı tecrit etme politikası güden küresel güçlerle yapacakları ittifaklar Şii toplumunu da tecrit etmek anlamına gelecek ve ülkenin daha kanlı daha uzun soluklu bir iç savaş ile karşı karşıya kalma ihtimalini yükseltecektir. Bu paramiliter güç ülkenin gerçekleri ile karşılaştırıldığında uygulamalarıyla diğer politik gruplardan başkalaşmış görünmektedir. Küresel güçlerin kendisine bakışındaki olumsuzluk bu örgütün ülke üzerinde askeri ve politik imkânları olmasına rağmen tam bir iktidar kurmasını engellemektedir. Bu durum Hizbullah’ın

politik hedeflerini muğlâklaştırmaktadır. Örgüt ülkede silahlı eylemi bırakarak salt bir parti olarak mı politik varlığını sürdürecektir ya da kuruluş felsefesinde olduğu gibi tüm askeri ve politik olanaklarını bir Şii İslam devleti kurmak yönünde mi seferber edecektir? Bu sorular örgütün ileriki dönemlerde Şii topluluğu elinde tutmayı zorlaştıracak niteliktedir. Küresel güçler ve bu güçlerin desteğindeki bölgesel güçler Hizbullah'a karşı şiddet ve tecrit eylemleriyle onun Şii toplumuyla kenetlenmesini sağlamaktan ve bu örgütün varlığını süreklileştirmekten başka bir şey yapmayacaktır. Bu bağlamda özgür ve istikrarlı bir Lübnan'ın varlığı Hizbullah ile ilgili sorunları çözülmesiyle bağlantılı olacaktır.

Ortaklaşmacı sistem ülkenin bağımsızlığından günümüze kadar varlığını çatışma ve uzlaşma dönemleriyle sürdürüyor olsa da günümüzde toplulukların bu sisteme olan inançları gittikçe azalmaya başlamıştır. Ulusal Pakt yazısız antlaşmasıyla başlayan ve Taif antlaşmasıyla yeniden revize edilen ortaklaşmacı sistem, zaman içinde tırmanan gerilimler ve toplulukların farklı idealar peşinde koşmasıyla zedelenmiştir. Bununla birlikte sisteme bağlılık yönündeki motivasyon gitgide tahrip olmuştur. Özellikle Büyük Ortadoğu Projesi gibi geliştirilen küresel politikalar Lübnan'ı derinden etkilemekte ve topluluklar arasındaki yeniden üretilen kamplaşmalar ülkeyi yeniden uçurumun eşiğine sürüklemektedir.

TABLÖLAR

TABLO 1. Mezheplere Göre Lübnan Nüfusunun Karşılaştırmalı Dağılımı

Mezhepler	1984**	(%)	1999***	(%)	2006****	(%)
Şiiler	1, 100, 000	30,8	1, 192, 000	34,0	-	
Sünniler	750, 000	21,0	701, 000	20,0	-	
Dürziler	200, 000	5,6	280, 000	8,0	-	
Toplam Müslüman Sayısı	2, 050, 000	57,3	2, 173, 000	62,0	-	59,7
Maruniler	900, 000	25,2	666, 000	19,0	-	
Grek Ortodokslar	250, 000	7,0	210, 000	6,0	-	
Grek Katolikler	150, 000	4,2	175, 000	5,0	-	
Ermeni Ortodokslar ve Katolikler	175, 000	4,9	210, 000	6,0	-	
Diğer Hıristiyanlar	50, 000	1,4	70, 000	2,0	-	
Toplam Hıristiyan Sayısı	1, 525, 000	42,7	1, 331, 000	38,0	-	39,0
Yahudiler ve Diğerleri	-	-	-	-	-	1,3
Toplam Nüfus	3, 575, 000	100,0	3, 504, 000	100,0	3, 874, 050	100,0

** Lübnan Krizinde, Azınlık Hakları Grubunun Tahminleri: Financial Times, 17 February 1984, s. 16

*** Colbert C. Held, *Middle East Patterns*, Westview Press, 2000, s. 262

**** www.cia.gov/cia/publications/factbook/geos/le.html

TABLO 2. Osmanlı Devleti ve Fransız Mandası ve Büyük Lübnan Devleti'nde Mezheplerin Nüfus Sayıları ve Toplam Nüfus İçinde Yerlerinin Karşılaştırılması Görünümü

Mezhepler	Osmanlı Devleti 1911		Büyük Lübnan 1921		Lübnan Cumhuriyeti 1936	
	Toplam Nüfus	%	Toplam Nüfus	%	Toplam Nüfus	%
Maruniler	242,308	58.4	199,181	32.70	227,800	29.11
Grek Ortodokslar	52,356	12.62	81,409	13.37	77,312	9.88
Grek Katolikler	31,939	7.70	42,462	6.97	46,709	5.97
Diğer Hıristiyanlar	3,026	0.73	12,651	2.08	45,125	5.77
Toplam Hıristiyan Nüfus	329,626	79.45	335,703	55.12	396,946	50.73
Sünniler	14,529	3.5	124,786	20.48	177,100	22.63
Şiiler	23,413	5.64	104,947	17.23	155,035	19.81
Dürziler	47,290	11.40	43,633	7.16	53,334	6.82
Toplam Müslüman Nüfus	85,332	20.54	273,336	44.87	385,469	49.26
TOPLAM NÜFUS	414,858	99.99	609,069	99.99	782,415	99.99

Kaynak: Meir Zamir, *The Formation of Modern Lebanon*, s. 98

KAYNAKÇA

Kitaplar

- Abboushi, W. F, *Political Systems of Middle East in the 20th Century*, Dood, Mead & Company, New York, 1972.
- Abraham, Antoine J, *The Lebanon War*, Praeger, London, 1996.
- Abu-İzzeddin, Nejla M, *The Druzes: A New Study of Their History, Faith, Society*, E.J. Brill, Leiden, 1984.
- AbuKhalil, As'ad, *Historical Dictionary of Lebanon*, The Scarecrow Pres Inc, London, 1998.
- Acar, C. İrfan, *Lübnan Bunalımı ve Filistin Sorunu*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1989.
- Akarlı, Engin, *The Long Peace: Ottoman Lebanon 1861 – 1920*, I.B. Tauris & Co. Ltd, London • New York, 1993.
- Alamuddin, Najib, *The Flying Sheikh*, Quartet Books, Londra, 1987.
- , *Turmoil – The Druzes Lebanon and The Arab Israeli Conflict*, London, Quartet Books, 1993.
- Altunışık, Meliha Benli, *Lübnan Krizi: Nedenleri ve Sonuçları*, TESEV yayımları, İstanbul, 2007.
- Arı, Tayyar, *Geçmişten Günümüze Ortadoğu: Siyaset, Savaş ve Diplomasi*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2004.
- Attié, Caroline, *Struggle in the Levant: Lebanon in the 1950s*, I.B Tauris, London ve New York, 2004.
- Avishai, Bernard, *The Tragedy of Zionism: Revolution and Democracy in the Land Of Israel*, Farrar Straus Giroux, New York, 1985.
- Ayubi, Nezih, *Over-Stating The Arab State: Politics and Society in the Middle East*, I. B Tauris Publishers, London – New York, 1995.
- Baaklini, Abdo, *Legislative and Politcs Development: Lebanon 1842-1972*, Duke University Press, Durham North Carolina, 1976.
- Barakat, Halim, *The Arab World: Society, Culture and State*, University of California Press, Oxford, 1993.
- Bates, Daniel-Rassam, Amal, *Peoples and Culture of the Middle East*, Prentice Hall, New Jersey, 1983.
- Beilin, Yossi, *Israel: A Concise Political History*, St. Martin Press, New York, 1993.

- Ben – Rafael, Elizer ve Peres, Yochanan, *Is Israel One? Religion, Nationalism, and Multiculturalism Confounded*, Leiden, Brill, 2005.
- Binbaşı Nasrullah, Kolağası M. Rüştü, Mülazım Eşref, *Osmanlı Atlası*, Haz. Rahmi Tekin, Yaşar Baş, Osmanlı Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 2003.
- Canpolat, Kemal, *Hadhihi Wasiyati*, Paris, Stok, 1978.
- Churchill, Charles Henry, *The Druzes and the Maronites under Turkish Rule, from 1840 –1860*, London, 1862.
- Clarke, J. I. –Fisher, W. B, *Populations of the Middle East and North Africa: A Geographical Approach*, University of London Press, London, 1972.
- Coban, Helena, *The Making of Modern Lebanon*, Hutchinson Publishers Company, London, 1985.
- Colbert, C. Held, *Middle East Patterns*, Westview Press, 2000.
- Cragg, Kenneth, *The Arab Christian: History in The Middle East*, , Mowbray, London,1992.
- Daviş, Adid, *Arap Milliyetçiliği: Zaferden Umutsuzluğa*, Literatür Yayıncılık, İstanbul, 2004.
- Deeb, Marius, *The Lebanese Civil War*, Praeger, New York,1980.
- Ebu Hüseyin, Abdülrahim, *The View From İstanbul: Otoman Lebanon and Druze Emirate*, I.B Tauris Publishers, Londra, 2001.
- Ebu Nimer, Muhammet - Khoury, Amal, I.–Welty , Emily, *Unity in Diversity: Interfaith Dialogue in The Middle East*, United States Institute of Peace Press, Washington D. C, 2007.
- El – Shidiaq, Tannus bin Yusuf, *Akhbar al A’yan fi Jabal Lubnan*, der. Münir el–Hazin, Cilt 2, Matabi Samya, Beyrut, 1954.
- Entelis, J. P, *Pluralism and Party Transformation in Lebanon: Al – Kataib, 1936–1970*, E. J. Brill, Leiden, 1974.
- Farah, Caesar, *Papers on Lebanon: The Road to Intervention: Fiscal Politics in Ottoman Lebanon*, Centre for Lebanon Studies, Papers Series, Oxford, 1992.
- Fawaz, Leila Tarazi, *An Occasion For War: Civil Conflict in Lebanon and Damascus In 1860*, University of California Press, Berkeley-Los Angeles, 1994.
- , *Merchants and Migrants in Nineteenth Century Beirut*, Harvard University Press, Massachusetts, 1983.
- Fırlalı, Ethem Ruhi, *Çağımızda İtikadi İslam Mezhepleri*, Selçuk Yayınları, Ankara,1990.
- Firro, Kais M, *A History of The Druzes*, E.J. Brill, Leiden,1992.
- Frazer, Charles A, *Catholics&Sultans: The Church and Ottoman Empire 1453 – 1923*, Cambridge University Press, Bristol,1983.
- Gendzier, Irene L, *Notes From Minefield: United State Intervention in Lebanon and*

- The Middle East 1945 – 1958*, Columbia University Press, New York, 2006.
- Gerger, Haluk, *ABD – Ortadoğu – Türkiye*, Ceylan Yayınları, İstanbul, 2006.
- Glubb, John Bagot, *The Great Arab Conquests*, Hodder and Stoughton, London, 1963.
- Gordon, David, *The Republic of Lebanon: Nation in Jeopardy*, Westview Press, London, 1983.
- Goria, Wade R, *Sovereignty and Leadership in Lebanon 1943 – 1976*, İthaca Press, London, 1985.
- Gorny, Yosef, *Zionism And The Arabs 1882 – 1948: A Study of Ideology*, Clarendon Press, Oxford, 1987.
- Gottfried, Paul Edward, *Multiculturalism and the Politics of Guilt Toward a Secular Theocracy*, University of Missouri Press, Columbia, 2002.
- Gölpınarlı, Abdülbakıy, *Tarih Boyunca İslam Mezhepleri: Şiilik*, Der Yayınları, İstanbul, 1979.
- Green, John, *A Journey from Aleppo to Damascus: With a Description of Those two Capital Cities and The Neighbouring Parts of Syria, To Which added an Account of the Maronites Inhabiting Mount Libanus*, W. Mears, London, 1736.
- Gresh Alain–Vidal, Dominique, *Ortadoğu: Mezopotamya’dan Körfez Savaşı’na*, Alan Yayıncılık, İstanbul, 1991.
- Gurr, T. R, *People versus states: Minorities at risk in the new century*, United States Institute of Peace Press, Washington D.C, 2000.
- Halawi, Majed, *A Lebanon Defied: Musa al- Sadr and the Shi’a Community*, West Wiew Press, Boulder, 1992.
- Haley, Edward ve Snider Lewis, *Lebanon in Crisis: Participants and Issues*, Syracuse University Press, Syracuse, 1979.
- Hamzeh, Ahmet Nizar, *İn The Path of Hizbullah*, , Syracuse University Press, New York, 2004.
- Hanf, Theodore, *Coexistence in Wartime Lebanon: Decline of a State and Rise of a Nation*, I. B. Tauris and Company, London, 1993.
- Harik, F. İliya, *Politics and Change in a Traditional Society*, Princeton University Pres, New Jersey, 1968.
- Harris, William, *Faces of Lebanon, Sects, Wars and Global Extensions*, Markus Wiener Publishers, Princeton, 1997.
- Helms, Christine M, *Arabism and Islam: Stateless Nations and Nationless State*, Mc Nair Papers, no. 10, Washington, 1990.
- Heywood, Andrew, *Siyaset*, Adres yayınları, Ankara, 2007.
- Hitti, Philip K, *Lebanon in History*, St Martin’s Press, New York, 1962.
- , *Origins of The Druze People ve Religion*, Columbia University Press, New York, 1928.
- , *The Near East in History: A 5000 –Year Story*, Mcmillan, New

- York,1961.
- Hobsbawm, Eric, *Devrim Çağı 1789 – 1848*, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 1998.
- Horowitz Donald, *Ethnic Groups in Conflict*, University of California Press, Berkeley, 1984.
- Hourani, Albert, *Minorities in The Arab World*, Oxford University Press, London• New York •Toronto, 1947.
- , *Arap Halkları Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003.
- , *Çağdaş Arap Düşüncesi*, İnsan Yayınları, İstanbul, 1994.
- , *Syria and Lebanon: A Political Essay*, Lebanon Bookshop, Beirut, 1968.
- , *The Emergence of the Modern Middle East*, Mcmillan, London, 1981.
- Hudson, Michael, *Arab Politics: The Search For Legitimacy*, Yale University Press, New Haven, 1977.
- , *The Precarious Republic*, Random House, New York, 1968.
- Humphrey, Michael, *Papers on Lebanon: Islam, Sect and State: Lebanese Case*, Centre for Lebanese Studies, Oxford,1989.
- , *Papers on Lebanon: Islam, Sect and State: Lebanese Case*, Centre for Lebanese Studies, Oxford, 1989.
- Jidejian, Nina, *Beirut: Through The Ages*, Dar el –Mashreq Publishers, Beyrut,1973.
- Johnson, Michael, *Class & Client in Beirut: The Sunni Muslim Community and the Lebanese State*, Ithaca Press, London & Atlantic Highlands, 1986.
- Kabbani, Rana, *Avrupa'nın Doğu İmajı*, Bağlam Yayınları, İstanbul,1993.
- Keer, Malcolm H, *Lebanon in the Last Years of Feudalism, 1840 –1860: A Contemporary Account by Antun Dahir el' Hakiki and Other Documents*, Catholic Press, Beyrut, 1959.
- Khalaf, Samir, *Civil and Uncivil Violence in Lebanon: A History of the Internationalization of Communal Conflict*, Columbia University Press, New York, 2002.
- , *Lebanon's Predicament*, New York, Columbia University Press, 1987.
- Khoury Philip S, *Syria and French Mandate: The Politics of Arab Nationalism 1920–1945*, Princeton Univeristy Press, New Jersey, 1987.
- Kymlicka, Will, *Multicultural Citizenship: A liberal theory of minority rights*, Oxford, Oxford University Press, 1995.
- Lijphart, Arent, *Democracy in Plural Societies: A Comparative Exploration*, Yale University Press, New Haven, 1977.
- Longring, Stephen Hemsley, *Syria and Lebanon Under French Mandate*, Beyrut, Lebanon Bookshop, 1968.

- Mackey, Sandra, *Lebanon: Death of Nation*, Anchor Books, New York, 1991.
- Makdisi, Samir, *Lessons of Lebanon: The Economics of War and Development*, London New York, I. B Tauris&Company, 2004.
- Makdisi, Ussama, *The Culture of Sectarianism: Community, History and Violence in Nineteenth – Century Ottoman Lebanon*, University of California Press, Berkeley–Los Angeles–London, 2000.
- Malešević Siniša, *The Sociology of Ethnicity*, SAGE Publications, London, 2004.
- Mcdowall, David, *Lebanon: A Conflict of Minorities*, MRG, Manchester, 1996.
- McGarry, John ve O’Leary, Brendan, *The Northern Ireland Conflict: Consociational Engagements*, Oxford University Press, Oxford, 2004.
- Merom, Gil, *How Democracies Lose Small Wars*, Cambridge, Cambridge University Press, 2003.
- Moscatti, Sabatino, *The World of The Phoenicians*, Weidenfeld and Nicolson, London, 1968.
- Nisan, Mordehay, *Minorities in the Middle East: A History of Struggle and Self – Expression*, Mcfarland, Jefferson-North Carolina–London, 2002.
- Nora Bensahel, *The Counterterror Coalitions: Cooperation With Europe, Nato, European Union*, RAND, Santa Monica–Pittsburgh, 2003.
- Nordlinger, Eric A, *Conflict Regulation in Divided Societys*, Harvard Center for International Affairs, Occasional Papers, Cambridge no. 29, 1972.
- Norton, Augustus Richard, *Amal And The Shi’a: Struggle for the Soul of Lebanon*, Austin, University of Texas Press, 1987.
- Odeh, B. J, *Lübnan’da İç Savaş*, Belge Yayınları, İstanbul, 1986.
- Pipes, Daniel, *Greater Syria: History of An Ambition*, Oxford University Press, New York, 1990.
- Poujade, Eugéne, *Le Liban et la Syrie 1845 –1860*, Librairie Nouvelle, Paris, 1860.
- Provence, Michael, *The Great Syrian Revolt and the Rise of Arab Nationalism*, University of Texas Press, Austin, 2005.
- Qassem, Naim, *Hizbullah: The Story from Within*, SAQI, London, 2005.
- Quebain, Fahim, *Crisis in Lebanon*, Middle East Instute, Washington DC, 1961.
- Rabinovich, Itamar, *The War For Lebanon: 1970–1985*, Cornell University Press, Ithaca and London, 1985.
- Randal, Jonathan, *The Tragedy of Lebanon: Christian Warlords, Israeli Adventurers and Bunglers*, Chatto&Windus–The Hogarth Press, London, 1983.
- Reich, Bernard, *Arab–Israeli Conflict and Conciliation: A Document History*, Praeger, London, 1995.
- Robert, Fisk, *Pitty The Nation: Lebanon At War*, Andre Deutsch, London, 1990.
- Rokach, Livia, *İsrail’in Kutsal Terörü: İsrail Başbakanı Şaret’in Özel Güncesinden*, Belge Yayınları, İstanbul, 2006.

- Rondot, Pierre, *Les Chrétiens d'Orient*, Paris, Peyronnet, 1955.
- Rosiny, Stefan, *Islamismus bei den Shiiten im Libanon: Religion im Übergang von Tradition zur Moderne*, Das Arabische Buch, Berlin, 1996.
- Rüşüm, Esad, *Al Usul al'Arabiyyah li Tarikh Suriyyah fi'Ahd Muhammed'Ali Basha*, 5. cilt, American University of Beirut, Amerika Press, Beyrut, 1930–1934.
- Saad–Ghorayeb, Amal, *Hizbullah: Politics and Religion*, Pluto Press, London, 2002.
- Salame, Ghassane, *Lebanon Injured Identities: Who Represents Whom in a Civil War*, Centre for Lebanese Studies, Oxford, 1986.
- Salibi, Kemal, *A House Of Many Mansions: The History of Lebanon Reconsidered*, I.B.Tauris, London, 1988.
- , *Crossroads to Civil War: Lebanon 1958 – 1976*, New York, Caravan Books, 1976.
- , *The Modern History of Lebanon*, Caravan Books, New York, 1993.
- , *The Modern History of Lebanon*, Praeger, New York, 1965.
- , *Maronite Historians of Lebanon*, Naufal Group Beirut–Paris, 1991.
- Scheltema, J. F, *The Lebanon in Turmoil: Syria and the Powers in 1860*, Yale Oriental Series, New Haven, 1920.
- Schulze, Kirsten E, Stokes, Martin, Campbell, Clom, *Ortadoğu'da Azınlıklar, Totem Yayıncılık, İstanbul, 2006.*
- Spagnolo, John. P, *France & Ottoman Lebanon 1861- 1914*, Ithaca Press, London, 1977.
- Steiner, Jurg ve Dorff, Robert, *A Theory of Political Decision Modes: Intraparty Decision Making in Switzerland*, University of North Carolina Press, Chapel Hill, 1980.
- Tibi, Bessam, *Arap Milliyetçiliği, Yöneliş Yayınları, İstanbul, 1998.*
- Tueni, Ghassan, *Une Guérre pour les Autre*, Jean-Claude Lattes, Paris, 1985.
- Umar, Ömer Osman, *Osmanlı Yönetimi ve Fransız Manda İdaresi Altında Suriye (1908–1938)*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2004.
- Upter, David, *Political Kingdom in Uganda: a Study in Bureaucratic Nationalism*, Princeton–New Jersey, Princeton University Press, 1961.
- Ülman, Haluk, *1860- 1861 Suriye Buhranı Osmanlı Diplomasisinden Bir Örnek Olay*, Sevinç Matbaası, Ankara, 1966.
- Van Leuven, Richard, *Notables & Clergy in Mount Lebanon: The Khazin Sheiks & The Maronite Church 1736–1840*, E.J Brill, Leiden, 1994.
- Walden Publishing, *Lebanon Profile (2006/April)*, World Information, 2006.
- Weinberger, Naomi John, *Syrian Intervention in Lebanon*, Oxford University Press, New York–Oxford, 1986.
- Winslow, Charles, *Lebanon: War & Politics In A Fragmented Society*, Routledge, London ve New York, 1996.

- Yovanovich, Gordana, *The New World Order: Corporate Agenda and Parallel Reality*, McGill–Queens University Press, Montreal & Kingston, 2003.
- Zamir, Meir, *Lebanon's Quest: The Road to Statehood 1926 – 1939*, I.B. Tauris, London–New York, 2000.
- , *The Formation of Modern Lebanon*, Cornell University Press, Ithaca ve London, 1988.
- Zisser, Eyal, *Commanding Syria: Bashar al–Asad and First Years in Power*, London, New York, I. B Tauris&Company, 2007.

Makaleler

- AbuKhalil, As'ad, "The Society and Enviroment", der. Thomas Collelo, *Lebanon: A Country Study*, Headquarters Department of Army, Washington, 1989, 39–86.
- Akarlı, Engin Deniz , "The Administrative Council Of Mount Lebanon", der: Nadim Shehadi ve Danna Haffar Mills, *Lebanon: A History of Conflict and Concensus*, London, I.B. Tauris&Co Ltd, 1988, 79–101.
- Atacan, Fulya, "Küçük Ülke Büyük Sorunlar: Lübnan", Hazırlayan: Fulya Atacan, *Değişen Toplumlar Değişmeyen Siyaset: Ortadoğu*, İstanbul, Bağlam Yayınları, 2004, 283–310.
- Ayub, Victor, "Resolution of Conflict in a Lebanese Village", der. Leonard Binder, *Politics in Lebanon*, New York, John Wiley & Sons – Inc, 1966, 107–116.
- Azar, Edward E.–Marlin, Renée E, "The Cost of Protracted Social Conflict in the Middle East: The Case of Lebanon," der: Gabriel Ben-Dor & David B. DeWitt, *Conflict Management in the Middle East*, Lexington - Mass, Lexington Books, 1987, 29–44.
- Baroudi, Sami E "Continuity in Economic Policy in Postwar Lebanon: The Record of the Hariri and Hoss Government Examined, 1992 – 2000", *Arab Studies Quarterly*, Cilt. 24, No: 1, 2002, 63–91.
- "Economic Conflict in Postwar Lebanon: State - Labor Relations Between 1992 and 1997", *Middle East Journal*, Cilt. 52, No: 4, 1998, 531–550.
- Barry, Brian, "Political Accommodation and Consociational Democracy", *British Journal of Political Science*, no: 5, 1975, 477–505.
- Bereket, Halim, "Social and Political Integration in Lebanon: A Case of Social Mosaic", *The Middle East Journal*, Cilt. 27, no:3, 1973, 301–318.
- Bhabha, Homi, "Culture's in Between", der: David Bennett, *Multicultural States*, London, Routledge, 2001, 31–36.
- Byman, Daniel, "After the Storm: US Policy toward Iraq since 1991", *Political Science Quarterly*, Cilt. 115, no. 4, 2000–2001, 493–516.

- Charaffedine, Fadima, “Knowledge, Culture, and Politics: The Status of Women in the Arab World”, der. Sverker Sörlin ve Hebe Vessuri, *Knowledge Society vs Knowledge Economy: Knowledge, Power and Politics*, New York, Palgrave Macmillan, 2007, 125–136.
- Cicioğlu, Filiz, "Lübnan 2005", Edit: Kemal İnat–Ali Balcı, *Ortadoğu Yıllığı 2005*, Ankara, Nobel Yayın Dağıtım, 2005, 135–153.
- Corm, Georges, “The War System: Militia Hegemony and Reestablishment of the State”, der. D. Collings, *Peace For Lebanon?* Boulder, Lynne Rienner, 1994, 215–230.
- Daalder, Hans, “On Building Consociational Nations: The Cases of Netherlands and Switzerland”, *International Social Science Journal*, Cilt. 23, no. 2, 1971, 355–370.
- Dekmejian, Richard Hrair, “Consociational Democracy in Crisis: Case of Lebanon”, *Comparative Politics*, Cilt. 10, no. 2, 1978, 251–265.
- Deutsch, Karl Wolfgang, “Social Mobilization and Political Development”, *American Political Science Review*, Cilt. 55, no. 3, 1961, 493–514.
- Early, Bryan R, "Larger Than A Party yet Smaller Than a State", *World Affairs*, 2006, Cilt. 168, 115–128.
- El-Khazin, Farid, “Lebanon–Independent No More”, *Middle East Quarterly*, 2001, 43–50.
- Endres, Jürgen, “Profiting from war: Economic rationality and war in Lebanon”, der. Dietrich Jung, *Shadow Globalization, Ethnic Conflicts and New Wars: A Political Economy of Intra State War*, London & New York, Routledge, 2003, 119–139.
- Halidi, Raşit, “The Palestinians and Lebanon”, der. Halim Bereket, *Toward A Viable Lebanon*, Washington, Croom Helm, 1988, 133–144.
- Harik, Judith Palmer, “Democracy (Again) Derailed: Lebanon’s Taif Paradox”, der. B. Korany – R. Brynen – P. Noble, *Political Liberalization and Democratization in the Arab World*, Lynne Rienner Publishers, Cilt. 2, 1998, 127–155.
- Havemann, Axel, “Historiography in 20th-Century Lebanon: Between Confessional Identity and National Coalescence”, *Bulletin of the Royal Institute for Inter-Faith Studies*, Cilt. 4, No. 2, 2002, 49–69.
- Hirst, David, “South Lebanon: The War That Never Ends?” *Journal of Palestine Studies* 29, no.3, 1999, 5–18.
- Hottinger, Arnold, “Zu’ama and Parties Lebanon Crisis of 1958”, *Middle East Journal*, Cilt. 15, 1961, 127–140.
- , “Zu’ama in Historical Perspective”, Der: Leonard Binder, *Politics in Lebanon*, New York•London•Sydney, 1965, 85–106.
- Hourani, Albert, “Lebanon: Development of a Politic Society” der: Leonard Binder, *Politics in Lebanon*, New York•London•Sydney, John Willey&Sons, 1966, 13–29.

- Hudson, Michael, "Lebanese Crisis: The Limits of Consociation Democracy", *Journal of Palestine Studies*, Cilt. 5, no. 3/4, 1976, 109–122.
- , "The Problem of Authoritative Power in Lebanon Politics: Consociationalism Failed", der: Nadim Shedadi & Danna Haffar Mills, *Lebanon: Conflict and Consensus*, London, I. B. Tauris & Co. Limited Publishers, 1988, 224–239.
- Humphrey, Michael, "Lebanese Identities: Between Cities, Nations and Trans-Nations", *Arab Studies Quarterly*, Cilt: 26, 2004, 31–50.
- Irani, George Emile, "Symposium: Lebanon And Syria: Internal ve Regional Dimensions", *Middle East Policy*, no.3, Cilt. 8, 2001, 1–22.
- Işık, Ramazan, "Marunîleri Memlukler Döneminde Fransisken Misyoner Rahiplerin Katolikleştirme Faaliyetleri", Sivas, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: IX/1, 2005, 203–218.
- Joseph, Suad–Stork, Joe, "Gender and Civil Society: An Interview With Suad Joseph", *Middle East Report*, No. 183, 1993, 22–26.
- Kaye, Dalia Dassa, "The İsraili Decision to Withdraw from Southern Lebanon: Political Leadership and Security Policy", *Political Science Quartely*, Cilt. 117, 2002–2003, 561–585.
- Kisrawani, Maroun, "Rehabilitation and Reconstruction of Lebanon", der: Paul J. White & William Stewart Logan, *Remaking The Middle East*, Oxford, Berg Publishers, 1997, 87–104.
- Kymlicka, Will, "Modernity and National Identity", der: Shlomo Ben–Ami, Yoav Peled, Alberto Spektorowski, *Ethnic Challenges to the Modern Nation State*, London, Mcmillan Press, 2000, 11–41.
- Lev, Y, "Aspect of The Egyptian Society in The Fatimid Period: Wise Fools and Critics of The Powerful", der. U. Vereulen and J.Van Steenberg, *Orientalia Lovaniensia Analecta*, Leuven, Uitgeverij Peeters, 2001, 1–31.
- Lijphart, Arent, "Cultural Diversity and Theories of Political Integration", *Canadian Journal of Political Sciene*, no: 4, 1971, 1–14.
- Lijphart, Arent, "The Wave of Power Sharing Democracy" der. Andrew Reynolds, *The Architecture of Democracy*, Oxford, Oxford University Press, 2002, 37 – 54.
- Lustick, Ian, "Lijphart, Lakatos, and Consociationalism", *World Politics* 50, no.1, 1997, 88–117.
- Margalit, Avishai, "Secterianism", *Dissent*, Cilt. 55, no. 1, 2008, 37–46.
- McGowan, Afaf Sabe, "Historical Setting", Der: Thomas Collelo, *Lebanon: A Country Study*, Washington, 1989, 3–37.
- Miş, Nebi, "Suriye 2005", Edit: Kemal İnat – Ali Balcı, *Ortadoğu Yılığı 2005*, Ankara, Nobel Yayın Dağıtım, 2005, 220–243.
- Obeid, Nayla Comair, "Country Surveys: Lebanon", der. Eugene Cotran ve Martin Lau, *Yearbook of Islamic and Middle Eastern Law*, Cilt. 9, 2002–2003, 231–240.

- Özkoç, Özge, “Lübnan Savaşı Üzerine”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt. 61, no. 3, 2006, 309–316.
- Rabil, Robert G, “The Maronites and Syrian Withdrawal: From “Isolationist” To Traitors”, *Middle East Policy*, Cilt. VIII, No.3, 200, 23–43.
- Rabinovich, Itamar, “The Compact Minorities and Syrian State 1918 – 1945”, *Journal of Contemporary History*, Cilt. 14, 1979, 693–712.
- Reinkowski, Maurus ve Saadeh, Sofia, “A Nation Divided”, der. Haldun Gülalp, *Citizenship and Ethnic Conflict: Challenging The Nation- State*, Oxford, Routledge, 2006, 99–116.
- Saidi, N. H, “The Economic Reconstruction of Lebanon: War, Peace, and Modernization”, der. D. Collings, *Peace For Lebanon? From War to Reconstruction*, Boulder, Lynne Rienner, 1994, 195–212.
- Salem, Paul, “Two Years of living dangerously: General Awn and Lebanon Second Republic”, *The Beirut Review*, Cilt. 1, no. 1, 1991, 62–87.
- Salibi, Kemal, “The Lebanese Identity”, der: Michael Curtis, *Religion and Politics in the Middle East*, Colorado, Westview Press, 1981, 217–225.
- , “Lebanon Since The Crisis Of 1958”, *World Today*, Cilt: XVII, 1961, 32–42.
- Saouli, Adham, “Stability Under Late State Formation: The Case Lebanon”, *Cambridge Review of International Affairs*, Cilt 19, No. 4, 2006, 701–717.
- Sayah, Paul Nabil, “Muslim–Christian Relations in Lebanon: A Christian Perspective”, der. Kail C. Elis, *Lebanon's Second Republic: Prospects for the Twenty-first Century*, Florida, University Press of Florida, 2002, 117–132.
- Shehadeh, Lamia Rustum, “The Legal Status of Married Woman in Lebanon”, *International Journal of Middle East Studies*, Cilt. 30, No. 4, 1998, 501–519.
- Sullivan, Daniel P, “The Missing Pillars: A Look At the Failure of Peace in Brundi Through the Lens of Arend Lijphart’s Theory of Consociational Democracy”, *Journal of Modern African Studies*, Cilt. 43, no: 1, 2005, 75–95.
- Van Schendelen, M.P. C.M, “The Views of Arend Lijphart and Collected Criticisms”, *Acta Politica*, no:19, 1984, 19–49.
- Zamir, Meir, “From Hegemony to Marginalism: Maronites of Lebanon”, der: Ofra Bengio & Gabriel Ben-Dor, *Minorities and the State in the Arab World*, Boulder–London, Lynne Rienner Publishers, 1999, 111–128.

Basılmamış Yüksek Lisans Tezi

- Zigby, Muhammed, *Bullets to Ballots: The Lebanonization of Hizballah*, Montreal, McGill University, 2000.

Basılmamış Doktora Tezi

- Farah, Caesar E, *The Problem of the Ottoman Administration in the Lebanon: 1840 – 1861*, Princeton University, 1957.
- Farah, Tawfic E, *Aspects Of Consociationalism And Modernization: Lebanon As An Exploratory Test Case*, Nebraska University, 1975.
- Khasan, Hilal, *Communal Conflict in Lebanon From A Sunnite Perspective: A Survey Research*, Florida State University College of Social Sciences, 1980.
- Schahgaldian, Nikola Bagrad, *The Political Integration of An Immigrant Community Into A Composite Society: The Armenians in Lebanon 1920-1974*, Columbia University, 1979.
- Shaery–Eisenlohr, Roschanack, *Constructing Lebanese Shi'ite Nationalism: Transnationalism, Shi'ism, And Lebanese State*, Chicago University, 2005.

Gazeteler

- An–Nahar, 21 Mart 1998 ve 31 Mart 1998.
- Al–Safir, 2 Mart 2006.
- Financial Times, 17 February 1984.
- The Daily Star, 8 Ocak 1998.
- USA Today, 21 Ağustos 2006.
- Wall Street Journal, 30 Haziran 2003.

İnternet Siteleri

- Blanche, Ed. “Mission Impossible”, *MiddleEast*, September 2006, sayı: 371, www.findarticles.com/p/articles/mi_m2742/is_371/ai_n24994445.
- Johh Lee Anderson, “The Battle For Lebanon”, *New Yorker*, 8/7/2006, cilt. 82, sayı: 24 www.newyorker.com/archive/2006/08/07/060807fa_fac.
- http://en.wikipedia.org/wiki/parliament_of_Lebanon#Allocation_of_seats.
- <http://tr.wikipedia.org/wiki/%C5%9Eililik>.
- http://en.wikipedia.org/wiki/Lebanese_general_elections_2005.

<http://tr.wikipedia.org/wiki/Dürzilik>.

<http://www.britannica.com/eb/article-9071213/Tanukh>.

<http://www.fas.org/sgp/crs/mideast/RL33509.pdf>.

http://en.wikipedia.org/wiki/Syrian-Lebanese_Communist_Party.

http://www.information-international.com/pdf/postelections_2000-english.pdf.

<http://www.whitehouse.gov/news/releases/2004/06/20040605-6.html>.

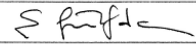
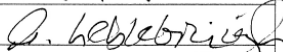
http://www.newyorker.com/archive/2006/08/07/060807fa_fac.

http://www.economist.com/world/africa/displaystory.cfm?story_id=9867448.

www.cia.gov/cia/publications/factbook/geos/le.html.

TEZ ONAYI

Marmara Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü Ortadoğu Sosyolojisi ve Antropolojisi Anabilim Dalında Yüksek Lisans öğrenimi gören 301100520050014 no. lu Azad KEVSER' in hazırladığı "Lübnan' da Toplumsal Yapının Devlet Yönetimine Etkisi" konulu YÜKSEK LİSANS TEZİ ile ilgili TEZ SAVUNMA SINAVI lisansüstü Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin 15. maddesi uyarınca 30.06.2008 Pazartesi günü saat 11:00 de yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonucunda adayın tezinin KABUL ne OYBİRLİĞİ/OYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	KANAATI	İMZA
Yard. Doç. Dr. Şebnem GÜLFİDAN	Kabul	
Prof. Dr. Aynur LEBLEBİCİOĞLU	Kabul	
Prof. Dr. Nurten GÜNAL	Kabul	